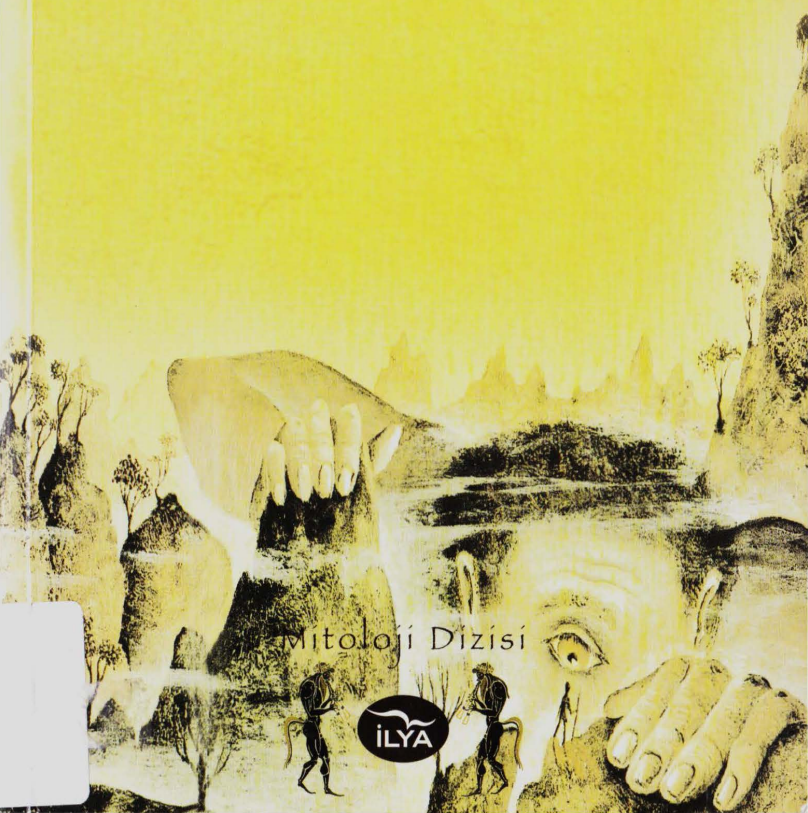
Mitler ve Mitleri Yapanlar

Eski Masal ve Batıl İnançların Karşılaştırmalı Mitoloji Tarafından İncelenmesi

JOHN FISKE

Mitoloji Dizisi

İLYA

MİTLER VE MİTLERİ YAPANLAR

Eski masalların ve batıl inançların
karşılaştırmalı mitoloji tarafından incelenmesi

John Fiske

İLYA İZMİR YAYINEVİ

İLYA	**MİTOLOJİ / TARİH DİZİSİ – 17**
Adı	**"Mitler ve Mitleri Yapanlar"** **"Eski Masalların ve Batıl İnançların Karşılaştırmalı Mitoloji Tarafından İncelenmesi"**
Yazarı	**John Fiske**
Çeviren	Şebnem Duran
Gen.Yayın Editörü	Sevim Korkmaz Dinç
Orijinal Adı	"Myths and Myth-Makers" "Old Tales and Superstitions Interpreted by Comparative Mythology"
Yayın No	122

© Coyprigh	2006, İlya İzmir Yayınevi, İzmir - Türkiye 5846 Sayılı Yasa'ya göre tüm hakları İlya İzmir Yayınevi'ne ait olup kısmen veya tamamen, izin alınmadan basılamaz.

ISBN	978-975-6070-63-5
Baskı	Birinci Baskı, 2006 – İZMİR İkinci Baskı, 2007 – İZMİR
Basıldığı Yer	İlya İzmir Yayınevi Matbaası
Adres	İlya İzmir Basım Yayın Medya Yapım Dağıtım Pazarlama Sanayi Tic. Ltd. Şti. Refik Tulga Caddesi No: 11 Çamdibi/İZMİR Tel: 0232 462 75 86(pbx) - Faks: 0232 462 32 19 ilyayayinevi@mynet.com **www.ilyayayinevi.com.tr**

MİTLER VE MİTLERİ YAPANLAR

Eski masalların ve batıl inançların
karşılaştırmalı mitoloji tarafından incelenmesi

John Fiske

İngilizce'den Çeviren
Şebnem Duran

İLYA
MİTOLOJİ DİZİSİ

İÇİNDEKİLER

Yazarın Yaşamöyküsü 9
Çevirmen Hakkında Kısa Bilgi 11
Önsöz 13

I. Folklorun Kökenleri 15
II. Ateşin Keşfi 51
III. Kurt Adamlar ve Kuğu Kızlar 81
IV. Aydınlık ve Karanlık 113
V. Barbar Dünyanın Mitleri 147
VI. Juventus Mundi 177
VII. İlkel Hayalet-Dünyası 209

Maceralarımızın kayda geçmiş bu halini, kurt adamlar, devler ve periler arasında geçen güzel sonbahar akşamlarının anısına arkadaşım WILLIAM DEAN HOWELLS'e ithaf ediyorum.

JOHN FISKE (1842-1901)

Asıl adı, Edmund Fisk Green'dir. Amerikalı tarihçi ve filozofdur. Küçük yaşta başladığı eğitimine Harvard Üniversitesi'nde devam edip hukuk eğitimi almıştır. On sekiz yaşına kadar Sanskritçe ve İbraniceyi çok iyi derecede öğrenip felsefe ve tarih konularında kendini yetiştirmiştir.

Bir müddet avukatlık yaptıktan sonra yaşantısını yazarlık ve eğitimc adamıştır. Charles Darwin'in evrim teorisini incelemiş, bu teoriyi felsefeye uyarlayan Herbert Spencer'in yazılarını kendi eserlerinde de anlatıp yayılmasını sağlamıştır.

1873-1874 Avrupa gezisi sırasında, Darwin, Spencer ve Thomas Henry Huxley ile tanışıp uzun uzun konuşma fırsatı bulmuştur. Eserlerinde, evrim kuramını tanıtmaya çalışmış ve bunu zorunlu bir tarihsel ilerleme kuramına uyarlayarak insanlığın ilerlemesinde son gelişme saymıştır.

Fiske'nin düşüncelerini, çağdaşları din dışı bulmuşsa da *Outlines of Cosmic Philosophy* (Kozmik Felsefenin Ana Çizgileri) adlı eserinde evrim teorisini ilahiyatla bağdaştırmaya çalışmıştır. Buna rağmen Darwin'in evrim teorisini bütün konferanslarında ve eserlerinde açıklayıp anlatmıştır.

Outlines of Cosmic Philosophy (Kozmik Felsefenin Ana Çizgileri), *The Critical Period of American History* (Amerikan Tarihinin Kritik Dönemi), *The Discovery of Amerika* (Amerika'nın Keşfi), *The American Revolution* (Amerikan İhtilali), *The Beginnings of New England* (New England'ın İlk Zamanları), *Popüler Kültürü Anlamak* ve *İletişim Çalışmalarına Giriş* en önemli eserleri arasında sayılabilir.

Çevirmen:

Şebnem Duran

1978'de Manisa'da doğdu. Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İngilizce Mütercim-Tercümanlık Bölümü'nden 1999 yılında mezun oldu. 2004'de Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Mütercim-Tercümanlık Bölümü, İngilizce Mütercim-Tercümanlık Anabilim Dalı'nda yüksek lisansını tamamladı.

1999'dan bu yana Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı olarak İngilizce öğretmenliği yapmaktadır.

Daha önce, yine yayınevimizden çıkan, Jack London'un "Demir Ökçe", Jane Austen'in "Emma" ve Bertrand Russell'ın "Eğitim Üzerine" adlı çevirileri vardır.

ÖNSÖZ

Mitolojideki en önemli noktalara kısaca değinmeye çalıştığım, biraz dağınık olan ve pek de sistematik bir şekilde ilerlemeyen bu araştırmayı yayınlarken okuyucunun kafasını karıştırmamak için çoğunlukla konuları kısa kestim ve şüpheci bir belirsizliğin belki de daha uygun düşeceği durumlarda kendimi dogmatik bir kesinlikle ifade etmeye çalıştım. Popüler efsaneleri ve batıl inançları araştırırken kat etmeniz gereken yol zaten yeteri kadar dolambaçlı ve kesin sonuçlara ulaşmak çoğunlukla mümkün değil. Eminim okuyucu bu dolambaçlı yolları bir de dilbilimsel ve eski tartışmalarla iyice geçilmez kıldığım ve sonuçlara varmayı daha da zorlaştırdığım için bana teşekkür etmeyecektir. Grimm, Muller, Kuhn, Breal, Dasent ve Tylor'un eserlerini yeniden inceleme girişiminde bulunmadım, ayrıca bu bilim adamlarının ulaştıkları sonuçlara birkaç açıklayıcı yorum getirmek dışında herhangi kayda değer bir katkıda bulunduğumu da iddia etmiyorum. Amacım, daha çok vardığım sonuçları, ilgiyi bu bilim adamlarına çekecek şekilde sunabilmekti. Buna uygun olarak da tıpkı astronominin matematiğe bağımlı olması gibi, filolojiye bağlı olan bir alanda yol almaya çalışırken mümkün olan her yerde filoloji ile ilgili meseleleri atlamaya çalıştım. Bununla birlikte, şu anda bilim adamları tarafından genelde kabul edilen hiçbir şeyin kesin

olarak görülemeyeceğine ve yeterli kanıt toplanamadıkça hiçbir şeyin olası kabul edilemeyeceğine inanıyorum. Hatta ispatlanan birçok konuda ve olası olarak kabul edilen başka konularda da, getirdiğimiz açıklamanın doğruluğundan tam olarak emin olamadığımız pek çok gerçek var. İnsanlığın ilkel düşüncelerini anlamaya çalışan araştırmacı, bu tür konularla uğraşan en büyük düşünürlerden biri olan Jacob Grimm'in şu sözlerini aklında tutmalıdır; *"Elimden gelen her şeyi yorumlayacağım, sadece hoşuma gidenleri değil."*

PETERSHAM, 6 Eylül 1872

I

FOLKLORUN KÖKENLERİ

Ortaçağ kahramanlarından pek azı William Tell kadar iyi bilinir. Onun kahramanlıkları modern zamanların en büyük şairlerinden ve en gözde müzisyenlerinden biri tarafından övülmüştür. Hiç şüphesiz, Stauffacher ya da Winkelried adını hiç duymamış olanlar, Roland'ın cesaretinden bihaber olanlar, Arthur ve Lancelot ve hatta Charlemagne adının hiç bir şey ifade etmediği kişiler için bile William Tell ismi oldukça tanıdık bir isimdir.

Muazzam ününe rağmen William Tell diye bir insanın hiç yaşamamış olması da mümkündür; ayrıca, oğlunun kafasındaki elmayı vurma hikâyesinin de hiçbir tarihsel değer taşımadığı gerçektir. Vatansever İsviçreliler ne kadar kızarlarsa kızsınlar, efsaneyi çağdaş tarih eleştirisinin kuralları ile incelemeye başlar başlamaz karşımıza bu sonuç çıkıyor. Bu hikâyenin gerçekliğinin kanıtı olarak bugün Altdorf'da meydanın ortasında dikili duran Tell'in ıhlamur ağacını göstermemiz ya da Zürich'teki cephanelikte korunan yayından bahsetmemiz de işe yaramaz. "Tuğlalar bu hikâyeye tanıklık etmek için bugüne kadar ayakta kaldılar, bu

nedenle sakın bunu inkâr etmeyin," denmesinin de bir değeri yoktur. Bu kanıtlar yeteri kadar geçerli değildir. Zira tarihi kalıntılar kanıt olarak kabul edilecek olsaydı, Bollandist'ler ("Acta Sanctorum" ya da "Azizlerin Yaşamı"nın Cizvit editörleri) tarafından anlatılan her mucizeye inanmamız gerekecekti.

William Tell'in maceralarından bahseden ilk eser Melchior Russ'a aittir ve 1482'de yazılmıştır. Elmanın vurulması olayının 1296'da meydana geldiği düşünülürse arada yüz seksen altı yıllık bir boşluk kalıyor. Bu süre boyunca ne Tell'den, ne de William adlı bir şahıstan, ne elmadan, ne de Gessler'in zulmünden hiç bahsedilmemiş. Ayrıca Kussenach'taki tutanaklar incelendiğinde Gessler ismindeki birinin orayı hiç yönetmediği de görülebilir. Avusturya Dükü'nün İsviçrelileri isyana zorlayan zorbalıklarını en ince detaylarla anlatan Faber ve Hammerlin gibi on beşinci yüzyıl tarihçileri Tell'in ismini bir kere dahi anmazlar, onun kahramanlıklarına ya da varlığına dair en ufak bir kanıt sunmazlar. 1479 yılına dair Zürih tarihinde Tell'in adı geçmez. Fakat aksi yönde kanıtlar vardır. Ortaçağ'ın en iyi tarihçilerinden biri olan Winterthur'lu John babasının da katılmış olduğu Morgarten Savaşı (1315) döneminde yaşamıştı. Kendisi bize, o korkunç savaş gününün gecesinde Dük Leopold'u, korkudan nerdeyse ölmüş bir halde savaş meydanından kaçarken gördüğünü anlatır. İsviçre Devrimi'nde geçen tüm olaylardan en küçük detaylarına varıncaya kadar bahseder, fakat hiç bir yazısında William Tell'in ismini anmaz. Bu bile bir sonuca varmak için yeterlidir. Hiçbir detayı atlamayan ve inandırıcılıktan çok hikâyeye önem veren bu Ortaçağ tarihçileri eğer Tell'in maceralarını biliyor olsalardı, hiç şüphesiz yazılarında bu kahramandan söz ederlerdi.

Bu incelemelerden sonra Tell'in kahramanlıklarından bahseden yazarların mekân ve zaman konusunda hiçbir zaman hemfikir olmamaları bizi şaşırtmamaktadır. Tarih biliminin sağlam zeminini bir yana bırakıp efsanelerle ilgilenmeye başladığımızda bu farklılıklar her zaman karşımıza çıkmaktadır. Yine de, eğer bu hikâyenin tarihsel gerçekliği yoksa, acaba nereden kaynaklanmış olabilir? Bu soruya cevap verebilmek için hiç kuşkusuz araştırmamızı biraz daha derinleştirmemiz gerekiyor.

William Tell'in hikâyesinin doğruluğundan şüphelenen ilk ünlü yazar Gullimann'dır. Bu şüphesini İsviçre antik çağları hakkında yazdığı ve 1598'de yayımlanan eserinde dile getirmiştir. Tell'in hikâyesinin sadece bir masal olduğunu söyler, fakat kendi sözlerine ters düşerek, çok yaygın olduğu için bu masala inandığını belirtir. Hiç kuşku yok ki akıllıca bir iş yapmıştır, zira 1760'da Uri Kantonu'nda Uriel Freudenberger'in canlı canlı yakılmaya mahkum edildiğini öğreniriz. Sebep ise Tell efsanesinin Danimarka kökenli olduğu yolundaki inancını dile getirmiş olmasıdır. (*)

Bu cesur adam kesinlikle haklıydı, fakat kabul gören öğretilere karşı çıkan her düşünür gibi dünyaya vaktinden evvel gelmişti. Tell hikâyesinin Danimarka ile olan ilgisi Danimarkalı tarihçi Saxo Grammaticus tarafından şu şekilde anlatılır:

"Kral Harold'un muhafızlarından bir tanesi, Palnatoki, görevini öyle bir büyük bir şevkle ve diğerlerinden öyle iyi bir şekilde ifa edermiş ki bu yönüyle diğer bütün muhafızların nefretini kazanmış. Bu adam, bir keresinde, yarı sarhoşken, çok iyi bir okçu olmakla övünmüş ve uzaktaki bir değneğin üzerine konmuş çok küçük bir elmayı sadece bir atışta vurabileceğini söylemiş. Bu sözler

(*) Bkz. Delepierre, *Tarihsel Zorluklar (Historical Difficulties)*, syf. 75.

onu çekemeyenler tarafından hemen krala yetiştirilmiş. Kötü kral da adamın bunu denemesini, yalnız elmanın değnek yerine oğlunun başına konmasını emretmiş. Ayrıca kral, adamı ilk denemede başarısız olursa boşuna övünmesinin cezası olarak kafasını uçurmakla tehdit etmiş. Kralın bu emri askerin söz verdiğinden ve iftiracıların anlattığından daha iyi bir atış yapmasını gerektiriyormuş. Her ne kadar kalbi acı çekse de Palnatoki bunu denemeyi kabul etmiş. Oğlunu okun gelmesini beklerken hiç kıpırdamaması ve boynunu eğmemesi konusunda uyarmış, çünkü en ufak bir hareketinde dahi babasının ustalığı işe yaramaz, ok oğlana saplanabilirmiş. Böylece Palnatoki, ok kılıfından üç tane ok alarak denemeye girişmiş. İlk atışta elmayı vurmayı başarmış... Daha sonra kral Palnatoki'ye neden üç tane ok aldığını sorduğunda ise adamın verdiği cevap şu olmuş; "Çünkü benim masumiyetim cezalandırılırken sizin zulmünüzün cezasız kalmaması için, hedefini ıskalayan ilk okun öcünü diğerleri ile alacaktım." (*)

Bu zalim kral ünlü Mavi-Diş Harold'dan başkası değildir. Saxo bu olayın 950 yılında meydana geldiğini yazar. Fakat hikâye sadece Danimarka'da bilinmez, İngiltere, Norveç, Finlandiya, Rusya ve İran'da da anlatılır. Ayrıca olayın Hindistan'da da bilindiğine inanmak için yeterli sebepler vardır. Norveç'te Büyük Ayaklı Pansa'nın ve 1066 yılında İngiltere'yi işgal eden Harold Hardrada'nın kölesi olan Hemingr'in maceraları anlatılır. İzlanda'da benzer efsaneler Wayland Smith hakkında çıkmıştır. İngiltere'de ise Cloudeslee'li William'ın baladı vardır ve bu balad "Ivanhoe"daki ok sahnesi ile ilgili olarak Scott'a pek çok detayda yardımcı olmuştur. Burada gözü pek okçu şöyle der;

(*) Saxo Grammaticus, syf. 166, ed. Frankf. 1576.

"Yedi yaşında bir oğlum var;
O benim canım ciğerim;
Ama onu büyük bir tehlikeye atacağım
Karşımda duracak ve
Başına bir elma koyacak,
Ben altı adım geri gidip
Elmayı parçalara ayıracağım.

Malleus Maleficarum (Cadı Çekici) adlı eserde de buna benzer bir hikâye anlatılır. Önemli bir tarihçi olan Castren aynı efsanenin Finlandiya'da da anlatıldığını görmüştür. Dr. Dasent'in gözlemlediği gibi, Türkler ve Moğollar arasında da bu hikâye yaygındır; "ve de Tell ismini hiç duymamış ya da onunla ilgili hiçbir şey okumamış olan vahşi Samoyed'lerin de nişancılarından biri hakkında anlattıkları böyle bir efsaneleri vardır." Nihayet, 1119 yılında doğmuş olan Farid-Uddin Attar'ın Farsça yazılmış bir şiirinde çok sevdiği uşağının başındaki elmayı vuran prensin öyküsünü okuruz. Tüm bu hikâyelerdeki isimler ve nedenler elbette farklıdır, fakat hepsi de temelde aynı olayları içerirler. Hikâyelerin tümünde kaprisli bir hükümdarın emri üzerine çok sevdiği birinin kafasının üstündeki çok küçük bir şeye, kimi zaman bir elmaya, kimi zaman ise cevize, ya da bozuk paraya nişan alan bir keskin nişancı vardır. Okçunun elinde her zaman ikinci bir ok vardır ve bu fazladan oku ne için kullanmayı düşündüğü sorulduğunda ise değişmez yanıt şudur; "Eğer oğlumu öldürseydim, o okla da sizi öldürecektim, zalim hükümdarım." Bu yüzden, ne zaman bir yerlerde bir mucizenin gerçekleştiğini duysak, bunun aslında hiçbir yerde olmadığını hissedebiliriz. Sevilen hayaller sonsuza kadar var olabilirler, fakat

tarihsel olaylar, özellikle de önemli ve dramatik olanlar kendilerini çok nadir tekrar eder. Burada sözünü ettiğimiz gerçekler bizi kaçınılmaz olarak şu sonuca götürüyor; Tell hakkındaki mit genel hatlarıyla, Orta Asya'daki ilkel yerleşim yerlerini terk etmeden önce dahi bizim Aryan atalarımız tarafından biliniyordu.

Gerçekten de bu muhteşem nişancılardan bazılarının yaşamış ve efsanelerde anlatılan kahramanlıkları gerçekleştirmiş oldukları iddia edilebilir ve yaşamış olan bu kahramanların gerçek hikâyeleri kulaktan kulağa bir ülkeden diğerine ve bir çağdan diğer çağa aktarılırken yukarıda bahsi geçen tüm değişik öykülere ilham kaynağı olmuş olabilir; tıpkı La Fonten'in fabllarının Ezop ve Phaedrus'unkilerden esinlenmiş olması yada Chaucer'in masallarının Boccaccio'dan uyarlanmış olması gibi. Hiç şüphesiz, değişik diller arasında kelime alışverişi olduğu gibi, değişik insanların efsaneleri arasında da önemli miktarda ödünç alıp vermeler olmuştur ve muhtemelen tarihin ilk dönemlerindeki önemli olayların bazıları günümüze dek bu yolla gelmiştir. Fakat bir dilbilimcinin herhangi bir Aryan dilindeki yerel sözcükleri, fonetik özelliklerini inceleyerek dışarıdan alınan sözcüklerden kolayca ayırt edebilmesi gibi, yaygın olan gelenekleri inceleyen bir insan, her ne kadar daha az mükemmel olan araçlarla çalışıyor olsa da, birçok efsaneyi inceleyip, bunların bilinçli bir ödünç alma süreci ile oluşmadığını rahatlıkla iddia edebilir. Bu tür bir hipotezin kaçınılmaz olarak ortaya çıkaracağı sonuçlar Aryan bölgesinin değişik bölümlerinde hâlâ anlatılan birkaç hikâyeyi incelemeye giriştikçe daha da belirgin olacaktır.

Tıpkı İsviçrelilerin Tell'i anlatmaktan vazgeçmeleri gerektiği gibi, Galliler de cesur köpekleri Gellert'den yoksun bırakılmalılar.

İtiraf etmeliyim ki, bu köpeğin kötü kaderi için herhangi bir insan kahramanın başına gelen talihsizliklere döktüğümden çok daha fazla gözyaşı döktüm. Zavallı yaşlı hayvanın Llewellyn'in çocuğunu yemek için gelen kurdu öldürdüğü, eve geri dönüp de beşiği boş bulan prensin ağzından kan damlayan köpeği görünce köpeği hemen öldürdüğü, daha sonra beşiğin arkasından gelen ağlama sesini duyunca ve kurdun cansız bedenini görünce hatasını anladığı hikâyeyi herkes bilir. Bugüne dek Snowdon'a giden herkes bu dokunaklı hikâyeyi dinlemiş ve köpeğin mezarının olduğu Beth-Gellert denen yeri görmüştür. (*) Fakat aynı hikâye neredeyse her Aryan'ın mutlaka bildiği hikâyeler arasında da yer alır. Gellert'de anlatılan şekliyle, bir Sanskrit fablları toplamı olan Panchatantra'da ortaya çıkmıştır. Hatta bu hikâyeye, Çinlilerin, geçmişi M.S. 668'lere kadar uzanan bir eserinde de rastlanmıştır. Kahraman genelde bir köpek, bazense bir şahin, bir böcek, hatta bir insandır. Mısır'da şu komik biçimi alır; "Bir zamanlar bir aziz aşçının pişirmiş olduğu sebzelerle dolu bir kabı düşürdü. Çok kızan aşçı kötü niyetli olmayan şanssız azizi neredeyse öldürünceye kadar dövdü. Dövmekten yorulup da kabı incelemek için kırıkların başına geldiğinde sebzelerin arasında zehirli bir yılan fark etti." (**) Tıpkı İngilizce'deki "father"

(*) Bay Isaac Taylor'a göre bu yer adını, "beşinci yüzyılda yaşayan ve Llangeller kilisesinin adandığı Galli bir aziz olan Aziz Celert'den" almaktadır. (*Kelimeler ve Mekânlar, (Words and Places)* syf. 339)

(**) Bay Ralston'un harika bir versiyonunu yayınladığı Krilof ve Fablları adlı eserdeki Krilof'un Gnat ve Çoban hakkındaki öyküsü ile karşılaştırın, syf. 170. Benzer örnekler de Bay Baring-Gould tarafından *"İlginç Mitler"(Curious Myths)* adlı kitabın birinci cildinde 126-136. sayfalarda verilmektedir.

(baba) sözcüğünün Latince'deki "pater" kelimesine çok benzemesi gibi, azizin bu hikâyesi de Gellert'inki ile çok bariz benzerlikler taşımaktadır. Ne var ki, "father" kelimesinin "pater" kelimesinden türemiş olduğu iddia edilemeyeceği gibi, Galler Ülkesinde ya da Mısır'da anlatılanı da birbirlerin kopyası olarak görmek mümkün değildir. Sanırım şu sonuca varabiliriz; tıpkı kelimeler gibi, hikâyeler de birbirleri ile bağlantılıdırlar, ortak bir efsaneden türer ya da aynı tarih öncesi düşünceden doğarlar.

Gellert miti ile yakından ilgili olan hikâyeler Sadık John'un ve Rama ile Luxman'ın hikâyeleridir. Alman hikâyesinde, Sadık John efendisi olan krala güzel bir kızı aradığı yolculuğunda eşlik eder. Kral bu kızla evlenmeyi istemektedir. Kral ve sadık John kızı alırlar, yaşadıkları yere gitmek üzere deniz yolculuğuna koyulurlar. Bu arada Sadık John dillerini anladığı kargaları işitir. Kargalar John'a yolda prensi bekleyen üç tane tehlikeyi haber vermektedirler. Sadık John yol arkadaşını bu tehlikelerden ancak kendi canını vererek kurtarabilecektir. Karaya ayak basar basmaz kralın üzerine bir at gelecektir, eğer kral bu atı yenmeyi becerirse at kralın eşini alıp sonsuza dek ondan uzaklaştıracaktır. Fakat, herhangi biri atı vurur ve nedenini de krala söylerse o kişi tepeden tırnağa taşa dönüşecektir. Ardından, düğünden önce, kralın önüne bir düğün kıyafeti konacak, fakat kral bu kıyafeti giyerse, kıyafet, tıpkı Herakles'in Nessos-gömleği gibi, kralı cayır cayır yakacaktır. Fakat biri alır da elbiseyi ateşe atar ve nedenini krala söylerse o kişi taşa dönüşecektir. Ve nihayet, düğün eğlenceleri sırasında, kraliçe aniden bayılacak ve "biri kraliçenin göğsünden üç damla kan akıtmazsa" ölecektir. Fakat bu kanı akıtan kişi bunun nedenini krala söylerse yine tepeden tırnağa taşa dönüşecektir. Önceden uyarılmış olan Sadık John

efendisini tüm bu tehlikelerden kurtarır, fakat kral onu yanlış anlayıp onun kraliçeyi öldürmek istediğini düşünür ve asılmasını emreder. Darağacında hikâyesini anlatır ve kral vicdan azabı çekerek ıstıraba gömülürken soylu arkadaşı da taşa dönüşür.

Güney Hindistan'da anlatılan masalda da Luxman gelinini eve götüren Rama'ya eşlik eder. Luxman iki tane baykuşun efendisini ve eşini bekleyen tehlikelerden bahsettiğini işitir. İlk önce onları ağaçtan düşen bir dalın altında ezilmekten kurtarır, sonra da önlerine çıkan bir okun hedefi olmaktan son anda kurtulmalarını sağlar. Bir süre sonra, bir ağacın altında dinlenirlerken kral uykuya dalar. Bu arada bir kobra sessizce kraliçenin yanına kadar sokulur ve Luxman kılıcıyla yılanı öldürür. Fakat, tıpkı baykuşların söylemiş olduğu gibi, kobranın kanından bir damla kraliçenin alnına bulaşır. Luxman kanı temizlerken kral uyanır, vezirinin kraliçeyi öptüğünü sanır ve veziri nankörlükle suçlayıp azarlar. Bunun üzerine, davranışının yanlış yorumlanmasına çok ama çok üzülen Luxman da taşa dönüşür. (*)

Daha çok örnek verebilmek için Dr. Dasent tarafından anlatılan bir İskandinav masalı olan "kalbi olmayan dev" adlı masaldan söz edebiliriz. Bu iriyarı büyücü, eşleri ile beraber altı kardeşi taşa dönüştürür. Bunun üzerine yedinci kardeş, kurnaz Boots, yakınlarına yapılan bu kötülüğün intikamını almak üzere yola koyulur. Yolda bir kuzguna, bir som balığına ve bir kurda yardım ederek ne kadar iyi bir karaktere sahip olduğunu ispatlar. Minnettar kalan kurt onu sırtında devin kalesine kadar taşır. Canavar burada sevimli prensesi esir tutmaktadır. Prenses, Boots

---

(*) Bkz. Cox, *Aryan Uluslarının Mitolojisi, (Mythology of the Aryan Nations)* I. Cilt, Syf. 145-149.

için Delilah'ın rolünü oynamaya ve canavarın kalbinin yerini öğrenmeye söz verir. Dev en sonunda prensesin ısrarına yenik düşer. "Çok, çok uzakta, bir gölde bir ada var; o adanın üzerinde bir kilise var; o kilisede bir kuyu var; o kuyuda yüzen bir ördek var; o ördeğin de bir yumurtası var; işte, sevgili prenses benim kalbim o yumurtanın içinde." Bunu duyan Boots hemen kurdun sırtında adaya gider; kuzgun sivri uçlu kulenin tepesine uçar ve kilisenin anahtarlarını getirir. Som balığı da kuyuya girer, yumurtayı ördeğin bıraktığı yerden alır, böylece güç Boots'un eline geçmiş olur. O yumurtayı elinde sıkarken, dehşet içindeki dev, ona canını bağışlaması için yalvarır. Boots da, kardeşlerinin ve onların eşlerinin üzerindeki büyüyü kaldırırsa onu affedeceğine dair söz verir. Fakat büyü kalktığında hain delikanlı yine de yumurtayı ikiye ayırır ve böylece dev ortadan ikiye ayrılır.

Aynı hikâye Güney Hindistan'da da bulunmuş ve Bayan Frere'nin masalları topladığı önemli eseri "Eski Deccan Günleri" adlı eserde yayınlanmıştır. Masalın Hint versiyonunda racanın yedi kızı büyücü Punchkin tarafından taşa dönüştürülür. Sadece en küçük kızı taşa dönüşmez, çünkü en küçük kızı Punchkin gerek tehditlerle gerek kandırmayla, kendisiyle evlenmesi için razı edene dek bir kulede esir tutar. Fakat esir prensesin evde beşikte bir oğlu vardır. Bu oğlan büyür ve ailesini kurtarma görevini üstlenir. Uzun ve yorucu yolculukların ardından annesinin Punchkin'in kulesinde esir olduğunu öğrenir ve annesini İskandinav masalındaki prensesin rolünü oynaması için ikna eder. Hile aynı şekilde başarılı olur. "Binlerce mil uzakta sık ormanla kaplı ıssız bir yer var. Bu ormanın ortasında daire halinde duran palmiye ağaçları var. Bu dairenin ortasında birbiri üzerine yığılmış ve içi suyla dolu altı tane testi var. Altıncı testinin altında küçük yeşil bir

papağanın durduğu küçük bir kafes var. Benim hayatım işte o papağanın hayatına bağlı. O papağan ölürse ben de ölürüm." (*) Genç prens bu yerin bir sürü ejderha tarafından korunduğunu görür, fakat yolculuğu sırasında yılandan kurtardığı kartallar onu kanatlarına alır ve testilerin durduğu yere taşırlar. Hemen testileri devirir ve içindeki papağanı ele geçirir, böylece korku içindeki büyücüye istediğini yaptırır. Arkadaşları ve büyücünün diğer kurbanları özgürlüklerine kavuşur kavuşmaz papağanı parçalara ayırır. Papağanın kanatları ve bacakları vücudundan ayrıldıkça, büyücünün de bacakları ve kolları gövdesinden ayrılır ve en sonunda prens kuşun kafasını kopardığında Punchkin de kendi boynunu kırar ve ölür.

Bu hikâye aynı zamanda İskoçya'nın bazı dağlık bölgelerinde de anlatılır ve hikâyenin bazı bölümleri okuyucuya bir Arap Masalı olan Prenses Parizade'nin öyküsünü anımsatacaktır. Temel kavramlar arasındaki benzerlikler ve ayrıntılar arasındaki farklılıklar dikkat çekicidir, fakat bu Aryan edebiyatında hiç de yabancı olmadığımız bir olgudur. Usta Hırsız'ın öyküsü en az Punchkin'inki kadar iyidir. İskandinav öyküsünde, bir çiftçinin

---

(*) Aynı olay Seyf-el-Mulook ve Bedeea-el-Jemal tarafından anlatılan Arap hikâyelerinde de olur. Burada da cinin ruhu bir serçenin kursağının içine hapsedilmiş ve serçe de küçük bir kutuya konmuştur. Bu kutu başka küçük bir kutunun içine, ardından bu kutu da diğer yedi kutunun içinde konmuştur. Bu yedi kutu mermerden yapılmış bir sandığın yedi tane çekmecesinin içine yerleştirilmiştir. Bu mermer sandık dünyayı çevreleyen okyanusun dibine bırakılmıştır. Seyf-el-Mulok, Süleyman'ın mühürlü yüzüğü yardımı ile sandığı bulur ve serçeyi kafesinden çıkarıp boğar. Böylece cinin vücudu da siyah bir kül yığınına dönüşür. Seyf-el-Mulook ise cariye Dolet-Khatoon ile beraber kaçar. Bkz. Lane'in *Arap Geceleri (Arabian Nights)*, III. Cilt, Syf. 316.

öküzüne göz diken hırsız kendini dikkatli bir şekilde yol kenarındaki bir ağaca asar. Ağaçta sallanan gövdenin görüntüsü oradan öküzü ile geçmekte olan çiftçiyi çok şaşırtır, fakat çiftçi bunun kendisini ilgilendirmediğini düşünür ve yoluna devam eder. Çiftçi geçtikten hemen sonra hırsız ağaçtan iner, hızlı bir şekilde başka bir yoldan gidip kendisini çiftçinin yolundaki bir diğer ağaca asar. Bu sefer çiftçi iyice hayrete düşer ve kafası karışır, fakat üçüncü defa aynı görüntü ile karşılaştığında aynı sabah üç intiharın birden biraz fazla olduğunu düşünür ve öküzünü orada bırakıp diğer iki gövdenin onları gördüğü yerde olup olmadığını kontrol etmeye gider. Çiftçi bu ilginç olayı açıklamak için sihirle ilgili varsayımlar düşünedursun, hırsız öküzü alıp kaçar. Hitopadesa'da öykü farklı bir boyut kazanır. "Bir fedakârlık yapacağına yemin eden bir Brahman keçi almak için pazara gider. Üç hırsız onu gözüne kestirir ve keçisini çalmak ister. Yola aralıklarla dizilirler. Sırtında keçisi ile birlikte Brahman geçerken ilk önce birinci hırsız yoluna çıkar ve şöyle der, "Brahman, niye sırtında bir köpek taşıyorsun?" Brahman yanıt verir, "O bir köpek değil, bir keçi." Bir süre sonra ikinci hırsız yanaşır ve şöyle der, "Brahman, niye sırtında bir köpek taşıyorsun?" Brahman şaşırır, keçiyi sırtından indirir ve inceler. Tekrar sırtına alır ve yoluna devam eder. Az sonra üçüncü hırsız onu durdurur ve şöyle der, "Brahman, niye sırtında bir köpek taşıyorsun?" Brahman korkar, keçiyi yere atar ve temiz olmayan bir hayvanı elledığı için aptes almak üzere eve koşar. Hırsızlar da keçiyi alır ve afiyetle yerler." "Beyaz Ülke'nin Üç Prensesi" adlı öyküdeki İskandinav Kralı'nın ustalığı bu Hindu hilebazlarının yanından bile geçemez. Bu prens, yolculuklarından birinde ıssız bir yerde birbirleri ile savaşan üç kardeşe rastlar. Bu kardeşler, bir şapka, bir pelerin ve bir çift

çizme için yaklaşık yüz yıldan beri kavga etmektedirler, zira bu eşyalar giyeni görünmez kılmaktadır ve onları giyen istediği her yere anında gidebilmektedir. Kral sihirli eşyaları bir kere denemek koşulu ile hakemlik yapmayı kabul eder. Fakat onları giyer giymez elbette gözden kaybolur ve dövüşen kardeşleri ağızları bir karış açık halde geride bırakır. On ikinci yüzyılda Kaşmir'li Somadeva tarafından yazılan "Hikâye Denizi" adlı eserde Vindhya dağlarında gezinen Hintli kral Putraka da aynı şekilde Hermes'in sandaletlerine benzeyen bir çift ayakkabı ve Alaaddin'in sihirli lambası ile aynı özelliklere sahip bir kase için kavga eden iki kardeşi ayırır. Putraka onlara şöyle bir öneride bulunur; "Onlar için bir yarış yapmalısınız." İki sivri akıllı koşmaya başlar başlamaz Putraka sessizce kaseyi alır, ayakkabıları giyer ve uçup gider! (*)

Daha fazla örnek vermek gereksizdir. Burada bahsedilen masallar Aryan folklorunun değişik bölümlerinde rastlanılan dikkat çekici benzerlikleri örnekler. "Sınırlar ötesine yayılma" olarak adlandırabileceğimiz hipotez bu denli büyük ölçekte rastlanılan tesadüfleri açıklamakta yetersiz kalır. Bir ulusun başka bir ulustan sadece Tell'in ve Palnatoki'nin kahramanlıklarını gerçekleştiren bir okçunun hikâyesini almış olması mümkündür, fakat bir düzine ayrı ulusta yerel mitolojinin belkemiğini oluşturan on binlerce öykünün bu yolla yayılmış olması inanılır gibi değildir. Usta Hırsız ve Beyaz Ülkenin Prensesi gibi öyküleri borçlu olduğumuz İzlanda ve Norveç'teki ataların Somadeva'yı okumuş olduklarını ya da Rhampsinitos'un hazinelerini duymuş olduklarını kimse iddia edemez. Dinlediğimiz masalların büyük çoğunluğu, Grimm, Frere,

(*) Aynı olay El-Basrah'lı Hasan'ın öyküsünde de geçer. Bkz. Lane'in *Arap Geceleri (Arabian Nights)*, III. Cilt, Syf. 452.

Castren ve Campbell onları Almanya, Hindistan, Sibirya ve İskoçya'daki cahil köylülerin, hemşirelerin ya da uşakların ağzından öğrenene kadar edebiyatta hiç bilinmiyorlardı. Fakat, Bay Cox'un gözlemlemiş olduğu gibi, şömine başında oturup edebi kâşife çocukluklarında kendi büyüklerinden öğrendikleri masalları biraz çekinerek anlatan bu yaşlı kadınlar ve erkekler "düşünce ve ifadenin çok ince bir biçimini ve olayların ve konuşmacıların sözlerinin, tarihin sözlü olarak aktarılması geleneğinde pek de eşine rastlanmayan bir sadakatle anlatıldığı sonu gelmeyen karmaşık bir öykü dizesini yeniden oluştururlar. Diğer dillerden yapılan çevirilerde anlatılan öykülerin toplumun en alt tabakasına kadar ulaşabilmesinin ve sonra da, Antaios gibi daha büyük bir enerji ve güzellikle tekrar yükselebilmesinin mümkün olmadığı rahatlıkla söylenebilir." Gerçekten de, ateş başında anlatılan bu hikâyelerin, yaklaşık yüz nesil boyunca büyük annelerden torunlara aktarıldığını, ilkel Aryan köylüsünün, Laponyalı ordusu Avrupa'da egemenken ve koyu tenli Surda henüz Punjab'da rahatsız edilmemişken akşam yemeğini yiyip içeceğini yudumlarken çocukları ile birlikte Boots'un, Cinderella'nın ve Usta Hırsız'ın öykülerini dinlediğini kabul etmekten başka seçeneğimiz yoktur. Bu hikâyelerin nasıl olup da Aryanların torunları tarafından, Sri Lanka'nın ormanlarından İskoçya'nın dağlık bölgelerine kadar her yerde anlatıldığı ancak bu şekilde açıklanabilir.

Varmış olduğumuz bu sonuç William Tell'inki gibi efsanelerin kaynağı ve gelişmesi hakkındaki görüşlerimizi değiştirmektedir. Tell efsanesi, Belisarius'un körlüğü ya da İskenderiye'deki kütüphanenin Ömer'in emri ile yakılması olaylarından çok farklıdır. Son ikisi ayrı hikâyeler ya da inançlardır, ilki ise bir hikâye ya da

inanç ailesinden alınan tek bir öyküdür. Son ikisi şüpheli olayların doğruluğundan emin olunamayan anlatımlarıdır, fakat, ilkini anlatırken bir mit ile karşı karşıya kalırız.

O halde mit nedir? Bir asır önce, Abbe Banier'ın günlerinde çok yaygın olan Euhemeros'un kuramı uzun süredir eskisi gibi itibar görmemektedir. Bu teorinin özelliği şuydu; herhangi bir mitin tüm sıra dışı özelliklerini dışarıda bırakıyor, kendi içindeki önemi ile ilgileniyor ve ilkel tarihin tüm itibarını geriye kalan sıkıcı ve yararsız kısımla değerlendiriyordu. Böylece mit telafisi mümkün olmayan bir şekilde kaybolmuş oluyordu ve çiğneyebileceği yumuşak bir parça ekmek arayan araştırmacıya kalan kaskatı çakıl taşları oluyordu. Sadece sevimli bir öykü olarak görülen Hesperides'in bahçesindeki, başında ejderhanın beklediği altın meyve efsanesi tamamen değersiz değildir. Fakat büyük Dor kahramanını adi bir meyve hırsızı gibi göstererek onu alçaltan, Herakles'in zor kullanarak köpekler tarafından korunan portakalları aldığını anlatan hikâyenin ne değeri vardır? Mitoloji araştırmacısının uğraşması gereken daha başka folklorlar de vardır. Hermes, Minos ve Odin'den bahsederken bile tökezleyen Banier'in kuramları, Punchkin, Cinderella ve Blue Belt (Mavi Kemer) sorunları açıklama gerektirdiğinden beri bir daha geçerli olamamıştır. Böylece mitoloji araştırmacısı şu sonuca varır; bu eski hikâyelerin büyük çoğunluğu doğa diye bir şeyin var olduğu keşfedilmediği için doğa üstünün de bilinmediği bir dönemde bir bütünün özüydü. (*) Antikçağların dini mitlerinin ve eski ve modern zamanların ateş başında anlatılan efsanelerinin kökleri ilkel insanlığın zihinsel alışkanlıklarında yatar.

(*) "Retrancher le merveilleux d'un mythe, c'est le supprimer." Breal, *Hercule et Cacus*, syf. 50.

Bu efsane ve hikâyeler, insanların doğdukları dünyadaki gözle görülebilir olgularla ilgili sözlerinin var olan en eski kayıtlarıdır.

Modern çağlarda yaşayan insanların doğal olguları yorumladıkları yavan ve ilgisiz tarz eski zamanlarda bilinmiyordu. Artık doğal olguların düzenli bir şekilde doğa yasalarıyla uyumlu olarak ortaya çıktığını biliyoruz. Hangi kuramları oluştururursak oluşturalım, içgüdüsel olarak doğa olguları ile ilgili olarak bu görüşü benimsiyoruz. Fakat ilkel atalarımız doğa yasaları, fiziksel kuvvetler, sebep sonuç ilişkisi ve olayların meydana gelişindeki düzen hakkında hiçbir şey bilmiyorlardı. İnsanlığın tarihinde buna benzer şeylerin hiç araştırılmadığı bir dönem vardı. Bu konular hakkında hiçbir genelleme yapılmıyor, bu olaylar test edilmiyor ya da bunlar hakkında herhangi bir kuram oluşturulmuyordu. Bu insanların doğadaki düzen hakkında ve dolayısıyla da olayların doğaüstü düzeni hakkında hiçbir fikri yoktu. Mucizelerin doğa yasalarının ihlal edilmesi olduğuna dair bir inanç yoktu, fakat sıra dışı olayların sıradan sebepler tarafından ortaya çıkarılamayacak kadar önemli olduğuna inanılıyordu. Bu insanların inanç ve hayal gücü için sınırsız bir kapasiteleri vardı, çünkü henüz hayal gücü ve inanç sorgulanmamış, deneyimlerle oluşturulan kurallar tarafından farklı alanlara yönlendirilmemişti. Somut bilim insan zekâsının çok geç elde edebildiği bir kazanımdır, fakat şu anda aklımız bilimsel düşüncelerle öylesine dolu ki atalarımızın düşüncelerini anlamaktan çok ama çok uzağız. "Finlandiyalı araştırmacıların nasıl olup da dünyanın ve cennetin bir katı yumurtadan oluştuğuna, dıştaki kabuğun cenneti temsil ettiğine, sarısının dünyayı, sulu kısmının da okyanusları oluşturduğuna inandıkları bugün bize anlaşılmaz geliyor, fakat eskiden böyle olduğuna inandıkları bir gerçektir. İskandinavyalıların dağların kudretli Jotun'un

kemiklerinden, dünyanın ise onun etinden oluştuğuna nasıl inandıklarını da anlayamıyoruz, fakat bu açıklama eski zamanlarda ciddi bir şekilde kabul edilip öğretilmişti. Eski Hintlilerin yağmur bulutlarını memeleri sütle dolu olan inekler olarak görmeleri, cennetten gelen rüzgârların bu inekleri sağıp yağmur yağdırdıklarını düşünmeleri de bizim anlayamayacağımız bir şey, fakat Hinduların kutsal kabul ettikleri Veda metinleri böyle bir inanışın olduğuna dair güçlü kanıtlar içermekte." Bu alıntıları yapmış olduğum Baring Gould'un *"İlginç Mitler"* adlı kitabını okursak ya da Thorpe'un *"Kuzey Mitolojisi"* adlı kitabına göz atarsak bugünkü düşünce tarzımızın, Ortaçağlarda yaşayan atalarımızınkinden ne kadar farklı olduğunu görürüz. Korkutucu kurt adam batıl inancı da buna güzel bir örnektir. Eski zamanlarda insanların kurda dönüşebileceğine inanılıyordu. Kadınların yılan ya da köpek doğurabileceğine inanılıyordu, ya da bir savaşta yaralanan birini, ancak onu yaralayan kılıca iyi bakarak iyileştirebileceğiniz düşünülüyordu. "1600'lü yıllarda bir Alman yazar, bir tarlayı alt üst eden fırtınayı, tarladaki ekinleri yiyen ateş saçan dili ve demirden dişleri olan bir ejderha olarak resmederdi."

Eğer üç ya da dört yüzyıl önce insan zihninin durumu buysa, Yunan ya da Doğu biliminin en kaba genellemelere bile ulaşamamış olduğu karanlık Antikçağlarda durum ne olabilir? Şu anda bilimsel ilkeler tarafından sınırlanan ve yönlendirilen hayal gücü, o dönemde doğadaki olguları açıklamak için mitolojik kurgulara başvurmuş olmalı. Fiziksel kuvvetler ya da herhangi bir etkinin kaçınılmaz olarak belli bir tepkiyi doğurması hakkında hiçbir şey bilmeyen Antikçağ insanları, doğadaki olayları ancak kendi eylemleri ile benzerlik kurarak açıklayabiliyorlardı. Bildikleri tek güç farkında oldukları irade gücüydü. Buna uygun olarak tüm dış

dünyanın iradeye sahip olduğunu ve bu irade tarafından yönlendirildiğini düşünüyorlardı. Her şeyi kişileştiriyorlardı, gökyüzünü, bulutları, gök gürültüsünü, güneşi, ayı, okyanusları, depremi, hortumları. (*) Onlara göre daha gelişmiş olan Perikles'in zamanındaki Atinalılar gökyüzünü kişileştiriyor ve tarlalarına yağmur yağdırması için ona dua ediyorlardı. (**) Ayı ölü bir madde kütlesi olarak nitelediği için Anaxagoras neredeyse hayatını kaybediyordu. Eski çağda yaşayan insanlara göre ay, taş ve topraktan oluşan cansız bir top değildi, o yükseklerde dolaşan ya da gölde yıkanan boynuzlu avcı Artemis'di ya da aşıkların koruyucusu, doğuda Kıbrıs yakınlarında bir deniz köpüğünden doğmuş olan Aphrodite idi. Bulutlar buharlaşmış su kümeleri değildi, sütle dolu memeleri olan ve yaz rüzgârı Hermes tarafından sağılan inekler, asla hedefini şaşırmayan Bellerophon'un okuyla öldürülen nemli yünleri olan koyunlar, gök kubbede süzülen kuğu kızlar, savaş alanının üzerinde dolaşan ve ölen kahramanların ruhları alan Valkyrie'ler ya da fırtına tanrısı Thor'un içine hazinelerini sakladığı, birbiri üzerine yığılmış olan görkemli dağlardı. Phoibos sarı saçlı güneş olarak, tüm gün ateş saçan iki tekerlekli arabasında batıya doğru ilerlerdi. Ya da bir süre insanlardan saklanan Me-

---

(*) "Eskimo, Choctaw, Muskoghee ve Caddo dillerinde canlı ve cansız varlıklar için hiçbir ayrım yoktur. Bu ayrıma sadece Iroquois, Cherokee ve Algonquin-Lenape dilleri sahiptir ve bilindiği kadarıyla onlarda da bu ayrım kısmidir." Fijililere göre, "Sebzelerin, taşların, hatta aletlerin ve silahların, kapların, kanoların bile ölümsüz olan ruhları vardı. Tıpkı insanların ruhları gibi, onların ruhları da ölmüş ruhların evi olan Mbulu'ya gidiyordu." M'Lennan, *Hayvan ve Bitkilere Tapınma (The Worship of Animals and Plants)*, Fortnightly Review, XII. Cilt, sy. 416.

(**) Marcus Aurelius, V.7

leagros olurdu, insanlardan gündüz esirgediği mavi ışığını akşam vakti yayar, Herakles'in kan dolu bir banyoda yok olması ya da balıkların tanrısı Dagon'un gün ışırken tekrar çıkmak üzere sulara gömülmesi gibi, akşam olunca batardı. Bazen onun atılgan ve deneyimsiz oğlu olan Phaethon dizginleri eline alır ve güneş arabasını dünyaya çok yakın sürer, meyvelerin yok olmasına, ekinlerin kavrulmasına ve kuyuların kurumasına neden olurdu. Bazen de her şeyi gören tanrı insanların gafilliklerinden dolayı öfkeye kapılır, kavurucu oklarını dünyaya yollar ve her yerde hastalıkların yayılmasına neden olurdu. Güneşle ilgili daha pek çok görüş vardı. Bazen güneş, hiç kimsenin bakamadığı ve yanına yanaşamadığı bir hazine evi olarak görülür, kimi zaman da gökyüzünün kraliçesi Hera'ya sert davrandığı için kızgın tekerleğe mahkum edilen Ixion'un kendisi olurdu.

Eski mitolojinin bu kuramı sadece iyi ve makul bir kuram değildir, aynı zamanda belli noktaları kanıtlanmıştır da. Tıpkı Grimm'in dilbilim kuramı gibi ya da moleküler fizikteki dalga kuramı gibi sağlam temellere oturur. Bizim burada insanlığın ilkel düşüncelerini anlamamızı sağlayan şey dilbilimdir. Yunan tanrı ve tanrıçalarının pek çoğunun isimlerinin Yunan dilinde bir anlamı yoktur, fakat bu isimler aynı zamanda gayet açık somut anlamlarıyla Sanskritçe'de de yer alır. Veda'da Zeus'un ya da Jüpiter'in gökyüzü, Sarameias ya da Hermes'in ise yaz sabahı esintisi anlamına geldiğini görürüz. Atena'nın seher ışığı anlamına geldiğini öğreniriz ve böylece neden Yunanlıların onun Zeus'un alnından ortaya çıktığını düşündüğünü anlarız. Veda'da aynı zamanda Panilerin ya da gece iblislerinin güneş krallığına bağlılığından caydırmaya çalıştıkları Helena'yı da görürüz. Hatta Achilleus bile esiri Briseis (Brisaya'nın çocuğu) ile birlikte yeni-

den karşımıza çıkar (*) ve yeraltı dünyasının girişinde bekçilik yapan devasa köpek Kerberos Veda metinlerinde fonetik yasaları ile uyum içinde havlar. Bir Hindu Peder Dyaus'dan ya da Şiva'dan bahsederken aklında kişileştirmiş olduğu gökyüzü ve bulutlar vardır, ırkının zihinsel alışkanlıklarından vazgeçememiştir. Fakat konuştukları dildeki fiziksel anlamların kaybolduğu Yunanlılar, Homeros'un döneminden çok önce, Zeus'u, Hermes'i, Atena'yı, Helena'yı, Paris'i ve Achilleus'u insan olarak görmeye başlamışlardı ve birçok durumda mitlerin ilk halleri tamamen unutulmuştu. Veda metinlerine göre Truva Savaşı gökyüzünde, zeki tanrılar ile kötü gece iblisleri arasında olmuştu, fakat belki de çok kesin olmayan tarihi bir gelenekten etkilenen Yunanlı şair, savaşın geçtiği yeri Çanakkale Boğazı'nın kıyılarında bir yer olarak belirlemişti ve onun hikâyesinde oyuncular her ne kadar insan üstü niteliklere sahip olsalar da aslında antropomorfiktiler. Bu destansı öykünün kökeni hakkında yazar da Euhemerus, Lord Bacon ya da Abbe Banier kadar az şey biliyordu.

Bu örneklerden sonra miti şöyle tanımlarsak sanırım yanılgıya düşmemiş oluruz; mit doğal bir olgunun uygar olmayan bir zekâ tarafından açıklanmasıdır. Bir alegori ya da özel bilgi gerektiren bir sembol değildir, zira mitlerde o dönemdeki ilkel bilimin kalıntılarını arama çabası boşunadır. Mitler sadece birer açıklamadır. İlkel insanlar alegori ile sürdürebilecekleri derin bir bilime sahip değillerdi, ayrıca bu insanlar sade bir dil, ifade etmeye ça-

---

(*) Bu etimoloji çalışmalarının pek çoğu Mahaffy tarafından eleştirilmiştir. Uzun bir süre düşündükten sonra, Achilleus örneği hariç olmak üzere, bu konudaki açıklamalarda Max Müller'i takip etme eğilimindeyim. Mahaffy'ye, Homeros'un efsanelerinin çoğunun tarihi bir temeli olduğu yönündeki görüşünde katılıyorum.

lıştıkları şeyleri anlatmaya yetecekken bilmecelerle konuşacak bilim adamları da değillerdi. Şundan emin olabiliriz ki, zekâları bizim zekâmız gibi işliyordu ve ok atan bir güneş tanrısından bahsettiklerinde kastettikleri sadece buydu. Sadece bizim bilimsel bir kuram oluşturduğumuz yerlerde onlar mit oluşturuyorlardı. (*) Herhangi bir olayın aşina olduğumuz ona benzer diğer olaylarla sınıflandırıldığında açıklanacağı söylenir. İşte, gelişmiş bilimin yapabildiği açıklama türü budur. Gök gürültülü bir sağanağın başlangıcını, gelişmesini ve sona ermesini, onunla beraber elde edilen bilgileri bize tanıdık gelen buharlaşma ve yoğunlaşma gibi diğer olgularla beraber sınıflandırıp açıklıyoruz. Fakat ilkel insan aynı olayı kendi çok iyi bildiği insan iradesi ile beraber sınıflandırıp açıklıyor, büyük, siyah bir ejderhanın kutsal bir okçunun hedefini asla şaşırmayan okları ile parçalanması şeklinde bir kuram oluşturuyordu. Bugün yıldızların doğasını güneşle beraber sınıflandırdığımızda açıklayabiliyoruz, fakat "Mishkat-ul-Ma'sabih" adlı eserin Müslüman derleyicisi onları Şeytanı taşlamak için kullanılan taşlar olarak açıklıyordu. Eski Yunanlı, düşündüğü kavramın kaynağını unutur unutmaz, Oidipus'un aslan başlı sfenksi öldürmesinden bahsediyordu, ya da bir Müslüman çocuklarına şeytanın nasıl altın mermi yağmuruna tutulduğunu anlatıyordu, böylece her ikisi de mitolojiden bahsetmiş oluyorlardı.

(*) "Mitolojiyi yaratan faktörlerle felsefeyi yaratan faktörler aynıdır ve bize en zengin mitoloji olgularını sunan Hindistan ve Yunanistan'ın çok zengin metafizik boyutları vardır. Evrendeki çoklu düzen insanların arasında çok tanrılılık olarak yansımıştır." Renan, *Sami Dillerinin Tarihi (Hist. des Langues Semitiques)*, syf. 9.

Böylece, mit ve efsane arasında ayrım yapmamızın doğru olduğu ortaya çıkıyor. Her ne kadar bu iki kelime etimolojik açıdan paralelse ve günlük hayatta bu iki kelimeyi birbirinin yerine kullanabiliyorsak da, tam bir doğruluk gerektiğinde bu iki kelimeyi ayrı olarak düşünmemiz gerekir. Tabii bu ikisinin özellikle yazılmış hikâyelerden farklı olduğunu söylemek gereksizdir. Bu iki kelime arasındaki fark çok küçük olabilir, fakat yine de üzerinde konuşmaya değer. Buna uygun olarak şunu söyleyebiliriz; II. Philip'in karısı Elizabeth'i öldürme hikâyesi kişileri kasten yanlış tanıtır, fakat aynı Elizabeth'in istemeden üvey oğlu Don Carlos'a âşık olması bir efsanedir. Kraliçe Eleanor'un kocası I. Edward'ı, kolunda zehirli okun açtığı yaradaki zehri emerek kurtarması bir efsanedir, fakat Herkül'ün hayvanlarını çalan usta hırsız Cacus'u öldürmesi fiziksel bir anlam içerir ve bir mittir. Efsaneler genelde bir ya da iki mekânla sınırlıdır ve bir ya da ikiden fazla kişi tarafından anlatılmaz, fakat mitlerin genel özelliği şu ya da bu şekilde tüm dünyada yaygın olmalarıdır, isimler ve olayları tetikleyen güdüler değişse de temelde olaylar hep aynı kalır. Bunun sebebi belki de mitlerin kökenlerinin çok eski çağlara dayanmasıdır. Truva Savaşı mitinin pek çok öğesi Veda metinlerinde ve St. George ve Ejderha miti tüm Aryan uluslarında karşımıza çıkar. Fakat mitlerin her zaman ortak bir kökeni olduğu çıkarımını yapmak yanlış olur, çünkü bunlar birbirlerine sadece benzerler. İşlenmemiş bir zekânın dünyanın her yerinde hemen hemen aynı hikâyeleri türetebileceğini ve aynı olgunun değişik bölgelerde birbirinden bağımsız olarak benzer hikâyelerin oluşmasına neden olabileceğini unutmamalıyız. (*) Jack ve Fasulye Sapı (Jack and

(*) Bu konudaki görüşler "Barbar Dünyanın Mitleri" adlı bölümde tartışılmıştır.

the Beanstalk) adlı mit sadece Aryan soyundan gelen insanlar arasında değil, Güney Afrika'daki Zulular ve Amerikan yerlileri arasında da yaygındır. Bu şekilde bir hikâyeyi dünyanın bir ucundan diğerine, ya da farklı uluslar arasında takip edebiliyorsak sadece bir efsane ile değil, gerçek bir mit ile uğraştığımızı rahatlıkla söyleyebiliriz.

Tüm bu söylenenleri Tell mitine uygularsak bu mitin kökeni hakkında hemen geçerli bir açıklama yapabiliriz. Bir çok mitte ve yaygın peri masallarında konu edilen okçuluktaki yanılmaz beceri aslında güneşin, düşmanları olan gece iblisleri, kış ve fırtına karşısında kazandığı kaçınılmaz zaferinden doğmuştur. Hedeflerini asla ıskalamayan oklar ve mızraklar hiçbir gücün karşı koyamadığı kılıçlar her zaman güneş tanrılarının ya da kahramanlarının silahlarıdır. Bellerophon'un okları her zaman kara yağmur bulutu iblisini parçalar ve Phoibos Chrysaor'ın sürgüsü kış yılanını yok eder. Odysessus onu yoldan çıkarmak isteyen gece kahramanlarına karşı bulutlardan bir ağ dokumak isteyen gelinini korur. Tanrıça Athene'in gençlik ve güzellik bahşettiği Odysseus kendinden başka hiç kimsenin bükemediği yayından okunu atarken zaferden gayet emindir. Achilleus'un mızrağında, Perseus ve Sigurd'un kılıçlarında, Roland'ın sağlam kılıcı Durandal'da ve Sir Bedivere'in ayrılmayı hiç istemediği kılıcı Excalibur'da da pek çok erdem vardır. Bunların hepsi güneş silahlarıdır, aynı şekilde Tell'in, Palnatoki, Egil, Hemingr ve soyadından Phaiakian ülkesinden olduğu anlaşılan Cloudeslee'i William'ın okları da böyledir. İster Cloudland'den isterse Altdorf'dan olsun, William Tell, tıpkı Apollo'nun Laomedon'a hizmet ettiği ya da Herakles'in Eurystheus'un emirlerini yerine getirdiği gibi, bir süreliğine soğuğun ve karanlığın güçlerine boyun eğen gündüz ve yazın tanrısal-

lığının son yansımasıdır. Güneşsel niteliği İsviçre efsanesinin devamında bile korunmuştur. Burada Tell bir okçu değil, aynı derecede becerikli bir denizcidir ve Dagon gibi bütün bir gece boyunca fırtınalı denizle boğuştuktan sonra gün ışırken karaya çıkar ve onu esir tutan zalimi öldürür.

Güneş her ne kadar düşmanlarıyla giriştiği mücadeleleri kazansa da yine de yenilemez değildir. Kimi zaman hainlik karşısında yenik düşer, bazen ayaz devleri tarafından kuşatılır, bazen de karanlık iblisleri onu öldürür. Arkadaşı Nessos'un zehirli gömleği kudretli Herakles'i bile öldürür, ve Siegfries'in cesareti onu Hagen'ın elinden kurtarmaya yetmez. Achilleus ve Meleagros'da mutsuz güneşsel kahramanın başkalarının çıkarı için çalışmaları gerektiğini ve sonunda da zamansız bir ölüme yakalandıklarını görürüz. Daha şanslı olan, daha uzun bir ömür süren ve karanlığın güçlerini defalarca yenen Odysseus ta ki batı denizlerinde yok olup gidene kadar yeni yerler görme arzusuna karşı koyamaz. Okyanusların bu rakipsiz gezgininin batı denizlerindeki dalgaların altında yok olup gitmesi Venus ya da Astarte'nin uzak doğudaki denizlere ortaya çıkmaları kadar zekicedir. Kış mevsiminin bir diken ya da sivri uçlu bir enstrüman şeklinde sembolize edilmesi daha az belirgindir. Achilleus topuğundaki bir ok yarasından ölürken ve Adonis'in bacağı bir yabandomuzu tarafından parçalanırken Odysseus da daha sonra eski uşağı tarafından tanınmasını sağlayacak çirkin bir yara izi ile kaçar. Sigurd bir diken, Balder ise bir ökçe otunun sivri bir dalı yüzünden ölür. Uyuyan Güzel mitinde ise Toprak Tanrıçası bir iğin ucunun batması sonucu uzun bir kış uykusuna dalar. Her tarafı buzlarla kaplı sarayında soğuğa meydan okuyan sarmaşık dışında her şey derin bir uykudayken altın saçlı güneş tanrısının öpücüğü yaşamı ve neşeyi yeniden canlandırır.

Doğanın kış uykusu büyülenmiş genç kız, aziz ve kahramanları konu alan sayısız öyküde sembolize edilmiştir. Uyuyan kimi zaman güneş, kimi zaman ise topraktır. Kızılderililer Güneş Tanrısı Michabo'nun kış aylarında uyuduğuna inanırlar, yapraklar düşerken uykusundan silkinmek için büyük piposunu doldurur ve içer, böylece yeryüzünün üzerinde süzülen mavi bulutlar havayı bir yaz esintisi ile doldururlar. Yunan mitolojisinde çoban Endymion canlılığını uzun süren bir uyku ile korur. Kış mevsiminin dikeni ile parçalanan Alman Siegfried ise tekrar savaşmak için çağrılacağı güne dek uyuyacaktır. İsviçre'de üç tane Tell, ülkelerinin kötülerin elinden kurtarılacağı zamanı beklemektedir. Charlemagne, kılıcı elinde Untersberg'de uykudadır, düşmanlarının gelmesini beklemektedir. Olger Danske aynı şekilde Avallon'da uykudadır. Thuringia'da yüce bir dağın başında büyük imparator Frederic Barbarossa etrafında şövalyeleriyle uyumakta ve hücuma geçip Almanya'yı dünya imparatorluklarının arasında en güçlüsü yapacağı günün gelmesini beklemektedir. Aynı hikâye Olaf Tryggvesson, Portekiz'li Don Sebastian ve Mağribi kral Boabdil için de anlatılır. Kafir Decius'un zulmünden kaçıp Efes'te bir mağaraya saklanan Yedi Uyuyanlar da yüz altmış dört yıl uyumuşlar ve uyandıklarında tahta Hıristiyan bir kralın çıktığını öğrenmişlerdir. Longfellow tarafından çok güzel bir şekilde anlatılan bir öyküde Hildesheim keşişi bin yıl öncesinin tanrısı ile dünün tanrısının nasıl aynı olabileceğini düşünür, bu arada ormandan gelen çok güzel bir kuş sesi onu adeta büyüler ve yaklaşık üç dakika boyunca huşu içinde kuşu dinler. Kendine geldiğinde ise aradan bin yılın geçmiş olduğunu görür. Aynı efsane ailesine St. John'un Efes'te dünyanın son gününe dek uyumakta olduğu efsanesi, Vivien tarafından büyülenen Merlin miti, bir mağarada

elli yedi yıl uyuyan filozof Epimenides'in hikâyesi ve Rip Van Winkle'ın Catskills'deki uykusu da dahildir. (*)

Harika uykucular örneklerini elbette çoğaltabiliriz, fakat zıt kutupların ilişkisi ilkesinden yola çıkarsak, burada muhteşem yaşam ve uyanış öykülerini hatırlamamız gerekir. Örneğin, Gezgin Yahudi, Kolbeck Dansçıları, Kutsal Kasesi ile Aritmathaea'lı Joseph, sonsuza dek kırmızı geyiği kovalayan Vahşi Avcılar, Hayalet Geminin Kaptanı, klasik Tithonos ve Aydaki Adam.

Aydaki delikler insanların hayal gücü için her zaman zengin bir kaynak teşkil etmiştir. Plutarch bu konuda bir inceleme yazmıştır, fakat mit yapanlar ondan önce davranmışlardır. Baring-Gould şöyle der; "Herkes ayda, sırtında bir sürü değnek taşıyan ve yüzyıllar boyunca orada yaşamaya mahkum edilmiş bir adamın yaşadığını bilir. Adam o denli uzaktadır ki ona ölüm bile ulaşamaz. Eğer şu çocuk şarkısına inanacak olursak adam bir kere dünyaya inmiştir;

"Aydaki adam,
Aşağıya indi
Ve Norwich'e nasıl gidildiğini sordu."

Fakat şarkıda o kente ulaşmayı başarıp başarmadığı belirtilmemektedir. Dante bu adama Cain ismini verir; Chaucer'a göre bu adam hırsızlık yaptığı için ceza olarak oraya gönderilmiş ve ona taşıması için dikenli bir dal yığını verilmiştir. Shakespeare de adamın sırtına dikenli yük yükler, fakat aynı zamanda adamın

(*) Bu ilginç efsanelerin bir toplamı Baring-Gould'un *"Orta Çağın İlginç Mitleri"(Curious Myths of the Middle Ages)* adlı çalışmasında bulunabilir. Elinizdeki yazı bu eserin bir tekrarı niteliğindedir.

yanına ona yoldaş olması için bir de köpek verir. Genellikle bu adamın suçu çalmak değil, Eski Ahit'ten alınan bir fikir olan kutsal günlerde yapılmaması gereken bir davranışı yapmaktır. O çalışılmaması gereken kutsal günde odun toplarken yakalanmış, ve insanlığa ibret olsun diye sırtında yükü ile beraber sonsuza dek ayda yaşamaya mahkum edilmiştir. Hikâyenin Alman versiyonunda adamın yanında köpek yerine bir kadın vardır, ve kadının suçu da çalışılmaması gereken kutsal pazar gününde tereyağı yapmaktır. Yayığı da yanındadır ve bu bize yine bir şarkıyı hatırlatır:

"Jack ve Jill dağa çıktı
Bir kova su getirmek için
Jack düştü ve başını vurdu
Jill de onun arkasından yere düştü."

Bunlar kulağa saçma gelebilir, fakat dünyada pek az şeyin tam olarak saçma olduğunu ve hiçbir anlam ifade etmediğini rahatlıkla söylememize neden olan bir yönü vardır. Jack ve Jill'in hikâyesi dikkate değer bir hikâyedir. İzlanda mitolojisinde Jack ve Jill'in ayın kaçırdığı ve cennete götürdüğü iki çocuk olduğu söylenir. Bu çocuklar bir kovada su getiriyorlardı. Kovayı da omuzlarına aldıkları bir sopada beraber taşıyorlardı, işte bugüne kadar ayda öyle gezinmişlerdir. İsveçli köylüler bugün bile aydaki delikleri bu şekilde açıklar. Ay hareket ettikçe çocuklar birbiri ardına yere düşer, kovaları da ayın fırtınalarla olan ilişkisini sembolize eder. Bu mitin değişik şekilleri Sanskritçe'de de vardır.

Eski Almanların ay tanrıçalarına ya da Aphrodite'ye Horsel ya da Ursula denirdi. Bu figür Hıristiyan Ortaçağ mitolojisinde, İngiltere'den Cologne'ye giderken şehit olmuş on bir bin bakirenin kendisine baktığı zulüm görmüş bir aziz olarak tasvir edilir. Bu mitin anlamı açıktır. Alman mitolojisinde İngiltere bulutlar ve hayaller ülkesi Phaiakian'dır; sevgilisini gün doğmadan önce terk eden dişi şeytan bahane olarak "annesinin onu İngiltere'ye çağırdığını" öne sürer. (*) Ursula'nın yoldaşları bulutlar ülkesinden ayrılan ve günün hüküm sürüdüğü bölgelere yaklaşınca şehit olan yıldızlardır. Hıristiyan geleneğinde Ursula, Artemis'dir, fakat eski özelliklerini düşünürsek o tensel zevklere düşkün olan ve Venusberg'i baştan çıkaran Aphrodite'ye benzer. Bu da bizi Tannhauser'in öyküsüne getirmektedir.

Horselberg ya da Venüs Dağı, Thuringia'da, Eisenach ve Gotha arasındadır. Bu dağın eteklerinde büyük bir mağara, Horselloch, ya da Venüs'ün mağarası olarak adlandırılan bir mağara vardır. Bu mağaradan sanki yeraltı sularının akışına benzer bir ses gelmektedir. Eski zamanlarda çevredeki vadide yaşayanlar geceleri inlemelerin, çığlıkların ve şeytani kahkahaların geldiğini duyarlardı. İşte, Venüs'ün bu mağarada mahkemesini topladığına inanılırdı ve "dişi güzelliğin onları dev yarığa atılmaktan kurtaracak kadar adil davrandığını gördüğünü iddia eden çok az kişi vardı." (**) Bir şövalye olan ve söylediği aşk şarkıları ile ünlenen Frank kavminden Tannhauser alacakaranlıkta Horselberg'den

---

(*) Bkz. Procopius, *De Bello Gothico*, IV. 20; Villemarque, *Barzas Breiz*, I. 136. Henüz çocukken, yaşlı bir bakıcının bana Vas Diemen'in Ülkesinin hayaletlerin ve ölmüş ruhların yurdu olduğunu söylediğini hatırlıyorum.

(**) Baring-Gould, *İlginç Mitler (Curious Myths)*, I. Cilt, syf. 197.

geçiyormuş. Bu arada "önüne ışıklar saçan eşsiz güzellikte biri çıkmış ve bu güzelin kendisini el işareti ile çağırdığını görmüş." Atını bırakıp onun yanına gitmiş. Bu kişinin Venüs'ten başkası olmayacağını biliyormuş. Venüs'ün dağların ortasındaki sarayına gitmişler ve sonraki yedi yılı burada eğlenerek geçirmiş. Derken içine pişmanlık çökmüş ve gün ışığını yeniden görmek istemiş. Acı içinde Bakire Ana'ya onu kurtarması için yalvarmış. Bakire Ana da onun bu haline acımış ve onu kurtarmış. Hemen kiliseye gitmiş ve günahlarının affedilmesi için pek çok papaza itirafta bulunmuş, fakat günahları bir türlü affolunmamış. En sonunda Papa'ya gitmeye karar vermiş. Papa da ona günahının çok büyük olduğunu ve böyle bir günahın ancak elindeki asa yeşile döner ve çiçek açarsa affedilebileceğini söylemiş. "Bunun üzerine Tannhauser ümitsizlik içinde ve ruhu acı çekerek Papa'nın huzurundan ayrılmış ve sığınabileceği tek yere, Venusberg'e gitmiş. Fakat o da ne? O gittikten üç gün sonra Papa asasının çiçek açtığını fark etmiş. Hemen Tannhauser'a ulaklar yollamış. Ulaklar Horsel vadisine vardıklarında bitkin görünüşlü, boynu bükük bir adamın Horselberg'e girdiğini öğrenmişler. O günden sonra Tannhauser bir daha hiç görünmemiş."

Baring-Gould'un da doğru bir şekilde gözlemlediği gibi, bu üzücü efsanenin Hıristiyan versiyonunda eski ve yeni inançlar arasındaki çatışma anlatılır. Şövalye Tannhauser, tensel zevklere doyunca kurtuluşu Hıristiyanlık'ta arar, fakat papazlar arasındaki ikiyüzlülük, gurur ve anlayışsızlık onu hayal kırıklığına uğratınca acı içinde vazgeçer ve eski kötü alışkanlıklarının verdiği kaygılarına geri döner.

Fakat bu mitin, Aryan soyundan gelen her insanın kültüründe yer edinmiş ilkel şekli bu değildir. Bu miti okuyup da büyücü

Eilden tarafından büyülenen Erceldoune'lu Thomas'ı, Numa'nın orman perisi Egeria'nın korusuna yaptığı gece ziyaretlerini, Lady Kalypso tarafından esir tutulan Odysseus'u ve de Prens Ahmed ve Peri Banu'yu anlatan o güzel Arap masalını hatırlamayan var mıdır acaba? Batıya doğru ilerken Odysseus şehvetli karanlık perisi Kalypso'nun tuzağına düşer ve Kalypso onu bir süreliğine esir tutar. Ay Tanrıçası Aphrodite her şeyi gören Zeus'u Ida Dağı'nda tehlikeli bir uykuya yatması için ikna eder. Benzer bir büyüyle, Tasso'nun büyük kahramanı da, dünyanın batısında Armida'nın altın cennetinde uygunsuz bir başıboşluğa itilir. Tannhauser'in Venüs Ursula tarafından baştan çıkarılıp ay ışığının aydınlattığı tepenin arkasında gözden kaybolması da bunlara benzer bir durumdur.

Fakat güneş ve ayla ilgili olgular popüler mitolojinin tek kaynağı değildir. Yazı masamın karşısında Goethe'nin Erlking baladını anlatan tuhaf bir Alman tablosu var. Hikâyenin özü bir tek önemli ana sıkıştırılmış: Erlking'in korkutucu bir biçimde, yarı süzülerek uzun, hayaletinkilere benzeyen kollarını çocuğu kavramak için iki yana açtığını, atın çılgınlar gibi dörtnala koştuğunu, ürkmüş babanın çocuğunu vermemek için bağrına bastığını, tepelerinde çocuğu garip harpları ile büyülemek isteyen cinlerin uçuştuğunu görüyoruz. Mitolojinin sihirli gücünü anlatan bu sahne en basit fiziksel olgulara nasıl bir ilgi ile yaklaşıldığını gösteren en güzel örneklerden bir tanesidir; zira tüm resmin gerçek önemi babanın çocuğa seslenişindedir;

"Sei ruhig, bleibe ruhig, mein Kind;
In durren Blattern sauselt der Wind."

Robert Browning'in anlattığı şekli ile iyi bilinen Hamelin'li *Kavalcının Öyküsü* de bizi aynı sonuca götürür. 1284 yılında Hamelin'n insanları gece gündüz telaş içindeymiş, çünkü bir sürü fare köylerini istila etmiş. Bir gün köye garip bir adam gelmiş ve köylerini farelerden kurtarabileceğini iddia etmiş ve karşılığında köylülerden para istemiş. Köylüler adamın teklifini kabul etmişler. Bunun üzerine adam cebinden bir kaval çıkarmış ve çalmaya başlamış. O çalmaya başlar başlamaz köydeki tüm fareler kapkara bir ordu halinde saklandıkları yerlerden dışarı çıkmış ve kavalcıyı takipetmiş. Kavalcı onları Weser Nehri'ne kadar götürmüş, tüm fareler nehre düşüp boğulmuş. Fakat bir kere dertten kurtuldular ya, köy halkı adama parasını vermeyi reddetmiş, gerekçe olarak da onun büyücü olduğunu söylemişler. O da intikamını almaya yemin ederek köyü terk etmiş. St. John's gününde adam tekrar ortaya çıkmış ve kavalını alarak farklı bir şarkı çalmaya başlamış. Köyün tüm küçük, tombul, pembe yanaklı, altın saçlı çocukları kavalcının peşine takılmış. Anne babalar ne yapacaklarını bilemez halde şaşkın kalakalmışlar. Kavalcı çocukları yakındaki bir tepeye çıkarmış. Onları, orada açılan bir kapıdan içeriye sokmuş ve çocuklar bir daha hiç görünmemişler; bir tane topal çocuk dışında. O da aksayarak yürüdüğü için kapı kapanmadan diğerlerine yetişememiş ve hayatının geri kalanında arkadaşları kadar şanslı olmadığı için dövünüp durmuş. Çocukların geçtiği sokaklarda bir daha asla müzik çalınmasına izin verilmemiş. Uzunca bir süre bu kasaba resmi belgelerini bu korkunç olaya göre tarihlendirmiş ve birçok yetkili bunu tarihi bir olay olarak nitelemiş. (*) Benzer hikâyeler Almanya'daki başka kasabalar ve hatta uzaklardaki Habeşistan için de anlatılır.

(*) Belki de iyi bilinen atasözü "Kavalcının parasını ödemeyi asla unutmayın," buradan gelmektedir.

İngiltere'deki Wesleyan köylüleri ölmekte olan çocuklar için meleklerin kaval çaldığına inanır ve İskandinavya'da genç erkeklerin dişi cinler tarafından şarkılar ile yoldan çıkarıldığı söylenir. Yunanistan'da sirenler denizcileri şarkıları ile yıkıma sürükler ve Orfeus ağaçların ve dilsiz hayvanların kendisini takip etmesini sağlar. İşte, burada bir açıklamaya ulaşıyoruz. Orfeus çam ormanının içinden esen rüzgârdan başka bir şey değildi. "Kavalcı da esasında esen rüzgârdı ve eski insanlar bu rüzgârın içinde ölülerin ruhları olduğunu söylerlerdi." Bugüne dek İngiliz köylüleri fırtına kulübelerinin kapısından geçerken vaftiz edilmemiş çocukların ruhlarının feryatlarını duyduklarına inandılar. Yunanlı Hermes iki tanrısal gücün birleşmesinden doğmuştu; güneş ve rüzgâr. Rüzgâr özelliği sayesinde ölülerin ruhlarını taşıyordu. Hermes gibi iki tane işlevi olan Nodin'in de geceleri ağaç tepelerinde dolaştığı, "cesur insanların ruhlarını taşıdığı" söylenir. Son dönemlerdeki Fransız Edebiyatını okuyanlar, Erokmann Chatrian'ın vahşi avcı Vittikab'ı anlattığı korkunç öyküyü ve Vittikab'ın geceleri nasıl ormanda hızla ilerleyip genç bir kızın ruhunu taşıdığını hatırlayacaklardır.

Böylece, Tannhauser kuzeyli Ulysses'dir, Goethe'nin *Erlking*'i de Hamelin'li kavalcıdan başkası değildir. Kavalcı aynı zamanda klasik Hermes ya da Orfeus'dur, Fince'de Wainamoinen'in ve Sanskritçe'de Gunadhya'nın karşılığıdır. Muhteşem kavalı Oberon'un borusudur, Apollo'nun liridir (O da kavalcı gibi, fareleri öldürürdü.), devin kalesine ulaşmak için fasulye sapına tırmanan Jack'in çaldığı harptır. (*) Goethe'nin baladındaki baba, çocuğuna

(*) Ve İskoçyalı bir müzisyenin gizemli liri olarak yeniden ortaya çıkar. O müzisyen ki;

Müziği ile bir balığı sudan çıkarabilir,
Bir bakirenin göğsünden süt sağabilir.

kendisini baştan çıkarmaya çalışan siren seslerinin aslında kurumuş yaprakların arasından gelen rüzgârın sesi olduğunu söylerken haklıdır, zira bu denli basit bir olgu bu kadar büyüleyici efsanelerin doğmasına neden olmuştur.

Fakat ruhların lideri olan kavalcı niye peşinden fareleri sürüklemektedir? Bu soruya cevap verirken, eski insanların, çağdaş Darwin karşıtlarının hayvanların yaradılışına karşı takındığı garip tutuma sahip olmadıklarını söylemekte fayda var. Birçok ülkede fareler ve sıçanlar kutsal hayvanlar olarak görülüyordu, fakat Almanya'da bu hayvanların insan ruhunu temsil ettiklerine inanılıyordu. Yüzlerce hikâyeden sadece bir tanesi ile bunu açıklamak için yeterli olacaktır. "Saalfeld'deki Thuringia'da bir hizmetçi kız arkadaşları ceviz soyarken uykuya daldı. Etrafındakiler kızın ağzından küçük kırmızı bir farenin çıktığını ve pencereden çıkıp gittiğini gördüler. Orada bulunanlardan biri kızı uyandırmaya çalıştı, fakat kız uyanmıyordu. Buyüzden kızı farklı bir yere taşıdılar. Az sonra fare kızın ilk yattığı yere geri döndü ve etrafa bakınarak kızı aradı. Kızı bulamayınca ortadan kayboldu ve o anda kız öldü." (*) Bu kavalcıyla ilgili açıklamaları tamamlıyor ve Piskopos Hatto'nun korkunç hikâyesini anlamak için bir anahtar sağlıyor.

Bu kötü piskopos Rhine Nehri'nin kıyısında yaşıyordu. Ayrıca nehrin ortasında da bir kulesi vardı. Burası günümüzde ziyaretçilere Fare Kulesi olarak tanıtılır. 970 yılında korkunç bir kıtlık oldu ve değişik yerlerden gelen insanlar Piskopos'un ağzına kadar dolu tahıl ambarından bir şeyler almak istediler. Piskopos da

(*) Baring Gould, *İlginç Mitler (Curious Myths)*, II. Cilt, Syf. 159.

onlara ambara girmelerini söyledi, gelenlerin her birini tek tek oraya soktu. Herkes girdiğinde ise ambarı ateşe verdi ve tüm insanları yaktı. Daha sonra evine, neşeli bir şekilde akşam yemeğini yemeye gitti. Fakat ertesi sabah uyandığında bir fare ordusunun ambarındaki tüm tahılı yediğini ve şimdi de evine doğru gelmekte olduğunu öğrendi. Pencereden baktığında tüm yolların ve tarlaların farelerle dolu olduğunu gördü, hepsi de gayet kararlı bir şekilde onun evine doğru geliyordu. Korkudan çılgına dönmüş bir halde kayığını aldı ve nehrin ortasındaki kulesine doğru kürek çekmeye başladı. fakat işe yaramadı; fareler suya girdiler, kuleye kadar yüzdüler, duvarlara tırmandılar ve sürü halinde, korkudan çığlıklar atan piskoposun yanına geldiler ve onu yediler. Yukarıda söylenenleri hatırlarsak, bu farelerin Piskoposun öldürdüğü insanların ruhları olduğuna hiç şüphe kalmıyor. Eski Almanlar arasında bu öykünün değişik biçimleri anlatır, bu hikâyelerden bir kaçında intikam almak isteyen fareler ilginç bir değişim yaşayarak kurbanlarının cesetlerinden ortaya çıkarlar. Ayrıca, Aziz Gertrude bir fare olarak sembolize edilir, bir fare ordusunun başıydı ve çocukların ruhlarını alırdı. Odin de bir sürü fare tarafından takip edilirdi. (*)

Ölmüş insanların ruhlarının farelerle simgelendiği gibi, ruhların lideri de bir köpek olarak tasvir edilir. Hermes ve Odin'in Vedalardaki karşılığı olan Sarameias bazen köpeklere ait özelliklerle anlatılır. Sayısız örnek ilk Aryan toplulukların uğuldayan rüzgârı büyük bir köpek ya da kurt olarak algıladıklarını ortaya koyar. Korkunç canavar pencerelerin önünden ya da evlerin

(*) Belki de İrlandalı hizmetçi kızların fare görünce korkudan çılgına dönmelerinin kaynağında bu öyküler vardır.

tepesinden uçup giderken içerdekiler korkuyla titrer, zira her biri kendi ruhunun alınacağından korkar. Bu nedenle bugüne dek cahil insanlar arasında bir pencerenin altında bir köpeğin havlamasının evdekilerden birinin ölümü anlamına geleceğine dair bir inanış hüküm sürmüştür. Hermes'in köpek ordusu, ruhlara ölüler diyarını kuşatan nehir olan Styx nehrine giderken eşlik etmiştir. (*)

Fakat Rüzgâr Tanrısı her zaman bu kadar kötü değildir. Homeros'un ilahisi gayet açıktır; burada Hermes'in henüz beşikte bir bebekken bir devin gücüne sahip olduğu, ve beşikten kaçıp Apollo'nun hayvanlarını çaldığı, hayvanların hepsini değişik yönlere gönderdiği, ardından anahtar deliğinden girip alaycı kahkahalarla beşiğine geri döndüğü anlatılır. O efendisinin atını, efendisi atın sırtındayken, efendisinin karısının mantosunu, kadının sırtındayken çalabilen Hırsızların Efendisi'dir. Sadece Rhampsinitos'un usta mimarın bir ilk örneği değil, aynı zamanda Sierra Morena'da Sancho'nun hayvanlarını çalan hain kölenin de ilk örneğidir. İstediği an kısalma ve uzama becerisi sayesinde o hem İskandinav masalındaki, delikanlının cevizin içine girmeye ikna ettiği Şeytan, (**) hem de balıkçının şişeden çıkardığı Arap İfritidir.

Fırtına bulutları ve şimşek hakkında türetilen ilginç mitler ve yaygın hurafeler başka bir incelemenin konusu olmalıdır. Dikkatle incelendiğinde elinizdeki araştırmayı destekleyecek sonuçlara ulaşmak mümkündür. Her Aryan ulusunun bildiği muhteşem

---

(*) İran'da ölmekte olan insanların baş ucuna, ruhuna eşlik etmesi için köpek getirilir. Aynı âdet Hindistan'da da vardır. Breal, *Hercule ve Cacus*, syf. 123.

(**) Fırtınada bile hareketli olması ile bilinen Şeytan, Hermes'ten başkası değildir.

masalların ve tuhaf hurafelerin, önceleri tek incelemeye değer konu olarak görülen tanrı ve kahramanların anlatıldığı klasik efsanelerle ortak bir kaynağı vardır. Bazılarını çocukluğumuzdan beri bildiğimiz, kimilerini ise ileri yaşlarda öğrendiğimiz bu hikâyeler eski mitolojinin uzak topraklarından doğan bir gelenek selinin getirdiği kalıntılar ya da alüvyonlardır.

Eylül, 1870.

II

ATEŞİN KEŞFİ

Geçen sene küçük bir köyde geçirdiğim yaz tatili sırasında, tarih öncesi Antikçağlardan gelen düşüncelerin zaman zaman hayatı ne kadar çok etkileyebileceğini örnekleyen ilginç bir olayla karşılaştım. Bir akşam, yolun kenarındaki ağaçların altında otururken, tam karşımdaki bir grup insanın garip davranışları dikkatimi çekti. Yaşlı bir adam bir aşağı bir yukarı yürüyor, iki eliyle de ters çevrilmiş Y harfine benzeyen çatallı bir ağaç dalını tutuyordu. Avuç içleri yukarıya bakıyor, her iki avucunda ağacın iki ucunu tutuyor, böylece dalın çatalsız kısmı yukarıya bakıyordu. Fakat iki üç dakikada bir belli bir noktada durduğunda dal tekrar Y harfi gibi görünene dek bükülüyor, yerin altındaki bir şeyi işaret ediyordu. Adamı izleyenlerden bir tanesi de denemek istedi, sonuç yine aynıydı, o noktaya gelindiğinde dal kıvrılıyordu. Toprağın altındaki bir şey ağaç dalını büyülüyor gibiydi, çünkü o noktadan geçerken dal mutlaka bükülüyor ve sanki yerin altındaki bir şeyi işaret ediyordu.

Bu adamların büyücülükle uğraştığını anlayınca aklıma hemen Jacques Aymar ve Dousterswivel geldi. Uzun süren bir kuraklık

boyunca köydeki kuyuların yarısından fazlası kurumuştu ve burada kaybedilen şeyi Tann Thor'un yardımı ile telafi etme çabası vardı. Bu adamlar büyülü değnek ile su arıyorlardı. Burada, gözlerimin önünde, unutulduğunu ve mitoloji öğrencileri dışında hiç kimsenin hatırlamadığını düşündüğüm bir batıl inanç hayata geçiriliyordu.

Bu merasime katılmak için karşıya geçerken çiftçilerden birinin oğlu geldi ve değneği büyülü yerden hiç kıpırdamadan geçirebileceğini söyledi. Fakat garip dalı eline alırken iddiası hakkında şüpheye düşerek titredi. O noktadan geçerken değnek yine büküldü. Çünkü tüm şüpheciliği ile delikanlı Littre'nn bahsettiği "bilimsel inanç"a (foi secientifique) sahip değildi. (*)

Bunun üzerine ben de bir deneme yapmak istedim, fakat tavrımdaki herhangi bir şey büyücüyü rahatsız etmiş gibiydi. "Al bakalım," dedi gereksiz bir öfkeyle, "Ama sen de engel olmazsın. Burada su var, o yüzden ne yaparsan yap, değnek bükülecek." Böylece bana dalı verdi ve alaycı bir şekilde sırıtarak beklemeye başladı. Oraya doğru yürümeye başladım. O noktadan geçerken değnekte hiç değişiklik olmadı, hep gökyüzünü gösteriyordu. Arkadaşımız ciddileşmeye ve felsefe yapmaya başladı; "Görüyorsun ya, senin mizacın farklı. Koşullar sana uygun değil. Böyle olayları hiç yaşayamayan insanlar vardır. Fakat burada su var, kazarsanız görürsünüz. Suyu bulmanın en iyi yolu fındık ağacından koparılmış bir daldır."

(*) "Il faut que la coeur devienne ancien parmi les aneiennes choses, et la plenitude de l'histoire ne se devoile qu'a celui qui descend, ainsi dispose, dans le passe. Mais il faut que l'esprit demeure moderne, et n'oublie jamais qu'il n'y a pour lui d'autre foi que la foi scientifique." LITTRS.

Çok doğru; bu tür şeyleri asla yaşamayan insanlar vardır. Bir kahinin muhteşem güçlerini denemek istediklerinde nedense koşullar hep uygunsuz olur. Bu kişiler hiç hayalet göremez, fikirleri birleştirerek vardıkları sonuçlar dışında bu kişilerin "önsezileri" de yoktur. Bu kişilerin kötü şansının genelde inanç eksikliğinden kaynaklandığı söylenir, fakat çoğu zaman esas sorun tam tersi inançlarının, yani doğanın değişmezliğine ve insan deneyimlerinin bilim tarafından yorumlanmasının yeterli olduğuna dair inançlarının çok kuvvetli olmasıdır. (*) La foi secientifique (bilimsel inanç), bu tür belirsizliklere ve insanların müdahalesi olmadan tahta sehpaların yazabildiği, masaların hareket ettiği ve ağaç dalların büküldüğü şeklindeki kandırmacalara karşı mükemmel bir önlemdir. Hiç şüphesiz, Jacques Aymar'ın Paris ziyaretinde huzursuz olmasına (**) ve sonraki yıllarda insanların Fransız Akademisi tarafından ilk gerçek kehanete verilen büyük ödülü reddetmelerine yol açan bu tür bir inançtı.

Fakat köydeki arkadaşımız, her ne kadar belki felsefesinde haklı olsa da, asa falı (rhabdomancy) sanatında bilgisizdi. Eğer araştırmalarını Hint-Avrupa geleneğini de içine alacak kadar genişletmiş olsaydı, ökseotu gibi bazı bitkilerin, kuraklık zamanlarında su aramak için en az fındık ağacı kadar işe yarayacağını

(*) Bu yanılsamalardan birinin psikolojik kaynaklarına inmek için yapılan bilimsel incelemenin hayranlık uyandıran bir örneği için Dr. Lazarus'un Taine'de bulunan *"De l'Intelligence"* adlı incelemesinin I. Cildinin 121-125. sayfalarına bakınız.

(**) Baring Gould'un *İlginç Mitler* adlı eserinde Aymar'ın öyküsüne bakınız. I. Cilt, syf. 57-77. Yazar ortaya çıkan rahatsızlığı çevreye bağlar. Korkarım, bu daha çok köydeki büyücümün mantık yürütme biçimine benzemektedir.

ve büyülü değneğinin aslında, yaygın olan inanışın, gömülü defineleri bulmak için toprağı ya da kayaları yarmadan başka bir sürü büyülü özellik yakıştırdığı çok sayıda eşyalardan sadece biri olduğunu öğrenecekti. Onu çatallı fındık ağacı dalıyla, kurak mevsimlerde su ararken bırakıp, bu garip inanışın kaynağını açıklayalım.

Yeraltı sularının keşfedilmesi büyülü değneğin kullanıldığı tek yer değildir. Eski Frizyeliler arasında genellikle suçluların bulunması için kullanılırdı ve Jacques Aymar da ününü Lyons'daki korkunç cinayeti işleyen kişiyi bularak kazanmıştı. Avrupa'da çok eski çağlardan bu yana metal damarlarını bulmak için büyülü değnek kullanılır ve kıymetli malların beze sarılıp da toprağa gömüldüğü çok eski zamanlarda, komşularının zenginliğini kıskanan insanlar kolaylık olsun diye arama işini büyülü değnek ile yaparlardı. Eğer Boulatruelle onaltıncı yüzyılda yaşamış olsaydı, Jean Valjean'ın gömülü hazinelerini aramaya çatallı bir fındık ağacı dalı ile giderdi. Ayrıca büyülü değnek hastalıkların tedavisinde kullanılır, şans getirmesi ve kötülüklerden koruması için evlerde bulundurulurdu.

Eğer yaygın geleneklerdeki cinler ülkesine kadar gidersek sadece gömülü hazinelerin yerini işaret eden değil, aynı zamanda toprağı yaran ve içindekileri çıkaran bir değnek ile karşılaşırız. Bir Alman efsanesinde şöyle anlatılır; "Sürüsünü Ilsenstein'a götürmekte olan bir çoban değneğine dayanarak biraz dinlenmek için durur. Bu arada dağ ortadan ikiye ayrılır, çünkü her ne kadar o bilmese de değneği büyülüdür ve karşısına bir prenses (Ilse) çıkar. Prenses çobana onu izlemesini söyler ve dağın içine girdiklerinde çobana dilediği kadar altın alabileceğini belirtir. Çoban ceplerini doldurur ve gitmek üzereyken prenses seslenir;

"En iyisini unutma!" Çoban prensesin yeteri kadar altın almadığını ima etmeye çalıştığını düşünür, bu yüzden şapkasını da altınla doldurur. Fakat prensesin asıl unutmamasını istediği, içeriye girer girmez bir duvara yaslayıp öylece bıraktığı büyülü değnektir. Çoban dışarıya çıkarken kaya aniden kapanır ve çoban da ortadan ikiye ayrılır. (*)

Bu öyküde değnek gücünü üzerindeki büyüden alır, fakat çoğu durumda bir yaprak ya da çiçek bir tepeyi yarmak için yeterlidir. Hakkında pek çok duygusal çağrışımların yapıldığı küçük, mavi beni unutma çiçeği adını sihirli özellikleri hakkında anlatılan bir efsaneden alır. (**) Issız bir dağda gezinen bir adam küçük, mavi bir çiçek bulur ve çiçeği şapkasına iliştirir. Tam o anda demir bir kapı açılır, içeride yakutların, pırlantaların ve başka değerli taşların yığınlar halinde yerlerde durduğu ışıklı bir koridor görülür. Adam büyük bir istekle ceplerini doldururken şapkası başından düşer. Çıkmak üzereyken küçük çiçek arkasından seslenir, "Beni unutma!" Dönüp arkasına bakar, fakat mutluluktan öylesine afallamıştır ki ne çıplak kalan başını ne de düşürdüğü çiçeği düşünür. En iyi mücevherlerden birkaç tane daha alır ve tekrar dışarıya çıkmaya koyulur. Fakat kapıdan çıkıyorken dağ korkunç bir gürültü ile kapanır ve adamın yolunu keser. Adam tek başına ıssız ormanda dolaşır, boş yere gizemli kapıyı arar, fakat kapı sonsuza dek kaybolmuştur. Yolcunun başına gelen en kötü şeyin ormanda gezinmek olduğunu umalım.

Bazen de şans çiçeğini bulanın hazinelere ulaşmasına yardım eden ve ona bilmece gibi uyarılarda bulunan kişi tıpkı Prenses

---

(*) Kelly, *Hint-Avrupa Folkloru (Indo-European Folk-lore)*, syf. 177

(**) Şans çiçeğinin öyküsü mısralar halinde Baring Gould tarafından *Gümüş Mağaza (Silver Store)* adlı kitabın 115. sayfasında anlatılır.

Ilse gibi beyaz bir kadındır. Olayın geçtiği dağ Almanya'nın herhangi bir yerinde bulunabilir ve İran'da, Harun Al-Raşit'in altın çağında aynı buna benzeyen bir dağ vardır. *Kırk Haramiler*'in öyküsünde, susamın sadece adı hırsızların mağarasının gizli kapısını açıp kapatan sihir olarak işlev görür. Para canlısı Kasım Baba içerideki çantalar dolusu altın ve güzel eşyalara dalıp gidince sihirli sözcüğü unutur ve sonu Ilsenstein'lı çobanınkinden çok da farklı olmaz. Prens Ahmet'in öyküsünde, genç maceraperestin tepeleri aşıp da Peri Banu'nun yerine gitmesi için yol gösteren şey büyülü bir oktur. Abdullah Baba'nın masalında ise, göz kapağına sürülen bir merhem toprağın derinliklerinde gizlenmiş olan defineleri bir bakışta gösterir.

Eski Romalılar da toprağı yaran bir bitkiye sahiptiler. Bu bitkiye "saxifraga" ya da "sassafras" deniyordu. Bu büyülü gelenekler topluluğunu daha çok inceledikçe kayaları yarma ya da sert maddeleri parçalama gücünün, ilkel bir unsur olarak, definelerin yerini gösteren tılsımlı objeler kavramı ile birleştiğini görüyoruz. Baring Gould, Süleyman'ın tapınağını inşa etmesine yardım eden harika tılsımlarla ilgili efsaneleri açıklar. Jehoiada'nın oğlu Benaiah, cinlerin prensi Asmodeus'dan en sert cisimleri bile ortadan ikiye yarabilen ve ancak bir buğday tanesi büyüklüğünde olan bir solucanın sırrını öğrenmek ister. Bu solucan tılsımlıdır. "Eğer Süleyman o solucana sahip olmak istiyorsa, açık bir arazide yaşayan bir kuşun yuvasını bulmalı ve yuvanın üzerini camla kaplamalıydı. Böylece anne kuş camı kırmadan yavrusuna ulaşamayacak ve tılsımı aramaya başlayacaktı. Bulunca tılsım ondan alınmalıydı. Hiçbir çekiç, balta ya da başka herhangi bir alet gürültüsü olmadan inşa etmesi gereken tapınağına gereken taşları kırması için kralın da bu solucana ihtiyacı vardı, (*) bu

(*) I Krallar VI. 7

yüzden Benaiah'ı bu solucanı bulması için gönderdi. Başka bir öyküde de tılsım maden ararken toprağı kazmasına yardım eden gizemli bir taştaydı. Cinlerin yönlendirmesiyle, akıllı kral, kristal bir levha ile birlikte bir kuzgunun yumurtalarını bulur ve böylece, levhayı kırmak için tılsımı getiren kuşun elinden tılsımı alır. (*)

Aryan kökenli olması muhtemel bu geleneklerde, Museviler ve İranlılar arasında uzun süren ilişkiler nedeniyle kayaları ortadan ikiye ayrılan tılsım her zaman bir kuşun himayesinde olmuştur. Mitte aynı kavram Aryan topraklarında yeniden ortaya çıkar. Olağanüstü güçlerini çoban Ilsenstein'in hikâyesinde gördüğümüz sihir Pliny'ye göre bir ağaçkakanın yavrusunu tuttuğu ağaçtaki deliği tıkayarak ele geçirilir. Kuş uçup gider ve sihirle geri döner. Sihri tıkanmış olan yere soktuğunda deliktekiler büyük bir gürültü ile yerinden fırlar. Aynı hikâye Alman folklorunda da vardır. Başka yerlerde, İzlanda ve eski Yunanistan'da olduğu gibi, kuş bir kartal, kırlangıç, devekuşu ya da ibibik olabilir.

İzlanda ve Pomerania mitlerinde tılsım ya da "kuzgun taşı" aynı zamanda kendisine sahip olan kişiyi görünmez kılar, bu özelliğe yine saklı defineleri bulma özelliğine sahip olan bir bitki, eğreltiotu da sahiptir. (**) Bu anlamda Lidya kralı Gyges'in yüzüğüne benzer. Kehanette bulunma ve taşları yarma özelliği de

---

(*) Tapınağın inşa edilmesi öyküsünün Müslüman versiyonu için Baring Gould'un *"Ermişler ve Peygamberler Hakkında Efsaneler" (Legends of the Patriarchs and Prophets)* adlı kitabının 337 ve 338. sayfalarına bakınız. Ayrıca bkz. Diocletian'dan *Devekuşu (Ostrich)* adlı öykü, *Gesta Romanorum*, ed. Wright, I. Cilt, syf. lxiv. Aynı eserde bkz. Haksız yere hapse atılan şövalyenin öyküsü, syf. cii.

(**) "Eğrelti otu tohumunun sırrına sahibiz. Görünmeden yürüyebiliyoruz." Shakespeare, *IV. Henry*, Bkz. Ralston, *Rus Halkının Şarkıları (Songs of Russian People)*, syf. 98.

Afrikalı sihirbazın muhteşem lambanın bulunduğu mağaraya girebilmesi için Alaaddin'e verdiği yüzüğün özelliklerine benzer.

Kuzey Almanya geleneklerinden bir tanesine göre, şans çiçeği de sahibini istediği zaman görünmez kılabilir. Fakat mitin eklediği gibi, çiçeğin tesadüfen bulunmuş olması gerekir. Arayan kişi o çiçeği asla bulamaz! Böylece tüm itirazların da önü alınmış olur. Aynı mantık Modern çağımızın gizem avcılarında da görülür: bilimle uğraşan bir gözlemci iddialarını test etmek istediğinde nedense "koşullar" hem olumsuzdur.

Kuzey Avrupa'da tılsım karşımıza ilginç derecede başkalaşmış olarak çıkar. Asılan bir adamın eli kurutulup değişik merhemlerle hazırlandığında ve ateşe atıldığında "zafer eli" diye bilinir. Bu el tüm kilitleri açar ve etki alanı içindeki tüm kişileri uyutur, bu nedenle de hırsızlar için değeri çok büyüktür. Şu öyküyü Thorpe'un *"Kuzey Mitolojisi" (Northern Mythology)* adlı kitabından aldım: "Bir gün iki adam Huy'a geldiler. Çok yorgun görünüyorlardı. Yemek yedikten sonra yatak odasına gitmek istemediklerini söylediler ve ev sahibine şöminenin başında uyumalarına izin vermesi için direttiler. Fakat adamları hiç de gözü tutmayan uşak, mutfak kapısındaki bir yarıktan adamları izlemeye başladı. Adamlardan birinin cebinden bir el çıkardığını gördü. Adam eli yağla ovduktan sonra parmakları yaktı. Parmaklardan biri hariç hepsi yanmıştı. Yanmayan parmağı yeniden tutuşturmayı denedi, fakat parmak hâlâ yanmıyordu. Adamlar çok şaşırmıştı. Bir tanesi, "Evde henüz uyumamış biri olmalı," dedi. Sonra eli ateşin yanına bırakıp dışarıya, yandaşlarını çağırmaya çıktılar. Uşak da arkalarından gidip kapıyı kilitledi. Hemen ev sahibinin uyuduğu yukarı kata koştu ve onu uyandırmaya çalıştı. Fakat ne kadar çabalasa da ev sahibi bir türlü uyanmıyordu. Bu arada hırsızlar geri dönmüşler, bir pencereden girmeye çalışıyorlardı.

Fakat uşak altlarındaki merdiveni devirdi. Hırsızlar eve girmek için başka bir yol ararken, uşağın aklına ev sahibinin uyanmamasının nedeninin yanan parmaklar olabileceği geldi. Hemen eli buldu ve parmakları söndürdü. Ev sahibi ve diğer hizmetçiler hemen uyandılar ve hep beraber hırsızları kovdular." Aynı olayın İngiltere, Stainmore'da da olduğu söylenir. Buradaki hırsızlar yanlarında ilk çocuğunu doğururken ölen bir kadının sol elini taşıyorlardı. Bu elin açamayacağı hiçbir kilit, boyun eğdiremeyeceği hiç kimse yoktu. 1831'de "İrlandalı birkaç hırsız Bay Naper'in Loughcrew'deki evini soymaya kalktılar. Eve avucunda bir mumun yandığı ölü bir insan eli ile girdiler. Ölü bir adamın elinde yakılan mumun görünmeyeceğine dair batıl inanca kapılmışlardı. Ayrıca o el yanınızdayken bir eve girerseniz herkes uyur ve uykusundan uyanmazdı. Fakat evdekiler hazırlıklıydı ve hırsızlar eli evde unutarak kaçıp gittiler." (*)

Ortaçağlarda zafer eli tıpkı büyülü değnek gibi gömülü definelerin bulunması için kullanılmıştı.

O halde, elimizde çok geniş bir eşya grubu var, fındık ağacının çatallı dalı, sihirler, şans çiçeği, yapraklar, solucanlar, yüzükler ve ölülerin elleri. Tüm bunlar toprağı yarabiliyor ve altında saklanmış olan kıymetli eşyaları gösterebiliyorlar. Ayrıca bu büyülü nesnelerin çoğunun kuşlar tarafından taşındığını görüyoruz. Bu saydığımız özelliklerin yanı sıra bazılarının kişilerin hislerini köreltme özelliği de var. Peki, bu hurafe grubunun ortak kökeni nedir? Ve mitolojinin doğayla ilgili olguların ilkel biçimde açıklanma çabası olduğu söylendiğine göre, hangi doğal olgu bu denli garip fikirlerin oluşmasına neden olmuş olabilir? İlk başta bu soru çok zor görünse de cevabı bulunmuştur. *"Ateşin Keşfi"*

(*) Henderson, *İngiltere'nin Kuzey Bölgelerinin Folklorü (Folk-lore of the Northern Counties of England)*, syf. 202.

başlıklı incelemesinde Dr. Kuhn tüm bu efsanelerin şimşek ve fırtınaları açıklayan ilkel mitlerden doğduğunu ortaya koymuştur. (*)

Çocukluklarından itibaren bilimsel gerçeklerle yoğrulan bizler için gökyüzü kalın bir hava tabakasının içinden geçerken kısmen emilen güneş ışınlarına bağlı optik bir görüntüdür; bulutların ise, yeterli ölçüde yoğunlaşınca yağmur damlaları halinde yere inen suyla karışık buhar kütleleri olduğu bilinir. Şimşek ise elektrik akımı ile birlikte meydana gelen bir ışık olayıdır. Fakat bu kavramlar anlaşılması zor kavramlardır ve yüzyıllar boyu süren akıl yürütme, dikkatli gözlem ve yoğun çalışma sonucunda açıklanabilmişlerdir. Bir çocuğun henüz boş olan beyni ya da uygarlıktan uzak bir kişi için gökyüzünü mavi kristal bir kubbe, bulutları karlı dağlar, belki canavarlar ya da melekler, şimşeği ise ışıklı bir ok ya da vahşi bir yılan olarak düşünmek daha doğal ve akla yakındır. Aslında bazı kavramlar bunlardan çok daha gariptir. Çocukken, güneş batarken kızıla kesen bulutları bizlere cehennemi hatırlatmak için gönderilen hayaletler olduğu düşüncesiyle epey korktuğumu hatırlıyorum. (**) Gündüz gökyüzünde görülen beyaz bulutların meleklerin kuruması için oraya astıkları giysileri olduğunu düşünen dört yaşında bir çocuk biliyorum. (***) Kızım

---

(*) Kuhn, *Die Herabkunft des Feuers und des Gottertranks*, Berlin, 1859.

(**) "Söyle bana, gökyüzü niye kıpkırmızı? Ben sana söyleyeyim, yüzü cehenneme dönük de ondan." Thorpe, *Analecta Anglo-Saxonica*, s.115

Tylor, *İlkel Kültür (Primitive Culture)*, II. Cilt, s. 63. Bilimsellikten uzak düşünceler çocukken beni epey meşgul etmişti.

(***) "Hâlâ Kuzey Almanya'da gök gürlediğinde gökyüzünde meleklerin oyun oynadığını, ya da kar yağdığında meleklerin cennette kuştüyü yastıklarını silkelediklerini düşünen köylüler vardır." Baring Gould, *Kurtadam Kitabı (Book of Werewolfes)*, s. 172.

da tanrının yanına balonla gidip gidemeyeceğini ya da ufka kadar gidip gökyüzüne tırmanarak tanrının yanına ulaşıp ulaşamayacağını öğrenmek istiyor. (*) Müslümanlar da gökkuşağının, ruhların cennete giderken üzerinden geçmek zorunda oldukları Sırat Köprüsü olduğunu söylerken aynı şeyi düşünüyorlardı. Eski Musevilere göre, gökyüzü tanrılar tarafından şekillendirilen ve okyanusları üstte tutmak için dünyanın her tarafına yayılan katı bir levha idi. (**) Fakat bu levhada yağmur yağacağı zaman açılan küçük pencereler vardı. (***) Yunanlılar yağmurlu gökyüzünü Danaos'un kızlarının ceza olarak suyla doldurmaları gereken delik deşik bir fıçı olduğunu düşünmüşlerdi. Hindu inanışına göre, yağmur bulutları Rüzgâr Tanrısı tarafından sağılan göksel ineklerdi. İlkel Aryan inanışında, gökyüzü mavi bir denizdi ve bulutlar da bu denizde yüzen gemilerdi. Bir İngiliz efsanesi bu gemilerden birinin bir keresinde, tüm şaşkın insanların gözlerinin önünde bir kilisenin bahçesindeki mezar taşına demir aldığını anlatır. Charon'un kayığı bu tür araçlardandı. Başka bir örnek de, Odin'in, ölmüş kahramanların ruhlarını Valhalla'ya taşıdığı altın gemisi idi. Ölülerini sandallara gömmek bir İskandinav uygulamasıydı. Altmark'da ölülerin ağızlarına, hâlâ, hayalet gemiciye yol ücretini ödeyebilmeleri için para koyulur. (****) Lady

(*) "Polinezyalılar gökyüzünün ufuk çizgisinde aşağıya doğru indiğine ve dünyayı çevrelediğine inanırlar. Bu nedenle yabancılara dış dünyadan gelen anlamında "papalagi" derler." Max Müler, *Chips*, II. 268.

(**) "Ve Tanrılar dedi ki, "Suların ortasında bir levha olsun ve suları bölsün." *Genesis*, i. 6.

(***) *Genesis* vii. 11

(****) Bkz. Kelly, *Hint-Avrupa Folkloru (Indo-European Folklore)*, syf. 20. Burada Bengal'da, Garrow'ların ölülerini küçük bir kayıkta yaktıkları anlatılır. İnek olarak düşünüldüklerinde bulutlar kötü olayların habercisidir. Bugün bile kaçıp tarlaya dalan ineğin aileden birinin öleceği anlamına geldiğine dair hurafe etkisini sürdürmektedir.

Shalott ölüm yolculuğuna böyle bir gemide çıkmıştır ve Arthur'un siyah başlıklı kraliçeler tarafından karşılandığı mavna koyu renkli, "baştan aşağı kapkaraydı." (*)

Fakat doğal bir olgunun bir şekilde açıklanmış olması başka bir şekilde açıklanmasını engellemiyordu. Güneşin her daim kazanan bir kahraman olarak algılanıyor olması, aynı zamanda bir yumurta, bir elma, sularda sıçrayan bir kurbağa, Ixion'un tekerleği, Polyphemos'un gözü ya da gökyüzüne çıkarılır çıkarılmaz ufka kayan Sisyphos'un taşı olarak düşünülmesi için bir engel değildi. Bu nedenle gökyüzü sadece billur bir kubbe ya da göksel bir okyanus değil, aynı zamanda Bellerophon'un gezdiği Aleian ülkesi, lotus yiyicilerin yeri ya da Graia'ların alacakaranlığın ötesindeki bölgeleri oluyordu. Gökyüzü kişileştiriliyor ve Yunan Zeus'un ve Ouranos'un Veda'daki örnekleri olan Dyaus ya da Varuna olarak görülüp ona tapılıyordu. Bulutların da koyun ya da ineklerden başka pek çok yorumlanış şekilleri vardı. Bazen melek ya da huri olarak da tasvir ediliyorlardı. Tüm Aryan mitolojisinde değişik kuş türleri olarak yer alıyor olmaları ilginçtir. Alaaddin, sarayına asmak için anka kuşunun yumurtasını isteyince harika lambasının kaybıyla cezalandırılması gereken bir suç işlemiş olarak görülmesi beni hep şaşırtmıştır. Olayın en garip bölümü de cinin yumurtayı efendisi olarak görmesidir: "Seni sefil!

(*) İskandinavların Güneş Tanrısı Freyr'in Skithblathnir adını verdiği buluttan bir gemisi vardı. Bu gemi İskandinav mitolojisinin başlıca kaynağı olan Edda metninde şöyle anlatılır: "O kadar büyüktü ki, tüm Aesir, silahları ve savaş aletleri ile bu gemiye sığabilirdi." Fakat "gemiyle yolculuk yapılmadığında ise..... Freyr onu bez gibi katlar ve çantasında taşırdı." Aynı özelliğe Peri Banu'nun Ahmed'e verdiği sihirli kameriye de sahipti. İnsan elinden daha büyük olmayan bulut kısa sürede tüm göğü kaplayacak kadar genişler ve sultanın ordusunu güneşin ışıklarından korurdu.

Bana gidip efendimi getirmemi ve onu bu kubbenin ortasına asmamı mı emrediyorsun?" Fakat kuşun yumurtasının aslında güneş, kuşun da Sinbad'ın öyküsünde, elmaslarla kaplı gökyüzü olarak anlatılan parlak, yıldızlı gök kubbeyi kaplayan yağmur bulutu olduğunu öğrendiğimizde hikâye gizeminden biraz olsun kurtuluyor. (*) Bir Arap masalına göre bu kuşun kanatlarının uzunluğu on bin kulaçtır. Fakat Avrupa versiyonunda bu devasa bir kartal, kuzgun ya da ağaçkakan boyutuna iner. Kuhn ya da diğerlerinin yağmur bulutuna benzettiği kuşlar arasında çalıkuşu, bazı yerlerde kutsal olarak kabul edilen baykuş, guguk kuşu, leylek, serçe ve adının şimşek tanrısı Thor'un bir sözünden alan kırmızı göğüslü ardıç kuşu vardır. Fransa'nın bazı bölgelerinde hâlâ bir çalıkuşunun yuvasını bozan insanın başına yıldırım düşeceğine inanılır. Aynı inanç bazı eski Alman topluluklarında ardıç kuşu için geçerliydi. Sanırım çocukluğumda sık sık işittiğim bir batıl inanç olan ardıç kuşlarını öldürmenin kötü olduğuna dair inanç buradan gelmektedir.

Tılsımlarla ilgili mitlerde kuzgun ya da ağaçkakan koyu yağmur bulutudur, böylece taşları yaran solucan, bitki ya da kuşun gagasında taşıyıp yere düşürdüğü taş bulut tarafından taşınan şimşekten başka bir şey değildir. "Eğer bulutun büyük bir kuş olduğu düşünülüyorsa, çakan şimşekler de kuşun gagasında kıvranan solucanlar ve yılanlardır. Bu hareketli yılanlara, gök

---

(*) Mitolojinin gerçek olay ve kişilerin insanların hayal gücü tarafından abartılması ile oluştuğunu iddia eden kuram, bu kuşu bir akbaba ya da soyu tükenmiş olan dodo kuşunun anısı ile temsil ederek en iyi örneğini vermiştir. Klaproth tarafından anlatılan bir Çin mitinde bu kuş, "uçarken güneşi engelleyen" olarak tasvir edilirken gerçek özelliklerini korur. Bkz. Nouveau Journal Asiatique, Tom. XII. Syf. 235. "Mavi Kemer"(Blue Belt) adlı İskandinav masalındaki büyük kuş da aynı türdendir.

gürültüsünü yılanların tıslaması olarak düşünen eski Kanadalı yerliler bugün bile hâlâ inanırlar." (*)

Fakat tılsım ve büyülü değnek ile ilgili değişik mitlerde rastlanan hayali olgular yalnızca bunlar değildir. Bu öyküleri anlatan insanlar, fırtınalar hakkında usta işi alegoriler uydurmuyorlardı. Onlar hikâye anlatıyor, ya da başlangıçtaki anlamları unutulmuş batıl inançları dile getiriyorlardı. Bana ardıç kuşlarını öldürmenin kötülüğünden bahsederek beni etkileyen büyüklerim eğer onların öğütlerini dinlemezsem bana yıldım çarpacağını söylemediler. Ardıç kuşunun Thor'un kuşu olduğunu hiç duymamışlardı. Sadece, her ne kadar en önemli bölümleri unutulmuş olsa da yaşadıkları döneme dek etkisini sürdürmüş olan batıl inançları aktarıyorlardı. Ardıç kuşunun keklikten daha kutsal olmasının sebebi unutulmuştu, fakat geriye kalan sadece kurgusal bir kutsallıktı. Tıpkı bir kelime ya da bir deyimin ilk anlamının unutulması gibi mitinde ilkel anlamı zaman içinde unutulur. Bir mitin etkisi en kuvvetli olarak çıktığı ilk dönemlerde hissedilir, gelişimi ise fiziksel öneminin artık kaybolduğu ya da belirsizleştiği döneme kadar gider. Yunanlılar Zeus'un parlak gökyüzü anlamına geldiğini unuttukları için onu Olympos'un kralı yaptılar. Yunanlı Helios kadar açık bir şekilde isminde önemini de taşıyan Hindu Dyaus hiçbir zaman bu kadar yüksek bir konuma yerleştirilmedi; o Brahma ya da Vishnu gibi daha az belirgin bir soydan gelen tanrılara boyun eğdi.

Mitleri anlatanlar sadece büyükannelerinin kendilerine anlattıkları öyküleri anlatıyorlardı, gizemli alegoriler kurma ya da fiziksel gerçeği mistik simgelerle ifade etme gibi niyetleri yoktu.

(*) Baring Gould, *İlginç Mitler (Curious Myths)*, II. Cilt, syf.146. Tylor, *İlkel Kültür (Primitive Culture)*, II. Cilt, syf. 237 ile karşılaştırın.

Bu nedenle tutarsızlıklardan kaçınmak ya da öykülerinde felsefi bir simetriye bağlı kalmak zorunda değillerdi. Karmaşık mitlerin büyük çoğunluğunda böyle bir simetri yoktur. Aynı hikâyede pek çok değişik hayali kavram bulunabilir ve bunları birleştirip parçalardan uyumlu bir bütün yaratma çabası çoğu zaman ustaca bir absürdlükle sonuçlanır. Eğer Odysseus güneş ise, Polyphemos'un gözü de Odysseus'un söndürdüğü güneştir. (*) Fakat Yunan şair tutarsızlıktan haberdar değildi, çünkü sadece kendisini dev bir yamyamın elinden kurtaran insanüstü bir kahramanı düşünüyordu. Sanskritçe'yi, karşılaştırmalı mitolojiyi, ya da mitinin kaynağının kendi görüşünden tıpkı Nil'in kaynakları gibi gizlenmiş olduğunu bilmiyordu.

O halde bulutun bir mitte solucan taşıyan bir kuş olarak, diğerinde ise tılsımın açtığı bir kaya ya da dağ olarak temsil edilmesine şaşırmamamız gerekir. Ayrıca, miti yapanın aklında olmayan tutarsızlığa aldırmadan bu iki simgenin karışmış olduğu hikâyeler duyarsak yine şaşırmamalıyız. (**)

Eski Aryan mitolojisinde bulutlar sık sık kaya ya da dağ ile temsil edilir. Rüzgâr Tanrısı Orpheus'un harpından çok etkilenip

---

(*) "Eğer Polyphemos'un gözü güneşse, o zaman güneşsel bir kahraman olan Odysseus kendi kendini söndürüyordu, bu da çok ilkel bir intihar örneğidir." Mahaffy, *Prolegomena*, syf. 57. Ayrıca bkz. Brown, *Poseidon*, syf. 39, 40. Bu itiraz ancak Homeros'un bu alegoriyi anlamının tam bilincinde olarak yapması halinde geçerli olabilir. Homeros'un ortaya çıkan tutarsızlıktan bihaber olduğunu düşündüğümüzde itirazın bir geçerliliği kalmıyor.

(**) Sanskrit mit anlatıcısı, gerçekten de değişik öğeleri Batılı okuyuculara gülünç gelecek şekilde karıştırır. Indra'nın (güneş tanrısı) sadece kılıcıyla bulut-dağları yarmadığını, aynı zamanda onların kanatlarını kesip gökyüzünden kopardığını anlatır. Bkz. *Burnouf, Bhagavata Purana*, VI. 12, 26.

güneşsel kahramanlardan oluşan mürettebatı ile birlikte gemi Argo'ya yol vermek için ayrılan Symplegad'lar (Karadeniz girişinde yüzen kayalar) böyledir. (*) Ossa ve Pelion dağları da benzerdir. Devler bu dağları parlak gökyüzünün efendisi olan Zeus'a karşı yaptıkları fütursuz saldırıda bunları birbirlerinin üstüne yığmışlardır. Baring Gould şöyle açıklar; "Eski Aryanlı bulut ve dağ için aynı ismi kullanırdı. Ona göre, ufuktaki buhar kümeleri sıradağlara çok benziyordu. Bu yüzden de ikisini de aynı isimle tanımladı. (**) Cennetin bu büyük dağları şimşekle açılıyordu. Çakan bir şimşekle beraber bir an için içerinin göz kamaştırıcı ihtişamını görebildi, fakat hemen ardından bir gürültüyle beraber kayalar tekrar kapandı. Bu buğulu kümelerin insanların ancak bir an belli belirsiz görebileceği muhteşem hazineler içerdiğine inandığı için bu hazine dağlarına giren kahramanların maceraları ile ilgili masallar türetti."

Aniden çakan şimşek bulut-kayanın Ahmed'in oku ile vurulmasıdır, Thor'un karşı koyulmaz çekicidir, Odin'in mızrağıdır, Poseidon'un silahıdır ya da Hermes'in değneğidir. Çatallaşmış ışık çizgisi, büyülü değneğin en eski şeklidir. Sadece saklı defineleri ortaya çıkarmakla kalmaz, Ilsenstein'lı çobanın değneği gibi sihirli kriptoyu açar ve onları şaşırmış yolcunun önüne serer.

(*) Tylor Symplegad'ların, yani kayaların daha değişik ve belki de daha iyi bir açıklamasını yapar. Onları gecenin kanatları olarak tanımlar. Aralarından bir kere geçmeyi başaran bir gemi bundan böyle her seferinde bunu başarabilecektir. Ayrıntılar için bkz. Tylor, *İlkel Kültür (Primitive Culture)*, I. 315.

(**) Sanskritçede parvata kelimesi hem "bulut" hem de "dağ" anlamına gelir. "Eski İskandinav dilinde Klakkr hem bulut hem de kaya demektir. İngilizce'de bulut anlamına gelen "cloud" sözcüğü de kaya anlamına gelen Anglosakson "clud" kelimesinden türemiştir. Bkz. Justi, *Doğu ve Batı (Orient und Occident)*, II. Cilt, syf. 62." Max Müler, Rig-Veda, I.cilt. s. 44.

Büyülü değneğin bir özelliği çok önemlidir; hangi ağaçtan yapılmış olursa olsun, mutlaka çatallı olmalıdır.

Eski insanların çakan şimşeği solucana, yılana, oka ya da çatallı değneğe benzetmelerinin nedenlerini anlamak güç değil. Fakat neden bazen çiçek ya da yaprakla sembolize edildiğini, ya da dişbudak ağacı, fındık ağacı ya da ökseotu gibi bazı bitkilerin onun somut hali olarak düşünüldüğünü anlamaya çalışırken bu çalışmada yeteri kadar işlenemeyecek kadar karmaşık bir konuya girmiş oluyoruz. İlkel insanın bir inek ve bir kuyrukluyıldızı benzetmesi için her ikisinin de kuyruklarının olması yeterli olduğu düşünülür; gerçekten de ilkel mit yapanlar için bu kadarı yeterliydi. (*) Bazen bir yaprağın şekli, bir dalın ikiye ayrılması ya da bir çiçeğin kırmızı rengi fikirlerin oluşmasına yol açardı.

Veda metinlerinin Hindu yorumcuları şimşek ağaçlarından bir tanesi olan palasanın üç çatallı olduğu gerçeğini vurguladılar. Ökseotunun dalları tıpkı lades kemiği gibi çatallıdır, (**) beni unutma çiçeğini ortaya çıkaran gövde de öyledir. Hindu bodhi ağacının (ficus religiosa)'nın yaprakları da uzun mızrakların başına benzer. (***) Fakat pek çok durumda ilkel insanların hangi

(*) Ortaçağ için şunlar söylenirdi; "Sıracaotu gibi bazı bitkilerin hastalıklara iyi geldiği bilinirdi. Ciğerotunun benekli yaprakları da tüberküloz için iyiydi ve kaya çatlaklarında büyüyen taş kıran otu mesanedeki taşları kırmakta kullanılırdı." *İngiliz Bitkilerinin Yaygın İsimleri (Popular Names of British Plants)*, Giriş, syf. xiv. Ayrıca bkz. Chapiel, *La Doctrine des Signatures*, Paris, 1866

(**) Gerçekten de lades kemiği büyülü değnek ile aynı sınıfa dahildir.

(***) Dişbudak ağacı çok eski zamanlardan beri Aryan egemenliğindeki yerlerde yapılan mızraklarda kullanılmıştır. Anglosakson "oesc" sözcüğü "dişbudak ağacı" ve "mızrak" anlamlarına gelir. Sanskritçe'de bu sözcüğün kökü "atmak" ve "mızrak" olarak karşımıza çıkar. Bkz. Pictet, *Origines Indo-Europeennes*, I. 222.

bitkilere tılsımı neden yakıştırdıklarını tahmin etmek çok güçtür. Bazı hikâyeler için, her ayrıntının kökenini araştırmaya kalkmak o hikâyedeki ustalığa yazık etmek olur. Örneğin Arap masalındaki derviş merheminin hiçbir özel mistik önemi yoktur, fakat eski mitlerin, herhangi bir tılsımın en az bir diğeri kadar anlatıcının amacına hizmet edebileceği kadar çok karıştığı bir dönemde hikâye öyle gerektirdiği için kullanılmıştır. Fakat Hint-Avrupa folklorunda şimşeği temsil eden bitkiler bu denli kolay özetlenemez. Çünkü bu bitkilerle temsil ettikleri göksel olgular arasındaki bağlantıyı açıklamak ne denli zor olursa olsun, bunlarla ilgili mitler öyle çoktur ve açıktır ki, mit yapanların bazı bağlantılar kurduğuna hiç şüphe yoktur. Zafer eli ile ilgili hurafeyi yorumlamak o kadar güç değildir. Finlilerin mitolojisinde yağmur bulutu parlak, bakır eli olan kara bir adamdır. Hindistan'da bulut iblisini öldüren tanrı altın ele sahiptir. Asılan adamın eliyle ilgili hurafenin kaynağında muhtemelen fırtına tanrısı Odin'in darağacının efendisi olduğu inanışı yatmaktadır. Darağacına asılan her adam vahşi avcıların geçeceği yollara koyulur, böylece avcılar köpekleriyle gelip kurbanı taşırlar. Bu yüzden Almanya'da çok yaygın olan bir inanışa göre asarak öldürülen her insanın arkasından mutlaka fırtına çıkar.

Karşılaştırmalı mitolojinin yolları çok çetrefillidir, fakat sanırım bu yollarda, büyülü değneğin asıl özelliklerini anlamaya yetecek kadar gezindik. Hazineleri ortaya çıkarma gücü yeteri kadar açıklandı; suya olan eğiliminin şimşek mitinden kaynaklandığı o denli açık ki daha fazla yoruma gerek yok. Fakat suçluları bulma gücü hâlâ açıklanmayı bekliyor.

Yunan mitolojisinde suçluları yakalayan ve cezalandıran varlıklar Erinys diye adlandırılan varlıklardır ve bunlar ileriki

dönem yazarlarının yılandan saçları olan korkunç canavarlar olarak tasvir ettikleri Latin Fury'lerin ilk örnekleridir. Fakat bu asıl kavramı fazla basite indirgemek olur. Erinys adı esasında "Fury" anlamına gelmiyordu ve sadece Yunan kaynakları ile açıklanamaz. Sanskritçe'de "Saranyu" olarak karşımıza çıkar ve bu kelime sabah ışığının gökyüzüne yavaşça yayılmasını anlatır. Böylece karşımıza şu şaşırtıcı sonuç çıkar; sabah ışığı gece karanlığında işlenmiş olan suçları ifşa eder, bu yüzden sevgili şafak, ya da Erinysler, tüm kötülükleri ortaya çıkaran ve intikam alanlar olarak görülür. Sonuç kadar şaşırtıcı olan bir şey de şudur; bu fonetik değişim kurallarına dayalıdır ve inkâr edilemez.

Peki, tan vaktinin şimşek ve büyülü değnek ile ne ilgisi var? Modern çağ için aradaki bağlantı pek açık değil, fakat Antikçağda bunun tam tersi doğruydu. Tan vakti ve şimşekle ilgili mitler birbirlerine öylesine benzerlerdi ki çok detaylı filolojik bir inceleme olmadan bunları ayırt etmek imkânsızdı. Sebep açıktır; her ikisinde de açıklanan olgu gün tanrısı ve karanlık iblisleri arasındaki mücadeledir. İlkel insanlar için Indra'nın ineklerini çalıp onları tüm gece karanlık bir mağarada tutan Panis ile, suları fırtına bulutu kalesinde saklayan ve dünyayı kısa süreli bir karanlığa mahkum eden tıslayan yılan Ahi ya da Echidna arasında çok fark yoktur. Aynı şekilde, Bellerphon'un fırtına canavarını öldüren zehirli okları Odysseus'un yaşadığı yeri kuşatan gece iblislerini yok ettiği silahından farklı değildir. Böylece Gündüz Tanrısı'nın silahı olarak tasvir edilen büyülü değneğin suçluları bulma işlevi anlaşılmış oluyor.

Fakat, şimşek sadece garip hazineleri ortaya çıkarıp kurak topraklara su göndermez, ya da karanlığın örtüsü altında yapılanları açığa çıkarmaz. Bazen de öldürür ya da sakat bırakır. Bu

yüzden Medusa'nın başı ona bakanları taşa döndürür. Abdullah Baba'nın masalındaki derviş merhemi sadece dünya üzerindeki hazincleri ortaya çıkarmaz, gücünü denemek isteyen mutsuz insanları kör eder. Bu yüzden tüm kilitleri açan zafer eli ayrıca kendisine yakın olan insanları da çarpar. Aslında susam ya da şans çiçeği ile açılan mağaraları ziyaret edebilen ölümlülerden ancak bir kaçı başına bir felaket gelmeden kurtulabilmiştir.

Eski zamanlarda Roma'da bir heykel vardı. Bu heykelin sağ eli açık bir şekilde ön tarafa uzanmıştı ve işaret parmağının üstünde "buraya basın" yazıyordu. Birçok bilge kişi bu yazının anlamını çözemedi, fakat en sonunda bir papaz güneş ışınları heykelin üzerine düştüğünde, parmağın gölgesinin heykelin biraz ilerisindeki yerde fark edilebildiğini gözlemledi. O noktayı belirleyip gece yarısına kadar bekledi ve gece yarısı toprağı kazmaya başladı. En sonunda küreği sert bir şeye çarptı. Bu bir tuzağın kapısıydı, bu kapı geniş bir salona inen mermer merdivenlere açılıyordu. Bu salonda çok sayıda adam, altın ve pırlanta yığınlarının ortasında derin bir sessizlik içinde oturuyorlardı. Bu salonu geçince papaz başka bir oda buldu. Bu odada çok zengin nakışlarla işlenmiş divanların üzerinde güzel kadınlar uzanıyordu, fakat burada da derin bir sessizlik vardı. Daha sonra görkemli bir ziyafet odası onu iyiden iyiye şaşırttı, ziyafet odasından sonra içinde hiç ses olmayan bir mutfak gördü. Ardından ağzına kadar dolu bir tahıl ambarı, ambardan sonra hiç hareket etmeyen atlarla dolu bir ahır gördü. Tüm mekân salonda bir köşeden sarkan bir lal taşı ile aydınlatılmıştı. Tam karşısında mücevhere nişan alan bir okçu vardı. Papaz geriye dönerken buradan tekrar geçti ve geçerken mermer bir masa üzerinde elmastan kabzası olan bir kılıç gördü. Hikâyesini inandırıcı kılmak için yanında bir şey

götürmek isteği ile kılıca uzandı, fakat kılıca dokunur dokunmaz her yer karardı. Okçu okunu fırlatmış ve mücevher parçalara ayrılmıştı. Merdiven kaybolmuştu ve papaz canlı canlı gömüldüğünü anlamıştı. (*)

Fakat, şimşek, gizemli mağaralarına fazla aceleci bir şekilde girenleri öldürebileceği düşüncesine rağmen, yok edici bir şeyden ziyade işe yarayan bir şey olarak görülür. Uzun süren bir kuraklıkla felç olmuş toprağı canlandıran bir fırtınayı eski insanların hangi duygularla algılamış oldukları Oidipus mitinde görülür. Adı "bağlayan kişi" anlamına gelen Sphinx bulut-kayaların üzerinde oturan, yağmuru esir eden ve her şeyi bilen güneşten başka hiç kimsenin anlamadığı kötü sözler söyleyen iblistir. Bu canavarın kendisini korkup da bulutun üzerinden atmasına neden olan şimşeğin ışığı dünyaya tekrar iyiliğin gelmesini sağlar. Fakat, bunun yanında fırtına fikrinin yaz fikri ile birleşmesi şimşeğin muzaffer Güneş Tanrısı'nın hayatı yenileyen değneği olarak tasvir edildiği pek çok mitin oluşmasına yol açmıştır. Büyülü değneğin hastalıkları iyileştirmede kullanılması fikri ve ölülerin yapraklar ya da bitkilerle canlandırıldığı mitler buradan gelir. Grimm'in "Üç Yılan Yaprakları" adlı masalında bir prens ölü eşi ile beraber canlı canlı gömülür. Prens bir yılanın eşine yaklaştığını görür ve yılanı üç parçaya ayırır. Birazdan bir köşeden sürünerek başka bir yılan çıkar ve öncekinin ölmüş olduğunu görür ve oradan uzaklaşır. Az sonra ağzında üç tane yeşil yaprakla geri döner, birleştirmek için

(*) Spenser'ın "Peri Kraliçe"sindeki Sir Guyon hikâyesi ile karşılaştırınız. Bu hikayedeki şövalye için işler zavallı papaz için olduğundan daha iyi gider. Genellikle bu şimşek-mağaraları Ixion'un, bakan hiç kimsenin sağ kalamadığı hazine-evleri gibidir. Bu kavram Mavi-Sakal masalının ve bazı Arap masallarının temelini oluşturur.

parçaları yan yana getirir ve her parçanın üzerine bir tane yaprak koyar. Ölü yılan canlanır. Prens de yaprakları eşinin üzerine koyup onu hayata döndürür. (*) Aelian ve Apollodoros tarafından anlatılan Yunan hikâyesinde Polyidos Glaukos'un cesedi ile beraber bir yere kapatılır ve Glaukos'u canlandırması emredilir. Ölüye yaklaşan bir ejderhayı öldürür, fakat az sonra başka bir ejderhanın elinde ince uzun bir yaprakla geldiğini görüp şaşırır. Ejderha yaprağı ölü arkadaşının üzerine koyar ve arkadaşı hemen kalkar. Polyidos da aynı yaprağı alır ve Glaukos'u hayata döndürür. Aynı olaya bir Hindu öyküsü olan Panch Phul Ranee'de ve Fouque'nun öyküsü "Sir Elidoc"da da rastlanır.

O halde, tüm Aryan kültüründe değişik bitkilere yakıştırılan sıra dışı iyileştirme özelliğine şaşırmamamız gerekir. İsveç'te sağlıkla ilgili muskalar ökseotu dallarından yapılır ve bu bitkinin sara hastalığına iyi geldiği ve zehirler için bir panzehir olduğu düşünülür. Cornwell'de fıtık olan çocuklar iyileşmeleri için dişbudak ağacındaki deliklerden geçirilir. Bu ağacın dalları İngiltere'nin bazı bölgelerinde hastalıklı koyunların, ineklerin ve atların tedavisinde kullanılır ve özellikle bu dalların yılan zehrini etkisiz hale getirdiğine inanılır. Yılanların bu ağaçtan korktuklarına dair inanç Amerika'da bile vardır. Geçtiğimiz günlerde, bana bir çıngıraklı yılanın bir dişbudak ağacının yaprağının üzerinden ya da bu ağacın gölgesinden geçmektense ateşin içinden geçeceğini anlatan kişi yaşlı bir insan değil, iyi bir eğitim görmüş ve sağduyu sahibi genç bir adamdı. Piny de aynı şeyi söyler ve şunu ekler; eğer yılanın yattığı yerin etrafına bir dişbudak ağacı dalı ile bir çember çizerseniz yılan açlıktan ölse dahi bu çemberin dışına çıkamaz,

(*) Cox, *Aryan Uluslarının Mitolojisi (Mythology of the Aryan Nations)*, I. cilt, syf. 161.

tıpkı Ugolino'nun Pisa'daki zindanda tutsak olması gibi orada hapsolur. Comwall'da bu ağacın dalı ile vurursanız her türlü yılanın öleceğine inanılır. Dişbudak ağacı bu özelliğini fındık ağacı ve eğreltiotu ile paylaşır. İsveçli bir köylü fındık ağacının dalı ile dokunduğunuzda bir yılanın zehrinden mahrum kalacağını söyleyecektir. Eski Yunanlılar, ormanda yatmaları gerektiğinde yataklarını mümkün olduğu ölçüde eğreltiotu yapraklarından yaparlar, çünkü bu yaprakların kokusunun zehirli hayvanları uzakta tutacağına inanırlar. (*)

Fakat yıldırımın iyi özellikleri başka bir mit sınıfında daha belirgindir. İlkel insanlar için gökten gelen ışık insan ırkının yaratı ve gelişimi açısından ateşin ilk bulunmasına benziyordu. Sioux yerlileri ateşin bulunması olayını iki olay arasındaki benzerliğin yadsınamayacağı bir mitle anlatırlar; "ilk atalarının ateşini, kıvılcımı taşlık bir tepeye koşarak çıkarken kayalardan alan bir panterden elde ettiğini" söylerler. (**) Belli ki bu panter tılsımı düşüren Aryan kuşunun değişik bir versiyonudur. Fakat Aryanların hayal gücü daha önemli bir kavram ortaya çıkarmıştır. Eski Hindular, Kont Rumford'un, sürtünme yoluile ısı ortaya çıkarılması ile ilgili deneylerinde kullandığı yönteme benzer bir yöntem ile ateşi elde etmişlerdir. İlk önce, bir değneğin etrafına, iki adet sicim doladılar, bunu öyle bir şekilde yaptılar ki bir tanesi açıldığında diğeri dolanacaktı. Sonra, değneği bir tahta parçasına dayayarak her iki ucu sırasıyla çekerek döndürdüler. Bu alet hâlâ Güney Afrika'da, (***) Avustralya'da, Sumatra'da ve Sri

(*) Kelly, *Hint-Avrupa Folkloru (Indo-European Folklore)*, s. 147, 183, 186, 193.

(**) Brinton, *Yeni Dünya'nın Mitleri (Myths of the New World)*, s. 151.

(***) Callaway, *Zulu Çocuk Masalları (Zulu Nursery Tales)*, I. 173, 12. not.

Lanka'da kullanılır. Ruslar bu aleti Kamtchatka'da buldular ve aynı alet Amerika'da kullanılırdı. (*) Hindular da benzer bir işlemle süt elde ederlerdi; (**) fırtınayı açıklamak için Sanskritçe bir şiirde şöyle söylenir; "bir zamanlar tanrılar ve onların düşmanları olan Asuralar ateşkes yaptılar ve ölümsüzlük içeceği olan amrita'yı elde etmek için beraberce okyanusu çalkaladılar. Okyanusu karıştırmak için Mandara Dağı'nı kullandılar ve büyük yılan Sesha'yı dağın etrafına sardılar. Tanrılar yılanın kuyruğunu ve Asuralar da kafasını çekerek dağın öne ve arkaya dönerek hareket etmesini sağladılar." (***) Bu mitte, uçuşan yılan sicimleri ile çalkalama çubuğu şimşektir ve ölümsüzlük içeceği olan armrita da yağmur suyudur. Aryan kültüründe yağmur suyunun da şimşek ile aynı iyileştirme özellikleri olduğu inancı vardır. "İslav mitlerinde ölmüş toprağa can veren yaşam suyudur, bu su bir kuş tarafından karanlık bir mağaranın derinliklerinden getirilir." (****)

(*) Tylor, *İnsanlığın İlk Tarihi (Early History of Mankind)*, syf. 238; *İlkel Kültür (Primitive Culture)*, II. Cilt, syf. 254; Darwin, *Naturalist'in Yolculuğu (Naturalist's Voyage)*, syf.409.

"Jacky'nin bir sonraki hareketi biraz kuru dal ve odun bulmak oldu ve bir ateş hazırladı. George'un şaşkın bakışları altında ateşi yaktı. Bir odun parçası aldı, bunun ortasına bir delik açtı; sonra uzun bir değnek hazırladı ve ucunu sivriltti. Değneği deliğe sokarak bir süre, giderek artan bir hızda değneği avuçları ile çevirdi. Nihayet yanan odunun kokusu duyuldu ve hemen ardından da değneğin odun parçasına değdiği yer alev aldı. Jacky köpek balığından dilimler kesti ve onları pişirdi." *Reade, Never too Late to Mend (Never too Late to Mend)*, xxxviii. Bölüm.

(**) Ateşin bu şekilde yakılması "çalkalama" olarak adlandırılıyordu. Örneğin; "Yaptığı aleti aldı, oturdu, çalkaladı ve ateş yaktı." Callaway, *Zulu Çocuk Masalları (Zulu Nursery Tales)*, I. 174.

(***) Kelly, *Hint-Avrupa Folkloru (Indo-European Folklore)*, syf. 39. Burnouf, *Bhagavata Purana*, VIII. 6,32.

(****) Baring Gould, *İlginç Mitler (Curious Myths)*, syf.149.

Indra kutsal soma içeceğini içmeyi çok sever; bu Olympia'daki tanrıların çok lezzetli içeceğidir. Arap Gecelerinde kötü büyücülerin kurbanlarını yeniden insan şekline dönüştüren güç sihirli bir suda gizlidir. Ortaçağ filozoflarının keşfetmeye çalıştıkları şey de yaşam iksiridir. (*)

Bu Hindu mitindeki en ilginç nokta, tanrıların okyanusu karıştırmak için kullandıkları değnek olarak Mandara, ya da Manthara dağının adının geçmesidir. Bu kelime "karıştırma çubuğu" anlamına gelir ve ayrıca, bir edatla birlikte, "ateş koparan" anlamına gelen pramantha sözcüğünde ortaya çıkar. Kuhn, pramantha isminin cennetten ateşi çalan ve lütufların en büyüğü olarak insanlığa bunu bahşeden hayırlı titan Prometheus ile etimolojik açıdan benzer olduğunu kanıtlamıştır. Bu yüce kişilik başlangıçta sadece bulutlardan ateşi koparan bir karakterdi, fakat Yunanlılar onun geçmişini tamamen unutup, onun adının anlamını "önceden düşünen" şeklinde yorumlamışlardır ve hatta ona bir de adının anlamı "çok geç düşünen" anlamına gelen Epimetheus adlı bir kardeş yakıştırmışlardır. Ayrıca Yunanlılar ateşi getiren için "trypanon" şeklinde başka bir isim buldukları için Prometheus karakteri belirginliğini yitirmiştir.

Yukarıda büyülü değneğin ucunun mutlaka çatallı olması gerektiğini belirttim. Fakat bu kuralın sadece bir istisnası vardır. Eğer şüpheci kişileri büyülü değneğin şimşeğin bir sembolü olduğu konusunda ikna etmek gerekiyorsa, bu istisna güzel bir kanıt sağlayacaktır. İstisna olarak kabul edilen bu değnek bir tahta parçasının içinde dönen sivri uçlu bir değnektir ve dönme hareketini başlatan şey de gizli bir su ya da define bulunmasıdır.

(*) Bu aynı zamanda vaftizdeki iyileştiren su ve Roma Katolik kilisesindeki "kutsal su"dur.

Prometheus ile ilgili mitlerde Şimşek Tanrısı uygarlığı başlatan olarak, kimi zaman da insan ırkının yaratıcısı olarak ortaya çıkar. Her zaman insanın dostudur. (*) İnsanların adına Zeus'un elinde korkunç işkencelere maruz kalır. Bir hikâyede balçıktan bir heykel yaparak ve daha sonra bu heykeli cennetten getirdiği ateşin içine atarak insan ırkını başlatır. Başka bir hikâyede ise kendisi ilk insandır. Bir diğer mitte, başka bir ad altında Prometheus olan Phoroneus, ilk insandır ve annesi de dişbudak ağacıdır. İskandinav mitolojisinde de tanrıların insanı adı Yggdrasil olan dişbudak ağacından yaptığı anlatılır. Cennetten gelen ateş ile doğanın yaşam kaynağı olan güçlerinin birleştirilmesi her iki yarıküredeki mitlerde de çok yaygındır ve bizi şaşırtmamalıdır. Bu nedenle Hindu Agni ve İskandinav Thor evliliğin koruyucularıdır ve Norveç'te evlenmek için en uygun gün hâlâ perşembe olarak kabul edilir. Eski zamanlarda bu gün Ateş Tanrısı'nın günü idi. (**) Bu nedenle şimşek bitkilerinin de evlilikle ilgili çeşitli faydaları vardır. Romalılar evlilik törenlerindeki meşalelerini alıç bitkisinden yaparlardı; Avrupa'da fındık hâlâ gelecekteki eşle ilgili tahminler yaparken kullanılır (***) ve ökseotunun altında delikanlılar kızları öpebilir. Bunlara benzer çok sayıda batıl inanç,

---

(*) Veda metinlerinde Yağmur Tanrısı Soma insanlara yaşam, bilgi ve mutluluk veren Tanrıydı. Bkz. Breal, *Hercule et Cacus*, syf. 85. Tylor, *İlkel Kültür (Primitive Culture)*, II. Cilt, syf. 277.

(**) Belki de burada Yunan Ateş Tanrısı Hephaistos'un Aphrodite'nin eşi yapılmasının nedenlerini görebiliriz.

(***) "Ülkemizdeki genç kızlar, ağır kanlı sevgilileri ile geleceği gösteren rüyalar görmek amacıyla dişbudak ağacından koparılan üç tanc yaprağı göğüslerine takıp uyumaları gerektiğini bilirler. Sarı yonca yapraklarının da benzer bir özelliğe sahip olduğu söylenir." Harland ve Wilkinson, *Lancashire Kültürü (Lancashire Folklore)*, syf. 20.

aynı zamanda bu örneklerin pek çoğunu kendisinden aldığım Bay Kelly tarafından açıklanmıştır. (*)

Böylece büyülü değnek ve Alaaddin'in Lambası'ndan felsefe taşına ya da Oberon ve Tristram'ın Kadehi'ne kadar, büyülü değneğe yakın olan tılsımlarla ilgili açıklamalarımızın sonuna geldik. Onlara sahip olan herkese mükemmel armağanlar sunan doğanın bu canlandırıcı güçlerinin sembolleri eski insanların çağdaş çocuklar ile paylaştığı bir özellik olan dilek gücü inancını örneklendirir. Frodi'nin Değirmeni'ni anlatan İskandinav hikâyesinde mit tuhaf bir şekle bürünür. İskandinavların Edda Metni Ortaçağ'da, herkesin istediğini alabildiği bir altın çağından bahseder. Bunun sebebi dev Frodi'nin değirmeninde barış ve bol miktarda altın öğütmesidir. Bunlar o kadar boldur ki yollarda çakıl taşları gibi dururlar. Frodi'nin affedilemez para hırsı yüzünden dünya bu harika aletten mahrum kalır. Çünkü değirmenindeki uşaklarını o kadar çok çalıştırır ki, sabırlarını yitiren uşaklar nefret ve savaş ortaya çıkarırlar. Derken bir gece güçlü bir deniz gezgini gelir, Frodi'yi öldürür, uşakları ve değirmeni denize taşır. Denize ulaştıkları zaman uşaklara tuz üretmelerini söyler, onlar da intikam için bunu yaparlar. Gemiyi tuzla doldururlar ve batırırlar. Böylece değirmen sonsuza dek yok olur, fakat deniz bugüne dek tuzlu kalır.

Bay Kelly Frodi'yi Güneş Tanrısı Fro ya da Freyr ile özdeşleştirir ve sihirli değirmenin ateş yakmak için kullanılan ilkel ale-

---

(*) "Peru'da güçlü ve çok sevilen bir tanrı, Yıldırım Tanrısı Catequil idi. Bu Tanrı, şimşekler çakıp gök gürlerken sapanı ile yeryüzüne küçük, yuvarlak ve pürüzsüz fırtına taşları atardı. Köylüler de aşkın ateşini tutuşturan tılsımlar olarak gördükleri bu taşlara çok değer verirlerdi." Tylor, *İlkel Kültür (Primitive Culture)*, II. Cilt, syf. 239.

tin başka bir şekli olduğunu belirtir. Hikâyenin başka bir versiyonunda ise değirmen hâlâ denizin tuzunu öğütmeye devam etmektedir ve değirmenin olduğu yerde gemileri yutan kocaman bir girdap vardır.

Tamamlanmış şekli ile şimşek-değneği Hermes'in değneğidir. Bir önceki bölümde Hermes'in Yunan versiyonunda başlangıçta ayrı olan iki tanrının niteliklerinin birleştirilmiş olduğunu söylemiştim. Homeros metinlerinde geçen Hermes Rüzgâr Tanrısı'dır, fakat heykellerinin bozulması Atina'da büyük heyecan uyandıran sonraki Hermes Agoraios çok farklı bir kişidir. O Ateş Tanrısı'dır, güneşle ilgili nitelikleri vardır ve doğanın canlandırıcı güçlerini temsil eder. Bu özelliği nedeniyle ateşin keşfi Prometheus'a olduğu kadar ona da bağlanmıştı. İnsan türünün dostu olduğu söylenirdi ve soyadı "zenginlik veren" anlamına gelen Ploutodotes idi.

İskandinavların Rüzgâr-Tanrısı Odin, Freyr ve Thor'un birkaç özelliğini almıştır. (*) Thor'dan aldığı şimşek-mızrağı komik bir değişim ile sahibinin düşmanlarını cezalandıran bir dilek-değneğine dönüşür. Elinizde fındık ağacından yapılmış bir değnekle tek yapmanız gereken ortaya eski bir palto koymak ve düşmanınızın ismini söyleyip orada olmasını dilemekti. Sonra paltoya elinizdeki sopa ile vurmanız gerekiyordu, böylece her darbe ile düşmanınız inliyordu. Bu muhteşem sopadan Dasent'in "Kuzey Rüzgârına Giden Çocuk" adlı masalında da bahsedilir ve bu masalla birlikte artık bu konuyu sonlandırabiliriz. Hikâye çok

(*) Polinezya'da "büyük Tanrı Maui, Rüzgâr-Tanrısı olarak görünerek gizemli göksel karakterine farklı bir boyut daha ekler." Tylor, *İlkel Kültür (Primitive Culture)*, II. Syf. 242.

küçük farklılıklarla Hindistan'da, Almanya'da ve İskandinavya'da anlatılır.

Kötü Hermes'i temsil eden Kuzey rüzgârı bir keresinde fakir bir kadının yemeğini alıp götürür. Bu yüzden kadının oğlu da kuzey rüzgârına gider ve annesinin kaptırdığı yemeği geri ister. "Yemeğiniz bende değil," der Rüzgâr. "Fakat burada bir masa örtüsü var. Ne zaman dilerseniz kendisini kusursuz bir sofra ile donatır." Çocuk masa örtüsünü alır ve eve doğru yola koyulur. Gece olunca bir handa konaklar. Masa örtüsünü masanın üzerine yayar, örtünün üstünün güzel yiyecekler ile donanmasını diler ve dilediği gibi olur. Fakat böyle bir örtünün kendisine para kazandırabileceğini düşünen han sahibi, çocuk uyuduktan sonra örtüyü çalar ve onun yerine çalmış olduğuna çok benzeyen bir örtü bırakır. Ertesi gün çocuk Kuzey Rüzgârı'nın kendisine vermiş olduğu şeyi gösterme hevesi ile neşe içinde eve gider. Fakat o gecc tüm yiyebildikleri yaşlı kadının pişirdikleri olur. Çocuk umutsuzluk içinde tekrar Kuzey Rüzgârı'nın yanına gider ve onu yalan söylemekle suçlayıp kaybettikleri yemeği geri ister. "Sizin yemeğiniz bende değil," der Rüzgâr. "Fakat burada bir koç var. Ne zaman dilersen tüylerinin arasından para düşürür." Böylece çocuk tekrar eve gitmek üzere yola koyulur ve aynı handa konaklar. Eve gittiğinde elindeki koçun tüylerinin arasından para düşmediğini görür. Kuzey Rüzgârı'nın yanına üçüncü defa gider ve bu sefer içinde sopa olan bir çanta alır. Bu çantanın özelliği şudur; Sihirli sözcükler söylendiğinde sopa çantadan fırlayıp durması söyleninceye kadar karşısındaki dövmektedir. Masa örtüsü ve koç olaylarının suçlusunu tahmin eden çocuk tekrar aynı hana gider. Hanın sahibi çantada taşınan bir sopanın yine işe yarayacak bir şey olduğunu tahmin eder, sopayı almak için

sessizce girişimde bulunur. Tam sopayı alacakken çocuk sihirli kelimeleri söyler, sopa da hemen fırlayıp masa örtüsünü ve koçu geri vereceğine söz verene kadar hırsızı döver. Böylece çocuk Kuzey Rüzgârı'nın uçurmuş olduğu yemeğinin karşılığını alır.

Ekim, 1870.

III

KURT ADAMLAR VE KUĞU KIZLAR

Ovid, Arkadia kralı olan Lykaon'un bir keresinde Zeus'u yemeğe davet ettiğini ve onun her şeyi bilme kabiliyetini denemek amacıyla ona insan eti ikram ettiğini anlatır. Fakat bu hilesi işe yaramaz ve üçkâğıtçı kral hak ettiği cezayı alır. Bir kurda dönüştürülür ve bundan böyle Olympos Dağı'nın kralının masasını kirletmeye cüret ettiği şeyle beslenmeye mahkum edilir. Pliny'e göre, o tarihten sonra her sene soylu bir Arkadia'lı, Zeus Lykaios festivalinde bir nehrin kenarına götürülür. Eşyalarını oradaki ağaçlardan birine asan bu soylu kişi, suya girer ve kurda dönüşür. Sonraki dokuz yıl boyunca nehrin kıyısındaki ormanda gezinir ve tüm bu süre boyunca hiç insan eti tatmamayı başarabilirse eşyalarının asılı durduğu yere dönmesine izin verilir. Eşyalarını giyerek eski haline geri döner. Bir keresinde Demainetos'un Zeus Lykaios'a insan kurban edilirken orada bulunduğu, insan eti yediği ve kurda dönüşüp sonraki on yıl boyunca o halde kaldığı söylenir. (*)

(*) Plato'nun *Devlet (Republic)* adlı eseri ile karşılaştırın.

Bu ve buna benzer diğer mitler Ortaçağ hayal gücünün yarattığı korkunç kurt adam hurafesinden yola çıkılarak geliştirilmiştir.

Kurt adam (*) ya da lopu-garou kendini kurda dönüştürme gücü olan insan demektir. Kurt adam, hem insan zekâsına, bir kurdun vahşiliğine, hem de bir canavarın karşı koyulmaz gücüne sahiptir. Antik çağlardaki insanlar bu tür kişilerin varlığına inanırlardı, fakat Ortaçağ'da metamorfoz normal bir olgu olarak düşünülürdü. Günümüzde dahi, Avrupa'nın uzak bölgelerinde bu batıl inanca sahip köylüler bulunabilir. Ayrıca bu inanış önemi inkâr edilemeyecek kanıtlarla da desteklenmektedir. Bu kavramın hangi fikirlerden kaynaklanmış olabileceğini bulmak karşılaştırmalı mitoloji araştırmacısının görevidir. Eleştirel tarihçiye ise, bu kavramı yorumlarken kullanılan gerçekleri belirleme ve sınıflandırma görevi düşmektedir.

Kurt adamlara karşı Ortaçağ'da duyulan inanç, özellikle mitik kavramların ve yanlış anlaşılan doğal olguların birleşip uzun süre etkisini devam ettiren batıl inançlar oluşturmasının bir örneğidir. Bay Cox tüm olgunun kelimeler üzerindeki kasti olmayan bir oyundan doğduğuna inanmamızı ister; fakat Hertz ve Baring Gould tarafından yapılan dikkatli bir inceleme bizi, başka pek çok faktörün de etkili olduğu sonucuna götürür. Kaynağı hiç şüphesiz tamamen mitik olan bu yanılsama, gelişmiş şekli ile mitik ve tarihi öğelerin ilginç bir karışımını sunar.

Arkadia efsanesi ile ilgili olarak, Bay Cox muhtemelen haklıdır. Hikâye, esas önemi unutulan iki anlamlı kelimeleri açıklamak için geliştirilen bir mit grubuna ait gibi görünüyor. Zeus'a uyar-

(*) Were-wolf: insan kurt; wer "insan" anlamına gelir. Garou da werewolf (Kurt adam) kelimesinin Fransızca değişmiş şeklidir. Böylece loup-garou ifadesinde her iki kelime de aynı anlama gelmektedir.

landığı şekliyle, Lykaios sözcüğünün esasında kurtlarla bir ilgisi yoktu: "ışık saçan" anlamına geliyordu, sadece "kurt" ve "ışık" kelimeleri arasındaki benzerlikten dolayı kurtlarla ilgili efsanelerin oluşmasına neden olmuştur. Aryan mitolojisi de bu tür karışıklıklarla ilgili pek çok örnek barındırır. Güneş Tanrısı Phoibos Lykegenes, başlangıçta "ışığın çocuğu" idi; fakat popüler etimoloji bu ismi "kurdun çocuğu" olarak yorumlayarak bu tanrıyı kurda dönüştürmüştür. Kahraman Autolykos'un adı "kendi kendini aydınlatan" anlamına gelir, fakat ismin sahibinin karakterini hatırlatacak biçimde "has kurt" olarak yorumlanmıştır. Kartaca'daki kalenin adı Bazra idi ve bu isim kalenin Frigya dilindeki söylenişi idi; fakat Yunanlılar bu ismi "hayvan derisi" anlamına gelen byrsa ile karıştırdılar ve kendisine verilecek toprağı sığır derisini ince şeritler halinde keserek hesaplayan Dido'nun hikâyesi ortaya çıktı. İrlandalıların Fenikeliler olduğu kuramının da benzer bir kökeni vardır. Eski İrlandalıları anlatmak için kullanılan Fena kelimesi, kahraman Fion Gall'in adında karşımıza çıkan Fior kelimesinin ya da Fingal'in çoğul şeklidir; fakat bazı kaynaklar Fena'yı Anka kuşu anlamına gelen "phoinix" kelimesine benzetmişlerdir, mit de işte buradan doğmuştur. Miledh sözcüğünün ya da savaşçı anlamına gelen "warrior" sözcüğünün İrlandalı ozanlar tarafından Fion için kullanılmasına benzer bir yanlış anlaşılma ile, mitik bir kahraman olan Milesius ve takma adı "Milesian" yaratılmış ve İrlandalıların günlük konuşmalarında yer edinmiştir. (*) Franklar Mezopotamya'daki Daras kentinin adını bir hikâye ile açıklarlar; İmparator Justinian emrindeki bir görevliye emir verirken bu sözcüğü kullanmıştır. (**)

(*) Meyer, Bunsen'in *"Philosophy of Universal History"* adlı eserinde, Cilt I, syf. 151.

(**) Aimoin, *De Gestis Francorum*, II. 5.

Doras adından bahseden Yunanlı tarihçi Malalas bize bu yerin Büyük İskender'in Codomannus'u yendiği yer olduğu bilgisini verir. Alplerdeki bir geçidin adı Scaletta'dır, bu isim ona merdivene benzediği için verilmiştir. Fakat yerel tarihe bakacak olursak, geçit bu ismini, sekizinci yüzyılda Kuzey İtalya'ya girmeye çalışırken orada yok edilen bir grup Moor'un (Endülüs Emevileri) iskeletlerinden alır. Antwerp "liman"da kurulmuş bir kenttir; fakat Flamanca'da "elle fırlatma" anlamına gelen handt werpen sözcüğüne benzer. Buradan da bir efsane türemiştir; buralarda bir dev yaşamakta ve ona istediğini vermeden geçen kişin ellerini kesmekte ve bu elleri Scheldt Nehri'ne atmaktadır. (*) İngiltere'de Chateau Vert (Vert Şatosu) denen bir yer vardır, köylü dilinde bu "Shotover"(ateş etmek) haline gelmiştir. Bu adın da bir tepede durup etrafa ateş eden Küçük John'dan geldiği söylenmiştir. (**) Latium "düz toprak" anlamına gelir, fakat Virgil'e göre bu yer Satürn'ün, onu zorla ele geçirmeye çalışan oğlu Jüpiter'den saklandığı yerdir. (***)

Takımyıldızlardan biri olan Büyük Ayı da ismini bu şekilde almıştır. Yunanca'da "arktos" kelimesi başlangıçta "parlak nesne" anlamına geliyordu ve neden olduğunu açıklamak kolay olmasa da bu sözcük ayı için ve Aryanların bulunduğu yerde en çok dikkat

(*) Taylor, *Kelimeler ve Mekânlar (Words and Places)*, syf. 393.

(**) Buna çok benzer bir örnek İncil'in yaradılış bölümündeki (Genesis) on birinci kısımda karşımıza çıkan bir etimolojik karışıklıktır. "Babil" ismi aslında Bab-il ya da "Tanrının Kapısı" demektir, fakat İbrani yazar bu sözcüğü "karıştırmak" anlamına gelen "root balal" kelimesine benzetir ve buradan mitik bir açıklama doğar; Babil insan dilinin birbirine karıştığı yerdir. Bkz. Rawlinson, *Smith'in İncil Sözlüğü (Smith's Dictionary of the Bible)*, I. Cilt, syf. 149; Renan, *Histoire des Langues Semitiques*, I. Cilt, syf. 32; Donaldson, *New Cratylus*, syf. 74.

(***) Vilg. AEn. VIII. 322.

çeken yıldız için kullanılırdı. Yunanlılar niye bu yıldızlara "arktoi" dendiğini unutunca, onları gökte yaşayan büyük bir ayı olarak simgeleştirdiler. Max Müller'in de gözlemlediği gibi; "Arktik bölgelerin isimleri Orta Asya'da binlerce yıl öncesine uzanan bir yanlış anlaşılmaya dayanır ve bu yıldızlara bakıp ayı isminden dolayı şaşkınlığa uğrayan araştırmacının şaşkınlığı insan dilinin ilk kayıtlarını inceleyerek giderilebilir." Algonquin kabilesinde Güneş Tanrısı Michabo yabani tavşan ile tasvir edilirdi, ismi de "büyük" anlamına gelen "michi" ve "tavşan" anlamına gelen "wabos" sözcüklerinin birleşmesinden oluşmuştu. Aynı süreç isimleri "ışığın çocukları" anlamına gelen Arkadia'lıların ayılara bakışında da etkili olmuştur; Arkas'ın annesi Kallisto'nun bir ayıya dönüşmesi ya da bir Lykaon'un kurda dönüşmesi de yine aynı hatalı etimolojiden kaynaklanır. Esasında Lykaon ne insan ne de kurttu, ışıktan doğmuş güneşin başka bir biçimi olan Phoibos Lykegenes'di. Bay Cox'un gösterdiği gibi, onun efsanesi kuraklık zamanı Zeus'a kendi oğlunun etini sunan ve bu saygısızlık için cezalandırılan Tantalos'un başka bir versiyonudur.

Bana göre, bir yere kadar geçerli olsa da bu açıklama kurt adam hurafesinin tüm özelliklerini açıklamak ya da hem Aryan ülkelerinde hem de Aryan kökenli olmayanlarda görülmesini izah etmek için yetersizdir. Hiç şüphesiz mit yapanlar Lykaon'u talihsiz isminden dolayı kurda dönüştürmüşlerdir; zira aslında "ışık saçan insan" anlamına gelen sözcüğü onlar "kurt adam" olarak yorumlamışlardır. Fakat Aryan kültüründeki tüm kurt adamların böyle bir çift anlamdan kaynakladıkları hiçbir şekilde ispat edilememiştir, ya da garip bir isme sahip olan her insan da kendisinden korkulan bir hayvana benzetilmemiştir. Gaul'un kurt adamlar tarafından en sık ziyaret edilen yer olmasına rağmen ayı-adamların İskandinavya'yı, kaplan adamların da Hindistan'ı tercih

etmesini sadece etimoloji ile açıklayamayız. Bu denli yaygın bir fenomeni anlamak için daha geçerli bir sebep bulmamız gerekir.

İlkel düşünce biçiminde en dikkat çeken özelliklerden biri insan ve hayvan arasında var olduğu farz edilen yakın ilişkidir. Tüm dünyada değişik biçimlerde bulunabilen "ruh göçü" (metempsychosis) öğretisi ikisi arasında temelde bir özdeşlik olduğunu varsayar; bir Hindu'ya çayırda gezinen hayvan sürülerine saygılı olmaları gerektiği öğretilir ve bir Hindu hiçbir koşulda ineğe el kaldırmaz, kim bilir, belki de o inek onun kendi büyükannesidir? Bay M'Lennan'ın ve Herbert Spencer'in son zamanlardaki çalışmaları sonucu, bu duygunun ilk çağlarda atalara tapınmayla ve totemciliğin vahşi gelenekleri ile bağlantısı olduğu ortaya çıkmıştır. (*)

Atalara tapınma her yerde fetişizmin sistematize edilmiş en eski şekli olarak görünmektedir. Kabilenin reisine yaşarken duyulan saygı, o öldükten sonra devam etmiş ve bu saygı abartılmıştır. İlkel insanlar ölüm olgusunu uygar insanların algıladıkları şekilde kavramıyorlardı. Bir insanın öldükten sonra artık yakınları ile hiç iletişim kuramaması fikri onlara anlaşılmaz geliyordu. Ölmüş olan şefi ya da arkadaşı sürekli aklındaydı ve ilk insanların felsefi realizmi Ortaçağ'daki en abartılı düşünürlerinkini bile geride bırakıyordu; onlara göre düşüncenin devamı gerçekliğin de devamı anlamına geliyordu. Yani ölmüş olan kişi gerçekte ölmüyordu, tıpkı bir kabuk gibi vücudunu atıyor, fakat yine de eski görüntüsünü muhafaza ediyordu. Sık sık özellikle de gece

(*) M'Lennan, *Hayvanlara ve Bitkilere Tapma (The Worship of Animals and Plants)*, Fortnightly Review, N:S. VI. Cilt, syf. 407-427, 562-582, VII. Cilt, syf. 194-216; Spencer, *Hayvanlara Tapınmanın Kökeni (The Origin of Animal Worship)*, VII. cilt, syf. 535-550, "Recent Discussions in Science"da yeniden basıldı, syf. 31-56.

vakti kendini eski arkadaşlarına gösteriyordu. Yaşadığı bu dönüşümden önce sahip olduğu güçlerden çok daha fazlasına sahipti, (*) havaya bile etki edebiliyor, örneğin yağmur yağdırabiliyor ya da yağmamasına neden olabiliyordu. Eski ilkel insan, bu yüzden ölülere ilginç dönüşümlerinden öncekinden çok daha fazla ilgi gösterilmesi gerektiğini düşünürlerdi.

Bu tür ibadet Çin'in resmi dini olarak ve Brahmanizm'in bir parçası olarak varlığını az da olsa sürdürmektedir; fakat Veda dininde tüm canlılığı ve sadeliği ile yer alır. İlkel Aryanlara göre, "pitris" ya da "atalar" gökte, insanoğlunun ilk Pitri'si olan Yama ile beraber yaşarlar. İlk insan gökyüzünden şimşek ile birlikte inmiştir ve hem kendisi, hem de çocukları yine gökyüzüne dönmek zorundadır. Orada aşağıdaki insanlara ışık yayarlar ve yıldız şekline bürünürler. Bu yüzden, elli yüzyıl sonra, Hıristiyan Alman köylüleri çocuklarına yıldızların meleklerin gözleri olduğunu söyler ve İngiliz köylüleri, çocuklarına, nedenini bilmeseler de, yıldızlara işaret etmenin uğursuzluk getireceğini öğretirler. Fakat Pitri'ler sadece yıldız değildir, tek yaptıkları iş gökyüzünden boş boş insanlara bakmak değildir. Tam tersi, Pitriler hava olayları ile meşguldürler; yağmur, şimşek ve gök gürültüsü gönderir-

(*) İntikam almak amacıyla kendini düşmanının kapısının önünde öldüren Hindu'nun davranışı da böyle açıklanabilir. "Toprakları üzerinde bir racanın ev yapmış olduğu bir Brahman intikam almak için kendini parçalar ve Brahmadasyu adı verilen bir iblise dönüşür. O zamandan sonra tüm ülkenin korkulu rüyası haline gelir ve Kharakpur'daki en bilinen köy-tanrısı olur. On sekizinci yüzyılın sonlarına doğru iki Brahman hakkında anlatılan bir öykü vardır. Biri yanlışlıkla bu iki Brahmanın evine girer ve evden para çalar. Bunun üzerine Brahmanlardan biri kendi annesinin kafasını keser. Böylece kadının ruhu kırk gün boyunca büyük bir davulun gürültüleri eşliğinde parayı çalan kişiyi takip eder, ona işkence eder ve en sonunda da öldürür." Tylor, *İlkel Kültür (Primitive Culture)*, II. Cilt, syf. 103.

ler. Özellikle de evlerin tepesinde, önlerinde şefleri, gizemli avcı Hermes ya da Odin'le beraber, fırtına biçiminde esmekten büyük keyif alırlar.

Hasta bir insanın penceresinin altında olursa uğursuzluk getireceği söylenen köpek uluması da fırtınanın kişileştirilmesidir. Aryan mitolojisinde ölülerin ruhlarının, uluyan köpekleri ile birlikte gece rüzgârına binip uzaklaştığına ve evlerin önünden geçerken de içerde ölmek üzere olan insanları topladıklarına inanılır. (*) Bazen tüm kavram tek bir köpeğe yüklenir, bu köpek göçmek üzere olan ruhu çağırmaya gelen Gölge Tanrısı'nın habercisidir. Bazen de karşımıza köpek yerine kurbanını parçalamaya ve yaşam ateşini söndürmeye gelen aç bir kurt çıkar. *Kırmızı Başlıklı Kız*'ı parçalayan Fenrir kabilesinin yaşlı kurdu buna bir örnektir. (**)

(*) Bu yüzden, Avrupa'nın pek çok bölgesinde, bir insan ölürken pencerenin açılması âdettir. Böylece ruh mistik gruba katılmak için engelle karşılaşmayacaktır.

(**) "Kırmızı Başlıklı Küçük Kızın öyküsü İngilizce versiyonunda çok değiştirilmiştir, fakat asıl hikâye Almanya'daki yaşlılar tarafından bilinmektedir. Bu insanlar öyküyü şöyle anlatacaktır; Kurt, parlak kırmızı saten pelerini olan sevimli küçük kızı büyükannesi ile birlikte yutar. Kurt uykuya dalınca avcı gelip uyuyan canavarın karnını açar ve kızla büyükannesini oradan sapasağlam çıkarır." Tylor, *İlkel Kültür (Primitive Culture)*, I. 307. Buna benzer örnekler; "inek tarafından yutulan, fakat ineğin karnından sağlam çıkan" Tom Thumb'un öyküsü, balık tarafından yutulan ve tekrar dışarı çıkan Saktideva'nın öyküsü, Eski Ahit'te anlatılan, balina tarafından yutulan Yunus'un öyküsü. Bunların hepsi aynı mitin değişik versiyonlarıdır ve günün, kimi zaman kurt, kimi zamansa büyük bir balık olarak temsil edilen gece tarafından yutulmasına ve tekrar geri çıkmasına gönderme yaparlar. Bkz. Grimm'in Kurt ve Yedi Çocuk öyküsü, Tylor, *İlkel Kültür (Primitive Culture)*. Bkz., *İnsanlığın İlk Tarihi (Early History of Mankind)*, syf. 337; Hardy, *Budizm'in El Kitabı (Manual of Budhism)*, syf. 501.

Böylece gerçek bir kurt adam mitine ulaşıyoruz. Fırtına ya da Hindu folklorundaki uluyan Rakshasa, "kızıl bir sakalı ve kızıl saçları olan kocaman, tuhaf biçimli bir canavardır. Öne doğru çıkmış dişleri insanları parçalamaya hazırdır; vücudu kalın ve sert kıllarla kaplıdır. Devasa ağzı açıktır, yürürken sağa sola bakınır, korkunç açlığını ve çıldırtıcı susuzluğunu gidermek için insan etini ve kanını arzular. Gece yaklaştıkça gücü artar, her istediğinde şekil değiştirebilir; ormanda gezinir ve ağaçların arasında uluyarak dolaşır." (*)

Buna göre, eğer fırtına korkunç bir dev olarak görünen ölmüş atanın ruhu Pitri ise, bir kurt sürüsü, vahşi bir köpek ya da kurt ise, mit yapanlar için şu çıkarım çok barizdir; insanlar da kurda dönüşebilir, en azından öldükten sonra. Spencer'ın da göstermiş olduğu gibi, ilkel düşünürler için bu çıkarım kabilesinin totemi ile güçlenir. Hanedan armacılığının ayıları, aslanları ve leoparları, kabileyi bir canavar sembolü ile temsil eden ilkel kültürün kalıntılarıdır. İlkel insanların düşünce tarzlarına göre, bir ismin içinde her şey vardır; Kahverengi Ayı'nın, Sarı Kaplan'ın ya da Gümüş Sırtlan'ın soyundan gelenler, gecenin karanlığında evlerinin etrafında gezinen atalarının, totem çağrışımlarının getirdiği herhangi bir hayvan soyuna ait olduğunu düşünürken, kendi felsefelerine ters düşmezler.

Böylece sadece ruh göçü olayına bir parça ışık tutmakla kalmıyoruz, aynı zamanda ilkel insanların realist bilincine göre insanların hayvanlara dönüşme sürecine de göz atmış oluyoruz. Ruhun geçici bir süre bedeni terk edebileceği inancı evrensel

---

(*) Baring Gould, *Kurtadam Kitabı (Book of Werewolfes)*, syf. 178; Muir, *Sanskritçe Metinler (Sanskrit Texts)*, II. 435.

olarak kabul görmüştür, ve kurda benzer hayaletler kavramından sonra gelen adım ise kurt adam kavramı olmuştur. Ortaçağ'da hipnoz ve katalepsi olguları ruhun vücuttan ayrılıp daha sonra tekrar dönebileceğini kanıtlamak için kullanılırdı. Bu nedenle, büyücülükle suçlanan bir insanın, o an orada olmadığına dair bir kanıt getirmesi çok zordu. Çünkü, vücudun evde yatakta istirahatta olduğu kanıtlanabilirdi, fakat ruhun cadıların yanında olmadığını ya da komşusunun hayvanlarına zarar veriyor olmadığını kanıtlamak çok zordu. Ortaçağ'da yaygın olan bir inanışa göre, kurt adamın ruhu, insan bedenini terk ederdi, beden de ruh geri gelinceye dek hipnoz halinde kalırdı. (*)

Kanımca kurt adam hurafesinin mitolojik temellerini açığa kavuşturduk. Yine de bu inanç, onu doğurmuş olan pagan düşünce biçimi Hıristiyan teolojisinin etkisi ile değişinceye dek gelişimini tamamlamadı ya da en korkunç özelliklerini edinmedi. İlkel insanlar için, insanın hayvana dönüşmesinde şeytani hiçbir şey yoktu. Fakat, değişik kılıflar altında bir çok pagan kavramı barındıran ve Baş Tanrı Odin'i, fasulye sapı üzerinde tırmandığı kaledeki canavar yapan Hıristiyanlık kurt adam inanışına yeni ve korkutucu bir boyut kattı. Kurt biçimine dönüşme bir büyücü işi olarak algılanmaya başlandı, kurt adamın bu garip güçlerini şeytanın sayesinde edindiği inancı yaygınlaştı. Yüzlerce insan canavara dönüşme suçlaması ile canlı canlı yakıldı. Bu hurafe doğayla ve kurt biçimine dönüşme ile ilgili tartışmalarda görmezden gelinemeyecek pek çok fenomen ile de kuvvetlendi.

Bu fenomenlerden ilki İskandinavya'da yaygın olan, fakat diğer ülkelerde bilinmeyen Berserk deliliği idi. İnsanın düşmanını

(*) O günlerde akşam yemeği sonrası kısa süren bir uykunun bile iyi olmadığı düşünülürdü. Bkz. Dasent, *Yanmış Nijal (Burnt Njal)*, I. xxi.

öldürmesinin iş hayatının gereği olduğu bir dönemde, sadece öldürme eyleminin verdiği zevk için öldüren kişiler ortaya çıktı. Bu kişiler için öldürme bir amaca ulaşmak için yararlandığı bir yol değil, başlı başına bir amaçtı. İhtirasa tapılan bir çağda paragöz insanlar ne ise, cennetin insanların sonsuza dek birbirlerini parçalayabilecekleri bir yer olduğu fikrinin yaygın olduğu ve savaşmayı reddeden insanların ellerinden malları alınarak cezalandırıldıkları bir çağda Berserk oydu. Dokuzuncu yüzyılda yaşamış olan bu Kuzeyli insanlar için hayattaki en önemli iş ve eğlence güzel bir ülkeye, örneğin İspanya ya da Fransa'ya doğru yelken açmak ve yolları üzerindeki tüm kıyılarda katliam yaratmaktı. Bu yolculukları arasında evde geçirdikleri zamanlarda ise bir çeşit deliliğe kapılırlardı ve bu süre boyunca, geceleri kurt ya da ayı derisi giyerek gafil yolcuların ya da yolda aylakça dolaşanların kemiklerini kırar, kafataslarını ezer ve bazen de şeytani bir neşe içinde kanlarını içerlerdi. Böylesi bir delilik dönemini genellikle korkunç bir yorgunluk ve depresyon dönemi takip ederdi. (*)

Tarihçilerin anlattıkları ünlü "Berserk" dönemi işte böyledir. Her ne kadar en çok Kuzey'de rastlansa da oraya özgü değildir. Şimdi bir adım daha atarak şunu gözlemleyebiliriz; nispeten daha uygar olan ülkelerde bile korkunç bir cinayet deliliği yaşanmıştır. Baring Gould bunlardan en çok bilinen ikisini derlemiştir; 1440'daki Mareşal de Retz olayı ve onyedinci yüzyılda geçen Macar kontesi Elizabeth'in olayı. Kontes Elizabeth genç kızları

(*) Bkz. Dasent, *Yanmış Njal (Burnt Njai)*, I. Cilt, syf. xxii.; Magnusson and Morris, *Grettis Saga*, xix. bölüm; Sir Edmund Head, *Viga Glum's Saga*, syf. 13. Berserklerin kendilerini ilaçlarla buhrana sürüklediklerine inanılır. Dasent onları, kendilerini esrar ve buna benzer şeylerle çılgınlığa sürükleyen ve benzer bir buhran yaşayan Malayalılar ile karşılaştırır.

değişik bahanelerle sarayına çağırır ve sonra, onların kanıyla banyo yapmak için, onları soğukkanlı bir şekilde öldürürdü. Acı çeken insan görüntüsünü izlemek onun için o denli büyük bir zevkti ki kendi elleriyle kurbanlarına dayanılmaz acılar veren işkenceler çektirir, bir yandan içkisi yudumlarken bir yandan da onların çığlıklarını dinlemekten zevk alırdı. Yaptıkları ortaya çıkmadan önce bu şekilde tam altı yüz elli kişiyi öldürdüğü söylenir. Fakat Mareşal de Retz'in olayı çok daha korkunçtur. Bir mareşal, eğitimli bir insan ve vatansever olan De Retz birdenbire çocukları öldürmek için karşı koyulmaz bir istek duymaya başlar. Yedi yıl boyunca küçük çocukları kalesine alır, onları orada yaklaşık iki hafta tutar ve daha sonra çeşitli şekillerde öldürürdü. Bu arada çocukların çektikleri acıları izler ve onların kanıyla banyo yapardı; öldürdüğü her çocuğun ardında çok büyük pişmanlık duyar, fakat aynı suçu tekrarlamak için yine karşı koyulmaz bir istek duyardı. Eşi benzeri görülmemiş bu korkunç olay açığa çıktığında kalede sandıklar dolusu çocuk kemiği bulundu. Bu olayın korkunç detayları Michelet ve Martin tarafından yazılan Fransa tarihinde bulunabilir.

Bir adım daha ileriye gidersek öldürme güdüsünün yamyamlıkla ilişkili olduğu olaylara rastlarız. 1598'de Chalons'da bir terzi lycanthhropy (kendini kurt zannetme) suçu ile canlı canlı yakılmaya mahkum edildi. "Bu korkunç adam çocukları dükkânına çağırıyor, ya da hava karanlıkken ormanda onlara saldırıyor, dişleri ile çocukları parçalayıp etlerini de büyük bir zevkle yiyordu. Öldürdüğü masum çocukların sayısı bilinmiyordu. Evinde bir varil dolusu kemik bulunmuştu." (*) 1850 yılı civarında, Polomyia köyünde bir dilencinin on dört tane çocuğu öldürdüğü ve sonra

(*) Baring Gould, *Kurt Adamlar (Werewolfes)*, syf. 81.

da yediği kanıtlanmıştı. Bir gün bir ev kül olana dek yanmış ve içerdekilerden biri kurtulamamış, bina içinde kavrulmuştu. Bu dilenci olayın hemen ardından oradan geçiyordu ve açlığı dayanılmaz boyutlara ulaştığı için kavrulmuş bedeni yeme isteğine karşı koyamadı. O günden sonra insan eti için dayanılmaz bir istek duymaya başladı. Bir gün dokuz yaşlarında öksüz bir kıza rastladı. Kıza küçük bir böcek verdi ve yakındaki ormanda buna benzer böcekleri bulmasını istedi. Sonra kızı öldürdü, kulübesine taşıdı ve yedi. Bunu izleyen üç yıl boyunca on üç tane çocuk esrarlı bir şekilde kayıplara karıştı, fakat hiç kimse kimden şüphelenilmesi gerektiğini bilmiyordu. Nihayet, bir gün bir hancının bir miktar parası kayboldu. Dilencinin dürüstlüğünden şüphelenen adam aniden dilencinin kulübesine gitti ve kapıyı açınca dilenciyi paltosunun altına kopmuş bir kafayı saklamaya çalışırken buldu. Bir kase dolusu kan fırının yanında duruyordu ve ocakta da but parçaları pişiyordu. (*)

Bu, günümüzden sadece yirmi yıl önce oldu ve her ne kadar delicesine bir istekle yönlendiriliyor olsa da suçlunun herhangi bir zihinsel sorunu olmadığı biliniyordu. Fakat cinayet isteğinin ya da yamyamlığın sanrılarla beraber ortaya çıktığı durumlara da rastlanmıştır. Hasta insanların kendilerini vahşi hayvan olarak gördükleri cinnet türüne belki fazla rastlanmamaktadır, fakat yine de yok sayılmaz. Bir zamanlar kendini at zanneden zavallı deli bir yaşlı adam tanımıştım. Bu adam uzun saatler boyunca ahırdaki yemliğin başında oturur, samanları kemirirdi ya da öyle yapıyor olduğunu zannederdi. Baring Gould tarafından aktarılan olayların çoğunda yamyamlar kendilerinin kurda ya da başka bir vahşi hayvana dönüştüklerine inanıyorlardı. Jean Grenier on üç

(*) Baring Gould, *Kurt Adamlar (Werewolfes)*, xiv. bölüm.

yaşında bir çocuktu. Kısmen deliydi ve dikkat çekici bir şekilde bir köpek fizyonomisine sahipti; çenesi geniş ve öne doğru çıkık, ön dişleri garip bir şekilde uzun ve alt dudağından aşağıya sarkardı. Kendisinin kurt adam olduğuna inanırdı. Bir gece birkaç genç kızla karşılaştı ve güneş batar batmaz kurda dönüşüp onları yiyeceğini söyleyip kızları korkuttu. Birkaç gün sonra gece koyununa bakmak için dışarıya çıkan küçük bir kıza bir yaratık saldırdı. Kız o korkuyla kendisine bir kurdun saldırdığını sanmıştı, fakat sonradan ispatlandı ki kıza saldıran Jean Grenier'den başkası değildi. Kız ona koyunlar için kullandığı sopayla vurmuş ve kaçmayı başarmıştı. Çevrede birkaç çocuk daha esrarlı bir şekilde kaybolunca yine Jean Grenier'den şüphelenildi. Mahkemeye çıkarıldığında iki yıl önce bir gece ormanda şeytanla karşılaştığını ve onunla bir anlaşma yapıp bir kurt derisi aldığını söyledi. O zamandan beri de karanlık bastıktan sonra etrafta kurt olarak dolaşıyor, ancak gündüz insan şekline dönüyordu. Tarlalarda yalnız olarak bulduğu pek çok çocuğu öldürüp yemişti. Bir keresinde de aile evde yokken bir eve girmiş ve beşikten bebeği almıştı. Dikkatli bir inceleme sonucu bu iddiaların doğru olduğu ispatlandı. Kayıp çocukların Jean Grenier tarafından yenmiş olduğuna şüphe yoktu ve Jean Grenier'ın kendi yarım aklı da kurt olduğuna inanıyordu. Bu da lycanthropy adı verilen kendini kurt zannetme hastalığının bir örneği idi.

1598 yılında "Caude yakınlarında ıssız bir bölgede birkaç köylü on beş yaşlarında bir erkek çocuğunun cesedini buldular. Ceset korkunç bir şekilde parçalanmıştı ve cesetten kanlar akıyordu. Adamlar yaklaşırken vücudu parçalamakta olan iki kurt kaçtı ve sık çalılıklara doğru koşarak gözden kayboldular. Adamlar kanlı izleri takip ederek onları izlemeye başladı, fakat

sonunda onları kaybettiler. Sonra aniden, çalıların arasında çömelmiş ve dişleri korkudan birbirine çarpan bir adam gördüler. Adam yarı çıplaktı, uzun saçları ve uzun bir sakalı vardı, elleri kan içindeydi. Tırnakları bir pençeyi andıracak kadar uzundu ve parmaklarının arasında et parçaları vardı." (*)

Adı Jacques Roulet olan bu adam, yamyamlık arzusunun etkisinden kurtulamayan zavallı, deli bir adamdı. Köylüler geldiğinde bedeni parçalara ayırmakla meşguldü. Olayda bir kurt var mıydı yoksa adamlar kurt gördüklerini mi sanmıştı, bunu tahmin edemem; fakat şurası kesin ki Roulet kendisini kurt sanıyordu ve bu yanılgının etkisi altında birçok kişiyi öldürüp yemişti. Ölüme mahkum edildi, fakat daha sonra cezası bozuldu ve bir akıl hastanesine kapatıldı.

Ortaçağ tarihi bize Grenier ve Roulet'in olayına benzer pek çok örnek sunar. Kurt adam hurafesinin devam etmesinde bu tür olayların payı inkâr edilemez; fakat modern bilim bu tür olayları hiç de açıklanamaz bulmamaktadır. Uygarlık adını verdiğimiz yetişme şekli yüzyıllar boyunca bizi hayvanlardan ayıran sosyal duygularımızı güçlendirmiş, ilkel hayvani duygularımızın yok olmasına neden olmuş ve bunların ortaya çıkmaması için yasal uygulamalar da dahil her türlü yola başvurmuştur. Bizi vahşi yaratıklardan uygar insana dönüştüren süreç çok yavaş olmuştur; ve psikologların ataların ya da ilkel insanların kişiliğine dönüş dedikleri olaylar (atavism) seyrek de olsa görülebilmektedir. Uygar ülkelerde kimi zaman zihinsel güçleri en ilkel insanın seviyesinde olan insanlar dünyaya gelebilmektedir ve bu insanları biz deli diye adlandırıyoruz. Kimi zaman da ilkel insanların hayvani

(*) Baring Gould, *Kurt Adamlar (Werewolfes)*, syf. 82.

duygularına, onların şeytani acımasızlığına ve insan eti için duydukları isteğe sahip insanlar dünyaya gelmektedir. Modern psikoloji bu tür anormal olayları nasıl sınıflandırıp açıklayacağını iyi bilir, fakat Ortaçağ'da bu olaylar ancak şeytani bir dönüşüm hipotezi ile açıklanabiliyordu. Üstelik yaygın düşünce şeklinin insanın hayvana dönüşmesini normal karşıladığı bir çağda bu acımasız yaratıkların havyan biçimine girebileceğinin düşünülmesi de şaşırtıcı değildir. Ayrıca, bu talihsiz yaratıkların etkisi altında oldukları sanrıların da, kendi gelişmemiş zekâları için, çevreleriyle paylaşmadıklarının bilincinde oldukları tuhaf arzuların varlığını açıklayacak bir şekle bürünmesi de garip değildir. Eğer bir mit, bilimsel olmayan bir düşünce biçimi ise, fiziksel olgulara olduğu kadar psikolojik olgulara da uygulanmış olması da yüksek bir olasılıktır. Modern bilim adamının alnını kaşıyıp "engellenmiş gelişme" dediği yerde, ürkmüş ilkel insan istavroz çıkarıp "kurt adam" diye haykıracaktır.

Bu açıklamalarda bize yardımcı olacak bir batıl inanç çeşidi daha vardır; o da yer değiştirmedir. Diğer pek çok batıl inanç gibi, bunlar da atalarımızın yaşamlarını endişeye ve korkuya sevk etmiştir. Bu batıl inançlar genellikle delilik, sara gibi fenomenleri ve diğer sinir hastalıklarını açıklama çabalarından doğmuştur. O zamana dek sağlığında hiçbir sorun olmayan, tutarlı ve mantıklı davranışlar sergileyen bir kişi, birdenbire tüm kontrolünü kaybeder, adeta kendi dışındaki bir güç tarafından yönetilmektedir. Modern bilim bu fenomenin anahtarını elinde tutar; fakat eski zamanlarda bu tür olaylar deliren insanın içine şeytan girdiği ya da o insanın gerçeğini cinlerin çaldığı ve onun yerine, dış görünüşte tıpkı ona benzeyen şeytani bir hayalet bıraktığı gibi hipotezler ile açıklanabilirdi. Bu tür efsanelerden birkaç örnek verelim. İrlanda folklorunda Rickard Rake denen bir adamın öyküsüne rastlı-

yoruz. İyi huylu ve işsiz bir adam olan Rake tüm akşamlarını dans ederek geçiriyordu. Öyle iyi dans ediyordu ki bu konuda köyde ona rakip olabilecek biri yoktu. Bir gece, yine dans ederken, Rake aniden bir kriz geçirdi. Tüm arkadaşları "Cin çarptı" diye haykırdılar ve onu eve getirdiler. Fakat günden güne yüzü öyle inceldi ve tavırları öyle garipleşti ki herkes gerçek Rake'in gittiğinden ve onun yerine başka bir şeyin geçtiğinden şüphelenmeye başladı. Rickard pek çok şeyi iyi yapıyor olsa da kesinlikle bir müzisyen değildi, o nedenle yatağının yanına bir gayda bıraktılar. Bu hile işe yaradı. Sıcak bir yaz günü, tüm ailenin tarlada ot topluyor olması gerekirken, gizlice eve gelen aile üyeleri, Rickard'ın yatak odasının kapısının aralık olduğu ve Rickard'ın iyice incelmiş yüzü ve altı çukurlaşmış gözleri ile etrafı incelediğini gördüler. Rickard etrafta kimseyi göremeyince kapısını kapattı ve ardından o gaydadan bugüne kadar hiç duyulmayan nameler yükseldi. Derken gaydanın sesinde dans eden cinlerin hışırtıları duyuldu. Ailenin yakını olan bir büyücü bir maşayı ateşte iyice kızdırdı ve kulakları sağır edecek denli yüksek çığlıklarla odaya daldı. Müzik sustu, oda boştu, fakat şeytani bir surat pencereden onlara bakıyordu. Bakışları öylesine nefret doluydu ki bir süre herkes dondu kaldı. Daha sonra kendine gelen büyücü o suratın burnunu kıstırmak için maşayla fırladı, fakat o surat kanları donduran bir çığlıkla ortadan kayboldu. Rickard orada, yataktaydı, sapasağlamdı. Sara hastalığından kurtulmuştu. (*)

Bu efsaneyi insanın içine başka şeylerin girmesini anlatan sayısız diğer hikâyelerle karşılaştırır ve hayal gücünün onlara yüklediği fantastik öğeleri çıkarırsak, bu mitlerin zihinsel rahatsızlık-

(*) Kennedy, *İrlanda Keltlerinin Öyküleri (Fictions of the Irish Celts)*, syf. 90.

ları açıklama çabasından ortaya çıkmış olduğuna hiç şüphe kalmaz. Eğer böyleyse, kurt adam inanışına benzer örnekler sağlarlar. Delilerin ya da sara hastalarının yerine başka bir şeylerin geçtiğini düşünen ya da katalepsi hastalığını bir cadının ruhunun bedeninden kısa bir süreliğine çıkması olarak yorumlayan düşünce biçimi, hasta olan bir insana da insan eti yiyen bir kurt yakıştırması yapabilir. Mit üretme süreci bu denli ileriye gittiğinde ise talihsiz kişinin bedeninin hayvan bedenine dönüştüğünü de düşünebilir, zira ilkel mitoloji bu tür dönüşümün örnekleri ile doludur.

Özetleyecek olursak; bu bölümde kurt adam hurafesinin gizli sebeplerini keşfetmemize yardım edecek anahtarları bulmaya çalıştık. Bir önceki bölümde mitlerin, peri masallarının ve batıl inançların hep basit bir doğal olguyu açıklama çabasından ortaya çıktığını görmüştük. Burada da çok çeşitli mitik öğelerin zaman içinde tek bir batıl inanç oluşturacak şekilde birleştiğini ve gerçeğin ve hayal gücünün bu batıl inancı sürdürebilmek için nasıl işbirliği yaptığını gördük. İlk olarak kurt totemleri ile birlikte ölü atalara tapınma, insanın kutsal ya da insanüstü kurtlara dönüşebileceği fikrini ortaya çıkardı; bu fikir de, kuvvetli esen rüzgârın ölü insanların ruhlarının geçidi olduğu ya da kurda benzer canavarların uğuldamaları olduğu gibi inanışlarla kuvvetlendi. Bu kavramlar Ortaçağ Hıristiyanlığında da etkisini sürdürdü, sadece insanüstü kurtlar yerlerini iblislere bıraktılar. Nihayet, Berserk deliliği, yamyamlık ve bunlara eşlik eden kendini kurt sanma sanrısı şeytani dönüşüm olarak yorumlandı ve Ortaçağ'daki kurt adam hurafesinin oluşmasına neden oldu. Cox'un ısrarla vurguladığı etimolojik kökenler bana hep daha az önemli görünmüştür. Yani Jean Grenier'ın sadece Yunanca'da "kurt" kelimesi, "ışık" ile eş anlamlı olduğu ve böylece kurda dönüşen bir Işık Tanrısı öyküsünün doğmasına neden olduğu için kendini kurt sanma fikri

bana pek akla yatkın gelmiyor. Yine de bu tür iki anlamlı kelimeler yanılgıların sürmesine bir katkıda bulunmuş olabilirler.

Böylece artık kurt adamı nereden çıktığı belli olmayan açıklanamaz bir yaratık olarak görmemize gerek kalmıyor. Yine de onun hakkındaki tüm açıklamalar, biçim değiştirme yöntemleri görmezden gelinirse eksik kalacaktır. Eski Romalılar kurt adama "deri değiştiren" derlerdi ve Ortaçağ'da da kurt adamlara buna benzer isimler verilmiştir. Ortaçağ'da yaygın olan inanış şuydu; kurt adam insan biçimindeyken kılları vücudunun içinde kalıyordu, ve kurt olmak istediğinde ise kendini ters çeviriyordu. Kayıtlara geçen pek çok olayda tutukluların bu dönüşümü nasıl gerçekleştirebildikleri sorgulanmıştır, fakat tatmin edici herhangi bir yanıt bulunamamıştır. Bu insanlar tam da değişikliğin olduğu o anla ilgili hiçbir şey hatırlamamaktadırlar. Hatta kimi zaman vücutların içindeki kılları ortaya çıkarabilmek için zavallı insanların kollarının ya da bacaklarının kesildiği ya da vücudunun bazı bölümlerinin derisinin yüzüldüğü bile olmuştur. (*) Bir başka inanış da şuydu; hasta olan kişi hayvan biçimine ve karakterine sahip olabilmek için kurdun derisini giymek zorundaydı. Bu inanış da pek çok Berserk hastasının gece vakti kurt ya da ayı derisi giyerek ormanda dolaştığını hatırlatır. (**) Grenier'de de kurt derisi vardı.

(*) İslav haklarının kurt adam öyküleri için bkz. Ralston, *Rus Halkının Şarkıları (Songs of the Russian People)*, syf. 404-418.

(**) Tarihteki anlaşılması güç noktalar hakkındaki şüpheciliği Sir G.C Lewis'i bile aşan Bay Cox, Berserk deliliği konusunu ciddiye almaz ve İskandinav tarihçilerinin bu konudaki tanıklıklarını değersiz bulur. Bu konuda yorum yapmak için gerekli olan bilgiye sahip değilim, fakat Bay Cox'un bu tür sorularla uğraşırken uyguladığı yöntemler insanın hemen gözü kapalı kabul edebileceği yöntemler değil. Hiç şüphesiz Berserk deliliği Herakles'in çılgınlığı ile aynı şey olabilir, fakat bunu kanıtlamak için dogmalardan çok daha fazlası gereklidir.

Diğer yandan Roulet sihirli bir merhem kullandığını itiraf etmişti. Kurt adam olmanın dördüncü yolu da genellikle insan derisinden yapılan bir kuşak takmaktı. Bu tür pek çok olay Thorpe'un *"Kuzey Mitolojisi" (Northern Mythology)* adlı kitabında anlatılır. Hasat zamanı sıcak bir gün orakçılar biraz uyumak için gölgeye uzanırlar. Bir tanesi uyuyamaz, yanındakinin kalktığını ve bir kuşak taktığını görür. Takar takmaz adam ortadan kaybolur, uyuyanların arasından bir kurt fırlar ve tarlalara doğru koşup gözden kaybolur. Böyle sihirli bir kuşağa sahip olan bir başka adam ise bir gün kuşağını kaldırmayı unutup evden çıkar. Evde yalnız kalan küçük oğlu kuşağı bulur ve beline dolar. Çocuk o anda tuhaf görünüşlü bir canavara dönüşür. Tam o anda babası içeriye girer ve kuşağı çıkararak çocuğu normal haline geri döndürür. Çocuk o kuşağı bağlar bağlamaz korkunç bir açlık hissine kapıldığını söyler.

Kimi zaman da kurt adama dönüşme şanssız olaylara yol açmıştır. Caseburg'de bir adam ve karısı ot topluyorlarmış. Kadın bir anda yabasını atmış ve koşmaya başlamış. Bir yandan da kocasına kendisi yokken bir canavar gelirse o canavara şapkasını atması gerektiğini söylüyormuş. Çok geçmeden dişi bir kurt adama doğru koşmaya başlamış. Adam kurda şapkasını atmış, fakat tarlanın öbür tarafından gelen bir çocuk yabası ile hayvanı öldürmüş. Hayvanın bedeni ortadan kaybolmuş ve geriye çocuğun ayaklarının dibinde kadının cesedi kalmış.

Başka bir efsaneye göre ise, bu kadın şapkanın kendisine atılmasını istiyormuş, çünkü o zaman kurda dönüşmekten kurtulabilecekmiş. Bir başka adam ise bir gece eğlenceden dönerken değişmekte olduğunu hissetmiş. Dizginleri karısının eline vererek arabadan atlamış ve karısına da üzerine gelen her hayvana

önlüğü ile vurmasını söylemiş. Birkaç dakika içinde arabanın yanında bir kurt belirmiş, kadın ona önlüğü ile vurunca hayvan bir parça koparıp kaçmış. Çok geçmeden adam ağzında bir parça önlükle geriye dönmüş ve büyünün onu sonsuza dek terk ettiğini söyleyip karısını sakinleştirmiş.

Auvergne'de geçen bir olayda tarihin büyücülükle ilgili tozlu sayfalarındaki yerini almıştır. "Bir adam avlanırken muazzam büyüklükteki bir kurdun saldırısına uğrar. Kurda ateş eder, fakat kurt bundan hiç etkilenmez ve adamın üstüne atlar. Neyse ki boğuşurken adam hayvanın ön ayaklarından birini koparmayı başarır. Bu ganimeti cebine koyar ve güven içinde evine doğru yola koyulur. Yolda bir arkadaşına rastlar ve hâlâ kanlar damlayan ayağı ona gösterir. Bir de ne görsün; ayağın yerinde bir kadın eli, elde de bir yüzük var. Kendi karısının yüzüğünü hemen tanır. Kuşkulanan adam hiç vakit geçirmeden karısını aramaya gider. Kadını mutfakta ateşin başında otururken bulur, kadın kolunu önlüğünün altına gizlemiştir. Kadının kolunu oradan çıkarınca kuşkularının doğru olduğunu anlar. Kol hâlâ kanamaktadır. Kadın hemen gözaltına alınır ve Riom'da binlerce seyircinin gözü önünde yakılır. (*)

Kimi zaman da bir kurt adamı tedavi etmenin yolu onu hayvan biçimindeyken tanımaktı. İsveçli bir köylü bir gün ormanda

---

(*) Williams, *Cadılık Hurafeleri (Superstitions of Witchcraft)*, syf.179. Bkz. Benzer bir kedi-kadın hikâyesi, Thorpe, *Kuzey Mitolojisi (Northern Mythology)*, II. 26. "Thurso'daki birkaç cadı, bir adama uzun süre işkence ettiler. Cadılar kedi biçimindeydi. Bir gece adam kılıcı ile onlara saldırdı ve diğerlerinden daha az atik olan bir tanesinin bacağını kesmeyi başardı. Kestiği ayağı eline aldığında şaşkınlıkla fark etti ki bu bir kadının bacağıydı." Tylor, *İlkel Kültür (Primitive Culture)*, I. 283.

gezerken bir devle karşılaşır ve dev onu kurda dönüştürür. Adamın karısı onu öldü sanıp arkasından yas tutar. Fakat bir Noel Yortusunda yaşlı dev dilenci bir kadın kılığına girerek adamın evine gelir. Adamın karısı devi içeriye alır ve ona iyi davranır. Dev kadına kocasının ona bir kurt biçiminde görünebileceğini söyler. Gece bir et parçasını bırakmak için kilere giden kadın pencerenin hemen dışında bir kurdun ısrarla kendisine baktığını fark eder. "Ah, canım," der kadın. "Gerçekten kocam olduğunu bilseydim, sana bir kemik verirdim." Aynı anda kurdun derisi üzerinden düşer ve kadının karşısında, devin kendisini ele geçirdiği gün üzerinde olan giysileriyle kocası dikilmektedir.

Danimarka'da isc kadınların bir tayın, dört tane çubuk arasında gerilmiş etene zarının altından sürünerek geçtiklerinde, hayatlarının geri kalanında hiç acı çekmeden doğum yapabileceklerine inanılır; fakat doğan erkek çocuklar kurt adam, kız çocuklar da dişi şeytan olan mara ya da kâbus olacaklardır. Bu gülünç hurafe de kurt adam ve doğa üstü ırkın eşi arasındaki ilginç yakınlığı örneklendirir ve her iki kavramın doğasını açıklamaya yardım eder.

Kâbusun ya da Mara'nın kişiliğinde ata benzer hiçbir şey olmadığını söylemek belki de gereksizdir. Mara dişi bir şeytandı. (*) Geceleri ortaya çıkar, erkeklerin göğüslerine ya da karınlarına oturup onları nefessiz bırakarak onlara işkence ederdi. İşkence sahnesi Fuseli'nin tablolarında resmedilmiştir, fakat resimde gördüğümüz, şeytana eşlik eden çılgın görünüşlü at esas mitte

(*) "İngilizce de "nightmare" kelimesi Türkçe'de "kâbus" anlamına gelir. Kelimedeki "mare" ruh, peri demektir. Anglo-saxon wudurmaere (woodmare): yankı kelimesi ile karşılaştırın." Tylor, *İlkel Kültür (Primitive Culture)*, II. Cilt, syf. 173.

yoktur. Hollanda'da anlatılan bir öykü Mara'nın kişiliğini açıklar. İki delikanlı aynı kıza âşık olurlar. Bir tanesi her gece Mara tarafından rahatsız edilmektedir, bu yüzden rakibinden tavsiye ister. Rakibi de ona haince bir tavsiyede bulunur; "Keskin bir bıçağı ucu senin göğsüne bakacak şekilde tut. Böyle yaparsan bir daha asla Mara'yı görmezsin," der bu sahte arkadaş. Delikanlı arkadaşına teşekkür eder, fakat gece yattığında ne olur ne olmaz deyip bıçağın ucunu diğer tarafa doğru tutar. Mara geldiğinde bıçağı delikanlının göğsüne doğru sokacağına kendisine batırır ve haykırarak kaçar. Her ne kadar efsane burada kesilse de biz bu zavallı delikanlının arkadaşından intikamını genç kızla evlenerek almış olduğunu umalım.

Fakat Mara kimi zaman daha az kötü bir biçimde ortaya çıkar ve ölümlü erkeğin sevgilisi hatta karısı olur. Böyle durumlarda fark edilmesi de güçleşecektir. İyi bilinen bir hikâye dindar bir şövalyenin başına gelenleri anlatır. Şövalye bir gün ormanda geziyorken güzel bir kadına rastlar. Kadın çırılçıplaktır ve bir ağaca bağlıdır. Haydutların kırbaçlarının izleri kadının sırtındadır ve bu izlerden kan akmaktadır. Elbette şövalye kadını hemen kalesine götürür ve onunla evlenir. Bir süre beraber çok mutlu yaşarlar. Kadının güzelliği o denli ünlenmiştir ki krallar bile onun onuruna turnuvalar düzenlerler. Bu dindar şövalyenin her pazar kiliseye ayine gitme alışkanlığı vardır. Fakat karısının kilisede hiçbir zaman vaaz dinlemeye kalmaması, koro şarkı söylerken çıkıp gitmesi adamı çok utandırır. Adam beyhude yere karısına diller döker, bu garip davranışını açıklamasını ister, fakat ne tehdit ne de yalvarma işe yaramaz. En sonunda adam güç kullanmaya karar verir. Pazar günü kilisedeyken kadın her zaman yaptığı gibi gitmeye davranır, adam kadının kolunu yakalar ve sertçe

ona oturmasını söyler. Kadının yüzü aniden değişir, karanlık gözlerinde tuhaf, korkutucu bir ışık yanar. Herkes susmuş, tüm gözler şövalye ve karısına çevrilmiştir. "Tanrı aşkına, ne yaptığını sanıyorsun?" diye bağırır şövalye, o anda kadının bendeni yok olur ve bir daha da görünmez. Bu arada acı çığlığı ile beraber yerden bir canavarın kötü ruhu yükselir, kilisenin tavanına kadar yükselerek havada kaybolur.

Danimarka'da anlatılan bir efsanede de Mara perilere ya da kuğu kızlara benzer. Bir köylü geceleri sevgilisinin ona Mara olarak göründüğünü fark eder. Kızın kapıdaki küçük delikten sürünerek girdiğini anlar. Ertesi gün, bir tıkaç yapar ve kız içeriye girdikten sonra deliği tıkar, böylece kız dışarıya çıkamayacaktır. Evlenirler ve uzun yıllar boyunca mutlu yaşarlar. Fakat bir gece adam karısına onu nasıl elinde tuttuğunu anlatırken, nereden girdiğini gösterebilmek için delikteki tıkacı çıkarır. Kız deliğe gözünü dayayıp dışarı bakıyorken aniden küçülür, delikten öbür tarafa geçer ve bir daha hiç görünmez.

İyi bilinen patolojik kâbus fenomenleri, arkadaşının göğsüne oturup onu boğmak isteyen insanlarla ilgili Ortaçağ kuramlarını açıklamak için yeterlidir; fakat bunları Mara ile ilgili çeşitli efsaneler ile karşılaştırırsak onun tüm özelliklerini anlatmak için daha karmaşık açıklamalar gerektiğini görürüz. Hazımsızlık nefes almamızı zorlaştırabilir, fakat güzel kadınların kapı deliklerinden içeri süzülmelerini sağlamaz ya da ruhlar dünyasından eşler getirmez. Mara çok eski bir mit grubuna aittir ve zaman içerisinde ilerlersek, tıpkı kurt adam gibi Mara'nın da daha iyi günleri olmuştur. Hıristiyanlık Mara'yı bir şeytana çevirmiş ve Maraların Şeytanın insan ruhunu baştan çıkarmak için kullandığı çekici yaratıklar olduğu kuramını benimsemiştir. Anlatılan efsanedeki

şövalyenin karısı böyledir. Fakat Danimarka'da anlatılan bir masalda Mara ancak belli koşular altında ölümlü insanlarla yaşamasına izin verilen, bu koşullar bozulduğunda kaçan insanüstü kadın olarak karşımıza çıkar. Bu masal grubunun en eskilerinden ve en güzellerinden biri Hindu Su Perisi Urvasi'nin hikâyesidir. Puranas'da Urvasi'nin Pururavas ile olan aşk maceraları anlatılır ve ayrıca bu maceralar Sanskritçe yazılmış mükemmel bir oyun olan Kalidasa'da da konu edilir. Urvasi, Pururavas ile ancak onu çıplak görmemesi şartı ile birlikte yaşayabilir. Fakat bir gece, göklerdeki akrabaları Gandharva'lar onun yokluğundan sıkılır ve onu ölümlü eşinden ayırmaya karar verirler. Urvasi'in yatağının ayak ucunda bağlı duran kuzuyu çalarlar ve bunun üzerine Urvasi eşini şiddetle azarlar. Öfkelenen Pururavas üstüne hiçbir şey almadan yataktan fırlar ve kılıcı kapıp hırsızı aramak ister. Bu arada kötü Gandharva'lar gökten bir şimşek yollarlar ve kocasını çıplak gören Urvasi bir anda gözden kaybolur.

Karşılaştırmalı mitoloji araştırmacıları tarafından ayrıntıları ile incelenen bu efsanenin değişik versiyonları incelendiğinde Urvasi'nin şafak perilerinden biri ya da sabahın erken saatlerinde görülüp güneş tüm ihtişamı ile yeryüzünü kapladığında kaybolan parlak beyaz bulutlar olduğuna şüphe kalmaz. Bir önceki bölümde Aryanların gökyüzünü bir deniz ya da büyük bir göl olarak, bulutları da bu denizde yüzen gemiler ya da değişik şekil ve renklerde kuşlar olarak düşündüklerini söylemiştik. Tüylere benzeyen bulutlar da deniz kızı ya da kuğu olarak, ya da kuş tüyüne sahip genç kız olarak düşünülürdü. Sanskritçe'de bunlara "suda hareket edenler" anlamına gelen Apsaras adı verilirdi. Urvasi bir efsanede karşımıza kuş olarak çıkar; Güney

Almanya'da anlatılanlara göre Mara'dan kurtulmanın yolu onu çarşafa dolayıp iyice sıkmaktır, bu yapıldığında çarşafların içinden beyaz bir güvercin havalanacak ve çarşafın içi boş kalacaktır. (*)

Melusina'nın hikâyesinde bulut-kız bir çeşit deniz kızı olarak karşımıza çıkar, fakat diğer açılardan bu efsane Urvasi'nin hikâyesine benzemektedir. Poitou'lu Kont de la Foret, Raymond bir gün kaza ile hamisi olan kişiyi öldürür, korku ve acı içinde ormanın derinliklerine doğru kaçar. Tüm öğleden sonra ve gece ağaçların arasında gezinir. Gece yarısı olunca karşısına ilginç bir sahne çıkar. Birdenbire "ağaçların dalları seyrekleşmeye başlar; derken atı çalıların arasından geçerek onu ormanın içinde açıklık bir alana getirir. Bu alan kırağı ile bembeyazdır ve yeni ay alanı aydınlatmaktadır. Alanın ortasında bir fıskiye vardır ve berrak suları huzur veren bir çağıltı ile çakıllı yere akmaktadır. Fıskiyenin yanında parlayan beyaz giysileri ile üç tane genç kız oturmaktadır. Uzun, dalgalı sarı saçları vardır ve yüzleri tarifsiz bir güzelliktedir." (**) Bir tanesi Raymond'u karşılamak için ona doğru ilerler ve gün doğmadan önce evlenmeye karar verirler. Su perisi (***) Kontes de la Foret olur, fakat kocasının anlaması gereken bir şey vardır; kız her cumartesi günü inzivaya çekilmelidir ve kocası bu esnada onu asla rahatsız etmemelidir, aksi tak-

---

(*) Bkz. Kuhn, *Herabkunft des Feuers*, syf. 91; Weber, *Indische Studien*, I. 197; Wolf, *Beitrage zur deutschen Mythologie*, II. 233-281; Müller, *Chips*, II. 114-128.

(**) Baring Gould, *İlginç Mitler (Curious Myths)*, II. 207.

(***) Su perisi anlamına gelen "nymph" sözcüğü "bulut-kız" anlamına gelir. Bu benzerlik Yunanca "numph" ve Latince "nubes" kelimelerinden de anlaşılabilir.

dirde onu sonsuza dek kaybedecektir. Uzun yıllar boyunca her şey yolunda gider. Ancak Melusina'nın doğurduğu tüm çocuklar sakat ya da çok çirkindir. Bir süre sonra, kızın her hafta inzivaya çekilmesi çevrede dedikodu konusu olmaya başlar, insanlar başlarını sallayıp bunun hiç de hoş olmadığını söylerler. Kontun kulağına pek çok dedikodu gelmektedir. Böylece o da şüphelenmeye başlar ve neler olduğunu anlamaya karar verir. Bir cumartesi günü Melusina'nın evine gider, bir sürü boş odadan geçerek nihayet banyoya açılan kilitli bir kapıya gelir. Anahtar deliğinden içeriye bakar ve kontesin belden aşağısının balığa dönüşmüş olduğunu ve suda bir balık gibi eğlendiğini görür. Elbette sırrı çok uzun süre saklayamaz. Tartıştıkları bir gün karısına "iğrenç yılan," diye bağırır ve kendi şerefli soyunun onun yüzünden bozulduğunu söyler. Böylece kadın pencereden uçup gider, fakat ne zaman içeriden biri ölmek üzere olsa eşine ait olan Lusignan kalesinin üstünde dönüp durur.

Undine'in iyi bilinen hikâyesi de Melusina'nın öyküsüne benzer. Değişik olan tarafı gölde yaşayan bu dişi ruhun insan ruhunu ele geçirmek istemesi mitin ruhuna yabancı olan bir kavramdır ve Hıristiyanlığın periler ülkesinin üyelerini nasıl kötüleştirdiğini gösterir. Dasent'in masallarından birinde su-perisinin yerini bir çeşit kurt adam alır. Beyaz bir ayı genç bir kızla evlenir, fakat bu ayı geceleri insan biçimine bürünmektedir. Kız onu insan biçimindeyken asla görmemelidir, fakat genç bir kızın böyle bir kurala uymasını beklemek biraz acımasızlık olmaz mı? Kocası uyurken bir mum yakar ve karşısında dünyanın en yakışıklı prenslerden birini bulur. Ne yazık ki delikanlının gömleğine mum damlatır ve olan olur. Fakat zavallı kız, Raymond'dan daha şanslıdır, çünkü "güneşin doğusunda ayın batısında" olan bir ülkeye doğru yaptığı

yorucu bir seyahatten ve bir çok devle boğuştuktan sonra lekeyi çıkartmayı ve kocasını büyünün etkisinden sonsuza dek kurtarmayı başarır. (*)

Fakat bu efsanelerin çoğunluğunda Apsara'lar ya da bulut-kızlar, kurt derisinden yapılmış pelerin ya da kurt adamın kuşağına benzer bir rol oynayan kuğu tüylerinden yapılmış bir gömlek giyerler. Eğer bir kurt adamın kurt derisinden yapılmış pelerinini yakmayı başarırsanız, bu o insanı iyileştirdiğiniz anlamına gelirdi. Şeytan ona yeni bir pelerin verene kadar tehlike yoktu. Aynı şekilde, kuğu-kızlar da tüylerden yapılmış gömleğinden uzak durdukça insan biçiminde kalabiliyorlardı. Hint-Avrupa folkloru ölümlüler tarafından kandırılıp gömlekleri ellerinden alınmış kuğu-kızların hikâyeleri ile doludur. Bir gün bir adam bir gölün kıyısından geçerken birkaç güzel kızın gölde yıkandığını görür. Kızların tüylerden yapılmış ve çok zarif bir biçimde dokunmuş elbiseleri de kıyıda durmaktadır. Adam elbiselerin yanına sessizce yanaşır ve bir tanesini çalar. (**) Kızlar yıkanmalarını bitirince kıyıya çıkıp kıyafetlerini alırlar ve kuğu olarak yüzüp giderler. Fakat kıyafeti çalınmış olan kız kıyıda kalır ve hırsızla evlenmek zorunda kalır. Uzun yıllar boyunca mutlu yaşarlar, fakat bir gün adam dolabın kapısını açık unutur ve kız da kuğu-gömleğine kavuşur, uçup gider ve bir daha asla geri dönmez. Yine de

---

(*) Bu hikâye Güzel ve Çirkin, Eros ve Psyche gibi hikâyelerle benzerlikler taşımaktadır.

(**) Tüyden yapılmış elbiseler bir Arap hikâyesinde de karşımıza çıkar. Bu hikâyede El-Basrah'lı Hasan Jinniya'nın elbisesini çalarak onun yanında kalmasını sağlar. Bkz. Lane, *Arap Geceleri (Arabian Nights)*, III. Cilt, syf. 380; Ralston, *Rus Halkının Şarkıları (Songs of the Russian People)*, syf. 179.

karşımıza her zaman tüyden yapılmış bir gömlek çıkmaz. Alman hikâyesinde geyik avına çıkan bir soylu adam, ormanın içindeki bir gölde yıkanan bir kız görür. Gizlice kıza yanaşır ve kızın boynunu kavrar, böylece kız kaçamaz. Evlenirler ve kızın bir seferde yedi tane çocuğu olur. Fakat çocuklarının hepsinin boynunda altın bir zincir vardır ve istedikleri zaman kuğuya dönüşebilme yeteneğine sahiptirler. Bir Flaman efsanesinde üç tane su perisi anlatılır. Bu su perileri bir sonbahar akşamı Meuse Nehri'nden çıkarlar ve köylülerle birlikte bağbozumunu kutlarlar. Böylesine zarif dansçılar daha önce hiç görülmemiştir ve şarkı söyleyişleri de en az dansları kadar iyidir. Gece sıcak basınca bir tanesi eldivenlerini çıkarır ve tutması için dans arkadaşına verir. Saat on ikiyi vurduğunda aceleyle gitmeleri gerekir, peri eldivenlerini geri ister. Fakat delikanlı aşkının bir hatırası olarak onları tutmak ister, bu yüzden zavallı peri eldivensiz dönmek zorunda kalır. Fakat yolda ölmüş olması ihtimali kuvvetlidir, zira ertesi sabah Meuse Nehri'nin suları kan kırmızısıdır ve bir daha o periyi gören olmaz.

Faro Adaları'nda fok balıklarının her dokuz gecede bir derilerini attıklarına, insan biçimine bürünüp sabaha dek normal kadınlar ve erkekler gibi dans ettiklerine inanılır. Sabah olunca tekrar derilerini giyerler ve fok biçimine geri dönerler. Bir keresinde bir adam balıklardan birinin derisini bulup saklamış ve böylece bir deniz kızı ile evlenmiştir. Sonunda kız elbette derisini bulmuş ve kaçmıştır. (*) İrlanda kıyılarında genç deniz perilerinin bu yolla ölümlü bir eş bulmaları çok olağandır; kırmızı başlıkla-

---

(*) Thorpe, *Kuzey Mitolojisi (Northern Mythology)*, III. 173; Kennedy, *İrlanda Keltlerinin Öyküleri (Fictions of the Irish Celts)*, syf. 123.

rını delikanlıların bulması için kıyıya kasten bırakırlar. Fakat delikanlı eğer çocuklarını annesiz görmek istemiyorsa, kırmızı başlıktan gözünü hiç ayırmamalıdır.

Deniz kızının başlığı büyücülükle ilgili hurafelere de katkıda bulunmuştur. Bir İrlanda öyküsünde Kızıl James'in bir gece mutfaktan gelen gürültülerle uyandığı anlatılır. Mutfağa gidince şöminenin etrafında kahya kadın ile birlikte bir sürü yaşlı kadının punç içtiğini, gülüşüp şakalaştığını görür. Punç kasesi boşaldığında kadınlar kırmızı başlıklarını giyerler ve bir şarkı söyleyerek bacadan uçup giderler. Jimmy hemen kâhyanın odasına gider, onun başlığını alır ve onlara yetişir. Denizi aşıp İngiltere'de bir kaleye doğru uçarlar. Kaleye geldiklerinde odadan odaya anahtar deliklerinden geçer ve en sonunda mahzene gelirler. Burada yine içki içmeye başlarlar. Fakat diğerleri başlıklarını taktıklarında bu kadar çok içkiye alışık olmayan Jimmy başlığını takmayı unutur. Böylece ertesi sabah ev sahibinin uşağı onu mahzende etrafında boş fıçılarla sızmış bir halde bulur. Asılarak cezalandırılmasına karar verilir, fakat darağacına çıkartıldığında yaşlı bir kadının sesi duyulur; "Ah, Jimmy! Böyle yaban ellerde kırmızı başlığın olmadan mı ölecektin?" Ev sahibi karşı çıkmaz ve kırmızı başlığı Jimmy'nin kafasına geçirilir. Böylece Jimmy son konuşmasını yaparken birden o yaşlı kadınların söylediği şarkıyı hatırlayıp söyler, bir anda roket gibi fırlar ve mavi gökyüzünde İrlanda'ya doğru süzülür. (*)

Başka bir İrlanda öyküsünde ise sihirli bir eşek her gece çok büyük bir evin mutfağına gelir, bulaşıkları yıkayıp etrafı temizler.

(*) Kennedy, *İrlanda Keltlerinin Öyküleri (Fictions of the Irish Celts)*, syf. 168.

Onun sayesinde hizmetçilerin yaşamları kolaylaşmıştır. Bir süre sonra eşeğe minnettar olan hizmetçiler ona bir hediye almayı teklif edip ne istediğini sorarlar. Eşek "bir palto" istediğini söyler. Böylece geceleri üşümekten kurtulacaktır. Fakat paltoyu giyer giymez insan biçimine döner ve hizmetçilere veda eder. Bundan böyle bulaşıkları yıkayıp evi temizleme işi hizmetçilere kalır.

Fakat kuğu-kızlar konusundan biraz uzaklaşıyoruz. Tüm bu balık derilerinin, tüyden elbiselerin, deniz kızlarının başlıklarının ve kurt adamların kuşaklarının önemi kelimelerin kökenine inerek daha iyi anlaşılabilir. Bu kavramlara göre beden ruhu içinde gizleyen bir elbiseden başka bir şey değildir. (*) İlkel düşünürlerin saf felsefesine göre, bir görünür biçimden diğerine geçmek isteyen ruhun yapması gereken tek şey dönüşmek istediği yaratığın dış kabuğunu giymekti. Metamorfoz kavramı açısından kurt adam ile kuğu kız arasında çok az fark vardır, iki kavramın ortaya çıkışları benzerlik taşımaktadır. Esasında kurt adam kimi zaman insana benzer bir tanrı olarak, kimi zaman da uğuldayan bir canavar olarak görülen gece-rüzgârıdır. Kuğu kız ise kimi zaman kadına benzer bir tanrıça kimi zaman ise deniz-gökyüzünde yüzen bir kuş olarak görülen tüyden yapılmışçasına hafif olan beyaz buluttur.

Kurt adam kavramı korku uyandırırken, diğeri hain denizkızı ve şeytani kâbuslardan nazik Udine'e, büyüleyici Nausikaa'ya kadar pek çok hayali karakterin oluşmasına neden olmuştur.

Böylece soğuk bir hava dalgası ile birlikte uğuldayarak dolaşan kurt adamın esasında ölmüş ruhların lideri olduğunu gördük. O günümüzde bile, hasta bir insanın penceresinin altında

---

(*) Baring Gould, *Kurt Adam Kitabı (Book of Werewolfes)*, syf. 133.

uğuldamasının kötüye işaret ettiğine inanılan ölüm-köpeğinin atasıdır. Kuğu-kızın da ölüleri Phaiakian ülkesine çağırdığına inanılır. Kuğu tüylerinden yapılmış gömlekleri ile İskandinavya'da savaş meydanlarında gezinip ölen kahramanların ruhlarını alan Valkyrie'ler, Hindu Aspara'lar ile benzerlik taşımaktadır. Müslümanların hurileri de benzer bir gruba aittir. Tasvirlerde ölümlüleri cennete götüren, geniş kanatları olan kadınlar olarak resmedilen melekler de aynı gruba girer. Lusignan kalesinden ayrıldığında Melusina ölüm meleği olur ve denizciler arasında yaygın olan inanışa göre elinde tarağı ve aynası ile beraber görülen deniz kızı geminin batacağının ve içindekilerin de öleceğinin habercisidir.

Ekim, 1870.

IV

AYDINLIK VE KARANLIK

Maitland tanrı için "çocuk yuvasındaki öcü" (a Bogie of the nursery) tanımını kullandığında istemeden çok kötü bir şey yapmış oluyordu. Fakat dilbilimsel açıdan incelendiğinde, "bogie", "bug-a-boo" ya da "bugbear" kelimelerinin sadece Shakespeare'in ölümsüzleştirdiği "Puck" isimli periyle değil, aynı zamanda Slavonya'da kullanılan "bog" ve çivi yazısı ile yazılmış yazıtlarda geçen "Baga" kelimesi ile de benzerlik taşıdığı görülür ve her iki kelime de "Tanrı" anlamına gelir. Daha fazla ilerleyip bu kelimelerin köklerini araştırırsak Eski Aryan'daki "Bhaga" kelimesinin Veda metinlerinde hiç değişmeden tekrar karşımıza çıktığını ve Frigya'lı Zeus Bagaios'un soyadında kendisini yeniden hatırlattığını görürüz. İlk halleri ile bu kelimeler güneşi ya da güneşin ışınları ile aydınlanmış gökyüzünü tanımlıyor gibi görünmektedir. Sayana'nın Rig-Veda yorumunda Bhaga, Sınırsız Doğu Aditi'nin yedi ya da sekiz oğlundan biri olarak geçer ve başka yerlerde de yaşam tanrısı, ekmeği veren ya da mutluluğu getiren olarak tanımlanmıştır. (*)

(*) *Muir'in Sanskrit Metinleri (Muir's Sanskrit Texts)*, IV. Cilt, syf. 12; Muller, *Rig-Veda Sanhita*, 1. Cilt, syf. 230-251; Fick, *Woerterbuch der Indogermanischen Grundsprache*, syf. 124.

Sonuçta şu gerçek ortaya çıkıyor; Hint şairlerine, Xerxes'in zamanındaki İranlılara ve çağdaş Ruslara "Tanrı"yı ifade eden sözcük, İngilizce'de çirkin ve gülünç bir şeytanla ilişkilendirilmektedir. İdol anlamına gelen Almanca sözcük "Abgott", yani "eski-tanrı" ya da "tahtından indirilmiş tanrı", tek tanrı inanışının eski tanrısal varlık sembollerine verdiği hasarı tek bir kelimede özetlemesi açısından ilginç bir sözcüktür. Yunanlıların Panteon'unda, kendini ispatlayabilen her tanrısal varlık için yer vardı, fakat tek tanrı inancı zafer kazanınca bu görkemli bina içinde şeytanların dolu olduğu karmaşık bir yere döndü. Tektanrıcı için "eski tanrı" esas tanrının ortadan kaldırmayı başardığı, insanları kandıran şeytani bir yaratıktı, bu nedenle de eski'den "yüce ya da yarı yüce bir varlık" anlamına gelen "demon" sözcüğü artık sadece şeytanı ifade etmek için kullanılır oldu. Böylece, en yüce tanrıları Odin'in (orijinali Guodan) ismini Hıristiyanların tanrısını ifade etmek için kullanan Germen ırkları için, eski gelenekteki "bog" sözcüğü "yenilmiş bir tanrı"dan başka bir şey ifade etmeyecektir. (*)

Bu sürecin en ilginç örneklerinden biri de şeytan anlamına gelen "devil" sözcüğünde bulunabilir. Dilin oynamayı sevdiği sayısız oyunlara aşina olmayan bir okuyucu, "devil" sözcüğünün çingene dilinde "Tanrı" anlamına geldiğini duyunca şaşıracaktır. (**) Bunun

---

(*) North American Review isimli derginin 1869 Ekim sayısında, sayfa 354'de Tanrı anlamına gelen "God" kelimesinin, pagan atalarımızın en yüce tanrısı olan Odin'in orijinal hali olan Guodan'dan türediğine dair bulduğum kanıtları sıraladım. Aynı durum Fransızca "dieu" kelimesi için de geçerlidir. Bu kelime de pagan Romalıların tanrısı Deus'dan türemiştir.

(**) Bkz. Pott, *Die Zigeuner*, II. 311; Kuhn, *Beitrage*, I. 147. Barbar ırkların dinlerinde şeytani bir güce tapınmanın izleri görülebilir. "Cennetteki yüce tanrı olan Dewel (dewa, deus), daha çok kendisinden korkulan bir tanrıdır. Fırtına ve şimşek, kar ve yağmur aracılığı ile insanlara zarar verir

sebebi çingenelerin şeytana tapmaları değil, Sanskritçe'den türeyen dillerinin İngilizce'de anlamı değişmiş bir sözcüğe sahip olmasıdır. Germen dillerindeki kelimelerin, yani "teufel, diuval, djofull, djevful" kelimelerinin hepsinin kökü eski bir İran dili olan Zend dilindeki "dev" kelimesine dayanır. (*) Bu, tarihte bilinen en eski tektanrıcı devrimin kaydını içeren bir isimdir. Zerdüştlük diye adlandırılan inancın Hıristiyanlık üzerindeki etkisi daha sonra konu edilecektir, bu yüzden şimdilik sadece Hıristiyanlığa, kötülük yapan anlamına gelen bir isim sağladığını bilmek yeterli olacaktır. Zerdüştlüğün Parsi savunucularına göre Şeytan kelimesi (devil) Hıristiyanlık'taki ile hemen hemen aynı öneme sahiptir; Grimm'in göstermiş olduğu gibi, bu, Sanskritçe'de tanrı için kullanılan "deva" kelimesinin değişmiş şeklinden başka bir şey değildir. Zerdüştlük, Bactaria'da yaygın olan Aryanların ilkel doğaya tapınma inancının yerini aldığında bu kelime ilkel Hıristiyanlıkta "demon" sözcüğünün kaderine benzer bir kader yaşadı ve saygı duyulan bir şeyi temsil ederken, bir nefret sembolü oldu. (**) Fakat Aryan dünyasının geri kalanında daha soylu bir yol izledi ve Yunanca "theos", Litvanya dilinde "diewas", Latince'de "deus"

---

ve yıldızlarının hep karanlık işlerle uğraştıkları bilinir. Bu nedenle, başlarına kötü bir olay geldiğinde insanlar onu suçlar ve bir çocuk öldüğünde o çocuğu Dewel'ın yediğini söylerler." Tylor, *İlkel Kültür (Primitive Culture)*, II. Cilt, syf. 248.

(*) Bkz. Grimm, *Deutsche Mythologie*, 939.

(**) Hem Budist hem de Zerdüşt reformları Hint tanrılarını şeytan düzeyine indirdi. "Budizm'de bu eski tanrıların, Indra ve diğerlerinin Buda'nın hizmetkârları, cin ya da renkli kahramanlar olarak boy gösterdiğini görürüz." Max Muller, *Chips*, I. 25. Bu Hıristiyanlıkta Odin'in insan yiyen bir deve, Savaş Tanrısı Thor'un da şeytana dönüşmesine benzer.

kelimelerinin ve buradan da modern Fransızca'da tanrı anlamına gelen "Dieu" kelimelerinin kökünü oluşturdu.

Eğer dikkat çeken bu kelimeyi tüm Aryan dillerinin türediği en ilkel kaynağına dek izlersek kök olarak karşımıza "parlamak" anlamına gelen "div" ya da "dyu" çıkar. İlk şeklinden "deva" kelimesi türer, bu kelime sayısız iyi ve kötü unvanların ilk halidir. Diğerinden ise kardeşleri Zeus ve Jupiter ile birlikte "Dyaus" ismi türemiştir. Sanskritçe'de "dyu" "gökyüzü ve gün anlamlarına gelir. Rig-Veda'da Tanrı Dyaus'un gökyüzünün ya da göklerdeki cennetin parlaklığının kişileştirilmiş hali olduğunun açıkça görüldüğü pek çok bölüm vardır. Bu anahtar Yunan mitolojisinin pek çok gizini çözmemizde bize yardım eder. Zeus'un kökünün yaşamak anlamına gelen "zen" olduğunu düşündüğümüzde, (*) Zeus'un doğasını anlamakta zorlanıyoruz. Fakat Zeus'un parlak gökyüzünü temsil eden Dyaus ile benzerlikler taşıdığını öğrendiğimizde Atinalıların "Sevgili Zeus, Atinalıların yurduna ve tarlalarına yağmur yağdır," şeklindeki dualarının anlamını çözebiliyoruz. (**) Yunanlılar ve Romalılar en yüce tanrılarının bir zamanlar gökyüzü olduğunu unuttuktan sonra bile bu tür ifadeler varlığını sürdürmüştür. Aklından tanrının adını bir an bile çıkarmayan Brahman bile ondan Dyaus olarak ya da tüm tanrıların ve insanların atası olarak bahsetmiştir. Aynı kökene "Zio"nun Gün Tanrısı olduğu eski Almanca'da ve Zeus'un günü olan "Tiwsdaeg"in salı gününün ilk hali olduğu Anglo-Sakson dillerinde de rastlanır.

(*) Zeus— Dia—Zhna—di on..... Plato Kratylos, syf. 396; Pseudo-Aristotle, De Mundo, syf. 401. Ayrıca bkz. *Diogenes Laertius*, VII. 147.

(**) Marcus Aurelius, v. 7; Hom. *Iliad*, xii.25; Petronius Arbiter, *Sat.* Xliv.

Böylece "Dhaga" sözcüğünü incelerken elde ettiğimiz sonuçlara geri dönüyoruz. Yüce Aryan tanrısı için kullanılan değişik isimler ilk halleriyle güneşin aydınlattığı gök kubbeyi temsil ederler. Aynı şekilde incelediğinde Aryanların, insanları besleyip evrenin var olmasını sağlayan İlahi Kudret algılarının güneşin ışığı ile ilişkilendirildiği görülebilir. Çağdaş bilim Aryanlarda güneşin yerküredeki tüm yaşamın ve hareketin kaynağı olduğunu, eski insanların, güneşin sadece "altın bir ışığın" (*) değil, parlak, neşe veren ve saf olan her şeyin kaynağı olduğunu düşündüklerini göstermiştir. Bununla beraber, bu sonucu kabul ederken, mitoloji hakkında yazanların çoğunun düştüğü yanılgıya düşmemek için dikkatli olmalıyız. Eski Aryan'da şu anki tektanrıcı inanıştaki şekliyle gökyüzüne, güneşe, gün ışığına, Zeus ya da Apollo'ya, Dyaus ya da Indra'ya tapınma olmamıştır. Zeus'u ya da Jupiter'i yüce Aryan tanrısı olarak yorumlamak ve klasik paganizmi ilkel monoteizmin daha az değerli olan kalıntılarından biri olarak görmek, sağlam tümevarımsal bir felsefenin ilkelerine haksızlık etmek olacaktır. Filoloji de böyle olmadığını bize göstermektedir. Tanrı Dyaus ilk haliyle parlak gökyüzünden başka hiçbir şey değildi. Klasik dillerde ismi deus ya da tanrı olarak genelleştirilmiştir, fakat çok eskiden, Aryanların ayrılmasından önce böyle yüceltilmiş bir anlamı yoktu. Sadece Yunanistan ve Roma'da Jupiter-Zeus'un tüm diğer tanrılardan daha üstün olduğunu söyleyebiliriz. İran halkı onu reddediyor, Germenler Thor ve Odin'i yeğliyor ve Hindistan'da da önce Indra, ardından da Brahma ve Vishnu onun yerini alıyordu. Bu nedenle eski Aryanlar arasında tek bir tanrı aramamalı, eski ilkel toplumlarda herhangi

(*) Tasso, *Gerusalemme*, XV. 47; Dante, *Paradiso*, x. 28.

bir monoteizm anlayışına rastlamayı ummamalıyız. (*) Karşılaştırmalı mitolojinin tüm yapısı ilkel dinlerin saffetişizm olduğu varsayımına dayanır.

Eski Aryanların sistemsiz doğaya tapınma inançlarında tanrılar ancak belirsiz güçler olarak temsil edilmişlerdir. Doğaları ve nitelikleri belirsizdir ve birbirleriyle olan ilişkileri değişken ve çoğu zaman da tutarsız bir şekilde tanımlanmıştır. Kökenlerine dair herhangi bir bilgi verilmemiş, bir tanrı diğerinden daha üstün tutulmamıştır. Aynı tanrı çiftleri kimi zaman baba-kız, kimi zaman kardeş ya da karı-koca olarak karşımıza çıkar, kişiliklerini kaybeder ve sadece doğal olgular olarak temsil edilirler. Muller şöyle der; "Veda şairleri çelişkilerle karşılaşmaktan korkmaksızın serbestçe tanrıların soylarına dair tahminlerde bulunurlar. Indra'yı tanrıların en yücesi, Ateş Tanrısı Agni'yi Tanrıların Tanrısı, Veruna'yı tüm tanrıların yöneticisi olarak bilirler, fakat Indra'nın bir annesi olduğu, Agni'nin bir bebek olarak iki çıranın sürtünmesinden ortaya çıktığı ya da Varuna ve erkek kardeşi Mitra'nın Aditi tarafından emzirildiği fikirlerine şaşırmazlar." (**) Böylece günışığı Bhaga'nın Aditi'nin, yani Sonsuz Gökyüzü'nün çocuğu olduğunu, fakat aralarında güneşle temsil edilen Mit-

---

(*) Hiç şüphesiz Aryanlar Kuzey Amerika'nın kabilelerinden daha iyi durumdaydı. "İlk misyonerler hiçbir Hint dilinde tanrı fikrini ifade eden bir sözcük bulamıyorlardı. Sadece doğa üstü güçleri ifade eden bazı sözcükler vardı. Bu yüzden papazlar dolaylı olarak bu fikri ifade eden bazı ifadeler kullanmak zorunda kaldılar; örneğin "insanların büyük lideri" ya da "gökyüzünde yaşayan." Parkman, *Kuzey Amerika'daki Cizvitler (Jesuits in North America)*, syf. lxxix. "Algonquin kabilesinin üyeleri hiç yemin etmiyorlardı, zira dillerinde yemin ifade eden sözcükler yoktu." Parkman, *Kuzey Amerika'daki Cizvitler (Jesuits in North America)*, syf. 31.

(**) Muller, *Rig-Veda-Sanhita*, I. 230.

ra'nın, kemerli gök kubbe Varuna'nın ve canlandıran güneş olan Vivasvat'ın da bulunduğu pek çok kardeşi olduğunu görüyoruz. Açıkça burada temelde aynı olan kavrama birçok farklı isim verildiğini görüyoruz. Dyaus ve Varuna'da, Bhaga ve Indra'da tapınma sebebi olan olgular, gecenin karanlığının, soğuğun ve ölümün karşısına koyulan parlaklık, sıcaklık ve günün getirdiği yaşamdır. Bu ortak unsur ilkel insanların sınırlanmamış hayal gücüne göre pek çok değişik biçimlerde kişileştirilmiştir. (*)

Böylece, güneş, gökyüzü, şafak ve gece gibi basit olguların mitolojide niçin tanrılar, tanrıçalar ve kahramanlar ile temsil edildiklerini görmeye başlıyoruz. Güneş bir yerde ışığın ve sıcaklığın altın hazineleri insanlardan saklayan yılanları ve ejderhaları yenen fatih olarak anlatılırken, başka bir yerde de batıdaki evine ve alacakaranlık gelinine dönmek için birçok tehlike arasında deniz-gökyüzünü geçen yorgun bir gezgin olmuştur. Herakles, Bellerphon ve Odysseus'un değişik yorumları da böyle açıklanabilir. Bir yerde Şafağın Oğlu olarak, diğer yerde Gecenin Oğlu ya da Şafağın Hercai Sevgilisi olarak temsil edilir. Böylece, elimizde bir yanda bir kahramanı doğururken ölen bakire bir annenin hikâyesi, diğer yanda da hain sevgilisi tarafından terk edilen, hatta belki de öldürülen güzel bir genç kızın öyküsü olur. Aslında, pek çok şafak-bakiresi (dawn maiden) ile olan macerasında güneşe hep kötü bir kişilik yüklenmiştir ve bir Don Juan olarak anlatıldığı hikâyelerin efsanelerin sayısı oldukça fazladır. Yine de gençliğindeki sevgilisinden ayrılmasında kendisinin hiçbir kabahati yoktu, bu tıpkı Aineias'ın Dido'yu terk etmeye zorlanması gibi kaderin karşı koyulmaz bir buyruğuydu. Ya da üçüncü ve yine mantıklı olan bir düşünceye göre de nef-

(*) Breal'ın *Hercule et Cacus* adlı eseri ile karşılaştırın, syf. 13.

sinin isteklerini köreltip çileci bir hayat süren bir kahramandı ve şafak-bakiresi de şehvetli Aphrodite'nin kızı olan ve onu baştan çıkarmak isteyen fakat başaramayan kötü ruhlu bir büyücüydü. Odysseus'un hikâyesinde tüm bu farklı kavramlar bir araya getirilmiştir. Kurnaz bir kadın (*) tarafından kandırıldığında bir süre şeytana uyar; bir süre sonra eşi Penelope'yi görme isteği onun eve doğru yola koyulmasına neden olur. Her zaman "aç bir kalple dolaşıyor" gibi görünen Güneş pek çok ilginç insanı barındıran şehirler görse de onun kaderi tek bir yolda çizilmiştir; bu durum ilkel insanların zihninde pek çok öykünün oluşmasına zemin hazırlamıştır. Güneşin hiç de kudretli bir tanrı olmadığını, eğer öyle olsaydı sonsuza dek aynı rotada dönüp durmaktansa cennette gezineceğini söyleyenler de olmuştu. Amerikan Kızılderilileri bu durumu Güneşin bir zamanlar yakalandığı ve sadece öne ve arkaya kısa bir mesafede yürümesine fırsat verecek şekilde zincirlendiğini anlatan bir mitle açıkladılar. Eski Aryanlar da Eurystheus'un istekleri doğrultusunda Herakles'in gerçekleştirdiği işleri anlatan daha asil bir mit türettiler. Güneş ailesi olan Gece ve Şafağı yok etmek zorundadır ve ailesi bir kehanet sayesinde bunu öğrenir ve onun ölmesini isterler. Güneş kimi zaman da insanların bakışlarından saklanmıştır, tıpkı Achilleus ve Meleagros gibi. Kısa ömürlüdür ve kaderi kötü yazılmıştır. İyilikler yapmak

---

(*) Şu önemli nokta unutulmamalıdır; Odysseus'u baştan çıkarmaya çalışan kadınlardan bir tanesi şafak-bakiresi değil, Karanlık Tanrıçası'dır. Tannhauser mitinde Kalypso, Venus-Ursula'ın karşılığıdır. Diğer yandan Kirke, benzerlikler taşıdığı Medeia gibi bir şafak-bakiresidir. Yunan tanrıçalarının en önemlilerinden biri olan Şafak Tanrıçası Athene'nin zekâsı Kirke karakterinde büyücülük sanatına indirgenmiştir. Arap Geceleri'nde kötü ruhlu kraliçe Labe olarak yeniden karşımıza çıkar ve büyücünün büyülerine İran kralı Beder dışında hiç kimse karşı koyamaz.

için dünyaya gelmiş, fakat nankörlükle ödüllendirilmiştir. Yaşamı yanan bir dağa bağlıdır, o dağ söndüğünde o da ölecektir.

Büyük Thebai kahramanı Oidipus'un miti de güneşle ilgili üretilen kavramların çokluğuna dair güzel bir örnektir. Babası Laios, Delphoi kentindeki bir kahin tarafından ölümünün kendi öz oğlunun elinden olacağı kehaneti ile uyarılmıştı. Böylece yeni doğan Oidipus bir tepede hapsedilir, fakat efsanede adı geçen diğer çocuklar Romulus ve Remus gibi tam zamanında kurtarılır. Büyüyene kadar yaşayacağı Korinthos'a götürülür. Bir gün, Thebai'ye giderken yolda karşılaştığı yaşlı bir adamla münakaşa eder ve onu öldürür. Fakat öldürdüğü bu yaşlı adam kendi babası Laios'dan başkası değildir. Thebai'ye ulaştığında Sphinx'in kenti rahatsız ettiğini görür. Bilmecelerine bir yanıt bulana kadar kenti susuzluğa mahkum etmiştir. Esrarlı sözlerine yanıt vererek Oidipus canavarı yok eder ve ödül olarak da ona krallık verilir, annesi Iokaste de gelini olacaktır. Daha sonra intikam tanrıçaları Erinysler bu karanlık eylemleri ortaya çıkarır ve Iokaste gelin odasında ölür. Kendi kendini kör eden Oidipus da Erinyslerin Atina yakınlarındaki bahçesine kaçar, şimşek ve gök gürültüleri arasında hayata veda eder.

Oidipus güneştir. Herakles'den Perseus'a, Sigurd'dan William Tell'e kadar güneşle ilgisi olan tüm diğer kahramanlar gibi başkalarının istekleri doğrultusunda olağanüstü işler gerçekleştirir. Babası olan Laios ise, Veda metinlerinde, çocuğu güneş tarafından yok edilmesi kaçınılmaz olan gece-şeytanı Dasyu'dan başkası değildir. Akşam olunca Oidipus gün doğumunda onu doğuracak anne olan Şafak ile birleştirilir ve esas hikâye hiç şüphesiz burada biter. Veda ilahilerinde güneş Indra olarak karşımıza çıkar, şafağı temsil eden Daphne'den doğmuş, daha

sonra akşam alacakaranlığında onunla evlenmiştir. Hintlilere göre hikâye burada biter, fakat Yunanlılar mitin ilkel önemini unutmuşlardır. Onlara göre Oidipus ve Iokaste insandı, ya da en azından insana benzer yaratıklardı ve onların evliliği de çok sert bir ceza gerektiren korkunç bir suçtu. Bu nedenle hikâyenin sonraki bölümleri ahlaki duyguların tatmini için oluşturulmuştur. Laios ismi karanlık geceyi simgelediği gibi, Iole, Oinone ve Iamos gibi, Iokaste kelimesi de sabahın ve akşam bulutlarının uçuk mor tonlarını simgeler. Oidipus, tıpkı Paris gibi Ida'ya (Veda dilinde "toprak" anlamına gelen sözcük) bırakılmıştı, çünkü sabah güneşi ışıkları tepelerin yamaçlarını aydınlatır. (*) Babasını yok etmeye ve annesiyle evlenmeye, karşı koyulamaz Kader Tanrıçası Moira ya da Kader tarafından mahkum edilmiştir; Güneş kaçınılmaz olarak karanlığı yok edecek ve mor alacakaranlığı kucaklayacaktır. (**) Sphinx bulut-kayalar üzerinde oturan ve yağmuru hapseden fırtına-şeytanıdır; Medusa, Ahi, Echidna ya da Chimaira ile aynıdır. Sphinx, kıskanç Hera'nin, Herakles'i beşiğinde öldürmek için yolladığı karanlığın yılanlarına benzer. Bu fikir Mısır'dan değil, Yunanlılardan çıkmıştı. Yunanlılar kendi Sphinx kavramlarına benzeyen Mısır figürlerine rastlayınca bunlara aynı ismi verdiler. Her şeyin farkında olan Güneş Sphinx'in

---

(*) İranlı Cyrus tarihi bir kişiliktir; fakat çocukluğunda başında geçen tehlikeler, tıpkı Charlemagne'nin sihirli uykusunun ve Barbarossa'nın öyküleri gibi güneşsel mitolojiye aittir. Büyükbabası Astyages tamamen mitolojik bir karakterdir. İsmi Shah-Nameh'de ısıran yılan Zohak olarak geçen gece-şeytanı Azidahaka ile benzerlikler taşımaktadır. Bkz. Cox, *Aryan Ülkelerinin Mitolojisi (Mythology of the Aryan Nations)*, II. 358.

(**) Ortaçağ'a ait efsanede bu karşı koyulamaz Kader Tanrıçası Moira, Gezgin Yahudi'yi Kıyamet Günü'ne dek dinlenmekten alıkoyacak lanet biçimine dönüşmüştür.

karanlık düşüncelerini anlar, tıpkı Indra'nın Vritra'yı yok etmesi gibi Sphinx'i yok eder ve kurumuş toprağa yağmur getirir. Oidipus'un suçunu ortaya çıkaran intikam tanrıçaları Erinysler bir önceki bölümde, gecenin karanlık örtüsü altında yapılan kötü eylemleri ortaya çıkaran güneş ışığının kişileştirilmiş şekilleri olarak anlatılmışlardı. Hyperboreaslıların bahçeleri gibi Erinyslerin bahçeleri de "sabah güneş ışığını ilk gören ve akşam da en son kaybeden perilere ait bulut ağı"nı temsil eder; bu yüzden Oidipus bir fırtınada ölür, fakat intikam tanrıçaları Erinysler ona kibar davranır ve ölmeden önceki son saati derin bir huzur ve dinginlik içinde geçer." (*) Kızı Antigone son ana kadar yanında kalır.

Bu örneklerin göstermiş olduğu gibi, bir hikâyenin kaynağı, en az bir kelimenin kökeni kadar karmaşık olabilir. Veda metinlerinde lirik bir biçimde anlatıldığı gibi, güneş, Oidipus'un, Herakles'in, Odysseus'un ve Siegfried'inkiler kadar değişik biçimlerde temsil edilebilir. Aslında hikâyeleri ortaya çıkaran türler sadece birkaç tanedir. Zeki bir oyun yazarı, sanırım Scribe, sadece yedi olası dramatik olayın olabileceğini söylerdi; yani dünyadaki tüm oyunlar bu yedi örnekten bir tanesinin sınıfına sokulabilir. (**) Eğer bu doğruysa, mitolojinin kafaları karıştıran karmaşıklığı ve incelendiğinde sahip olduğu basitlik bizi şaşırtmamalıdır.

(*) Cox, *Mitolojinin El Kitabı (Manual of Mythology)*, syf. 134.

(**) Henderson'un *İngiltere'nin Kuzey Ülkelerinin Folkloru (Folklore of the Northern Counties of England)* adlı eserine yazdığı ekte, Baring Gould, tüm efsaneleri yaklaşık elli köke indirme şeklinde takdire değer bir girişimde bulunmuştur. Her ne kadar listesi hem fazla hem de gereksiz olsa da bilimsel bir sınıflandırma olarak çok yol göstericidir.

Aynı kökten türeyen hikâyeler arasındaki farklılıkların uç noktaları bu bölümün de konusu olan aydınlık ve karanlık mitlerinde büyük ölçüde bulunabilir. Bu konu, bu mitlerden birini ele alıp onun değişik biçimlerini Aryan dünyasının değişik dönemlerinde izleyerek en iyi biçimde açıklanabilir. M. Breal bir eserinde Herkules ve Cacus'un mitini incelemiştir ve bu makale karşılaştırmalı mitoloji araştırmalarına yapılan en iyi katkılardan bir tanesidir. Breal'in izinden gitmek işimizi oldukça kolaylaştıracaktır.

Her ne kadar tüm Hint-Avrupa ırklarında yaygın olan en eski geleneklerden biri olsa da, Herkules ve Cacus arasındaki savaş İtalya'da tamamen yerel bir efsane olarak karşımıza çıkar ve Virgil tarafından Aeneid adlı eserin VIII. cildinde, Livy tarafından kendi yazdığı tarihçede ve Propertius ve Ovid tarafından bu şekilde anlatılır. Üç başlı ve üç gövdeli bir dev olan Geryon'u yenip İtalya'ya doğru yol alan Herkules, Tiber kıyısında biraz dinlenmek için durur. Herkules dinlenirken, Vulcanus'un oğlu olan üç başlı canavar Cacus gelir ve Herkules'in sığırlarını çalar. Sığırları kuyruklarından tutarak geri geri kayaların içindeki gizli mağarasına getirir. Fakat sığırlardan birinin böğürmesi Herkules'i uyandırır ve Herkules zaten korkmuş olan hırsızın sığındığı mağaraya gitmek için yola koyulur. Devasa bir kaya parçası yardımıyla mağaranın kapısını açar ve içerideki canavarın karşısına çıkar. Canavar ağzından alevler çıkartmakta ve gök gürültüsünü andıran seslerle kükremektedir. Kısa süren bir mücadeleden sonra canavarın korkunç gövdesi yenilmez kahramanın ayaklarının dibine serilir ve kahraman tam da bu noktaya, sığırlarının kurtulması anısına, kâşif Jupiter için bir sunak diker. Eski Roma'da bu olayı hatırlatan hikâyeler çoktur. Bundan ilk olarak Livy yazdığı eserde ülkesindeki insanların kahramanlıklarını anlatırken bah-

setmiştir. Herkules'in sığırlarını otlattığı yer daha sonra Forum Boarium diye anılmıştır; bu yerin yakınında Porta Trigemina canavarın üç kafasının koptuğu yerdir ve Diyotorus Siculus zamanında ziyaretçilere Aventinus Tepesi'nin yamacında Cacus'un mağarası gösterilmiştir. Roma'daki eski kuşaklar her on günde bir bu zaferi Ara Maxima sunağına kurbanlar adayarak kutlamıştır. Bir zafer kazanıldığında şanslı general ganimetin yüzde onunu vatandaşlara dağıtılmak üzere buraya bırakmıştır.

Bu ünlü mitte Herkules esas biçimi ile yer almaz. Latin Herkules aslında sakin ve evcimen bir tanrıydı. Evleri ve evlerdeki mal varlıkları korurdu ve bu anlamda Roma mitolojisinde sınır tanrısı olan Terminus'a ve aile tanrısı Penates'e benzerdi. Güneşsel bir tanrı niteliğine sahip değildi. Fakat adının Yunan Tanrı Herakles'e benzemesi (*) ve Cacus üzerinde kazandığı zaferin, Herakles'in Geryon üzerinde kazandığı zafere benzemesi, Herkules'in efsanede İtalya'da yaşamış olan eski Sabine halkının dilinde adı Sancus olan esas kahraman Jupiter'in yerine konmasına neden olmuştur. Johannes Lydus'un bildirdiğine göre, Sabine dilinde Sancus, Jupiter ismine de ait olduğunu öğrendiğimiz "gökyüzü" anlamına gelir. Roma tanrısının yerine Yunan kahramanının geçirilmesi, yıldırımları ile yendiği canavarın da isminin değişmesine yol açmıştır. Anlamı değişmiş olan Cacus isminin "kötü" anlamına gelen Yunan "kakos" sözcüğü ile benzerlikler taşıdığı sanılmaktadır. Aslında isim Caecius'dur ve "kör eden ya da

(*) Herkules ve Herakles isimleri arasında ortak bir nokta yoktur. Herakles bileşik bir isimken Herkules "çevirmek" anlamına gelen "hercere" kökünden türemiştir. Eğer Herakles'in Latince'de bir karşılığı olsaydı, H harfi ile değil, S harfi ile başlaması gerekirdi, septa'nın epta'nın karşılığı olması gibi. Fakat Mommsen tarihçesinin dördüncü basımında bu görüşten vazgeçer. Bkz. *Romische Geschichte*, I. 181.

karartan" anlamına gelir ve bir atasözünde "bulutları çalan" olarak tanımlanan Yunan iblisi Kaikias'in ismine benzer. (*)

Böylece mitin önemi ortaya çıkmaktadır. Üç başlı Cacus, Geryoneus'un üç başlı köpeği Orthros'a ve yerin altındaki karanlık bölgeleri koruyan cehennem köpeği Kerberos'a benzemektedir. O aslında Güneş Tanrısı Helios'un parlak sığırlarını çalıp onları siyah, kocaman bir kayanın içinde saklayan kurt adamdır. Bu sığırlar daha sonra bir büyü ya da güneşsel bir kahramanın şimşek-taşı sayesinde kurtarılır. Bu mitin görünüşteki özellikleri, tıpkı tanrıların kralı olan Indra'nın kahramanlıklarını anlatan Veda ilahileri gibi akıcı bir şekilde okunan Virgil'in tanımında bile belirgindir. Fakat Veda'nın kendisine dönecek olursak, çok sayıda kanıt sayesinde yorumun doğru olduğunu anlarız. Burada tekrar benzer bir isim "örten" ya da "çevreleyen" anlamına gelen Vritra adı altında üç-başlı Orthros ile karşılaşırız. Ona aynı zamanda "yakan" anlamına gelen Cushna, "soyguncu" anlamına gelen Pani ve "boğan" anlamına gelen Ahi isimleri de verilir. Rig-Veda'daki pek çok ilahide hikâye tekrar tekrar anlatılır. Işık Tanrısı Indra parlak altın ya da menekşe rengi bir sığır sürüsüne bakan bir çobandır. Üç başlı yılana benzer bir canavar olan Vritra sığırları çalar ve onları bir mağarada saklar. Fakat tıpkı Jupiter'in Caecius'u öldürdüğü gibi Indra da Vritra'yı öldürür ve sığırları kurtarır. Mitin dili de dikkat çekicidir, Veda'nın eski yorumcuları da çağdaş dilbilimcilerin önerdiği açıklamaları öne sürmüşlerdir. Geryon miti Apollodoros gibi Yunanlı araştırmacılara nasıl önemliyse, onlar için de bu efsane hiçbir zaman anlamsız olmamıştır. (**)

(*) Sancus ve Herakles arasındaki ilişkiler için bkz. Preller, *Romische Mythologie*, syf. 635; Vollmer, *Mythologie*, syf. 970.

(**) Burnouf, *Bhagavata-Purana*, III. Syf. lxxxvi; Breal, syf. 98.

Altın sarısı ve menekşe rengi parlak postları ile bu sürü güneşin ışınları tarafından boyanmış olan bulutlardı; fakat onları çalan canavar her zaman fırtına şeytanı değildi. Her gece "saklayan" Vritra ve "karanlık getiren" Caecius tarafından da saklanıyorlardı. Indra saatler boyu onları aramak zorunda kalıyor ve hercai alacakaranlık Sarama'yı onları kurtarması için gönderiyordu. Fırtına-miti, gece ve sabah mitleri arasındaki benzerlik o kadar yakındır ki kimi zaman yorumlar birbirine karışabilir. Max Muller tarafından gündüzün gece üzerindeki zaferi olarak anlatılan pek çok efsane Dr. Kuhn tarafından fırtına-miti olarak aktarılmıştır. Eğer bu ayrımın çok büyük önem taşımadığını ve sadece görünüşte bir anlam ifade ettiğini göstermek kolay olmasaydı bu iki güçlü şampiyon arasındaki uyumsuzluk karşılaştırmalı mitoloji bilimi olarak adlandırılan çalışmalar için önemli bir kusur sayılabilirdi. Bu madalyonun iki yüzü gibidir; bu mitlerin temelindeki fikirlerin karşılaştırılması yorumlarındaki uyuşmazlığın hiçbir geçerli dayanağı olmadığını gösterecektir. Önceki bölümlerde incelenen tılsım ve büyülü değnek mitleri, birbirine karşı olan tanrılar arasındaki mücadeleye hiç gönderme yapmadan yıldırım bulutunun yırtılmasını ve suyun ortaya çıkmasını açıklar. Fakat Herkules ve Cacus'un mitinde temeldeki fikir güneşsel tanrının ışığı çalan hırsız üzerindeki zaferidir. Hırsızın ışığı, gece Indra uykudayken mi alıp götürdüğü ya da cesur bir şekilde kara bedenini gökyüzüne yayıp dünyanın kararmasına mı neden olduğu miti oluşturanlar için önemsizdir. Bir tavuk için güneş tutulması gecenin olmasıyla aynı şeydir, her ikisinde de soluğu horozun yanında alır. O halde, ilkel düşünürler niye kara bulutlar yüzünden kararan bir gökyüzü ile dünyanın dönmesi sebebi ile kararan bir gökyüzü arasında ayrım yapmış olsunlar? Onların bu doğa olayının bilimsel yönü

hakkındaki bilgileri bir tavuğun güneş tutulması hakkındaki bilgisinden daha fazla değildi. Onun için güneş ışığının çalındığını bilmek yeterliydi, nasıl olduğu fark etmiyordu. Her iki olayda da suçlanacak olan aynı canavardı.

Veda'nın kendisi de bu görüşü desteklemektedir. Indra'nın Vritra üzerindeki zaferi hiç şüphesiz esasında Paniler üzerindeki zaferi ile aynıdır. Fırtına-şeytanı Vritra'nın kendisi de Panilerden bir tanesidir, ne var ki Paniler genellikle gece şeytanları olarak bilinmektedirler. Indra'nın altın renkli sürüsünü çalar ve dolambaçlı yollar izleyerek sürüyü doğu ufkunun yakınındaki karanlık yerlerine getirirler. Indra, şafak perisi Sarama'yı sürüyü araması için gönderir, fakat Sarama karanlık ahıra girince Paniler onu kandırmaya çalışır: "Bizim kız kardeşimiz ol, geriye dönme. İneklerin bir kısmını sana veririz."(*) Bazı kaynaklarda Sarama bu isteği hor görür, fakat bazı kaynaklarda da hercai şafak perisinin karanlığın güçlerine boyun eğdiği anlatılır. Onun istediği inekler değildir, o sadece süt ister. Sonra da geriye dönüp Indra'ya inekleri bulamadığını söyler. Indra ona bir tekme atar ve Sarama da Panilerin yanına geri döner. Onu takip eden Indra hepsini hedefini asla şaşırmayan okları ile öldürür ve çalınmış olan ışığı geri alır. Böylesi bir kaynaktan da Helen'in sadakatsizliğini anlatan Yunan miti oluşturulmuştur. (**)

(*) Max Muller, *Dilin Bilimi (Science of Language)*, II. 484.

(**) Max Muller şöyle der; "Tüm mitolojik faktörler bir yana, Sanskritçedeki Sarama Yunanca'daki Helen ile aynı kelimedir." *Dilin Bilimi (Science of Language)*, syf. 490. Bu iki isim fonetik açıdan, tıpkı Surya-Helios, Sarameyas-Hermeias ve Aharyu-Achilleus çiftleri gibi harfi harfine uyuşmaktadır. Muller'in Paris'in de benzer şekilde Panilerle uyuştuğu iddiası da akla yatkın bir iddiadır.

Her ne kadar bu gece şeytanlarına karşı herhangi bir güçlü duygu hissedilmese de yine de bunlar felaket habercileri olarak görülüp nefret edilen figürlerdi. Sadece gün ışığını çalmakla kalmaz, toprağı kurutur, çiçekleri soldurur ve kış ayları boyunca bitki örtüsünü yok ederlerdi. "Karanlık getiren" Caecius'un "kötü olan" anlamına gelen Cacus'a dönüştürülmesi gibi, gece şeytanlarının en ünlüsü olan Vritra'nın ismi, "saklayan" anlamından "düşman" anlamına gelecek şekilde genelleştirilmiş ve her tür kötülük için kullanılır olmuştur. Bir yerde de Adeva, yani "Tanrıların Düşmanı" olarak adlandırılır.

Zerdüştlerin kutsal kitabı Zendavesta'da, Herkules ve Cacus miti bir teoloji sisteminin oluşmasına neden olmuştur. Şeytani Paniler "karanlığın ruhu" anlamına gelen Ehrimen ya da Anromainyalar olarak adlandırılmışlardır ve bunlar "ışığın ruhu" olarak adlandırılan Ormuzd ya da Ahuramazda ile daimi bir savaş halindedir. Eski çoktanrılı sistem burada ikili bir sisteme yerini bırakır. Ehrimen Ormuzd ile mücadele eden şeytandır. Mücadelenin sebebi bir inek sürüsü değil, evrenin hakimiyetidir. Ormuzd saf ve güzel bir dünya yaratır, fakat Ehrimen onun ardından gelip o dünya içinde kötü olan her şeyi yaratır. Sadece günün yarısında dünyayı karanlıkta tutmakla, yağmuru engelleyip ekinlere zarar vermekle yetinmez, aynı zamanda tüm kötü düşüncelerin sorumlusu ve kötü eylemlerin kışkırtıcısıdır. Atası Vritra ve halefi Şeytan gibi, o da yılan biçiminde tasvir edilir ve bu iblisleri bekleyen kötü son onu da beklemektedir. En sonunda Ehrimen'ın zincirlere vurulacağı ve gücünün alınacağı bir hesaplaşma günü gelecektir. Bir kaynağa göre de bu gün geldiğinde o da doğru yolu bulacaktır.

Eski Perslilerin bu düalizmi Hıristiyan teolojisinin gelişmesine önemli derecede etki etmiştir. Hıristiyanlığın Musevilikten aldığı şeytan fikrinin Perslerin Ehrimen fikrinden doğmuş olması muhtemeldir, ya da en azından bu kaynaktan temel özelliklerini almıştır. Musevilerin Babil esaretinden önce tüm kötülüğün yaratıcısı olan bir Şeytan fikirleri yoktu. Eski Ahit'te, tıpkı İlyada'daki Zeus gibi, Yehova'nın da iyiyi ve kötüyü kendi elleriyle ayırdığı yazılır. (*) Her yönü ile Aryan öyküsü olan, fakat Tevrat'a da girmiş olan *Cennet'teki Yılan* öyküsünden Eski Ahit'te hiç bahsedilmemiştir. Tüm kötülüklerin nedeni olan Şeytan fikri, Musevilerin Pers fikirleri ile temasa geçmesinden sonra yazılan kitaplarda ortaya çıkar. (**) *Book of Job (Eyyüb'ün Kitabı)* adlı eserde Şeytan "Elohim'in oğullarından bir tanesi olarak hâlâ göksel mahkemenin üyeleri arasındadır ve görevi sürekli olarak insanların suçlarını ortaya çıkarmaktır. Bu görevi nedeniyle o denli şüpheci olur ki insanların hiçbirinde erdem olduğuna inanmaz, Tanrı'ya olan hürmetlerinin altında bile bir çıkar duygusu arar." Böylece bu meleğin kişiliği bozulur ve insanlar arasında nefret edilen biri haline gelir. Daha sonraları Museviler Ehrimen'ın tüm özelliklerini ona yüklerler ve bu şekilde Hıristiyan dünyasına girer. *Book of Job (Eyyüb'ün Kitabı)* adlı eserdeki Şeytan'la

---

(*) "Kötülükleri ben yaratıyorum," Isaiah, xiv. 7; "Dünyada kötülük olur da bunu Tanrı yapmamış olur mu?" Amos iii. 6; İliad, xxiv. 527; Samuel xxiv.

(**) Cennetteki yılan mitinin Şeytan anlamına geldiğine inanmamız için de herhangi bir sebep yoktur. Bu tamamen modern dogmatik teolojinin işidir vehem din adamları hem de sıradan insanlar arasında İncil'in, değişik dönemlerde ve değişik tarihsel gerçekliklerle yazılan bir kitap değil de tek bir kitap olduğuna inanma eğilimi vardır. İleride bu ilginç "Cennet Bahçesi" mitini de incelemeyi düşünüyorum.

Ortaçağ'daki iblis arasındaki değişim, insanların kötü eylemlerini ortaya çıkaran intikam tanrıçaları Erinyslerin, kötülere ölüler diyarındaki uçurum Tartarus'da işkence eden Fury'ye indirgenmesi kadar büyüktür. Değişik koşulları da hesaba katarsak, her iki durumda da süreç hemen hemen aynı olmuştur.

Ortaçağ'daki iblis kavramı, Hıristiyanlığın daha sonra yerini aldığı pagan mitolojisindeki tüm sistemlerden türetilen unsurların bir birleşiminden oluşmaktaydı. O öncelikle, tıpkı Olympos dağına tırmanmaya çalışan devler ya da Arap Efsanesindeki Hz. Süleyman'ın yönetimine karşı çıkan ifritler gibi, onu destekleyenlerle beraber cennetten kovulmuş asi bir melektir. Karanlığın yılan biçimindeki prensi gibi, o da Vritra'nı, Ahi'nin, yılan başlı korkunç Tanrı Typhon'un ve yarı yılan Echidna'nın özelliklerine sahiptir. Dr. Faust'un çalışmasında ocağın başında ortaya çıkan siyah köpek gibi, o ölüler diyarının kapısını bekleyen köpek Kerberos'dur. Ormanda yaşayan Tanrı Pan'dan keçiye benzer vücudunu, boynuzlarını ve ayrık toynakları almıştır. Çaldığı müziği dinlemek için ağaçların bile boyunlarını eğdiği Rüzgâr Tanrısı Orfeus gibi, o da gaydayı mükemmel bir şekilde çalar. Diğer Rüzgâr-Tanrıları lider Hermes ve vahşi avcı Odin gibi havanın güçlerinin prensidir: Onun gece yarısı gökyüzünde süpürgelerinin üzerindeki bir cadı ordusu ile beraber bazen ağaçların dallarını kırarak ve yaprakları silip süpürerek uçuşu, Odin'in öfkeli uçuşu ile aynıdır. O, hem Tyrrhenian Nehri'nin üzerindeki bir korsan gemisinde, hem de Leipzig'de Auerbach'ın kilerinde kuru odundan kırmızı şarap akmasını sağlayan Dionysos'dur. O, bilinen Ateş-Tanrısı Hephaistos ya da Vulcan gibi, metalleri çok güzel işleyen ve usta bir demirci olan Wayland'dir ve Hephaistos gibi, cennetten düşüşü sırasında olanlardan ötürü sakattır. Yıl-

dırım-Tanrısı Thor'dan kırmızı sakalını, yabasını ve şimşek üzerindeki hakimiyetini almıştır ve Thor gibi onun da, güneşli havada yağmur yağdığında kapının arkasında karısını dövme alışkanlığı vardır. Nihayet, Poseidon'dan ve kuğu-kızlardan da bir parça esinlenilmiş ve kimi yerlerde karşımıza küçük su şeytanı ya da su perisi olarak çıkmıştır. (*)

Onyedinci yüzyıla dair pek çok İskoç kaynağına göre de, İblis bilgili bir araştırmacı ve düşünürdür. Altı bin yıl süren yoğun çalışmalardan sonra tüm bilim, felsefe ve din bilimine hakim olmuştur. Becerileri yaşla arttığı için hinlikte ölümlü insanlarla karşılaştırılamaz bile. (**) Fakat Ortaçağ mitolojisindeki görüş bu değildir, orada kötülüğü olduğu kadar aptallığı da temsil eder. İblisin aldatıldığı ve gülünç hale düşürüldüğü pek çok Ortaçağ efsanesinde Herkules'in Cacus'a karşı kazandığı zafer tekrar edilmiştir. Bu düşüncenin kökü, aslında güneşsel kahramanın gece-cini üzerinde kazandığı bir zafer olan, Polyphemos'un gözünün Odysseus tarafından kör edilmesi olayında bulunabilir. Bu olay ilginç bir şekilde Cox tarafından anlatılan Ortaçağ hikâyesinde yeniden karşımıza çıkar; "İblis düğme kalıbı döken bir adama ne yaptığını sorar. Adam göz yaptığını söyleyince kendisine bir çift göz verip veremeyeceğini sorar. Başka bir gün

---

(*) Daha fazla ayrıntı için bkz. Cox, *Aryan Uluslarının Mitolojisi (Mythology of the Aryan Nations)*, II. Cilt, syf. 358,366; Buradaki pek çok ayrıntıyı o kitaptan aldım. Welcker, *Griechische Gotterlehre*, 1. 661 ile karşılaştırınız.

(**) "Buckle'nin *Uygarlığın Tarihi (History of Civilization)* adlı kitabının II. Cildinin 368. sayfasında İskoç din bilimcilerinden pek çok eğlendirici alıntı yapılmıştır. Aynı inanç *"Celestinus and the Miller's Horse"* adlı ilginç masalda da karşımıza çıkmaktadır." Bkz. *Tales from the Gesta Romanorum,* syf. 134.

yeniden gelmesi söylenir ve daha sonra yeniden gelir. Adam ona, sırtı dala iyice yapışacak şekilde bağlanmadıkça gözün takılamayacağını söyler. Böylece eli kolu bağlandığında iblis, adamın adını sorar. O da Issi (ben) diye yanıt verir. Kurşun eridiğinde, Şeytan bu öldürücü sıvıyı almak için gözlerini iyice açar. Kör olur olmaz da acıyla haykırır ve bağlı olduğu dalı da kırıp atar. Tarladaki insanlar ona bunu kimi yaptığını sorduklarında "Issi teggi" (ben yaptı) der ve insanlar da ona gülerler. Yeni gözleri iblisi öldürür ve bir daha onu gören olmaz."

İnsanların ruhlarını ele geçirmeye çalışan şeytan sık sık ölümlülerin kurnazlıklarına yenik düşer. Bir gün, onun ruhunu alma karşılığında bir köylünün evini yapmayı kabul eder; fakat eğer evi şafak sökmeden önce bitirmezse anlaşma geçersiz olacaktır. Şeytan tam son tuğlayı koyuyorken köylü şafak vakti gelmiş gibi yapar ve çevredeki tüm horozları uyandırır, böylece iblisin tüm emekleri boşa gider. Louvain'li bir tüccar kendisini şeytana satar ve şeytan ona yedi yıl boyunca her türlü ihtişamı sağlar. Bu süre sonunda da onu almaya gelir. Tüccar dostça bir tavırla şeytanın elini sıkar ve akşam olduğu için eşine seslenir; "Hanım, beyefendi için bir ışık getir." "Gerekmez," der Şeytan. "Ben seni almaya geldim." "Evet, evet, bunu çok iyi biliyorum," der tüccar. "Bana sadece şu mum sönene kadar izin ver. İmzalamam gereken bir mektup var ve sonra da paltomu giymeliyim." "Tamam," der Şeytan, "ama sadece bu mum sönene kadar." "Peki," der tüccar ve bitişikteki odaya giderek hizmetçisine bahçedeki geniş çukurun yakınına büyükçe bir fıçı dolusu su götürmesini söyler. Diğer hizmetçiler de çukurun başına birer fıçı götürürler. Bu iş bittiğinde her birine ellerine birer kürek almalarını ve çukurun etrafında beklemelerini söyler. Sonra tüccar

Şeytanın yanına döner, mum çok az kalmış olduğu için Şeytan gülmektedir. "Hazırlan, sönmesine çok az kaldı," der. "Görüyorum," der tüccar. "Hazırlanacağım, fakat sen de sözünü tutmalı ve mum sönene dek beklemelisin." "Elbette," diye yanıt verir Şeytan. "Sözümü tutacağım." "Diğer oda çok karanlık," diye devam eder tüccar. "O odada bir kitap bulmam gerek, bu yüzden izin ver de mumu bir dakikalığına alayım." "Alabilirsin," der Şeytan. "Fakat ben de seninle geleceğim." Şeytan adamın peşine takılır. Tüccarın korkusu gitgide artmaktadır. Odanın kapısına geldiklerinde adam birden "ah," der. "Nasıl da unuttum. Anahtar bahçe kapısının üzerindeydi." Sözünü bitirir bitirmez hemen elindeki mumla bahçeye koşar ve Şeytan ona yetişemeden mumu çukura atar. Hizmetçilerle beraber mumu suyla söndürürler ve çukuru toprakla doldururlar. Şeytan bahçeye geldiğinde sorar; "Ne oldu? Anahtarı aldın mı?" Mum nerede?" "Mum mu?" der tüccar. "Evet, elindeki mum." "Ha, ha, ha!" Henüz sönmedi," diye yanıtlar onu tüccar. Gülerek devam eder; "önümüzdeki elli yıl boyunca da sönmeyecek, orada toprağın derinliklerinde yatıyor." Bunu duyan Şeytan korkunç bir çığlık atar ve dayanılmaz bir koku salarak gözden kaybolur. (*)

Bir gün kuşları bir türlü vurmayı beceremeyen bir avcı iyi bir atıcı olma karşılığında ruhunu Şeytana satar. Şeytan yedi yıl sonra onun ruhunu almaya gelecektir ve Şeytanın adamın ateş ettiği tüm kuşların adını bilmesi gerekir, yoksa anlaşma geçersiz olacaktır. O günden sonra avcı hiçbir hedefini ıskalamaz ve çok para kazanır. Yedi yıl dolunca adam olanları karısına anlatır, ikisi kafa kafaya verip Şeytanı aldatmanın yolunu bulmaya çalışırlar. Kadın

(*) Thorpe, *Kuzey Mitolojisi (Northern Mythology)*, II. Cilt, syf. 258.

soyunur, tüm vücudunu pekmezle kaplar ve tüyden yapılmış ve bu amaç için açılmış yatağın üzerinde yuvarlanır. Sonra hoplaya zıplaya kocasının Şeytanla konuştuğu tarlaya gelir. Şeytan onu görünce "İşte, bir hedef, vur onu," der. "Elbette vururum, ama önce sen bana bu kuşun ismini söylemelisin, yoksa anlaşmamız iptal olur," der adam. Şeytanın elinden bir şey gelmez, çünkü hayretler içinde kalmıştır. Böylece Şeytan ardında avcıyı ve karısını neredeyse boğacak kadar yoğun bir duman bırakarak gözden kaybolur. (*)

Gambrinus'un efsanesinde canavar daha utandırıcı bir şekilde yenilir. Kemancı olan Gambrinus sevgilisi tarafından terk edilince ormana kendisini asmaya gider. Boynuna geçirdiği iple dalın üzerinde otururken ve atlamaya hazırlanırken yeşil palto gitmiş bir adam aniden ortaya çıkar ve ona bir teklifte bulunur. İstediği kadar zengin olacak ve sevgilisini onu terk ettiği için pişman edecektir, fakat otuz yıl sonra ruhunu Beelzebub'a (Musevilerin tüm kötü ruhların başı olduğunu düşündükleri iblis) vermelidir. Anlaşma yapılır, çünkü Gambrinus otuz yılın çok uzun bir süre olduğunu düşünerek teklifi kabul eder. Şeytanın da yardımıyla Gambrinus ahenkle çalan çanları ve birayı bulur. Kutsal Roma İmparatoru bu yeni içecekten içer, çok beğenince Gambrinus'u Brabant Dükü ve Flanders Kontu yapar. Artık sevgilisine gülme sırası Gambrinus'dadır. Efsane Gambrinus'un bundan böyle kadınlardan uzak durduğunu, böylece huzur içinde yaşadığını

(*) Thorpe, *Kuzey Mitolojisi (Northern Mythology)*, II. Cilt, syf. 259. Bir İskandinav hikâyesinde bir kasap yaşlı bir kadını önce katran dolu bir fıçıya sokup çıkarır, ardından onu tüylere bular. Kadın kendine geldiğinde onun şaşkınlığı da avcı tarafından aldatılan Şeytanın şaşkınlığı kadar büyük olur. Bkz. Dasent, *İskandinav Masalları (Norse Tales)*, syf. 199.

söyler. Otuz yıl boyunca çan kulesinin altında çanlarıyla beraber bira-sını yudumlayarak oturur. Derken Beelzebub küçük habis ruhlarından biri olan Jocko'yu gece yarısından önce Gambrinus'u alıp getirmesi için yollar. Fakat Jocko biranın tadından bihaberdir, henüz bir yudum bile tatmamıştır. Bu yüzden ikram edilen birayı içince sızıp kalır ve ertesi gün öğlen vaktine kadar uyanamaz. Uyandığında o kadar utanmış bir haldedir ki tekrar cehenneme dönemez. Böylece Gambrinus huzur içinde yaşamına devam eder. (*)

Bu efsanelerde Şeytana atfedilen saflık özelliği muhtemelen kuzey mitolojisindeki devlerden, yani Trollerden ya da "gececini" denilen figürlerden gelmektedir. Troller birçok açıdan Germen Mitolojisindeki cinlere ve perilere, ya da Arap Geceleri'ndeki cinlere ve ifritlere benzerler; fakat soyları o kadar parlak değildir. Periler aslında karanlığın ruhlarına değil, daha çok kuğukızlara ya da şafak-perilerine benzerdi. Gazaplarından korkulmasına rağmen doğaları kötü değildi. Bu tür figürlere yer vermeyen Hıristiyanlıkta bunların hepsi çeşitli küçük habis ruhlara indirgenmiştir. Onlar hakkındaki en iyimser kuramda Şeytan'ın isyanı sırasında tarafsız kalan melekler olarak anlatılmışlardır. Ceza olarak cennetten sürülmüş ve kaderleri Kıyamet Günü'ne dek gizli tutulmuştur. İslam dininde de cinler vardır. Fakat Troller hep karanlığın kötü ruhlarıdırlar. Kuzey paganizminde Aesir ile sürekli mücadele eden ayaz-devleri olan Jotunlardan türemişlerdir ve Veda'daki gece-şeytanlarının ya da Panilerin karşılıklarıdır. Birçok İskandinav masalında güneşin yükseldiğini gördüklerinde yok oldukları anlatılır. (**) İnsan etiyle beslenirler, en basit

(*) Bkz. Deulin, *Contes d'un Buveur de Biere*, syf. 3-29.

(**) Dasent, *Popüler İskandinav Masalları (Popular Tales from the Norse)*, No. III. ve No. XLII.

sanatlardan bile habersizdirler ve güneş ışığının asla giremediği yerlerde, örneğin ormanın en derin yerlerinde ya da tepelerdeki mağaralarda yaşarlar. Bu tür özelliklerden bazıları, Aryanların Avrupa'nın egemenliğini ellerinden aldıkları ilkel Laponyalılar tarafından öne sürülmüştür. (*) Bazı efsanelerde ise Troller şimdi yerlerini insan ırkının alınış olduğu eski bir ırk olarak anlatılmıştır. "Bir gün iki dev, bir insan ile karşılaşırlar ve bir tanesi diğerine sorar; "Bunlar ne tür bir toprak solucanı?" "Bunlar bir gün bizi yiyecek olan toprak solucanları, kardeşim," diye yanıtlar diğeri. Çok geçmeden iki dev Almanya'nın o bölgesini terk ederler." Bir devin çocuğu bir gün önlüğünü çözerken deve eline almış olduğu sabanı, atları ve bir köylüyü göstererek "ne şirin oyuncaklar bunlar, anneciğim," der. Annesi dehşet içinde bağırır; "Hemen geri çekil ve onları dikkatlice yere bırak. Çünkü bu oyuncaklar bizim ırkımıza büyük zarar verebilir. Bunlar geldiğinde biz uzaklaşmalıyız. Zaten gece-şeytanı kavramına sahip olan ilkel Germen ırkının, bu kavramı günümüzde bile eğitimsiz kesiminin insanları kurda dönüştüren büyücüler olduğuna inandığı orman insanlarına uyarlamış olması çok doğaldır. Fakat tarihsel gerçekler hangi özellikleri eklemiş olursa olsun, Troll, yamyam iştahı ve zekâ eksikliği bakımından benzediği Polyphemos gibi mitolojinin yarattığı bir figürdür. Saflığı bir hikâyeye konu olmuştur. Cinderella'nın kardeşi ve dev katil Jack'in ve Odysseus'un karşılığı olan Boots odun kesmek için ormana giden üç kardeşin en küçüğüdür. Troll ortaya çıkar ve ağaçlarına dokunanı öldürmekle tehdit eder. Diğer iki kardeş korkup kaçar, fakat Boots cesaretini

(*) Bkz. Dasent'in Giriş bölümü, syf. cxxxix; Campbell, *Dağlık Batı Bölgelerinin Masalları (Tales of the West Highlands)*, IV. Cilt, syf. 344; Williams, *Hint Epik Sanatı (Indian Epic Poetry)*, syf. 10.

yitirmez. Sepetinden peynir çıkarır ve peyniri suyu akana kadar iyice sıkar. "Çeneni tut, seni pis Troll," der. "Yoksa bu taşı nasıl sıktıysam seni de öyle sıkarım." Troll yumuşar ve canının bağışlanması için yalvarır. (*) Boots ancak tüm gün onunla beraber odun keserse onu affedeceğini söyler. Gece oluncaya dek birlikte çalışırlar ve Troll'un gücü harikalar yaratır. Sonra Boots Troll ile beraber Troll'un yaşadığı yere gider, anlaşmalarına göre o su getirirken ev sahibi de ateş yakacaktır. Kulübeye geldiklerinde Boots iki tane devasa büyüklükte demir kova görür. Bu kovalar öylesine ağırdır ki bunları ancak bir Troll kaldırabilir. Ama Boots korkmaz. "Pöh!" der. "Gidip bu işe yaramaz kovalarla mı su getireceğimi sanıyorsun? Bekle de gidip pınarın kendisini getireyim." "Hayır, hayır, sakın," der Troll. "Sen ateşi yak, suyu ben getiririm." Birlikte çorba yaparlar ve Boots arkadaşını yarışa davet eder. Sepetini önüne yerleştirerek çorbayı kepçe ile oraya döker. Dev en sonunda umutsuzluk içinde kaşığını fırlatır ve pes eder. "Hayır, hayır, sakın daha pes etme," der Boots. "Karnında sen de böyle bir delik aç ve sen de istediğin kadar ye." Nasıl yapılacağını gösterip gizlediği sepeti deler. Troll öyle saftır ki bu numarayı anlamaz ve karnını kesip ölür. Boots da onun tüm altın ve gümüşüne sahip olur.

Bir zamanlar adı Rüzgâr-ve-Hava olan bir Troll varmış. Aziz Olaf onu bir kilise inşa etmesi için tutmuş. Eğer kilise belirlenen süre içinde tamamlanırsa, Troll Aziz Olaf'a sahip olacakmış. Aziz

---

(*) Bir leopar bir gün avdan geri dönerken bir koçun kulübesine rastlar. Daha önce hiç koç görmemiş olduğu için usulca yaklaşır ve "İyi günler, dostum!" der. "Kimsin sen?" Diğeri sert bir sesle ve ön ayakları ile göğsüne vurarak "Ben koçum" der, "ya sen kimsin?" "Bir leopar," diye yanıtlar diğeri, neredeyse korkudan ölmek üzeredir. Hemen oradan ayrılarak koşa koşa evine gider. Bleek, *Hottentot Masalları (Hottentot Fables)*, syf. 24.

öyle muazzam büyüklükte bir yapı planlamış ki devin bunu asla bitiremeyeceğini düşünüyormuş. Fakat iş çabuk ilerlemiş ve belirlenen gün geldiğinde geriye sadece kulenin ucunu dikmek kalmış. Korku içindeki aziz devin mağarasının önünden geçerken devin karısının çocuklara babalarının kiliseyi bitirmekte olduğunu ve yarın eve Aziz Olaf ile birlikte döneceğini söylediğini duymuş. Aziz hemen kiliseye koşmuş ve bağırmış; "Bekle, Rüzgâr-ve-Hava, yaptığın kule yamuk!" Bunun üzerine dev çatıdan düşmüş ve parçalara ayrılmış. Mara ve kurt adam hikâyelerinde olduğu gibi büyüyü yapan kişinin adı söylenince büyünün etkisi de ortadan kalkıyordu.

Tıpkı Arap İfritleri gibi, bu Trollerin de güzel prensesleri kaçırma merakları vardı. Bu onların gece-şeytanı karakterlerine uyan bir özellikti. Punchkin ve Kalpsiz Dev hikâyelerinde, gece-şeytanı güneş kardeşlerini taşa döndürdükten sonra şafak-perisini kaçırır. Fakat Boots ya da Indra yakınlarını ararken Troll'un kalesine gelir. Şafak perisi tatlı diliyle Devi kandırır ve Boots'un onu öldürmesine yardım eder. Başka bir ünlü mitte, ejderha Fafnir bir Valkyrie olan Brynhild'i kaçırır ve birisi gelip onu kurtarıncaya dek bir kalede tutar. Kaleye girmek en az Uyuyan Güzel'in kalesine girmek kadar zordur; fakat Kuzey mitolojisinin Achilleus'u olan Sigurd ölümsüz atına binerek ve karşı koyulamaz kılıcı Gram'ı savurarak gelir, Fafnir'i öldürüp Valkyrie'yi kurtarır.

Önceki bölümlerde Valkyrie'lerin bulut-kızlar sınıfına ait olduğu söylenmişti. Sigurd'un hikâyesi ile Herkules ve Cacus'un hikâyeleri arasında, güneş ışığı ile aydınlanmış bulutların bir tanesinde inek, diğerinde ise kız olarak temsil edilmesi dışında hiçbir fark yoktur. Argonot mitinde, "sisin (Nephele) çocukları" olan Phrixos ve Hele'yi taşıyan koçun altın postu olarak yeniden

karşımıza çıkarlar. Tüm bu mitlerde hazine karanlık bir güç tarafından çalınır ve şeytanı öldüren aydınlık bir kahraman tarafından kurtarılır. Scribe'ın drama türlerinin azlığından bahsettiği bölümü hatırlarsak, inanıyorum ki canavarlar tarafından kaçırılan güzel kadınların, Don Kişot'un yaptıkları gibi muhteşem işler başaran kahramanlar tarafından kurtarıldığı tüm mitler, Sigurd ve Brynhild'in miti gibi güneşle ilgili mitlerden ortaya çıkmıştır. Bu efsanelerdeki olayları birbiriyle ilişkilendirmek için uğraşan araştırmacıların bu hikâyelerin güneşle olan ilgisinden haberdar olduklarını kastetmiyorum. Alegoriler üretmek için uğraşmadılar. Perseus ve Andromeda'nın öykülerini ilk anlatan Yunanlılar, Codadad ve kardeşlerinin masalını ortaya çıkaran Araplar, bira içerken Culotte-Verte'nin maceralarını dinleyen Flamanlar Güneş-Tanrılarını, şafak-kızlarını ya da gece-şeytanlarını düşünmüyorlardı ve böylesi bir abartıya kaçan hiçbir mitoloji kuramı da mantıklı olamaz. Bu hikâyeler sıradan insanların ağzından anlatılagelmiştir ve sıradan insanlar da Ortaçağ yorumcularının yaptıkları gibi alegorilerle düşünme alışkanlığına sahip değillerdi. Fakat burada gösterilen şudur; bir zamanlar güneşin ve bulutların, ışığın ve karanlığın insan iradesine benzer bir irade ile hareket ettikleri düşünülürdü. İlkel insanlar onları kişileştirir, onlara tapar ve kurbanlar vererek onların gönüllerini almaya çalışırlardı. Gerçekleştirdikleri eylemler, insan ya da insana benzer varlıkların kahramanlıklarına çok iyi uyan bir dille anlatılırdı, öyle ki zaman içinde bu olayların ilkel anlamları hafızalardan silinirdi. Günümüzde hiçbir araştırmacı Veda'daki mitlerin bu şekilde oluştuğundan şüphe etmez, çünkü filoloji bize bu mitlerdeki isimlerin aslında doğadaki olayların isimleri olduğunu gösterir. Böylece, birkaç dikkat çeken öykü ortaya çıktığında, örneğin Indra'nın Panileri nasıl öldürdüğü, Sigurd'un Brynhild'i nasıl kurtardığı ve

Odysseus'un Kyklops'u nasıl kör ettiği anlatıldığında, belli mitik ve dramatik türler varlığını göstermiştir ve kaçınılmaz bir şekilde gelecekte anlatılacak olan öyküler de bu türlere uyacaktır. Bu yüzden yenilmiş Panilerle kandırılmış Troll arasında ortak bir köken olduğundan şüphe etmememiz gerekir. Aziz George ve Dev-Katil Jack efsanesini rahatlıkla Vritra'yı öldüren Indra miti ile karşılaştırabiliriz. Yenilmez Sigurd'da pek çok aşk öyküsü kahramanının prototipini görebiliriz ve çağdaş bilimin de önemle vurguladığı bir dersi, yani en derin anlamda güneşin altında yeni bir şey olmadığını tekrar öğrenebiliriz.

Bu konuda çok açık konuşmayı tercih ediyorum, çünkü pek çok mitoloji öğrencisinin tedbirsizce kullandığı cümleler pek çok yanlış anlaşılmaya, dolayısıyla hem kullandıkları yönteme hem de elde ettikleri sonuçlara inanılmamasına yol açabiliyor. Eğer çoğunlukla karşımıza çıkan açıklamalara inanacak olursak, ilkel insanın güneş ve bulutlar hakkında uzun uzun düşünmekten başka yapacak hiçbir şeyi olmadığına inanmamız gerekir. Fakat mitlerin böyle düşünmemizi gerektirecek herhangi bir bilimsel yorumu yok. İyi bir kavrama yeteneğine ve sağlam bir sağduyuya sahip herhangi ilkel bir Aryanın gece yarısına kadar uyanık yatıp güneşin tekrar görünüp görünmeyeceğini merak ettiğini sanmam. (*) Hem çocuklar hem de ilkel insanlar geleceğin geçmişe benzeyeceğine inanırlar, bu konuyu şüpheli hale getiren şey felsefedir. (**)

(*) Mahaffy'nin yorumlarına tamamen katılıyorum, *Prolegomene to Ancient History*, syf. 69.

(**) Sir George Grey bir gün Avustralyalı yerlilere kutuplarda, yılın belli bir bölümünde güneşin hiç batmadığı ülkeler olduğunu söylemiş. "Kapıldıkları şaşkınlık inanılmazdı. 'Başka bir güneş olmalı, bizim burada gördüğümüzden farklı bir güneş,' dedi yaşlı bir adam. Her ne kadar tam tersini söylesem de diğerleri de bu yaşlı adamın fikrini benimsediler." Grey's Journals, I. 293, Tylor, *İnsanlığın İlk Tarihi (Early History of Mankind)*, syf. 301'de yer alan alıntı.

Pek çok mitoloji sisteminde güneşsel kahramanların baskın olmasının nedeni "Güneşin doğması gerektiğini söylememize neden olan inanç" (*) ya da doğadaki en ilginç olguların gece ve gündüz olduğu gerçeği değildir. Güneş ve ay tutulmaları, depremler ve seller çok korkunç ve şaşırtıcı olgular arasındadır ve bunların hepsinden mitler türemiştir. Yine de onların kültüre olan katkıları Gün Tanrısı ile onun düşmanları arasındaki mücadele kadar fazla değildir. Güneş mitlerinin bu denli fazla olmasının sebebi, ortaya çıkardıkları dramatik türlerin insanların çok fazla ilgisini çekmesidir. Güneşi yutan ejderha hiç kuşkusuz korku veren bir figürdür; fakat diğer insanlar için emek veren, canavarları öldüren, güzel saçlı kızların gözlerindeki yaşları kurulayan ve engellere rağmen önemli işler başaran kahramanlar her birimizin sempati duyacağı ve dinlemekten asla sıkılmayacağımız varlıklardır.

Aydınlık ve karanlık mitini en güzel şekliyle örnekleyen pek çok efsane ile okuyucu zaten aşinadır. İyi bilinen hikâyeleri tekrar anlatmanın bir gereği yok. Burada sadece Patrick Kennedy (**) tarafından anlatılan ilginç bir İrlanda efsanesine yer vereceğim. Efsanenin kimi yerlerinde ilkel mitik sembollere rastlamaktayız.

Danimarkalılar İrlanda'ya gelmeden çok önce, Muskerry'de çok çalışarak ve kazandığını çok dikkatli bir şekilde harcayarak büyük bir servet yapan bir çiftçi ölür. Çiftçinin tek çocuğu genç Sculloge ona hiç benzememektedir. Babasının ölümünden bir gün sonra delikanlı evde bir arama yapar ve içi altın ve gümüşle dolu olan büyük sandıkları, değerli eşyalarla dolu dolapları ve içine madeni paralar doldurulmuş çorapları bulur. Kendi kendine şöyle

---

(*) Max Muller, *Chips*, II. 96.

(**) *Fictions of the Irish Celts*, syf. 255-270.

der; "Ben bu kadar çok parayı nasıl harcayacağım?" Böylece içmeye, kumar oynamaya, avlanarak ve ata binerek günlerini boşa geçirmeye başlar. Bir gün sandıkların ve dolapların boşalmış, çoraplarda da hiç para kalmamış olduğunu görür. Çiftliğini ipotek ettirir ve aldığı paranın tümü ile yine kumar oynar. Değirmenini satarak biraz para kazanabileceğini umar, fakat değirmene gittiğinde her şeyin çok kötü bir halde olduğunu görür. Böylece bir at kiralamaya, ertesi gün son bir kez daha ava çıkmaya ve sonra alışkanlıklarını gözden geçirmeye karar verir.

O gün son avından dönerken ıssız bir vadide yaşlı bir adamla karşılaşır. Adam tavla oynamaktadır. Yaşlı adam sağ elinin çok iyi olduğunu söyleyerek delikanlıdan kendi sol eline karşılık bahse girmesini ister. "Çok az param var," der delikanlı. "Ama istersen o parayla sol elim üzerinde bahse girebilirim." "Tamam," der yaşlı adam. "Sen kazanırsan ben sana yüz gine vereceğim." Oyunu oynarlar ve sağ eliyle daima kazanan yaşlı adam bu sefer kaybeder. Yaşlı adam delikanlıya para verir ve o paralarla birlikte Şeytana gitmesini öğütler.

Fakat delikanlı bu öğüdü dinlemek yerine eve gider ve borçlarını öder. Ertesi hafta tekrar o vadiye gider, yaşlı adamla tekrar oynar. Bu sefer de delikanlı kazanır ve yaşlı adama değirmenini tamir ettirir. Böylece delikanlı yeniden refaha kavuşmuştur. Şansını üçüncü defa denemek ister ve bu sefer de güzel bir kadın üzerine bahse girerler. Delikanlı yine kazanır. Ertesi sabah yaşlı adam delikanlı henüz uyanmadan kadını eve gönderir. Hizmetçiler odanın kapısına gelir ve "Uyanın, uyanın!" derler. "Efendi Sculloge, burada sizi görmek isteyen genç bir bayan var." "İşte, vanithee (*)

(*) Kelt dilinde "evimin kadını" anlamına gelen "bhan a teaigh"in değişmiş şekli.

geldi," der delikanlı. Hemen kalkar, giyinip kuşanması nerdeyse bir saati bulur. Sonunda aşağıya iner, orada, divanın üzerinde şimdiye dek İrlanda'da gördüğü en güzel kadın oturmaktadır. Sculloge'nin kalbi hızlı hızlı atmaya, sesi titremeye başlar. Kadından eğer istemiyorsa kalmak için kendini mecbur hissetmemesini ister. Fakat uzak bir ülkenin kralının kızı olan bayan da genç çiftçiden etkilenmiştir. Öyle iyi anlaşırlar ki hemen papaz çağırılır ve nikâh yapılır. Kızın adı Sabina'dır; Sabina kocasını Lassa Buaicht, yani delikanlının tavla oynadığı yaşlı adam ile daha fazla uğraşmaması için uyarır. Böylece bir süre mutlu yaşarlar. Fakat genç çiftçi zaman içinde yeteri kadar çok kazanamadığını düşünmeye başlar. Sevgili eşinin ellerinin çalışmaktan kötü bir hale geldiğini görmeye dayanamamaktadır. Birkaç hizmetçi daha alabilse, Sabina'yla beraber zarif bir arabada gezebilse ve karısını ipek elbiseler ve mücevherler içinde görebilse iyi olacağını düşünür. "O adamla bir kere daha oynayacağım," der bir akşam kendi kendine. Sabina'ya hiç danışmadan vadiye gider ve on bin gine karşılığında iddiaya girer. Fakat artık kötü adam oyununu oynamaya hazırdır. Delikanlı yaşlı adamın kazandığını görünce dehşete düşer. Lassa Buaicht'in yüzü kararmaya ve ciddileşmeye başlar ve Sculloge'a bir büyü yapar. Buna göre kendisine ışığın kılıcını getirene dek delikanlı asla aynı çatı altında iki kere uyuyamayacak ya da şafak perisinin, yani karısının yanında yatamayacaktır. Delikanlı perişan bir halde eve ulaştığında karısının her şeyden haberdar olduğunu görür. Karısı her şeyin yoluna gireceğini söyleyip onu yatıştırır. Kocasına bir at verir, bu at tıpkı *Arap Geceleri*'ndeki küheylan gibi hem karada hem de denizde çok hızlı koşabilmektedir. Delikanlı karısının babasının kalesine varana dek hiç durmadan gider. Sonradan karısının babasının iyi bir rahip ve kötü Lassa Buaicht'in kardeşi olduğunu

öğrenecektir. Bu iyi rahip ışığın kılıcının üçüncü kardeşlerinin elinde olduğunu söyler. Bu üçüncü kardeş çok güçlü bir büyücü olan Fiach O'Duda'dır ve büyülü bir kalede yaşamaktadır. Pek çok kahraman bu kaleye girmeye çalışmış, fakat kötü büyücü bu kahramanların hepsini öldürmüştür. Kale üç tane duvar tarafından çevrelenmektedir. Birinci duvarı aşabilen kişiler olmuştur, fakat bunların hiçbirisi geriye dönememiştir. Sculloge cesaretini yitirmez, karısının babasından siyah, sihirli bir at alarak Fiach O'Duda'nın kalesine doğru yola koyulur. Sihirli at ilk duvarı çevik bir şekilde atlar. Sculloge getirip kendisine kılıcı vermesi için büyücüye seslenir. Uzun boylu, kapkara teni ve gözleri, hüzünlü bir yüz ifadesi olan bir adam dışarıya çıkar, alevler saçan kılıçla Sculloge'a saldırır. Fakat göz açıp kapayana dek sihirli at geri dönüp duvarın üzerinden dışarıya atlar ve binicisini kurtarır. Fakat atın kuyruğu kopmuş ve içeride kalmıştır. Sculloge karısının babasının sarayına döner ve geceyi orada eğlenerek geçirir.

İkinci gün Sculloge beyaz bir atla yola çıkar. Kaleye ulaştığında ilk duvarın yıkıldığını görür. İkinci duvarın üstünden atlar ve bir önceki gün olan olay tekrarlanır, fakat bu sefer ata hiç zarar gelmez.

Üçüncü gün Sculloge yürüyerek gider, elinde Orpheus'unkine benzeyen bir arp vardır. Arpı çaldıkça çimenler boyunlarını dikip, ağaçlar dallarını eğip dinlerler. Kalenin tüm duvarları yerle bir olur, böylece Sculloge kolaylıkla üst kattaki odaya kadar çıkar. Arpten çıkan sesle kendinden geçmiş olan Fiach burada uyumaktadır. Sculloge duvarda bir kının içinde asılı duran kılıcı alır ve iyi kralın sarayına geri döner. Karısının verdiği ata atlar, hemen vadiye gelip hâlâ lanetler yağdıran ve onu tekrar bahse girmeye davet eden Lassa Buaicht'e kılıcı fırlatır.

"İşte, hain adam, al, ışık kılıcı burada!" diye bağırır gök gürültüsünü andıran bir sesle. Kılıcı kınından çekerken tüm vadi tıpkı güneş ışığı ile olduğu gibi aydınlanır ve zavallı Rahip yere yıkılır. Onu karşılamaya gelen sevgili karısı da kahkahalar atarak kendisini Sculloge'ın kollarına atar.

Kasım, 1870.

V

BARBAR DÜNYANIN MİTLERİ

İlk dört bölümde öne sürülen şimşek, fırtına, bulutlar ve güneş ışığı ile ilgili çok sayıda mitin incelenmesi ile örneklendirilen mitoloji kuramı başlangıçta sadece Aryan dünyasının mitik ve efsanevi özellikleri esas alınarak oluşturulmuştu. Doğal olguların kişileştirilmiş şekli oldukları çok açık olan Veda'daki tanrıların isimleri ile birlikte Batıdaki pek çok tanrı ve kahramanın isimlerinin fonetik özdeşliği, felsefi düşüncelerin Hume ve Comte'nin çalışmalarında belirtilerini gösterdiği ve Yunan, Hindu, Kelt ve Germen efsanelerinin detaylı bir incelemesinin de büyük ölçüde ispatladığı bir kuramın oluşmasına yol açtı. Barbar kültürünü incelemeye başlamadan önce Aryan dünyasının sınırları dahilinde yürütülen araştırmaların sonuçlarını özetleyelim.

İlk olarak şunu söyleyebiliriz; tıpkı Fransızca, İtalyanca ve İspanyolca'nın Latince'den doğması gibi, Hindular, Persler, Yunanlar, Romalılar, Keltler ve Germenler tarafından konuşulan tüm dillerin ortak bir dilden doğduğu kanıtlanmıştır; bu dil eski Aryan dilidir. Bu tartışılmaz gerçekten yola çıkarak bu değişik

ırkların Aryan kökleri nedeniyle diğer unsurlarla beraber ortak bir ırk unsuruna sahip oldukları sonucuna varabiliriz. Hint-Avrupa ırklarının saf Aryan soyundan gelmesi ihtimal dışıdır, çünkü ülkeler her seferinde kendilerini fethedenlerle soylarının değişik ölçülerde karıştığı daha alt ırklar tarafından işgal edilmiştir; fakat her Hint-Avrupalının kökeninde bir ölçüde Aryan ırkı bulunması ihtimali kuvvetlidir.

İkinci olarak; ortak ahlaki, dini yargılar, yasal ve törensel uygulamalar ile birlikte, aynı soydan gelen bu insanların ortak mitlere, batıl inançlara, atasözlerine, edebiyata ve efsanelere sahip olduğunu görüyoruz. Hindu anne çocuğunu, ufak tefek ayrıntılar dışında İskoçların ya da İskandinavyalıların çocuk masallarına çok benzeyen peri masalları ile eğlendirir ve çocuğuna söylediği kelimeler İsveç ve Kelt dilindeki kelimelere benzer. Hiç kuşkusuz bu hikâyeler değişik yerlerde birbirlerinden bağımsız olarak oluşmuştur ve ağızdan ağza yayılmıştır, fakat dikkatli bir inceleme efsane ve inanışların çoğunda durumun bu olmadığını ortaya koyar. İki hikâye arasındaki benzerlik, örneğin Sadık John, Rama ve Luxman arasındaki benzerlik öylesine büyüktür ki birbirlerinden bağımsız olarak oluşmuş olmaları inanılmaz gelmektedir. Öte yandan aradaki farklar da öyle önemlidir ki birinin diğerinin kopyası olma ihtimali de elenmektedir. Ayrıca, Sigurd ve Thesus, ya da Helena ve Sarama gibi mitlerin özü, bizleri dağınık Hint-Avrupa kabilelerin birbirleri ile ticari ve zihinsel bir paylaşımda bulunmaya henüz başlamadıkları, bu nedenle de bu hikâyeleri birbirlerinden duyamayacakları bir döneme götürmektedir. Bu nedenle her ne kadar şaşırtıcı da olsa varabildiğimiz en akla yakın ve doğal sonuç şudur; ortak bir kökenden dillerini ve geleneklerini alan Aryan ulusları, aynı kökenden ayrıca efsanelerini al-

mışlardır. Tıpkı bazı kelimeleri korumuş oldukları gibi Cinderella ve Punchkin'i de korumuşlardır.

Üçüncü olarak da, bu masalların birkaç grup halinde sınıflandırılmasının mümkün olduğu anlaşılmıştır; ayrıca, her grubun esas miti, yani kendisinden sayısız masalın türetildiği ilkel öykü, aslında herhangi fiziksel bir fenomenin tanımından başka bir şey değildi. Bu tanım, tüm doğal fenomenlerin insanların içlerindeki iradeye benzer bir iradenin doğrudan çabasıyla ortaya çıktığını düşündükleri için her şeyin kişileştirildiği bir çağın şiirsel söylemi ile ifade edilirdi. Böylece mitolojinin hem bilim hem de dini felsefe ile ortak kökleri olduğu sonucuna varıyoruz. Vritra'yı fetheden Indra miti ilkel Aryan biliminin teoremlerinden bir tanesiydi; bu fırtınanın geçici açıklamalarından biriydi, gözlemler ve uzun süren araştırmalar daha iyi bir açıklama sağlayana dek insanlar için yeterliydi. Ayrıca içinde bir teolojinin de başlangıcını barındırıyordu, çünkü hayat veren güneş ışığı ilkel tanrı kavramının önemli bir parçasını oluşturmaktaydı. Son olarak, gerek Homeros'un destanlarında, gerekse William Tell ve Boots'un efsanelerinde yer verilen sayısız mitin de kökenini oluşturdu.

Yarım yüzyıl önce Jacob Grimm'in araştırmaları sonucu ortaya atılan ve Aryan ırkının mitolojisi ile ilgili olarak şu ana dek en baskın olan teori budur. Bu teorinin temelini oluşturan genel ilkelerin evrenselliğini barbar dünyanın çeşitli efsane ve hurafeleri ile sınama görevi de bize düşüyor. Doğal olguları bilinçli zekânın içsel fenomenleri ile açıklama, Aryan atalarına özgü bir alışkanlık değil, psikolojinin de göstermiş olduğu gibi, ilkel düşünce biçimini şekillendiren koşulların kaçınılmaz bir sonucu olduğu için barbar kültürünün de doğanın güçlerini kişileştirmelerini ve onların dünya üzerindeki eylemleri hakkında mitler yapmalarını

bekleyebiliriz. Ortaya çıkan mitolojik yapıların Aryan kültüründekilere benzemesi ise bizi şaşırtmamalıdır. Aslında böyle bir benzerlik mutlaka dikkatimizi çekmeli ve henüz araştırmaların başındayken mitik öykülerdeki benzerliğin ortak bir kültür kökeninin kanıtı olarak alınıp alınamayacağı ve bu benzerliğin sadece her çağda ve her yerde eğitilmemiş zekâların benzer çalışmaları olarak yorumlanıp yorumlanamayacağı üzerine düşünmemiz gerekir.

Dillerin karşılaştırmaları ile elde edilen benzerlikler de, dikkatli bir şekilde kullanılmaları halinde bu bölümde bize fayda sağlayacaktır. Dikkat edilmezse bu benzerlikler bizim için aydınlatıcı olmaktan çok kafa karıştırıcı olur. Max Muller tarafından oluşturulan bir teorem, yüzeysel benzerliklerin eğitimli bir araştırmacı için bile nasıl yanıltıcı olabileceği hakkında bize mükemmel bir örnek sağlar. Max Muller mit çalışmalarını kelimelerin incelenmesi ile elde edilen bilimsel doğruluk seviyesine çıkarma gibi takdire değer bir çaba içine girmiş ve filolojinin en önemli alanlarından birini çalışma alanına dahil etmek istemiştir, fakat bu çaba sadece işleri daha çok karıştırmıştır. Dilbilim öğrencisi tarafından öğrenilmesi gereken ilk derslerden biri eklemeli dillerdeki kelimeleri doğrudan karşılaştırmanın faydasız olduğudur. Örneğin, İngilizce "twelve" (on iki) kelimesini Latince "duodecim" ile yan yana koyabilir ve bir sonuca ulaşmadan saatler boyunca bu kelimeler üzerinde çalışabilir ve aynı kökten türediklerini aklınıza bile getiremeyebilirsiniz. Fakat her iki kelimeyi ayrı ayrı alıp ilkel biçimlerine doğru incelerseniz ve geriye doğru giderken her değişiklik üzerinde durursanız, biçimi çok değişmiş bu iki kelimenin de atası olan sözcüğe, yani Aryan

dilindeki "dvadakan" sözcüğüne ulaşırsınız. (*) Diğer yandan tarihsel bir araştırma yapmadan kelimeler arasındaki benzerliğe güvenmemeniz gerekir. Aynı dilde bile, benzer görünse bile çok faklı kökenlere sahip iki kelime çok farklı olabilir. Fransızca'da "souris" (fare) ve "souris" (gülümseme) kelimeleri aynı şekilde telaffuz edilir, fakat bir tanesi Latince "sorex" kökünden gelmekteyken diğeri Latince "subridere" kökünden gelir.

Max Muller bize kelimelerin incelenmesinde olduğu kadar mitlerin incelenmesinde de çok önemli olan bir ilkeden bahsetmektedir. (**) Her ne kadar özlerindeki olaylar birbirine benzese de İskandinavya öyküsü olan *Zalim Dev*'i Hindu öyküsü olan *Punchkin* ile aynı kefeye koymamanız gerekir. Her iki efsanede de bir büyücü aynı ailenin birkaç üyesini taşa çevirir, ailenin en genci onları kurtarmaya gelir ve onların yanına gelirken yolda birkaç deve yardım eder. Büyücünün yaşadığı kaleye varınca kalede kendisini kabul etmeye hazır esir düşmüş bir prenses bulur. Her iki hikâyede de büyücünün yaşamı çok uzaklardaki bir adada saklanmış olan bir şeye bağlıdır. Kurnaz prenses ve kendisine minnettar olan devlerin yardımı ile şanslı genç saklı da olsa bu şeyi bulmayı başarır. Her iki hikâyede de genç ailesini kurtarır ve daha sonra tüm bu dertleri başlarına açan kötü büyücüyü yok eder. Bu kadar çok benzerliğe rağmen, eğer ben onu yanlış anlamıyorsam, Max Muller, her iki hikâyeyi de ayrı ayrı inceleyip ilkel mitik özelliklerinden emin olmadıkça benzer kabul etmememiz gerektiğini söyler. Aksi halde bu benzerlik tıpkı Fransızca

---

(*) "Twelve" sözcüğünün incelemesi için bkz. "*Dilin Başlangıcı*" *(The Genesis of Language)* adlı makalem, North American Review, Ekim 1869, syf. 320.

(**) *Chips from a German Workshop*, II. Cilt, syf. 246.

"fare" ve "gülümseme" kelimeleri arasındaki benzerlik gibi sadece tesadüfi olabilir.

Fakat biraz araştırma bizi bu karışıklıktan kurtaracak ve kelimelerin ve hikâyelerin karşılaştırılması ile ortaya çıktığı iddia edilen benzerliğin tamamen yüzeysel olduğu konusunda ikna edecektir. Kelimelerde çoğu zaman bizi şaşırtan değişimler söyleyişin birkaç iyi belirlenmiş fizyolojik ilkesine dayanır ve filoloji bu ilkeleri iyice öğrendiği için "kesin bilimler"den bir tanesi olarak yöntemlerden ve sonuçlardan hemen hemen emin bir hale gelmiştir. Bu bilim dalında diğer bilimlerden çok daha fazla gerekli olan zorlu hazırlıkları yapmadan bu alana girmek isteyen yazarlar bu alanda ancak hata yapabilirler. Eğitimli bir dilbilimcinin çalışmaları eğitimli bir gökbilimcinin çalışmalarından daha fazla keyfi değildir. Gökbilimcinin tahminleri nasıl dayanaktan yoksun değilse, dilbilimcininkiler de öyledir. Örnek vermek gerekirse; her dilbilimci s harfinin r"ye, geniş a- sesinin dar o- sesine dönüşebileceğini bilir, fakat bir kelimede bir sonraki harfin etkisini göz önüne almaksızın sadece r harfinin s'ye ya da o'nun a'ya dönüştüğü varsayımına dayanıp da bir iddia ortaya atarsanız dilbilimci size karşı çıkacaktır.

Hikâyeleri incelerken de elimizde kesin kurallar bulunmamaktadır. Bir hikâyedeki üç-başlı yılanın bir başka hikâyede üç-başlı adama dönüşmesini gerektiren değişmez bir ilke yoktur. Bir hikâyedeki Hindu büyücüsünün başka bir hikâyedeki Norveçli devin ya da Keltlerin karşılığı olmasını gerektiren bir yasaya mitolojide rastlayamayız. Tıpkı dildeki söyleyiş kuralları gibi, bu alanda da kurallar öyle çok basit değildir. Kısacası, her ne kadar yöntemleri ve sonuçları itibariyle bilimsel olabilse de mit araştırmaları, filoloji gibi kendi başına bir bilim oluşturmaz. Fiziksel

coğrafyanın işgal ettiği zemine benzer bir zemin üzerinde, ya da Almanların "dünya-bilgisi" dedikleri şey üzerinde yer alır. Yeryüzünde olan her şeyin fiziksel yasalara tabi olduğunu hiç kimse inkâr edemez; fakat yağmur, heyelan, magnetik değişimler gibi olguları, bitki ve insanların dağılımını belirleyen tek bir yasa olduğu da söylenemez. Tüm bu olgular fizik, kimya, jeoloji ve fizyoloji gibi çeşitli bilimlerden elde edilen ilkeler ile açıklanır. Aynı biçimde, hikâyelerin gelişimleri ve dağılımları da filoloji, psikoloji ve tarihin de katkıda bulunduğu değişik kaynaklar yardımı ile açıklanabilir. Bu yüzden Max Muller tarafından açıklanan olaylar arasında gerçek bir benzerlik yoktur. Birbiri ile hiç ilgisi olmayan iki kelime tamamen aynı biçimi alabilir, fakat Punchkin ve Zalim Dev gibi iki hikâyenin birbirinden bağımsız olarak ortaya çıkması ihtimali dünyanın iki zıt ucundaki iki mercan kayalığının tamamen aynı iki adaya dönüşmesi ihtimalinden daha fazla değildir.

O halde, efsaneler arasındaki benzerliğin akrabalık işareti olduğunu kabul edip yolumuza bundan hiç şüphe duymadan mı devam edeceğiz? Maalesef bu kadar basit bir yargı ile yetinemeyiz; zira bir de düşünülmesi gereken ne çeşit ve hangi ölçüde benzerliğin akrabalık kanıtı sayılabilmesi için yeterli olduğu konusu var. İşte tartışmaların çıktığı nokta da burasıdır. Kesin yargılara varabilmemiz için çok sayıda kanıtın toplanmış olması gerekir. Aryan konusu dahilinde kaldığımız sürece işimiz kolaydır, çünkü elimizde bol miktarda kanıt vardır. Daha araştırmanın başında Aryan ırkının ortak bir dile ve uygarlığa sahip olduğunu bilmekteyiz ve bu yüzden ortak bir efsaneler topluluğunu miras aldıkları sonucuna kolaylıkla varabiliriz. Barbar dünya içinse bunun tam tersi geçerlidir. Filoloji tüm barbar kültürlerin ortak bir kökeni

olduğunu göstermez. Ortak ilkel bir dil fikri dilbilimin sadece başlangıç aşamalarında savunulan bir fikirdi. Şimdi ise var olan dillerin ortak bir atadan ortaya çıkmadığını biliyoruz. İnsan ırkının birliği konusundan bahsetmiyorum. Bu konu filoloji biliminin tamamen dışında kalmaktadır. Dil biliminin kafatasları ya da kemikler ile bir ilgisi yoktur ve kelimeleri karşılaştırarak siyahların beyazların kardeşi olup olmadığını ya da değişik ırkların aynı kökene sahip olup olmadığını anlayamayız; bu soruları yanıtlayacak olan bilim karşılaştırmalı fizyolojidir. Fakat dilbilimi bize, birbirine benzeyen pek çok dil doğurabilecek kadar süreklilik gösteren ve yayılan bir dilin oluşabilmesi için belli ölçüde uygarlığın gerekli olduğunu gösterebilir. Barbar dilleri ise ne süreklilik gösterebilmiş ne de yayılabilmişlerdir. Barbarlar arasında her küçük aile grubunun kendi diyalekti vardır ve kendi istedikleri biçimde sözcük türetirler. Her iki ya da üç kuşakta dil öyle çok değişir ki zaman içinde kimliğini yitirir. Aryanların elli yüzyıl boyunca korumayı başardıkları rakamlar ve şahıs zamirleri bile Polinezya'da birkaç yılda bir değişir. Kaptan Cook'un zamanından beri Tahiti dilinde on temel sayıdan beş tanesini atılmış ve yerine yenileri getirilmiştir. Amazon bölgesinde yerlilere özgü dili çok iyi öğrenebilirsiniz, fakat yirmi yıl sonra buraya tekrar geldiğinizde öğrendiklerinizin eskimiş ve işe yaramaz olduğunu görürsünüz. Bu nedenle barbarların eski Aryan dili gibi kimliğini koruyabilmiş ve üç ya da dört bin diyalekti doğurmuş bir dil ürettiklerini düşünmek doğru olmayacaktır. Süreklilik gösteren bir dilin oluşabilmesi için önce birkaç kabilenin bir araya gelip topluluk oluşturabilmesi ve böylece geniş ölçekte iletişime ihtiyaç duyulması gerekir. İnsanların ulus olarak örgütlendikleri yerlerde varlığını uzun süre devam ettiren diller ortaya çıkmıştır

ve bu dillerden türeyen diyalektler akrabalık izleri taşıyabilir, fakat insanların birleşmeyip kabileler halinde kaldıkları yerlerde dilleri sürekli olmamış, organik gelişme gösterememiş ve hiçbir zaman var olmayan akrabalığın izlerini de sergileyememiştir.

Yukarıda anlatılanların barbar kültürün mitlerinin kökeni ve yayılması ile olan ilgisi açıktır. Ortak bir dilin olmadığı yerde ortak bir efsaneler topluluğuna sahip olmak imkânsızdır, bu yüzden de filoloji, barbar mitlerinin birbiri ile ve Aryan ve Sami dünyasının mitleri ile ilgili olmadığını söylemektedir. Yunanistan'da ve Norveç'te anlatılan hikâyelerin ortak bir soydan gelme ihtimali vardır, çünkü bu hikâyeleri anılarında korumuş olan insanlar ortak bir dil konuşurlar ve aynı uygarlığın mirasçısıdırlar. Fakat Labrador ve Güney Afrika'da anlatılan benzer hikâyelerin aynı kökene sahip olmaları olası değildir, çünkü hem Eskimoların hem de Zulu'nun şu anki ırk özelliklerini, her biri mit oluşturabilecek bir kültür ya da dil sahibi olmadan önce kazanmış olmaları ihtimali vardır. Benzerliğin doğasına ya da boyutuna göre, bu hikâyelerin dünyanın bir yerinden diğer yerine mi taşındığına ya da değişik yerlerde birbirlerinden bağımsız mı türetildiklerine karar verilmelidir.

Burada filolojinin yöntemleri bize faydalı olabilecek bir kural sunar. Karşılaştırma yapılırken, doğal sesleri taklit eden kelimeler var oldukları dillerdeki akrabalığın kanıtı olarak ele alınamazlar. Bu tür kelimeler arasındaki benzerlikler ortak bir atanın varlığını ispatlamaz. Üstelik bu kelimeler birbiri ile hiç ilişkisi olmayan dillerde de sık sık karşımıza çıkar. Bu yüzden mitolojide ilkel nitelikleri belli olan iki hikâye ile karşılaştığımızda bunların birbirlerinden bağımsız olarak oluşmuş olduğunu rahatlıkla varsayabiliriz. Jack ve Fasulye Sapı miti dünyanın her tarafında

bilinir; fakat insanların ancak tırmanarak ulaşabileceği, gökyüzünün de ötesinde bir ülke olduğu fikri her barbar kültürde karşımıza çıkabilir. Aryan'lar arasında olduğu gibi, Amerikan kabileleri arasında da, gökkuşağı ve Samanyolu ruhların öteki dünyaya giderken üzerlerinden geçtiği Ölüler Köprüsü fikrine katkıda bulunmuştur. Almanya'da ve Güney Afrika'da tilki ve çakalların davranışları kurnazlığın kaba kuvveti yendiği masalların oluşmasına neden olmuştur. Dünyanın her tarafında ayıların ve sırtlanların kısa, kalın kuyruklarını, sıçanın tüysüz kuyruğunu ve köstebeğin körlüğünü açıklayan benzer hikâyeler vardır. Ve hemen her ülkede insanların canavara, bitkiye ya da taşa dönüşebileceği, güneşin bir şekilde bağlandığı ya da her gün aynı yolu izlemek zorunda bırakıldığı inancına, fırtına bulutlarının çok aç ejderhalar olduğu ya da saklı hazineleri ortaya çıkaran tılsımlar olduğu fikrine rastlayabiliriz. Tüm bu kavramlar ilkel insanlar için o denli belirgindir ki ufak detaylarında çok dikkat çeken bir benzerlik olmadığı müddetçe bunlar üzerine kurulan hikâyeler arasında ortak bir köken aramaya gerek yoktur. Diğer yandan, her şeyi yok eden tufan hakkındaki çok sayıda mit hiç şüphesiz, kısmen zaman zaman oluşan yerel su baskınlarının anılarından, kısmen de Kutsal Kitap'ta anlatılan tufanın Katolik ve Protestan misyonerler tarafından tüm dünyaya yayılması gerçeğinden ortaya çıkmıştır. (*)

Şimdi de Dr. Brinton tarafından bilimsel incelemesinde özenle ele alınan Amerikan mitlerinden birkaç örnek verelim. Herakles'in, Perseus'un, Hermes'in, Sigurd'un ve Indra'nın hikâyelerinde

(*) Tufan hakkındaki değişik efsaneler için bkz. Baring Gould, *Patriklerin ve Kâhinlerin Efsaneleri, (Legends of the Patriarchs and Prophets)*, syf. 85-106.

rastladığımız ve bizi şaşırtan zekâ örneklerini ve hayal gücünü Yeni Dünya'nın mitlerinde bulamıyoruz. Amerikan yerlilerinin mitik kültürü alt seviyede bir kültür ve kıt bir zekâ ürünü olabilecek kadar az ve basittir. Sadece kişiler daha basit bir şekilde anlatılmaz, ayrıca düşük bir hayal gücünün göstergesi olan abartıya başvurma eğilimi de vardır. Fakat sanatsal işleyiş yöntemleri arasındaki farkları hesaba kattıktan sonra, Eski ve Yeni Dünya mitolojileri arasında esaslı bir benzerlik olduğunu söylememiz gerekir. Hermes, Prometheus ve Kadmos örneklerinde olduğu gibi, kültür mitleri ile birleştirilmiş güneşle ve fırtına ile ilgili mitlere rastlıyoruz. Bunların Amerikan mitlerindeki benzerleri Michabo, Viracocha, Ioskeha ve Quetzalcoatl'ın öykülerinde bulunabilir. "Dünyanın her yerinde olduğu gibi, Amerika'da da birçok kabile, onlara toprağı işlemesini, bitkilerin özelliklerini, resim yapmayı, büyünün gizlerini, kısacası her şeyi öğreten, sahip oldukları kurumları kuran ve dinlerini yayan, onları dışarıda kazandığı zaferlerle ve içeride huzurla yöneten, ölmeyen, fakat Frederic Barbarossa, Charlemagne, Kral Arthur ve diğer tüm büyük kahramanlar gibi gizemli bir şekilde ortadan kaybolan, yine de sevgili halkını zafere ve mutluluğa götürmek için her an geri dönmeye hazır bir kişiden bahsetmiştir. (*) Kolomb'un zamanından çok önce uzak doğudan gelip uygarlığın esaslarını ve dini bildiren Quetzalcoatl gibi sakallı ve beyaz tenli kahramanların sayısız hikâyelerini herkes bilir. Bu hikâyeleri ilk duyanlar, her hikâyenin temelini gerçek kişilere dayandırma eğilimleri ile bahsedilenlerin bu kıtayı Kolomb'dan önce ziyaret eden Avrupalılar olduğunu düşünmüşlerdir. Fakat konunun bilim-

(*) Brinton, *Yeni Dünyanın Mitleri (Myths of the New World)*, syf. 160.

sel bir araştırması bu tür fikirleri geçersiz kılmıştır. Bu tür efsaneler bu yorumu çürütecek kadar fazla, birbirlerine benzer ve sembolik tir. Fakat bunları dikkatli bir şekilde birbirleri ile ve Eski Dünya'nın mitleri ile karşılaştırırsak gerçek doğaları ortaya çıkar.

Bu kültürel kahramanların en ünlülerinden bir tanesi Manabozho ya da Michabo denen, aynı zamanda Ulu Tavşan diye de adlandırılan kahramandır. Dr. Brinton, Algonquin ırkının değişik kollarının hiç istisnasız bu hayali yaratıktan bahsettiğini yazar. Michabo sadece değişik kabilelerin yöneticisi ve koruyucusu değildi, aynı zamanda onların dinsel ayinlerinin yaratıcısı, havanın hükümdarı ve yeryüzü ile cennetin yaratıcısı ve koruyucusu idi. Nimrod gibi büyük bir avcıydı. "Kimi zaman kardeşi Kar ile beraber gökyüzünde yaşadığı ya da evini kuzeyde, Kuzey Buz Denizi'nde yüzen bir buz kütlesinin üstüne inşa ettiği söylenirdi... Fakat misyonerlerin en eski yazılarında Doğuya yakın yerlerde yaşadığından bahsedilirdi ve güneşin doğduğu yerde, toprağı çevreleyen uçsuz bucaksız okyanusun kıyısında onun evi vardı, her gün oradan ışığını yollardı." (*) Bu tür yazılardan Michabo'nun tıpkı Minos ya da Kadmos gibi bir bilge ve lider olduğunu anlıyoruz. Bu kahramanlar gibi Michabo da güneşin hayat veren gücünü kişileştirilmiş şeklidir ve her gün doğudaki evinden dünyanın yeniden hayat bulması için çıkar. Bu ismin etimolojisi de efsanenin kendisine dair imalar taşır. "Yüce" anlamına gelen "michi" sözcüğü ile "tavşan" ve "beyaz" anlamlarına gelen "wabos" sözcüklerinin birleştirilmesinden oluşmuştur. Michabo "Yüce Beyaz"dır, yani Şafak ve Doğu Tanrısı'dır. "Yüce Tavşan" lakabını almasına neden olan karışıklık da, kurt adam konusunu işlerken

(*) Brinton, *Yeni Dünyanın Mitleri (Myths of the New World)*, syf. 163.

gördüğümüz Aryan ve Sami mitolojisinde sık sık rastlanılanlara benzer.

Michabo'nun güneşle ilgili özelliklerini aklımızda tutarak onunla ilgili mitlerin ne kadar anlamlı olduklarına bakalım. Bu efsanelerin ilk grubunda o "Ay'ın torunudur, babası Batı Rüzgârı'dır ve annesi onu doğururken ölen bir bakiredir. Ay, gece tanrıçasıdır ve Şafak ise onun Sabahı doğuran ve böylece kendi kendini yok eden kızıdır. Doğu aydınlığın ruhu iken Batı da karanlığın ruhudur, aydınlıktan önce gelir ve tıpkı akşamın sabahı doğurması gibi o da aydınlığı doğurur. Efsaneye göre erkek çocuk annesinin ölümünün intikamını babasından almak ister ve böylece uzun sürecek olan kıyasıya bir mücadeleye girişir. Bu mücadele dağlarda başlar. Batı pes etmek zorunda kalır. Manabozho onu nehirlerin, dağların ve göllerin üzerinden kovalar ve nihayet dünyanın bir ucuna gelirler. "Dur," diye bağırır oğluna. "Benim gücümü biliyorsun, beni yok etmek imkânsızdır." Aydınlık ve karanlık arasındaki mücadele o zamandan beri de sürmektedir, bu mücadelenin bir sonu yoktur, çünkü rakiplerin her ikisi de ölümsüzdür. (*)

Veda'da bile bu denli aşikâr olan bir anlatım yoktur. Iroquois (bir Kızılderili federasyonu) geleneği de buna benzemektedir. Burada da ikiz kardeşler vardır, (**) bu kardeşlerin annesi Ay'ın kızı olan bakiredir ve onları doğururken ölmüştür. Bu kardeşlerin

---

(*) Brinton, *Yeni Dünyanın Mitleri (Myths of the New World)*, syf. 167.

(**) Bu hikâye belli ölçüde Hindu mitolojisinde güneşin doğuşunu ve batışını temsil eden ikiz tanrılar Asvinlere, isimleri "Zeus'un oğulları" anlamına gelen ve akşam ve sabah yıldızları ile özdeşleşen Dioskouroi'ye (Castor ve Pollux) ve İskandinav mitolojisindeki Doğru ve Yanlış adındaki kardeşlere benzemektedir.

isimleri Ioskeha ve Tawiskara'dır. Iroquois federasyonu üyelerinin konuştuğu Oneida diyalektine göre bu isimler "Ak olan" ve "Kara olan" anlamına gelmektedir. Hıristiyan fikirlerinin de etkisiyle bu kardeşler arasındaki mücadele Ormuzd ve Ehrimen arasındaki mücadele gibi ahlaki bir boyut kazanmıştır. Fakat mitin ilk halinde böyle bir boyut yoktur ve Dr. Brinton hiçbir Amerikan kabilesinde Şeytan kavramının bulunmadığını göstermiştir. Yumruk yumruğa karşılaştıkları zaman "Kara olan" yenilir ve galip gelen Ioskeha büyükannesinin yanına döner, "uzak doğuda, Büyük Okyanus'un kıyılarında, güneşin doğduğu yerde evini kurar. Zaman içinde insan ırkının atası ve Iroquois ırkının da koruyucusu olur." Toprağı verimli kılar ve çocuklarına ateşi öğretir. "Ekinleri sulayan ve gözetleyen odur," ve "onun yardımı olmadan hiçbir şey yapamazlar". Uygar insanlar bile güneş enerjisi olmadan bir şeyler yapmakta zorlanırlar. Nasıl istersek öyle diyelim, ister loskeha, Michabo ya da Phoibos, cömert güneş hepimizin efendisidir ve hayatta kalmamızı sağlar.

Bu basit hikâyelerin açıklanmasında bize yardımcı olan ilkeler aynı zamanda daha karmaşık olan Meksika ve Peru mitolojileri için de birer anahtar olabilirler. Yukarıda tartışılan tanrılar gibi, Viracocha, yani Quichuas ırkının yüce tanrıları Titicaca Gölü'nün içinden ortaya çıkar ve batıya doğru yolculuk yapar. Şimşekleri ile kendisine karşı gelenleri yok eder ve nihayet Batı Okyanusu'nda gözden kaybolur. Aphrodite gibi, isminde kökeninin kanıtlarını taşır, Viracocha "deniz köpüğü" anlamına gelmektedir, bu nedenle O "Beyaz olan"dır, dalgaların üzerindeki köpükler gibi ufuktan yükselen ışık tanrısıdır. Güney Amerika'da yaşamış yerli bir grup olan Aymara'lar esas atalarının beyaz olduğundan bahsederler, Dr. Brinton bize Perulular'ın bugün bile beyaz tenli

insanlara Viracocha dediğini söyler. Quetzalcoatl miti de aynı özelliklere sahiptir. Tüm bu güneşsel kahramanlar nitelikleriyle ve başardıkları işlerle Eski Dünya'nın kahramanlarına dikkat çekecek şekilde benzerler. Apollo'nun, Herakles'in ve Hermes'in vasıflarını birleştirirler. Herakles gibi, onlar da doğudan batıya doğru yolculuk eder, karanlığın, fırtınanın ve kış mevsiminin güçlerini Zeus'un şimşekleri ve Phoibos'un hedefini hiç şaşırmayan okları ile yok ederler ve zafer sarhoşluğu içinde dalgaların gök kubbe ile birleştikleri yer olan dünyanın batı ucunda gözden kaybolurlar. Ya da, ikinci bir hikâye grubunda Hermes gibi, yaz sabahının yumuşak esintileri ile ortaya çıkarlar, memeleri canlandırıcı yağmur ile dolu olan parlak göksel inek sürüsünü önlerine katarak yürürler. Bu Amerikan kahramanlarının beyaz tenleri ve uzun sakalları, Yunan kahramanlarının açık renk tenlerine ve saçlarının uzun, altın rengi lülelerine benzetilebilir. Büyük bir olasılıkla Peru ya da Meksika'da yuvarlak sakal ne kadar nadirse, sarı saç da Yunanistan'da nadir görülen bir özellikti, fakat yine de her durumda verilen tanımlar kahramanın güneşle ilgili niteliklerine uymaktadır. Ne var ki, Amerikan efsanelerinde önemli bir olaylar topluluğuna rastlamıyoruz. Şafak karşımıza sık sık çocuğu Gün'ü doğururken ölen bakire anne olarak çıkmaktadır, fakat hiçbir yerde onun güneşsel sevgilisi tarafından önce kur yapılan, daha sonra da terk edilen sevimli, cesur ya da kurnaz bakire olarak tasvir edildiğini hatırlayamayız. Belki de Aryan mitlerinin zenginliği ve güzelliği başka hiçbir alanda bu denli açık değildir. Muhteşem efsaneleri ile birlikte Brynhild, Urvasi, Medeia, Aradne, Oinone ve diğer sayısız kadın kahraman mitolojimizden çıkarılırsa geriye çok yavan bir alan kalmış olur. Bunlar Atinalı drama yazarlarının ve Nibelungen ozanların

sanatsal yönden geliştirmek için hazır buldukları malzemelerdi. Fakat kabul edilebilir, sevimli toyluğu ile Yeni Dünya'nın mitolojisi, bu denli büyük bir destan ya da gerçek bir trajedi için gerek durum çeşitliliğini gerekse karmaşık nedenleri sağlamakta yetersiz kalmaktadır.

Biraz daha düşününce eşini fiziksel güç yoluyla elde eden ya da tıpkı bir ineği alır gibi kadını akrabalarından satın alan barbarların hayal güçlerinin asla genç kızların çok sevildiği, sevgilerinin yiğitlik gösterileri ile kazanıldığı efsaneler üretemeyecek olduklarını anlıyoruz. Bu tür hikâyeler varlıklarını Aryan kültürünü biçimlendiren romantik zekâ biçimine borçludurlar. Aryan uygarlığı, ırklarının dağılmasından önce bile kadın erkek ilişkileri hakkında böylesi yüce kavramları barındıracak kadar ileri bir uygarlıktı. Bu nedenle bu tür mitlerin barbar kültüründe olmaması şaşırtıcı değildir; fakat bu, Aryan mitolojisi ile barbar mitolojisinin ortak kökenleri olduğu varsayımının aleyhine olan bir durumdur. Eğer Sigurd ile loskeha, Herakles ile Michabo arasında genetik bir ilişki olsaydı, Brynhild ve Iole'nin, bir hikâye grubunda tamamen yok olurken, diğerinde varlığını devam ettirmesini açıklamak zor olurdu. Diğer yandan, Aryan ve Amerikan mitolojisi arasında yukarıda da bahsedilen benzerlikler değişik Aryan bölgelerinde anlatılan hikâyeler arasındaki benzerliklerden çok daha azdır. Gerçekten Barbar kökenli olan hiçbir efsane bir Aryan efsanesine, *Punchkin*'in öyküsünün *Zalim Dev* öyküsüne benzediği kadar çok benzememektedir. Michabo ve Viracocha mitleri, tıpkı doğal sesleri taklit eden sözcükler gibi, doğal olguların kopyasıdır. Kızılderililerin ya da Hint-Avrupalıların Güneş Tanrılarının temel özellikleri ile ilgili çok da fazla seçenekleri yoktu. Geceden, yada Şafaktan doğmuş olmalıydı, batıya doğru yolculuk

etmesi gerekiyordu ve yoluna çıkan kötüleri öldürecekti. Eğer bu tür benzerlikleri eleyecek olursak, Aryan efsaneleri ve barbar efsaneleri arasındaki benzerlikler tükenmiş olur. Eminim, Hint-Avrupa bölgesi dışına çıktığımızda Truva'ya giren tahta at, Sigurd'u Brynhild'in esir tutulduğu yere götüren at ve Sculloge ile birlikte Fiach'ın büyülü kalesine atlayan at gibi bazı detaylarla karşılaşmayız.

Bu nedenle varacağımız sonuç şu olmalıdır; Aryan efsaneleri ve onların dışında kalan dünyanın efsaneleri her ne kadar birbirlerine benzese de ortak bir kökene sahip değildirler. Değişik ırklarda karşımıza ortak mitik unsurların çıkması gerçeği, bize, benzer olguları açıklarken benzer insan zekâsının işe karıştığını göstermektedir. Fakat değişik ırkların kültürleri arasında bir akrabalık bağı kurabilmemiz için bundan daha fazlası gereklidir. Böyle bir bağ kurabilmemiz için sadece mitik fikirler topluluğuna değil, aynı zamanda bu fikirler üzerine kurulmuş hikâyeler topluluğuna da ihtiyacımız vardır. Michabo'nun Herakles'e benzerliğinin sadece, güneş olgusu üzerinde düşünme sonucu ilkel insanların hayal gücü ile ortaya çıkan özelliklerden ibaret olduğunu göstermemiz yetmez, ayrıca iki kahramanın benzer şekilde idrak edildiğini, tıpkı *Punchkin* ve *Zalim Dev* öykülerinde olduğu gibi, her iki öykünün keyfi detaylarda da benzerlik gösterdiğini kanıtlamamız gerekir. Dünyanın her tarafında güneşsel kahramanların belli bir yönde seyahat etmeleri ve karanlığın güçlerini yok etmeleri bize ilkel düşünce biçimini göstermesi açısından değerlidir, fakat değişik ırklar arasında ortak bir uygarlık birliği olduğunu gösteren bir kanıt olarak değersizdir. Aynı şey, belli rakamlarla ilişkilendirilen kutsallık için de geçerlidir. Dr. Blinton'un neredeyse tüm mitoloji sistemlerinde dört sayısının kutsal

kabul edilmesinin sebebinin doğu, batı, kuzey ve güney şeklindeki dört ana yöne tapınma olduğu yönündeki görüşü, yedi rakamının da öneminin, Aryan ve Sami kültüründe haftanın yapısına ve terminolojisine de damgasını vuran güneşe, aya ve diğer beş gezegene duyulan hayranlık olduğunu hatırladığımızda gerçekmiş gibi kabul edilebilir. (*)

Bu görüşlerden sonra, barbar mitlerinin birbirleriyle ve Aryan dünyasının mitleri ile karşılaştırılması daha da ilginç hale gelir, çünkü bu karşılaştırma dünyanın her yerindeki eğitilmemiş zekânın ortaya koydukları arasındaki benzerliği örnekler. İlk bölümümüzde, ay üzerindeki deliklerin Hint-Avrupalılar tarafından değişik şekillerde açıklandığını gördük; örneğin elinde bir çalı parçası olan bir adam ya da bir sopa üzerinde bir kova su taşıyan iki kardeş öykülerindeki gibi. Sri Lanka'da Sakyamuni'nin bir gün açlıktan yarı ölmüş bir halde ormanda dolaşırken dindar bir yabani tavşan gördüğü anlatılır. Tavşan akşam yemeğinde pişirip yemesi için ona kendisini ikram eder. Bunun üzerine gelecek kuşaklar onu görüp dindarlığını örnek alabilsinler diye kutsal Buda onu aya çıkarır. Samoan Adaları'nda bu kara benekler kadın figürü olarak yorumlanır. Bir zamanlar bir kadın bir çekiçle bir şeyler çakarken ay çıkar. Kadın ayı meyveye benzetir, aydan aşağıya inmesini ve çocuğuna bir parça ısıttırmasını ister. Ay bu hakarete çok öfkelenir, kadını, çekici ve çocuğu yer. Orada, ayın karnında hâlâ onları görebilirsiniz. Güney Afrika'da yaşamış vahşi bir ırk olan Hottentot'lara göre, ay bir zamanlar tavşanı dünyaya gönderir ve tıpkı kendisinin görünüp

(*) Bkz. Humboldt'un *Kosmos*'u, Tom, III. Syf. 469-476. Ana yönlere duyulan saygı teoloji eğitimi almış insanların zihinlerinde her zaman var olmuştur. Avrupa'da yaygın bir gelenek olan Hıristiyan kiliselerini doğu ve batı üzerindeki bir çizgide inşa etme geleneği bunun kanıtıdır.

kaybolması gibi, insanların da öleceğini ve sonra yeniden hayata döneceklerini onlara bildirmesini ister. Fakat aptal tavşan mesajın içeriğini unutur ve dünyaya indiğinde Ay'ın her yok oluşunda geri döndüğünü, fakat insanların öldüklerinde şeytanın yanına gideceklerini bildirir. Aptal hayvan aya geri dönüp yaptığını söylediğinde Ay öyle çok sinirlenir ki baltasını kaptığı gibi tavşanın kafasına savurur. Fakat baltanın hedefi şaşar ve tavşanın dudağını yarar; işte "tavşan-dudak"ın esas öyküsü budur. Canı acıyan ve uğradığı hakarete sinirlenen tavşan da Ay'ın üzerine atlar ve yüzünü çizer. İşte, Ay bugün de yüzünde tavşanın pençesinin izlerini taşımaktadır. (*)

Klasiklerle ilgilenen herkes Ay Tanrıçası Selene'nin aşkını reddettiği için Endymion'u derin bir uykuya mahkum ettiğini, güneşin her batışında gelip Latmian Tepesi'nde onun başında dikildiğini ve üzümlerle dolu asmaların sardığı ve yarısını karaağaçların gizlediği bir tapınağın mermer merdivenlerinde yatarken onu izlediğini bilir. Bu yükselen ayın batan güneşe bakışını temsil eder. Labrador'da benzer bir olgu farklı bir hikâye ile anlatılır. Eskimolar için Güneş bir genç kızdır, Ay ise ona olan tutkusu ile baş edemeyen erkek kardeşidir. Bir gün genç kız bir arkadaşının kulübesindeki bir dans partisindeyken biri gelir ve kızı omuzlarından tutup sarsmaya başlar. Efsaneye göre bu o kabile içinde aşkı ilan etme şeklidir. Genç kız karanlıkta bu kişinin kim olduğunu göremez, bu yüzden elini kuruma daldırır ve bu kişiye bir tokat atar. Işıklar yandığında ise dehşet içinde bu kişinin kardeşi olduğunu anlar. Daha fazla beklemeden hemen oradan ayrılır. Kardeşi de onun peşine düşer, yeryüzünün sonuna

(*) Bleek, *Hottentot Fablları ve Masalları (Hottentot Fables and Tales)*, syf. 72. Tylor, *İlkel Kültür (Primitive Culture)*, I. 321'de yer alan, Ra Vula, Ay ve Ra Kalavo, Fare adlı Fiji öyküsü ile karşılaştırın.

gelene dek giderler. Uca geldiklerinde ise ikisi de kendilerini aşağıya, gökyüzüne bırakırlar. Ay orada hâlâ kız kardeşi Güneşi kovalamaktadır, kimi zaman da boyanmış yanağını yeryüzüne çevirir, o zaman öylesine karanlık olur ki onu göremezsiniz. (*)

Tylor'dan alıntı yapacağım başka bir öykü Hint-Avrupalılar gibi Güney Doğu Asya'da yaşayan Malay ırkının da bulutları kuğu-kız olarak algıladıklarını gösterir. "Celebes Adalarında gökyüzünde yaşayan yedi güzel Nymphanın bir gün yıkanmak için gökyüzünden indiği anlatılır. Kasimbaha Nymphaları görür, fakat ilk başta onları güvercin sanır. Daha sonra onların kadın olduklarını anlar. Nymphalara uçma gücünü veren cüppelerden bir tanesini çalar ve böylece Utahagi'yi yakalar. Onu eşi olarak eve getirir ve Utahagi ona bir erkek çocuk verir. Utahagi'nin ismi kafasındaki bir tel beyaz saçtan gelmektedir ve bu tel sihirlidir. Kocası bu teli kopardığında büyük bir fırtına kopar ve Utahagi göğe yükselir. Çocuk annesinin arkasından çok ağlar ve Kasimbaha da çok üzülür. Karısının peşinden nasıl gidebileceğini düşünmeye başlar." Burada başka bir mite geçmekteyiz. "Bir fare hintkamışı bitkisinin dikenlerini kemirir ve Kasimbaha oğlu sırtında, gökyüzüne bu şekilde tırmanır. Orada küçük bir kuş Utahagi'nin yaşadığı yeri gösterir ve pek çok maceradan sonra o da tanrıların arasındaki yerini alır." (**)

Sibirya'da da kuğu kızlara dair bir efsaneye rastlarız ve bu efsane bize *Zalim Dev*'in öyküsünü anımsatır. "Samojed adlı bir adam günün birinde tilki avına çıkar ve çam ağaçları ile çevrili bir gölde yüzen yedi genç kızı görür. Kızların tüyden yapılmış elbiseleri de gölün kıyısında durmaktadır. Yavaşça sokulup giysiler-

(*) Tylor, *İnsanlığın İlk Tarihi (Early History of Mankind)*, syf. 327.

(**) Tylor, *İnsanlığın İlk Tarihi (Early History of Mankind)*, syf. 346.

den bir tanesini çalar. Az sonra giysisini çaldığı kuğu kız yanına gelir ve soğuktan titreyerek elbisesini geri verirse onun eşi olacağını sözünü verir. Akılsız adamın eş istediği yoktur, onun kafasını bir intikam fikri kurcalamaktadır. Etrafta gezinen yedi tane harami vardır, bu haramiler çadırlarına döndükleri zaman kalplerini çıkarıp kancaya asmaktadırlar. Bunlardan bir tanesi Samojed'in annesini öldürmüştür. Bu yüzden Samojed kuğu kızdan bu yedi kalbi çalmasını ister ve ancak o zaman elbisesini vereceğini söyler. Kız kalpleri çalar ve Samojed de altı tanesini parçalar. Sonra yedinci haramiyi uyandırır ve annesini yaşama geri döndürmesini ister. Harami Samojed'in annesinin ruhunu taşıyan bir çanta çıkarır, mezarlığa giderler, çantayı kemiklerin üzerine boşalttığı zaman Samojed'in annesi dirilir. Samojed yedinci kalbi de parçalar, böylece yedinci harami de ölür. Kuğu kız da tüylerini alır ve sevinç içinde oradan uzaklaşır." (*)

Baring Gould'a göre kuğu kız fikri aynı zamanda Minussian Tartarları arasında da vardır. Fakat kuğu kızlar burada karşımıza tıpkı Yunan mitolojisinde kadın başlı ve kuş gövdeli Harpiyalar gibi, savaşta ölenlerin kanlarını içmekten hoşlanan kötü yaratıklar olarak çıkarlar. Kırk tanedirler ve uçarken tüm gökyüzünü kaplarlar. Kimi zaman da birleşip, tıpkı kurt adamlar gibi kana susamış çok büyük bir fırtına şeytanı şekline dönüşebilirler.

Güney Afrika'da da kurt adama rastlarız. (**) "Hottentot ırkından biri günün birinde bir kadın ve kadının çocuğu ile yolcu-

(*) Baring-Gould, *İlginç Mitler (Curious Myths)*, II. 299-302.

(**) Wallace şöyle der; "Lombock'da, bazı insanların düşmanlarını yemek için kendilerini timsaha dönüştürebilme gücüne sahip olduklarına dair bir inanış vardır ve bu tür dönüşümler hakkında pek çok ilginç hikâye anlatılır." Wallace, *Malay Archipelago*, I. Cilt, syf. 251.

luk etmektedir. Uzakta bir grup vahşi at görürler. Aç olan adam kadına kendisini bir dişi aslana dönüştürmesini ve yiyebilmeleri için atlardan birisini yakalamasını söyler. Kadın çocuğunu yere bırakır ve insan derisinden yapılmış olan elbisesini çıkarır çıkarmaz dişi bir aslana dönüşür, atların yanına koşar, bir tanesini öldürür ve kanını içer. Korku içinde kalan adam bir ağaca tırmanır ve yol arkadaşının normal şekline dönüşmesi için bir büyü yapar. Dişi aslan geriye döndüğünde insan derisinden yapılmış olan elbiseyi giyip tekrar kadın şekline dönüşür ve çocuğunu kucağına alır. At etinden yaptıkları güzel bir yemekten sonra yollarına devam ederler." (*)

Kurt adam inanışı Kuzey Amerika'da da vardır. Fakat ne Afrika'daki ne de Amerika'daki kurt adam, Avrupa'daki şeytani bir çılgınlık içindeki insan etine susamış esas kurt adama benzemektedir. Barbar mitlerinde insanların bir hayvana dönüşmesi ya da bir hayvanın soyundan gelmeleri gibi olayların örnekleri vardır, fakat bu tür olayların normal olmayan yamyam arzuların açıklanmasında kullanılması Avrupa'ya özgü gibi görünmektedir. Ortaçağ'daki kurt adam sadece biçim değiştirmiş bir insan değildi, o aynı zamanda Şeytan'ın oyunları yüzünden vahşi iştahı gücünü fiziksel biçimini değiştirerek gösteren, çıldırmış bir yamyamdı. Barbar dünyadaki kurt adam daha aşağı ve daha basit bir düşüncenin ürünüdür. Onun şeytanla bir ilgisi yoktur; çünkü barbar ırklar, zararlı ve kötü niyetli bir iblisin varlığına inanmalarına rağmen, şeytan kavramını türetecek ahlâki bozukluk anlayışına yeterli ölçüde sahip değillerdir. Ortaçağ Avrupa'sı için mitolojik bir açıklama gerektirecek kadar ilginç bir olgu olan

(*) Bleek, *Hottentot Fabları ve Masalları (Hottentot Fables and Tales)*, syf. 58.

yamyamca arzular, bir barbarı çok etkilemiyor, barbar, bu arzuları sıra dışı ya da yeterince kötü bulmuyordu.

Afrika ırklarının en zekilerinden biri olan Zulu kabilelerinin folklorunda, yamyamın, yine insan etini çok seven İskandinav devleri (troll) ile ortak noktaları vardır. Bir önceki bölümde gördüğümüz gibi, Troll denen devlerin pek çok özelliklerini, Orta ve Kuzey Avrupa'da Aryanlardan önce gelen barbar ırklarının anılarından almış olması muhtemeldir. Aynı şekilde, Zulu çocuk edebiyatındaki her zaman ayrı bir ırktan olduğu söylenen uzun saçlı yamyam figürünün, Zulular tarafından fethedilen daha aşağı ırkların varlığı ile açıklandığı sanılmaktadır. Yine de Dr. Callaway'in gözlemlediği gibi, ne Batı Afrika'nın uzun saçlı dağ yamyamları, ne Batı Afrika'da yaşayan Fulah'lar, ne de Barth tarafından anlatılan Eghedal kabileleri "Zulu yamyam efsanelerinde verilen uzun saçlı figüre bir karşılık olarak düşünülemez; bu sayılanlar onun tarihsel kaynağını oluşturmuş olamaz... Zulu efsanelerindeki yamyamların sıradan insanlar olmadıkları çok açıktır; abartılıp bir canavar ya da büyücü şeklinde verilmişlerdir, çok hızlı ve dayanıklıdırlar, sert ve korkunç savaşçılardır." Büyük olasılıkla Veda'daki gece iblisleri Panileri ya da Kuzeydeki Trolleri oluşturan düşünce biçimlerine benzer bir mitik kökene sahiptirler. Bu benzerlik belki de barbar folklorunu Aryan folkloru ile karşılaştırırken bulunabilecek en dikkate değer benzerliktir. Paniler ya da Troller gibi, yamyamlar da, nerdeyse Odysseus kadar büyük bir gezgin olan güneşsel kahraman Uthlakanyana'nın düşmanları olarak tanımlanırlar. Uthlakanyana da Herakles ya da Hermes gibi erken gelişmiştir. Doğmadan önce konuşur, doğar doğmaz da diğer insanları kurnazlıkla kandırıp ellerindeki alır. Tüm güçlerine ve hızlarına rağmen Boots'un her

zaman aldatmayı başardığı Trollerden daha zeki olmayan yamyamları yok etmek için uğraşır. Yolculuklarından birinde Uthlakanyana bir yamyamla karşılaşır. Karşılaşma gayet samimi olmuştur, oturup beraber yemek yerler. Beraber bir ev inşa etmeye başlarlar ve birkaç inek öldürürler. Fakat yamyamın öldürdüğü inek sıska, Uthlakanyana'nınki besilidir. Arkadaşının şişman ineği almak için ısrar edebileceğinden korkan kurnaz gezgin şöyle der; "Evin çatısını samanla kaplayıp etimizi öyle yiyelim. Gökyüzüne baksana, her an ıslanabiliriz." Yamyam da, "Haklısın, kız kardeşimin çocuğu," der. "Önce çatıyı kaplayalım ki ıslanmayalım." Uthlakanyana bunun üzerine "Sen yukarıya çık," der. "Ben de içeriye gidip sana evin içinden saman iğnesini uzatayım." Yamyam yukarıya çıkar. Yamyamın saçı çok ama çok uzundur. Uthlakanyana içeriden ona iğneyi uzatır, bu arada da evin çatısını saman yerine yamyamın saçı ile örmeye başlar. Ayrı ayrı parçalar halinde alıp onları sıkıca birleştirir ve eve de sıkıca bağlar. Kurnaz gezgin daha sonra dışarıya çıkıp kızarmış inek etini yemeye başlar. Onu gören yamyam, "Ne yapıyorsun, kardeşimin çocuğu?" der. "Önce evi bitirelim, yemeği sonra birlikte yeriz." Uthlakanyana cevap verir; "Aşağıya in o zaman. Ben artık evin içinde duramam. Benim örme işim bitti." Yamyam inmeyi kabul eder. Tam evden çıkıyorken bir şey onu engeller. "Baksana, kardeşimin çocuğu, sen çatıyı ne ile ördün?" der diğerine. Uthlakanyana da, "Gidip kendin gör," der. "Çok iyi ördüm hem de, şimdi beni rahatsız etme artık, etimi yiyeceğim." Yamyam çığlıklar atar, öfkelenir, boş yere Uthlakanyana'ya yalvarır. Derken gökyüzünden dolu taneleri düşmeye, şimşekler çakmaya başlar. Uthlakanyana tüm eti evin içine taşır ve içeride bir ateş yakar. Dışarıda fırtına sürmektedir. Yamyam evin

tepesinden inemez, dolular onun kafasına düşer ve orada ölür. Hava açılır. Uthlakanyana dışarıya çıkar ve evin tepesine doğru şöyle seslenir; "Dayı, hadi aşağıya, yanıma gel. Hava açıldı. Ne dolu ne de şimşek var. Niye sesin çıkmıyor?" Böylece Uthlakanyana etini yalnız başına yer. Bitirince yoluna devam eder. (*)

Başka bir Zulu efsanesinde, yamyamlar bir kızı kaçırırlar ve bir mağaraya kapatırlar. Mağara tıpkı Kırk Haramiler'in mağarası gibi sihirli sözcükler söylendiğinde açılıp kapanır.

"Kız sihirli sözcükleri öğrenir ve kaçmayı başarır. Canavarlar onu takip ederken kız yere içi susam dolu bir sukabağı fırlatır, canavarlar da bunu yemek için dururlar. Sonunda, koşmaktan yorulduğunda, kız bir ağaca tırmanır ve orada kardeşini bulur. Kardeşi rüyasında kızın başına gelenleri görmüş, onu bulmaya gelmiştir. Ağaca beraber tırmanırlar ve nihayet besili öküzlerin yayıldığı bir kıra varırlar. Öküzlerden birini öldürürler, eti kızarırken onlar da öküzün derisinden dayanıklı bir sırım yaparak eğlenirler. Derken, yamyamlardan biri pişen eti koklayarak ağacın altına gelir, yukarıya bakınca gökyüzündeki kırda kızı ve kardeşini görür! Yemeklerini paylaşmak için yamyamı yukarıya davet ederler ve tırmanması için ona sırımın ucunu uzatırlar. Yamyam yeryüzü ve gökyüzü arasındaki yolu yarılamışken ipi bırakırlar, yamyam da korkunç bir gürültü ile yere düşer." (**)

Bu hikâyede sihirli sözcüklerle açılan büyülü mağara bizi tekrar Hint-Avrupa folkloru ile temasa geçirir. Her iki durumda da

---

(*) Callaway, *Zulu Çocuk Masalları (Zulu Nursery Tales)*, syf. 27-30.

(**) Callaway, *Zulu Çocuk Masalları (Zulu Nursery Tales)*, syf. 142-152; bkz. Aslanın çakal tarafından kandırıldığı benzer bir hikâye. Bleek, *Hottentot Fablları ve Msalları (Hottentot Fables and Tales)*, syf. 7.

kavramı oluşturan aynı doğal fenomendir, fakat başka bir Zulu masalında yamyamın mağarasını açan şey havada uçan bir kırlangıçtır. Burada gerçek bir şimşek mitinin unsurları vardır. Hem bu Afrika barbarları arasında, hem de kendi atalarımız arasında bulutların kayaları yarabilecek olan şimşeği taşıyan kuşlar olarak algılandığını görmekteyiz. Amerika'da da aynı inanış vardır. Dakota yerlileri gök gürültüsünü "kanatlarını çırpan bulut-kuşunun sesi" olarak tanımlarlar, Karayiplilere göre şimşek, kendi atış stillerine uygun olarak, (*) kuşun içi boş bir kamıştan geçirerek fırlattığı zehirli bir oktur. Diğer yandan Kamtchatka'da yaşayanlar dağ cinlerinin fırınlarını fazla yaktıkları zaman fazlalık alevleri dağdan aşağıya attıklarını düşünür, yanardağın püskürmesini bu şekilde açıklarlardı. Yeryüzünde yaz mevsimi olduğu zaman gökyüzünde kıştı, ocaklarını yakan tanrılar fazla gelen çıralarını yeryüzüne attıklarında şimşek çakmış olurdu. (**)

Hint-Avrupa'daki güneşle ilgili mitlerden bahsederken güneşin hiç değişmeyen, bitmeyen yolculuğunun Herakles'in Eurystheus'un emri altında olması, Poseidon'un Odysseus'a olan öfkesi ya da Gezgin Yahudi üzerindeki lanet gibi olaylarla açıklandığını görüyoruz. Barbar zihni de aynı konu üzerinde çalışmıştır; fakat onların buldukları açıklamalar çok daha çocuksu ve gülünçtür. Bir Polinezya mitinde, güneşin gökyüzünden çok hızlı geçtiği, bu nedenle insanların güneş ışığından yeterince faydalanamadıkları anlatılır. Bir süre sonra yaratıcı bir dahi olan Maui, güneşi bir ilmekle yakalama ve onun gidişini yavaşlatma fikrini ortaya atar. İplerden büyük bir ağ yapar ve tüm kardeşleri yanına çağırır. Hep beraber güneşin doğduğu yere giderler ve

(*) Brinton, *Yeni Dünyanın Mitleri (Myths of the New World)*, syf. 104.
(**) Tylor, *İnsanlığın İlk Tarihi* (Early History of Mankind), syf. 320.

orada ağı açarlar. Güneş doğduğunda kafası ve ön ayakları ağa takılır, kardeşler de ağı iyice sıkılaştırıp güneşi acıyla bağırtırken Maui de elindeki çene kemiği ile güneşe vuramaya başlar. Sonunda güneş o denli zayıf düşer ki o günden sonra gökyüzüne ancak sürünerek çıkabilir. Yine Polinezya'da anlatılan başka bir mite göre de bir zamanlar her şeyden sürekli şikayet eden, yeryüzünde olan biten hiç bir şeyden mutlu olmayan bir adam vardır. Bu cesur adam bir gün sonsuz dek ayakta kalacak taş bir ev yapmak ister, fakat günler o kadar kısadır, taşlar ise o denli ağırdır ki yavaş yavaş umudunu yitirmeye başlar. Bir gece, kafasında bu fikirle yatağında uyanık yatarken aklına şöyle bir fikir gelir; eğer güneşi bir ağ ile yakalayabilirse evi bitirinceye dek istediği kadar güneş ışığına sahip olabilir. Bu yüzden gidip Tanri Itu'dan ip alır. Sonbahar olduğu için güneş uykulu ve sersem bir haldedir, bu yüzden onu kolayca yakalar. Güneş gözyaşları neredeyse adayı batıracak kadar büyük bir göl oluşturana dek ağlar, fakat bunun bir faydası olmaz. Bugüne dek güneş öyle havada asılı kalmıştır.

Benzer hikâyelere Kuzey Amerika'da da rastlanır. Bir yerli günün birinde bir sincabı ta gökyüzüne ulaşana dek ağaçta takip eder. Orada sincap için bir tuzak hazırlar ve ağaçtan aşağıya iner. Ertesi gün tuzağa güneş düşer ve hemen gece olur. Olan şey aslında güneş tutulmasıdır. "Yukarıda yolunda gitmeyen bir şeyler var," diye düşünür adam. "Herhalde güneşi yakaladım." Bu yüzden güneşi tuzaktan kurtarmaları için yukarıya pek çok hayvan gönderir. Hayvanların tümü yanıp kül olur, fakat en sonunda köstebek yukarıya çıkıp gökyüzünün yeri altında bir tünel kazar ve tuzağın iplerini kemirmeyi başarır. Fakat tam gökyüzünün yerinde açtığı oyuktan başını uzatmışken güneş ışığı gözüne gelir ve gözlerine zarar verir. Köstebeğin kör olmasının nedeni işte

budur. Güneş tuzaktan kurtulur, fakat o zamandan beri daha temkinli hareket eder. (*)

Tylor'un mükemmel incelemesi "İnsanlığın İlk Tarihi"nde (Early History of Mankind) daha pek çok örneği bulunabilecek olan bu güneş-mitleri, benzer sorunlar üzerine düşünüldüğünde değişik zamanlarda ve değişik ülkelerde ilkel zekâ tarafından ulaşılan sonuçların benzerliği ve çeşitliliğini çok güzel bir şekilde örnekler. Bu hikâyelerin Herakles ve Odysseus'un mitleri ile ortak kökeni olduğunu ileri sürmek kimsenin aklına gelmez, fakat her iki tür masal sınıfı da aynı fenomeni açıklamak için türetilmiştir. Hem Aryanlar, hem de Polinezyalılar için güneşin gökyüzündeki sürekli fakat yavaş yolculuğu açıklama gerektiren ilginç bir olaydı; fakat barbarların yetersiz zekâsı sadece bir insanın güneşin kafasına bir ağ atması gibi tuhaf bir açıklamaya yeterken, hayal gücü daha zengin olan Hint-Avrupalılar, kaderin karşı koyulamaz emri yüzünden Sthenelos'un oğluna hizmet etmeye mahkum olan Herakles öyküsünü oluşturdular.

İlkel insanların düşünme biçimlerinin benzer olduğunu gösteren bir başka mit de, kaplumbağa mitidir. Bir Hindu inanışı olan yeryüzünün altında yaşayan ve yeryüzünün yıkılmasını engelleyen kaplumbağa fikri pek çok okuyucuya tanıdık gelecektir. Bir öyküye göre, tarihöncesi çağlara ait okyanusta yüzen kaplumbağa dünyayı sırtında taşır, fakat zaman içinde tanrılar insan ırkının sonunu getirmeye karar verdiklerinde kaplumbağa yorulacak ve taşıdığı yükün altında ezilecektir, böylece dünya bir sel ile yok olacaktır. Başka bir efsanede de şöyle anlatılır; tanrılar ve iblisler Mandara dağını alıp Ambrosia adı verilen içkilerini yapmak için

(*) Tylor, *İnsanlığın İlk Tarihi (Early History of Mankind)*, syf. 338-343.

okyanusu dağ ile karıştırdıkları zaman Tanrı Vişnu bir kaplumbağa şekline bürünür ve denizin dibinde, dönüp duran dağın üzerine yerleşebileceği bir eksen olur. Fakat mitin bu anlatılan biçimleri ilkel dünyaya ait değildir. Mitin ilk biçimlerinde dünyanın kendisi ucu bucağı olmayan bir okyanusta yüzen bir kaplumbağadır; yeryüzünün düz olan yüzeyi kaplumbağanın karnını kaplayan alt tabakadır. Sırtını kaplayan yuvarlak kabuk ise gökyüzüdür; insan ırkı kaplumbağanın içinde yaşar. Tylor pek çok kızılderilinin de evren hakkında aynı görüşe sahip olduğunu göstermiştir. Onlara göre dünyayı bir kaplumbağa sembolü temsil eder ve kaplumbağaya "insanlığın atası" derler. Bir zamanlar, henüz dünya oluşmadan önce, gökyüzünün kralı eşiyle tartışır ve onu öyle şiddetli bir şekilde iter ki eşi denize düşer. Neyse ki kaplumbağa onu sırtına alır ve dünyayı oluşturur. Böylece gökten düşen kadın insanlığın atası olur. İlk insanların yüzleri beyazdı ve porsukları yakalamak için toprağı kazarlardı. Bir gün, fazla gayretli bir kazıcı, küreğini çok fazla derine daldırır ve küreği kaplumbağaya saplar. Böylece kaplumbağa suya batar ve bir tek insan dışında tüm insan ırkı boğulur. (*) Fin mitolojisinde dünya bir kaplumbağa değil, bir yumurtadır, beyaz kısımlar okyanus, sarısı yeryüzü, kabuk ise gökyüzüdür. Hindistan'da bu Brahma'nın dünyevi yumurtasıdır, Nijerya'daki etnik gruplardan bir olan Yoruba'lar içinse istiridye kabuğu gibi bir araya getirilen bir çift sukabağıdır. Zulu ülkesinde dünya Usilosimapundu adı verilen bir hayvandır, yüzü kayalardan yapılmıştır, ağzı çok geniş ve kırmızı renktedir: "Bedeninin üzerindeki bazı ülkelerde kış olurken diğerlerinde hasat öncesi mevsimi hüküm sürer." Sırtında

(*) Tylor, *İnsanlığın İlk Tarihi (Early History of Mankind)*, syf. 336.

pek çok nehir akmaktadır, ormanlarla ve dağlarla kaplıdır. Zaten adı da "çıkıntılı ya da düğümlü sırtı olan hayvan" anlamına gelmektedir. Bu düşünce grubu "Sinbad'ın Büyük Balığı" öyküsünün kökeni olarak görülebilir. Bu balık kumun üzerinde çok uzun süre kalmış, nihayet sırtı toprak içinde kalmış ve ağaçlarla kaplanmıştır. Son olarak, barbar folklorundan, Arap Gecelerinden Hint-Avrupa zekâsının en yüksek seviyesine kadar olan yolculuğumuzda hem Plato'nun hem de Kepler'in dünyanın muazzam büyüklükteki bir hayvan olduğu fikirleri ile eğlendiğini görmez miyiz?

Kasım, 1870

VI

JUVENTUS MUNDI (*)

On iki yıl önce, *"Homeros ve Homeros'un Çağı Hakkında Çalışmalar" (Studies on Homer and the Homeric Age)* adlı eserini tamamlarken Bay Gladstone, Agamemnon'un Apollo'nun papazına yaptığı şu uyarıyı dikkate alıp kendisine uyarladığında, niyeti sanki klasik çalışmalara bir son vermekti; "Hızlı gemileri ile Nemesis beni yakalamasın!" Yine de, neyi amaçlamış olursa olsun, tanıdık bir bölgeyi ziyaret etme isteğine boyun eğmiş görünüyor. Klasik bir bilim adamının göğsünü tutuşturan bu istek, tıpkı Odysseus'un, uğruna ölümsüzlük teklifini reddettiği anayurdu İthaka'da çatılardan kıvrılarak yükselen dumanları bir kez daha görebilme isteği kadar kuvvetlidir. "Dünyanın Gençliği" üzerine yazdığı bu yeni incelemede Gladstone daha önceki çalışmalarında da sorduğu sorularla uğraşıyor ve elde ettiği sonuçlar "Homeros Hakkında Çalışmalar"da elde ettiği sonuç-

---

(*) *Juventus Mundi. Kahramanlık Çağının Tanrıları ve İnsanları (The Gods and Men of the Heroic Age)*, William Ewart Gladstone. Boston: Little, Brown,&Co. 1869.

lardan çok farklı değil. Yapılan çok az değişikliğin sebebi de arkeolojik incelemeler sonucu ortaya çıkan değişikliklerdir.

Bay Gladstone tarafından yeni çalışması için seçilen başlık, hangi bakış açısıyla değerlendirdiğinize göre ya çok uygun bir başlık oluyor, ya da biraz tuhaf kaçıyor. Durum böyle olsa da Bay Gladstone'un, yaptığı göndermelerle ya da Yahudilerin efsanelerine yaptığı anıştırmalarla çok fazla şey ifade etmek istediği rahatlıkla söylenebilir. Tarih öncesi olayları Kadmos'a, Danaos'a ve Hz. İbrahim'e göndermeler yaparak anlatmak isteyen bir yazar, ister istemez "dünyanın gençliği" olarak adlandırılabilecek bir çağın karakterini yeterince değerlendiremeyeceği şüphesine maruz kalacaktır. Gladstone'u okurken sık sık, Renan'ın, ilkel Aryanları ortaya çıkarmış olması muhtemel Hindu Kush bölgesinin incelenmesinin dilin kökenini aydınlatabileceği yönündeki ilginç önerisini hatırlarız. Fakat bu çabanın hiçbir faydası olamaz. İlkel Aryan dili bizim için kısmen yeniden düzenlenmiştir; biçimsel şekilleri ve sözdizimi ile ilgili kuralları bilim adamları için artık tanıdıktır. Hatta önemli bir dilbilimci bu dille bir masal bile yazmıştır. Yine de uzun süredir kullanılmayan bu lehçeyi incelerken insanoğlunun konuşmasının ilk başlangıcına, Homeros'un Yunancasını yada Veda metinlerinin Sanskritçe'sini çalışırken olduğumuzdan daha yakın değiliz. Aryana-Vaedjo'daki kabilelerin dağılmasından uzun süre önce Aryan ana dili dilbilgisel gelişiminin son üç dönemine girmişti ve bu kadar erken bir dönemde zamanımızın Çin ya da Mongol dilinden daha az ilkel bir yapı sergiliyordu. Bu yüzden Homeros'un şiirlerinde betimlenen ve Bay Gladstone tarafından örneklenen toplum düzeni, birçok açıdan ya Pictet ve Windischmann, ya da Tylor,

Lubbock ve M'Lennan tarafından yapılan arkeolojik kazılarda ortaya çıkandan daha az ilkeldir. Bölümde ilerledikçe bu söylediklerimizin kanıtlarını toplayacağız. Bu arada şunu aklımızda tutalım; Homeros'un çağından en az on bir bin yıl önce insanlar toplum halinde yaşıyor ve Nil Nehri'nin kıyısında çanak çömlek yapıyorlardı. Ayrıca vahşi insanın dağınık halde, Sibirya'daki mamutların zamanında buzul çağının soğukları ile mücadele ettiği belki bir milyon yıl önce yaşanılan o uzak dönemleri de unutmayalım.

İnsan ırkının geçmişi ile karşılaştırıldığında Homeros'un çağı daha geç bir dönem gibi görünüyor, fakat yine de rahatlıkla "dünyanın gençliği" şeklinde tanımlanabilir. İnsanoğlu yeryüzünde ne kadar uzun zaman yaşamış olursa olsun, bir tarihçiye göre ancak bir yazın oluşturabildiği zaman tam olarak insan olmuştur. Yazılı kelimeler aracılığı ile insan ırkının geçmişini ne kadar geriye doğru izleyebilirsek, yaptıklarına karşı duyduğumuz tarihsel ilgi o denli artar. Fakat yeryüzünde yaptıklarını ancak belli belirsiz bilebileceğimiz, tarihi asla yazılmamış ve yazılamayacak olan ilkel insan bizde çok daha farklı bir duygu uyandırır. Her ne kadar ilkel insan hakkında en ufak bir bilgi bulabilmek için yeryüzünün her kuytu köşesini iyice araştırsak da, araştırdığımız şeyin insan tarihi değil de zoolojisi olduğunun bilincindeyizdir. Neandertal insanı bir numunedir, bir karakter değildir. Ona adını, ailesini ve onu bulduğumuz yere nasıl geldiğini soramayız. Konuştuğu dil onunla beraber ölmüştür ve kendisi hakkında hiçbir bilgi veremez. Söyleyebileceğimiz tek şey onun bir Homo Anthropos, yani aynı sınıfa ait olduğu Homo Pithekos'dan daha büyük bir beyine sahip bir yaratık olduğudur. Fakat bu da tarih değil, fiziksel bilimdir.

Bu nedenle, değişik sosyal ilişkileri içinde insanoğlunu inceleyen tarihçi için dünyanın gençliği yazının başladığı dönemde başlamaktadır. Batı dünyasının tarihinin Hıristiyanlık döneminden önceki onuncu yüzyıl dolaylarında başladığını kabul ediyoruz, çünkü o tarihte, Yunanistan'da ve Filistin'de, insanlığın bir bölümünün sosyal ve zihinsel koşullarına ışık tutmaya başlayan yazını bulabiliyoruz. Hiç şüphe yok ki Mısır ve Asur'da o tarihten önce de büyük imparatorluklar var olmuştur, zira tarihin başlangıcında Antikçağların izlerini görmekteyiz; fakat bu dönemleri aydınlatan tek sağlam kaynaklar Yunan ve İbrani kaynaklarıdır ve bu kaynaklar da bu dönemlerin sadece sonlarını bilmektedirler. Daha önceki dönemler için tarihe değil, dilbilimsel arkeolojiye bakmamız gerekir. Bu bilim sayesinde genel sonuçlar elde edebiliriz, fakat kesin tarihler belirlememiz mümkün olmaz.

Edebiyat aracılığı ile genel olarak insan toplumlarını ve özellikle Yunan toplumunu inceleyebileceğimiz en eski tarih olarak İsa'dan önceki onuncu yüzyılı belirliyoruz. Fakat söz konusu çağ, hakkında kesin bilgilere sahip olabileceğimiz bir çağ değildir. Yunanlılarda rastlanılan en eski tarih M.Ö. 776'dır. Homeros'un şiirlerinin bu tarihten önce yazıldığına şüphe yok ve bu yüzden Homeros kesinlikle tarih öncesi devirlere aittir. Bu gerçek pek çok bilim adamı tarafı kabul edilebilseydi, sonu gelmeyen çok sayıda tartışma engellenmiş olurdu. Grote şöyle der; "Kesin kanıtların yokluğunda, hiçbir keskin zekâ tek başına kurguyu gerçekten ayırmaya yetmeyecektir. Bu gerçek er ya da geç, ne kadar güç ya da acı verici olursa olsun öğrenilmelidir." Homeros'un kim olduğunu bilmiyoruz, ne zaman ya da nerede yaşadığını bilmiyoruz ve büyük bir olasılıkla da hiçbir zaman öğrenemeyeceğiz. Bu tartışmayı sonlandırabilecek verilere ulaşmak

mümkün değil ve muhtemelen hiçbir zaman mümkün olmayacak. Şairin doğum yeri olduğu iddia edilen yedi ya da sekiz şehir arasındaki dava da henüz bir sonuca ulaştırılabilmiş değil. Chios'un iddiaları ve şairin körlüğü hikâyesi, şairin Apollo'ya yazdığı bir ilahideki şüpheli bir anıştırmaya dayandığı için mahkemeye sunulan kanıtlar yetersiz görülmektedir. Modern çağdaki eleştirmenler, en azından, Homeros'un, ikiye bölünmüş eski Yunan dünyasının Asya tarafından olduğu yönündeki belirsiz sonuçla teselli bulmaktadırlar. Fakat Bay Gladstone bu görüşten de şüphe etmek için mantıklı nedenler ortaya atmıştır. Şiirlerde, Yunanistan'ın Asya tarafına değil de Avrupa tarafına coğrafi benzerlikler sergileyen birkaç noktaya dikkat çekmiş ve Homeros üzerinde hak iddia etmeye Atina ve Argos'un da en az Sakız Adası ve İzmir kadar hakkı olduğu sonucuna varmıştır.

Homeros'un şiirlerinin yazıldığı yeri belirlemekten çok yazıldıkları tarih ile ilgili yaklaşık bir fikir oluşturmak daha önemli görünüyor. Fakat bu da çözümü en az diğeri kadar güç bir sorun teşkil etmektedir. Değişik Antikçağ yazarları Homeros'a yaklaşık sekiz farklı çağ yakıştırmışlardır, bu çağların ilki ile sonuncusu arasında yaklaşık dört yüz altmış yıl bulunmaktadır. Kimi yazarlar onu daha ileri bir tarihin yazarı olarak görürken, Krates Homeros'u M.Ö. 12. yüzyıla kadar geriletmiştir. Modern çağın eleştirmenleri tarafından kabul gören tarih Heradot tarafından belirlenen M.Ö.880'dir. Yine de Bay Gladstone bu tarihten şüphe edilmesine ya da bu tarihin reddedilmesine neden olabilecek bazı nedenler ileri sürmüştür ve bu nedenler bana da ikna edici gözükmektedir.

Burada, dikkatlice incelendiğinde güvenilir bir kanıt olabilecek Herakles'in Çocuklarının efsanesinden bahsetmek istiyorum.

Bu günkü şekli itibariyle bu efsaneyi tarihi olarak kabul etmeyerek Bay Gladstone'dan ayrılıyorum. Benim anlayışıma göre, Hyllos ve Oxylos tarihi kişilikler olarak herhangi bir değer taşımamaktadır. M.Ö. 776'dan daha önceki tarihleri kabul etmeme konusunda Bay Grote'a katılıyorum. "Heraklesoğullarının Dönüşü" masalı tarihsel bir olayı anlatmaktadır. Tüm hikâyeyi sadece bir güneş mitinden ibaret gören Bay Cox'un şüpheciliğine katılmak mümkün değil. Elbette efsanede Herakles'in çocuklarının müttefikleri olarak tasvir edilen Dorian kabilelerinin (eski Yunanlıların dört farklı kolundan biri) Peloponnesos'u fethettiği bir dönem vardı ve bu dönem kesinlikle Homeros'un şiirlerinin yazıldığı dönemden sonra geliyordu. Şiirlerin yazıldığı dönemde Dorian kabilesi orada sadece yaşamakla kalmayıp aynı zamanda orayı yönetiyorsa, İlyada ve Odysseus'un Peloponnesos'da Dorian varlığını görmezden gelmesi inanılmaz bir durum olurdu. Şiirler son derece doğru bilgilerle yazılmıştır ve şair eski Yunanlılardan ve Argos'dan bahsederken, tıpkı Shakspeare'in Danimarkalı ve İskoçlulardan bahsederken yaptığı gibi, gayet açık bir şekilde bizzat tanıdığı insanlardan söz etmektedir. Yani Homeros eski Yunanlıları, Argos'u ve Dorian kabilesini biliyordu, fakat onları sadece Girit Adası'nda yaşayan insanlar olarak tanıyordu. Homeros, Helen ismini tüm Yunanlılar için değil, sadece kuzeyde, Thessaly'de yaşayan insanlar için kullanıyordu. Bu şiirlerin yazıldığı dönemde Yunanistan Hellas olarak değil, Achaia olarak biliniyordu. Tüm ülke ismini Peloponnesos'daki baskın ırk olan Achaia'lardan almıştı. Gerçek anlamıyla tarihi dönemlerin başında, yani M. Ö. 8. yüzyılın başında bu görüş değişti. Yunanlılar Helen olarak adlandırıldı; Peloponnesos'da Dorian ırkı hakim oldu. Achaialılar bundan sonra sadece Korint Körfezi'nin güney

kıyılarında yaşayan önemsiz insanlar olarak bilindiler. Bu değişikliğin nasıl olduğunu açıklayamıyoruz. Belki dilbilimci arkeoloji bu soruyu bir ölçüde aydınlatabilir, fakat bu açıklamayı tarih asla yapamaz. Bu çok büyük bir değişimdi ve kısa bir sürede olması imkânsızdı. Yunanlılar bu değişikliğin en az üç yüz yıl önce başlamış olması gerektiğini düşünüyorlar, fakat bu görüşü kanıtlayabilecek ya da çürütebilecek bir kanıt bulmak mümkün değildir. Bu kitaptaki amacımız için şunu bilmek yeterlidir; bu istila M. Ö. 900 yılından daha sonra başlamış olmaz. Eğer durum buysa Homeros'un şiirlerin yazılabileceği en erken tarih, Aristo tarafından da öne sürülen M. Ö. 10. yüzyıldır. Bu şiirlerin onuncu mu, on birinci mi yoksa on ikinci yüzyılda mı yazıldığı belirlenemiyor. Sadece bu şiirlerin yazılmasıyla kayıtlı tarihin başlaması arasında Helen-Dorian istilasının olduğunu düşünebiliyoruz. M. Ö. 10. yüzyıl da bu olaylara uyuyor, bu yüzden bu sonuçla yetinmemiz gerekiyor. Bu açıklamayla, İlyada ve Odysseia, Rig-Veda'daki ilahiler ve Zerdüştlüğün kutsal kitapları haricindeki Aryan edebiyatının var olan en eski örnekleri olarak karşımıza çıkıyor.

Bu kadar uzun şiirleri yazının yardımı olmadan üç ya da dört yüzyıl koruyabilmenin aşikâr olan güçlüğü ilk bakışta Wolf'un kuramını destekleri gibi görünüyor. Wolf, bu şiirlerin, tıpkı Mahabharata'yı oluşturan şiirler gibi, on beş ya da yirmi kadar ozanın hatıralarında yer edinen ve Peisistratos'un emri ile ilk kez düzenlenen eski baladların bir toplamı olduğunu savunuyor. Fakat dikkatle incelendiğinde bu kuram çözmeye çalıştığı sorunlardan daha fazla sorun ortaya çıkarıyor. Peisistratos'un, ya da Atina'nın M. Ö. 6. yüzyılda, tüm Yunanlıların saygın şairlerinin şiirlerinden yapılan alıntıları kabul etmelerine yol açan özelliği

neydi? Ayrıca, Solon'un Panathenaia'da Homeros'un metinleri ile ilgili hangi ünlü emri, M. Ö. 550'den önce de yazılı Homeros elyazmaları olduğu çıkarımını yapmamıza neden olabilir? Bay Grote'un gözlemlediği gibi, Peisistratos'un müdahalesi, "ana hatları Yunan halkına tanıdık gelen, önceden bilinen eski şiirler toplamının olduğu varsayımına dayanır, fakat bu dizelerin çoğu sözcükler ekleyip çıkararak esas biçimlerinden saptırılmış olabilir. Atina'da ezberden okunan dizeleri aslına uygun olarak düzelttirirken Peisistratos hem Atina'ya saygı duyulmasını hem de geri kalan Yunanistan için bir örnek teşkil etmeyi ummuş olabilir. Fakat "kutsal Homeros'un parça parça dizelerini bir araya getirmek" var olan şarkılardan yeni bir İlyada yaratmaktan çok farklı bir şeydir; dizeleri bir araya getirmek kolay, uygun ve umut verici bir işlemken diğeri zorlu ve gereksizdir." (*)

Wolf'un, İlyada ve Odysseia'nın akılda tutulamayacak kadar uzun olduğu yönündeki itirazına gelirsek, bu iddiaya karşı çıkılabilir. Wolf gibi hafızası gayet iyi olan birinin böylesi bir itirazda bulunması ilginçtir. İki şiirin ezberlenmesinin nasıl bu kadar zorlu bir iş olarak görülebildiğine şaşırıyorum. Eğer günümüzde de Antik Yunan dönemindeki kadar az edebiyat eseri olsaydı bugün de hiç şüphesiz bu eserleri ezbere bilen pek çok alim olurdu. G.C. Lewis biraz çabayla Yunan ve Latin klasik edebiyatının önemli bir bölümünü ezberlemeyi başarmıştır. Bir keresinde yok olmuş bir kitabı aklından yeniden yazmayı başaran Niebuhr da eski yazarların kitaplarından bölümleri hiç notlarına bakmadan okuyabilirdi. Harvard Üniversitesi'ndeki Profesor Sophocles size herhangi bir Yunanca kelimenin Thucydides'in, Aeschylos'un ya

(*) *Yunanistan Tarihi (His. Greece)*, II. Cilt, syf. 208.

da Plato'nun eserlerinde kaç kere geçtiğini söyleyebilir ve kelimenin geçtiği bağlamı ezberden okuyabilir. Eğer bugün Homeros'un şiirlerinin mevcut tüm kopyaları bir araya getirilip yakılacak olsaydı şiirler birkaç kuşak boyunca dilden dile aktarılıp varlığını devam ettirebilirdi. Bu şiirleri kutsal kabul eden ve zihinlerindeki edebiyat kavramını bu şiirlerle oluşturan Yunanlılar da bu kitapları korumakta o kadar zorlanmamış olmalılar. Xenophon'un zamanında Atina'da hem İlyada'yı hem de Odysseia'yı kelimesi kelimesine ezbere okuyabilen eğitimli insanlar vardı. Ayrıca Sakız Adası'nda Homeros'un çocukları olarak bilinen ve işleri bu şiirleri ezberc söylemek olan pek çok ozanın bulunduğunu da biliyoruz. Solon'un emirlerinden yola çıkarak Yunanistan'ın diğer bölgelerinde de durumun aynı olduğu çıkarımını yapabiliriz. Pythian şenliklerinde İlyada'dan bölümler okunurdu. Ege'nin İyon adalarında şiirleri en iyi okuyanlara ödüllerin verildiği yarışmalar yapılırdı. Bu koşullarda bu şiirleri korumanın zor olduğu söylenemez. Ayrıca iki uzun şiirdense bir düzine kısa şiiri ezberlemenin daha kolay olmayacağını düşündüğümüzde Wolf'un itirazı geçersiz kılıyor. Tersine İlyada ve Odysseia'nın tutarlı ve düzenli bir şekilde düzenlenmiş olmaları da onları ilgisiz pek çok şiirden daha çok ezberlenebilir kılıyor.

Şiirlerin kendilerini incelemeye geçtiğimizde, bu şiirlerde, yazının yardımına ihtiyaç duyulmadan sadece kulak için yazılmış olduklarının kanıtlarını bulabiliyoruz. Şiirlerde çok sayıda tekrarlar, akılda kalan sözcükler bulunuyor. Gladstone'un gözlemlediği gibi her bölüm ustaca düzenlenmiş parçalardan oluşuyor ve her parçanın sonu bir sonraki parçanın başlangıcını içinde barındırıyor. Fakat en ikna edici kanıtları Homeros'un ve

Peisistratos'un dönemleri arasında Yunanca telaffuzda meydana gelen değişiklikler sunuyor. "Şiirlerin oluşturulduğu dönemde digamma harfi (w) baskın bir ünsüzdü, dizelerin yapısında bu özellik göze çarpar. Fakat şiirlerin yazıya döküldükleri dönemde bu harf artık telaffuz edilmiyordu, o nedenle el yazmalarının hiçbirisinde bu harf yoktur. Bu harfin yokluğu ile ortaya çıkan boşluklar, ölçüdeki karışıklıklar bir takım dilbilgisi oyunları ile düzeltilmiştir. Fakat bu kayıp harfin geçmişi ilginçtir ve ancak İlyada ve Odysseia'nın uzun bir süre sadece hafızaya, sese ve kulağa hitap ettiği varsayımı ile açıklanabilir." (*)

Bu gerçeklerin pek çoğu elbette Wolf'un yandaşları tarafından da bilinir, fakat Homeros'un şiirlerin parça parça oluştuğu yönündeki çıkarım gördüğümüz gibi gereksizdir. Bu şiirler, gerçekten de, bir açıdan Yahudilerin, Hintlilerin ve Germenlerin eski kutsal ve epik edebiyatları ile karşılaştırılabilir. Fakat Tevrat'ın, Mahabharata'nın, Veda ve Kuzey mitolojisinin başlıca kaynağı olan Edda metinlerinin pek çok kişi tarafından oluşturulduğunu düşünürsek, bunun sebebi, bu kitapların sözlü olarak korunmasının mümkün olmayacağı değil, kitapların kendi içlerindeki kanıtlardır. Homeros'un şiirlerinde böyle bir ikili ya da daha fazla kaynağı ima edecek herhangi bir kanıt var mı? Dikkatli bir inceleme böyle bir kanıt olmadığını ortaya koyacaktır. İlyada ve Odysseia'yı bu şekilde parçalama çabaları hiçbir sonuç vermemiştir. İlyada ve Odysseia birbirine çok benzer ve bu iki şiirin arasındaki benzerlik, şiirlerin kendi içlerindeki bölümler için de geçerlidir. Yaralı Chryses'in Yunan kampında görünmesinden Athene'nin Ithaka'daki savaşa müdahale etmesine

(*) Grote, *Yunan Tarihi (Hist. Greece)*, II. Cilt. Syf. 198.

dek, her iki kitabın her paragrafında aynı üslubu, aynı ifade özelliklerini, aynı düşünce biçimlerini ve gözlem yeteneğinin aynı eşsizlikle dışa vurulmasını görüyoruz. Eğer genellikle balad edebiyatında olduğu gibi, üslup sıradan, yapılan gözlemler dikkatsiz ya da fikirler önemsiz olsaydı bu benzerlik konusu çok ikna edici olmayabilirdi. Fakat insanlık tarihi boyunca Shakespeare'in en iyi trajedilerinin dışında hiçbir eserin, Homeros'un şiirlerindeki kadar keskin bir gözlem yeteneğiyle, böyle bir düşünce üstünlüğüyle ve böylesi kusursuz bir üslupla yazılmadığını düşünürsek bu görüş epey önem kazanır. Örneğin İlyada'nın altıncı ve yirmi dördüncü bölümlerini ele alalım. Wolf'un kuramının en önde gelen savunucularından biri olan Lachmann'ın düşüncesine göre, bu bölümler farklı yazarlar tarafından yazılmıştır. İnsan dili hiçbir eserde, yirmi dördüncü bölümde Achilleus ile Priam arasındaki sahnedeki kadar derin bir duyguyu ifade edecek kapasiteye ulaşamamıştır. Aynı şekilde altıncı bölümde Hektor ve Andromache arasındaki konuşma da dilin sınırlarını zorlar. Edebiyat eleştirmeni her ikisi de ifade biçimi yönünden uyum sağlayan ve nerdeyse kusursuzluk sınırlarında dolaşan bu iki bölümün farklı yazarlar tarafından yazılmış olmasının olası olup olmadığını sorma hakkına sahiptir. Ayrıca en ufak psikolojik detaylarda bile birbirine benzerlik gösteren iki tane muhteşem şairin aynı dönemde yaşamış olmasının doğal olup olmayacağı da sorulabilir. Bu zorluk, Wolf kuramının bize açıkladığı gibi iki tane değil de en az yirmi tane dahinin aynı dönemde yaşamış olmasını düşünmemiz gerektiğinde daha da artar. Bu kuram, bilim adamlarının İlyada ve Odysseia'nın balad şiirlerine benzer olduğu yönünde asılsız bir düşünceye sahip olduğu zamanlar geçerli olabilirdi. Fakat ilkel diksiyon haricinde

böyle bir benzerlik söz konusu değildir. İlyada'nın gücü ve güzelliği modern balada dönüştürüldüğünde de asla kaybolmaz. Homeros'un şiirlerinin güzelliği ilkel bir çağın basit özelliklerini eserlerinin tümüne hakim olan bir üslup üstünlüğü ile birleştirebilmiş olmasından kaynaklanır. Bu özellik de ancak bireysel deha ile açıklanabilir.

Bu şiirlerin sanatsal yapısını incelediğimizde de aynı sonuca ulaşırız. Bay Grote Odysseia'nın tam bir içsel bütünlüğe sahip olduğunu, şiirin özelliğini bozmadan hiçbir bölümün çıkarılamayacağını göstermiştir. İlyada'nın durumu biraz farklıdır. Şiirin yapısında, Wolf'un kuramını tamamen reddeden Bay Grote'un bile, eserin iki ayrı şiirden oluştuğunu düşünmesine neden olacak bazı ilginçlikler vardır. Yine de Bay Grote, tıpkı Goethe'nin eseri "Faust"a yeni bir bölüm eklediği gibi, ikici şiirin şairin kendisi tarafından birinci şiiri açıklamak ve biraz daha genişletmek amacı ile birincisine ek olarak yazıldığına inanır. Bay Grote'a göre, ilk haliyle İlyada, Achilleus hakkındaydı. Şiirin açılış dizelerinde de belirtildiği gibi şiirin amacı Achilleus'un öfkesini ve Yunanlılara çektirdiği tarifsiz acıları anlatmaktır. Bunu anlatan bölümler I., VIII. ve XI.-XXII. bölümlerdir. Bay Grote'a göre, geriye kalan bölümler öfkenin süresini gereksiz yere uzatarak uyumu bozar. Dokuzuncu bölümde Achilleus'a gelen elçi, saçma bir şekilde on dokuzuncu bölümde Agamemnon'un yapacaklarını tahmin eder ve böylece eser sanki Homeros'dan daha az akıllı olan biri işin içine girmiş gibi bir izlenim uyandırır. Bay Grote dokuzuncu bölüm dışındaki bölümlerin yazar tarafından, esas Achilleus'u, Yunanlıların Truva'ya karşı olan savaşlarını anlatan gerçek bir İlyada'ya çevirmek için sonradan eklendiğini düşünmektedir. Bu kurama dayanarak, Bay Grote'un, Antik Yunanla ilgili şu anda hayatta

olan en yetkin isimlerden biri olduğuna inanıyorum. Yine de, bana kuramı aslında var olmayan birtakım hayali zorluklara dayanıyor gibi geliyor. Önceden kendisine söylenmedikçe herhangi bir bilim adamının İlyada'yı okurken yapıda var olduğu iddia edilen bu tutarsızlıklara dikkat edeceğinden şüpheliyim. Ve korkarım, her ne kadar Bay Grote bu kuramı reddetse de, bu eleştirilerin sebebi Wolf'un kuramıdır. Öyle gibi görünse de, İlyada Truva'ya karşı girişilen savaşın öyküsü değildir. Kuşatmanın onuncu yılında başlar ve şehrin kuşatılmasına dek devam etmez. Açılış dizelerinde çizdiği plana göre, savaşın özellikle bir yönüyle, Achilleus'un öfkesi ve bunun sonuçlarıyla ilgilidir. Her ne kadar şiire daha geniş bir boyut katıyor olsalar da sonradan yapılan eklemeler şiirin ilk amacını, yani Achilleus'u anlatma amacını değiştirmemiştir. Bana göre, bu eklemeler öfkenin sonuçlarını anlatma amacı yönünden gerekli bile görülebilir. İlk kitabın olaylarından sonra hemen Sarpedon'un Yunanlıların duvarını yıktığı savaşı anlatmak çok ani olduğu etkisini yaratabilirdi. Zeus'un Thetis'e verdiği gönülsüz sözden sonra, bu kadar zayıf bir irade sergilememesi gerekiyordu. Aias'ın, Diomedes'in, Agamemnon'un, Odysseus'un ve Menelaos'un cesur eylemlerinin anlatıldığı uzun bölümlerden sonra Achilleus'un güçlü müdahalesi, aksi halde olabileceğinden çok daha ihtişamlı görünmektedir. Dokuzuncu bölümde Achilleus'a gelen elçiye baktığımızda da, Agamemnon ile yapılan nihai barışın bu bölüm olmadan nasıl tamamlanmış olabileceğini tasavvur edemiyorum. Achilleus'un istediği şey zararlarının ödenmesi değil, kendisinden özür dilenmesidir ve Agamemnon ondokuzuncu bölüme dek özür dilemez. Elçilere verdiği cevapta Achilleus kendisine yöneltilen teklifleri neredeyse küçümseyen tavırlarla reddeder, bunun anlamı sadece Briseis'in dönüşünün kendi

kırgınlığını geçirmeyecek olmasıdır. Achilleus satın alınamaz ya da sakinleştirilemez. On üçüncü bölümde Yunanlıların içine düştükleri sıkıntılı durum da onu razı edemez. Eğer Patroklos'un Hektor tarafından öldürülüşü Achilleus'a yeni ve tamamen beklenmedik bir neden vermemiş olsaydı, şiire göre Achilleus öfkesinden asla vazgeçmeyecekti. Bence, arkadaşının ölümünden sonra savaş meydanına girişi, eğer dokuzuncu bölümdeki, tüm ikna çabalarına kayıtsız kaldığı sahnelerden sonra gelmeseydi, yarattığı şiirsel etkinin yarısını kaybederdi. Bay Grote'un sonradan eklendiğini, şiirin geneli için çok gerekli olmadığını düşündüğü iki sonuç bölümüne gelince, bu iki bölüm olmadan şiirin nasıl tamamlanmış sayılabileceğini anlayamıyorum. Patroklos'un ve Hektor'un cesetlerini gömmeden bırakmak Yunanlıların dini duygularına bir hakaret olurdu. Patroklos'un ruhunun yatıştırılmadığı ve Hektor'un parçalanmış cesedinin kurtarılmadığı bir son ne şairi ne de okuyucuları tatmin edebilirdi. Bu konuyla ilgili daha fazla detay için okuyucuyu Bay Gladstone'un harika eleştirilerine ve Bay Mill'in *"Tezler ve Tartışmalar" (Dissertations and Discussions)* adlı kitabının ikinci cildindeki *"Yunan Tarihi ve Efsane" (Greek History and Legend)* adlı makaleye yönlendirmem gerekiyor. Bu yazarların yazdıkları okunduğunda ve en önemlisi, İlyada dikkatle incelendiğinde, eminim, okuyucu bu önemli şiirin baştan sona tek bir yazarın tutarlı bir ürünü olduğuna ikna olacaktır.

İlyada ve Odysseia eserlerini iki farklı yazara yakıştıranların iddiaları, özellikle her iki şiirin mitolojisindeki bazı çelişkilere dayanıyor, fakat bu zorlukların pek çoğu karşılaştırmalı mitoloji biliminin son dönemlerdeki gelişmeleri ile tamamen aşılmış durumdadır. Örneğin, İlyada'da Hephaistos'un, Charis'in kocası

olarak verilmesi, ama Odysseia'da Aphrodite'nin kocası olarak karşımıza çıkması, Bay Grote için bile, iki şiirin aynı yazar tarafından yazılmadığının kanıtı olarak görülmüştür. Fakat aslında herhangi bir tutarsızlık yoktur. Esasında Ay Tanrıçası olan Aphrodite, Homeros'un zamanından önce Şafak Tanrıçası Athene'nin pek çok özelliğini almıştı, bu arada onun ayla ilgili nitelikleri de Artemis ve Persephone'ye geçmişti. Yenilenmiş özellikleri ile Şafak Tanrıçası olarak Aphrodite, Rig-Veda metinlerindeki Şafak Tanrıçası olan Charis ile özdeşleştiriliyordu. Homeros'dan sonraki mitolojide ikisi tekrar ayrıldılar ve Charis ikiye ayrılarak Aphrodite'nin daimi hizmetkârları olan Charites ya da Graces olarak karşımıza çıktı. Fakat Homeros'un şiirlerinde ikisi hâlâ aynı kişidir ve herhangi bir tutarsızlık olmaksızın hem Charis hem de Aphrodite Ateş Tanrısı'nın eşi olarak adlandırılabilir. Özetleyecek olursak, bence Bay Gladstone birkaç önemsiz ekleme dışında hem İlyada'nın hem de Odysseia'nın baştan sona aynı yazar tarafından yazıldığını ve bu yazarın da Homeros'tan başkası olamayacağını iddia ederken oldukça haklıdır. Ayrıca bu yazarın yazılı tarihin başlangıcından önce yaşamış olduğunu, yazarın ne yaşadığı dönemi ne de ülkesini tam olarak tam olarak bilemeyeceğimizi düşünüyorum. Sadece onun M. Ö. 900 yılından önce yaşamış olan bir Yunanlı olduğunu söyleyebiliriz.

Ne var ki, buradan itibaren önemli bir noktada Bay Gladstone ile ayrı düşmeye başlayacağım. Bay Gladstone Homeros'un çağını yazılı tarih dahilinde ele almakla kalmıyor, bundan çok daha ileriye gidiyor. Homeros'un çağını M. Ö. 12. yüzyıl olarak belirliyor ve Truva Savaşı'nı tamamen tarihi bir olay, Homeros'u da bir tarihçi ve savaşın görgü tanığı olarak ele alıyor. Şairin

söylediklerini, savaş sırasında geçen olayların tarihi niteliğinin somut kanıtları olarak düşünüyor. Agamemnon'u, Achilleus'u ve Paris'i gerçek kişiler olarak görüyor ve aynı gerçekliği Danaos, Kadmos ve Perseus gibi karakterlere de yakıştırıyor. Pelopid ve Aiolid hanedanlarından ve Minos imparatorluğundan, Haçlı Savaşları döneminden bahsederken takındığı kesin tutumla bahsediyor.

Günümüzde, Grote, Mommsen ve Sir G.C. Lewis gibi yazarlar tarafından bu kadar çok şey tespit edildikten sonra, bu denli zeki bir bilim adamının eserlerinde böyle görüşlere rastlamak bizi hayal kırıklığına uğratıyor. Kanıtlarla desteklenmediği sürece tarihlerin ve olayların hiçbir önemi olmadığını acaba daha kaç kere belirtmek gerekiyor? Kuşkusuz Pausanias ve Plutarch yetenekli insanlardı ve Thucydides de başarılı bir tarihçiydi; fakat bu yazarların Herakles'in istilası, Homeros'un çağı ve Truva Savaşı üzerine söylemiş olduklarının eleştirel tarihçinin yanında hiçbir önemi yoktur, çünkü Thucydides'in döneminde bile bu olaylar tıpkı şu anda olduğu gibi aradan geçen zaman nedeniyle tamamen belirsiz bir nitelik taşıyordu. Hekatalos'un ve Herodot'un çağından önce hiçbir yazılı Yunan tarihine rastlanmamaktadır. Bu döneme ait bilgileri kitabelerden büyük ölçüde edinebiliyoruz, fakat bunlar bile bizim için yanıltıcı olabilir. M.Ö. 8. yüzyılın başlarına denk düşen kanun koyucu Lykourgos'un dönemi bile, kanıt eksikliği nedeniyle çözümsüz pek çok sorun ortaya çıkarıyor. Biraz önce gördüğümüz gibi, Helen-Dorian istilası bir dönem gerçekleşmiş olmalı, fakat bilinen en eski kitabenin oluşturulduğu iki yüzyıl boyunca olmadığı çok açık. Bu nedenle bu istilanın tarihini belirlemek ya da istilayı oluşturan koşulları tahmin etmeye çalışmak beyhude bir çabadan öteye gidemez. Yunan Antik döneminde bu olaydan önce meydana geldiğini bildiğimiz bir tek

gerçek var; o da Homeros'un şiirleridir. Bir Truva Savaşı'nın olduğu inanışı sadece bu şiirlerin içeriğine dayanmaktadır; bu savaşla ilgili başka herhangi bir kanıt yoktur. Fakat, yazarın bu bilgileri o çağda yaşamış olan tanıklardan edindiği kanıtlanamadıkça, Homeros'un şiirleri içlerindeki ifadelerin gerçekliği için bir kanıt olamaz. Bay Gladstone'un, Homeros'un Truva Savaşı'ndan sonraki elli yıl içinde yaşamış olduğu şeklindeki varsayımı temeli olmayan bir varsayımdır. Tarihçiler aradaki bu sürenin beş yüz yıl ya da bin yıl olma ihtimalinin bulunduğunu söyleyebilirler. Aslında İlyada'da, artık var olmayan bir durumun anlatıldığı ifade edilmektedir. Truva Savaşı'ndaki kahramanlarının yeryüzünde olmayan bir insan soyuna ait olduğu söylenirken (İliad, V. 304) başka ne kastedilmiş olabileceğini anlamak güçtür. Thetis'in oğlu Achilleus, Zeus'un oğlu Sarpedon ve Zeus'un kızı Helena hiç kuşkusuz, yazarın dedesinin görmüş ve konuşmuş olduğu insanlar gibi, sıradan ölümlüler değillerdi. Yunanlılara özgü antropomorfik inanışa göre, insanların ve tanrıların birbirine karıştığı, sınırların nerede başlayıp nerde bittiğini anlamanın kolay olmadığı, tanrılardan daha alt seviyede bir soydan geliyorlardı. Tek elli Diomedes sadece nazik Aphrodite'i değil, Savaş Tanrısı'nın kendisini, yani korkunç Ares'i de mağlup eder. Nestor, şairin çağdaşlarından ikisinin bile kaldırıp masanın üzerine koyamayacağı kadar büyük bir kadehten içer. Aias, Hektor ve Aineias için devasa büyüklükteki kayaları yerlerinden oynatıp fırlatmak sıradan bir insanın çakıl taşlarını fırlatması kadar kolaydır. Tüm bunlar, bu kahramanları uzak geçmişin kişileri olarak algılayan şairin onlara insan üstü nitelikler yakıştırmaya çalıştığını gösterir. Bu şiirlerdeki tanrısal ve olağanüstü öğeleri çıkaracak olursak, olduğu varsayılan tarihi kalıntılar hiç de kaydetmeye değecek kadar fazla olmazdı. Bay Cox'un gözlemlediği gibi;

"Kebren deresinin çocuğu olan Oinone'yi terk eden ve Hera, Athene ve Aphrodite'in altın elmayı almak için kendisine başvurduğu Paris'in, Sparta'dan, Dioskouroi'nin güzel kardeşini kaçırması; kralların onun öcünü almak için toplanmaları; deniz perisi Thetis'in oğlu, karşı koyulamaz silahların sahibi ve ölmüş atların tanrısı olan Achilleus'un kendisinin olmayan bir savaşta dövüşmesi; Briseis elinden alınınca öfkelenmesi ve arkadaşı Patroklos öldürülene kadar savaşta yer almaması; daha sonra Thetis'in ona Hephaistos'un örsüyle yapılmış olan silahı getirmesi ve bu silahla savaşıp zafer kazanması; tüm bunlar hikâyenin özünü oluşturur. Tüm hikâye boyunca detayların niteliği hiç değişmez. Achilleus Athene'yi görür ve onunla sohbet eder; Aphrodite Diomedes tarafından yaralanır ve Uyku ve Ölüm sessiz kanatlarıyla cansız Sarpedon'u çok uzaklardaki ışık ülkesine götürür." Tüm bunlardan şu anlaşılıyor; Homeros bir tarihçi gibi, babasının ya da dedesinin zamanında olan olayları aktarmıyordu. Anlattığı olaylar onun kafasında var olan, çok uzak, muhteşem ve yarı tanrısal olan bir geçmişe ait olaylardı.

Son otuz yılda karşılaştırmalı mitoloji alanında elde edilen bulguları dikkate alarak değerlendirdiğimizde, şu ana dek sadece İlyada'nın kendisine dayanarak desteklemiş olduğum sonucun daha çok önem kazandığını görüyoruz. Bu görüşü Yunanistan ile sınırlandırırsak, belki Achilleus ile Paris'in gerçek insanların biraz abartılmış suretleri olduğu düşüncesi mazur görülebilir. Grimm mitoloji biliminin temellerini attığından beri tüm bunlar değişti. Artık Achilleus'un, Paris'in Helena'nın sadece İlyada'da değil, aynı zamanda Rig-Veda'da bulunduğuna, böylece mitik olguların Homeros'a değil, Aryan uluslarının dağılmasından önceki döneme dayandığına inanılıyor. Achilleus'un öfkesini anlatan masal, İlyada'nın yazarı Homeros'un bir tanık olarak kaydettiği bir olay

değildi, bu masal mutlaka Hint, Yunan ve Germen ırklarının bir arada yaşadığı çok eski o çağda da biliniyordu. Öykü üç yüzyıl boyunca, ana detaylarda ilk biçimini korumuştur, fakat Veda onu esasında ait olduğu göklerde geçen bir hikâye olarak anlatırken İlyada onu yeryüzüne indirmiş, Anadolu'nun kuzeybatı bölgelerinde geçen bir hikâye olarak anlatmıştır. (*)

(*) İlyada mitinin aydınlığın karanlık üzerinde kazandığı bir zafer olduğu yönündeki kuramı onaylama sebeplerim için daha önce yazdıklarıma geri dönmem gerecek. İlyada'da Homeros'un ele aldığı başlıca konunun karanlık ile aydınlık arasındaki mücadele olduğunu düşünmüyorum, tıpkı Shakspeare'in Hamlet'teki ele aldığı konunun da bu mücadele olmaması gibi. Shakspeare'in konusu Danimarkalı bir prensin intikam peşinde koşması, Homeros'un konusu ise bir Yunan kahramanının öfkesidir. Fakat, Hamlet hikâyesi, ilk şekline doğru incelendiğinde, hiç şüphesiz yaz ile kış arasındaki mücadeleyi anlatır ve kızgın prens tıpkı Odin'in kendisi gibi güneşsel bir kahramandır. Bkz. Simrock, *Die Quellen des Shakespeare*, I. 127-133. Homeros'un Achilleus'un kökeni hakkında hiçbir şey bilmediği gibi elbette Shakspeare de bunu bilmiyordu. Bu nedenle mevcut şekilleri ile bu iki hikâye güneş miti olarak kabul edilmemelidir. Bunlar güneş miti olan diğer hikâyelerden türeyen ürünler, aydınlık ve karanlık hakkındaki bölümümüzde örneklenen güneş miti tipine uyan hikayelerdir. (Bu nedenle, Max Muller'i *[Dilin Bilimi – Science of Language]*, II. Cilt, syf. 516, 20. not) şaşırtan hususta, yani Paris'e aydınlığın çocuklarının pek çok niteliğini yakıştırma yönündeki tutarsızlıkta anlaşılmaz bir şey yoktur. İlyada mitinin ilkel anlamının Homeros'un çağında tamamen kaybolduğunu, Elizabeth'in çağında da Hamlet mitinin ilkel anlamının tamamen kaybolduğunu düşünürsek, bizi asıl şaşırtan şey, bu tutarsızlıkların daha fazla olmamasıdır.) Ruh, gerçek gibi kelimelerdeki etimolojik değişiklikleri nasıl kabul ediyorsak ancak İlyada miti gibi hikâyelerindeki fiziksel sapmaları kabul ettiğimizde mitlerin fiziksel kuramlarını açıklayabilir ve anlayabiliriz. Yale Üniversitesi'nin artık hayatta olmayan profesörü Dr. Gibbs bu tür etimolojileri "solmuş metaforlar" olarak adlandırır. Ben de benzer şekilde, İlyada'yı ya da Hamlet trajedisini doğa-miti olarak sınıflandırırken, aynı zamanda bu şiirleri "solmuş doğa mitleri"ni dışa vuran hikâyeler olarak tanımlayacağım.

Rig-Veda'da Panis gece ve kış cinleridir, Germen efsanesindeki "Buğunun Çocukları"nın ve Altın Post adlı Yunan mitindeki Nephele'nin (bulut) karşılığıdır. Panis Güneş'in (Indra, Helios, Herakles) sığırlarını çalar ve onları bilinmeyen bir yoldan doğudaki bir mağaraya götürür. Sarama, yani sessizce yaklaşan şafak, Indra tarafından onları bulmaya ve kurtarmaya gönderilir. Paniler Sarama'yı kandırmak ve güneş efendisine ihanet etmesini sağlamak için çalışırlar. Sarama bir süre onlara kanar, fakat en sonunda Indra'ya dönüp onun Panileri yenmesi için gerekli olan bilgileri ona verir. Daha sonra hafifçe değiştirilmiş versiyonunda Helena en sonunda batıdaki evine döner ve Paris'in Menelaos'dan çaldığı hazineleri de beraberinde getirir. Fakat, Indra ve güneşsel kahramanları bu hazineleri almadan önce, sabahın menekşe rengi ışığı olan Brisaya'yı ele geçirmelidirler. Bu nedenle, Achilleus güneşsel kahraman Aharyu'ya verdiği karşılıkta onun kızı olan Briseis'i esir alır. Fakat güneş her zaman sabahın ışığından ayrılmak zorundadır, bu yüzden Achilleus Briseis'i kaybeder ve onu nihai savaşından hemen önce bir kere daha kazanır. Aynı şekilde Herakles Iole'den (menekşe rengi olan) ve Sigurd da Brynhild'den ayrılır. Tıpkı güneşin karanlık bulutların arkasına saklanması ve ışıklarının görünmemesi gibi kahraman da içi öfkeyle dolu olarak savaş meydanından çekilir ve Myrmidonlar (Achilleus'un önderliğinde savaşan Tesalya'lı halk) bir daha savaş meydanında görünmezler. Fakat, akşama doğru Briseis dönerken, kahramanımız tüm ihtişamı ile, ateş tanrısı Hephaistos'un kendisi için yaptığı silahları kuşanmış olarak bir kere daha görünür ve kendisinin yokluğunda hüküm sürmüş olan fırtına bulutunu karşı koyulmaz mızrağı ile parçalar. Fakat zaferi kısa süreli olacaktır, zira gece iblisi Paris'in oku onu Batı Kapı-

ları'nda öldürecektir. Daha fazla ayrıntıya girmek için yeterli yerimiz yok. Okuyucu, Bay Cox'un *"Aryan Uluslarının Mitolojisi" (Mythology of the Aryan Nations)* ve *"Antik Yunan Masalları" (Tales of Ancient Greece)* adlı kitaplarında İlyada ve Odysseia'nın tüm içeriğini ve bu eserlerin Veda, Edda gibi diğer eserlerle karşılaştırılmasını bulacaktır.

Homeros'un şiirleri her ne kadar çok eski olsalar da, Achilleus ve Helena'nın burada açıklandığı hikâyeleri ile kıyaslandığında daha modern kalırlar. Yunanlıların Avrupa'ya giriş tarihleri belki de hiçbir zaman kesin olarak belirlenemeyecek, fakat herhangi bir bilim adamının bu olayı Homeros'un döneminden sekiz yüz ya da bin yıl kadar öncesine yerleştirmemesi için hiçbir neden göremiyorum. Aradaki iki çağ Yunan, Latin, ve Kelt dillerinin ayrı ayrı özellikler edinmesi için yeterliydi. Demek ki, hiçbir soyut ifadeye ve fetişizmden başka felsefeye sahip olamayan Aryan atalarının, güneşten, şafaktan ve bulutlardan insan ya da hayvanmış gibi bahsettikleri "dünyanın gençliği" Homeros'un "juventus mundi"sinden çok önceydi. Veda bu dönemden çok daha sonra, belki de İlyada'nın zamanı kadar geç bir zamanda oluştu, fakat yine de bu dönemin düşünce biçimine dair ipuçları sunar. Veda metinlerinin şairleri de Sarama'nın hercai alacakaranlık olduğunu ve Panislerin, Sarama'yı gün tanrısına bağlılığından caydırmak için uğraşan gece iblisleri olduğuna inanıyordu. Bu metinlerde olayların geçtiği yer gökyüzüdür. Fakat Homeros'un Yunan'ı, Helena ve Paris'in Zeus'un kızı ve Zeus'un soyundan gelen Priam'ın oğlu olan yarı tanrısal ölümlüler olduğunu unutmuştu. Hindular Dyaus'un (parlak olan) gökyüzü, ve Sarama'nın (yavaş yavaş gelen) şafak olduğunu anlıyorlar ve Sarama'nın Dyaus'un kızı olduğunu söylerken bunun altındaki anlamı fark

ediyorlardı. Fakat bir Yunan, Zeus'un "parlamak" anlamına gelen "div" kökünden, Helena'nın da "yavaş yavaş gelmek" anlamına gelen "sar" kökünden geldiğini bilemezdi. Bu yüzden fonetik değişiklikler onun fetişizmden politeizme geçmesine yardım etti. Doğa tanrıları tamamen kişileştirildi ve tıpkı bizim kavramlarının en yücesine verdiğimiz, tanrı anlamına gelen "god" kelimesinin aslında "fırtına rüzgârı" demek olduğunu hatırlamadığımız gibi, o da Achilleus'un aslında güneşi temsil ettiğini hatırlamadı. Aslında, fetişizme olan eğilim Yunanlıların doğa güçlerini tekrar kişileştirmelerine neden oldu ve kendi dilinden yeni kelimelere başvurdu. Bu yüzden Apollo'nun yanında Helios'u, Artemis'in ve Persephone'nin yanında Selene'yi, Athene'nin yanında Eos'u, Demeter'in yanında Gaia'yı görüyoruz. Bu ayrışmanın ve eski Aryan mitolojisi alanındaki yeni gelişmelerin bir sonucu olarak Homeros'un şiirlerinin mitik materyallerin kullanımında her zaman tutarlı olmadığı ortaya çıkıyor. Bu yüzden, gece iblisi olan Paris'e, Max Muller'in de kafasını karıştıran bir şekilde parlak güneşsel kahramanların pek çok özelliği yakıştırılıyor. "Perseus, Oidipus, Romulus ve Cyrus gibi o da anne babasına felaket getirmeye yazgılıydı; onlar gibi Paris de bebekken dağa bırakılıyor ve bir çoban tarafından kurtarılıyordu." Tüm güneşsel kahramanlar hayata bu şekilde başlarlar. Karanlık geceden doğan Apollo gibi, ya da menekşe rengi şafaktan (Iokaste) doğan Oidipus gibi, gece ve şafak nasıl güneş tarafından yok ediliyorsa onlar da ailelerinin üzerine felaket getirmeye mahkum edilmişlerdir. Çocuğun bebekliğinde dağlara bırakılması sabah güneşinin uzun ışınlarının tepelerde gezinmesini simgeler. Daha sonra Paris Oinone'yi (şarap renkli olan) terk eder, fakat bir akşam karanlığında, Oinone yakılacağı odun yığınlarının kızıl alevleri içindeyken onunla tekrar karşıla-

şır. Yine güneşsel bir kahraman olan Sarpedon da yanında arkadaşı Glaukos (parlak olan) ile beraber Truvalıların yanında savaşmaya mecbur edilir. Sarpedon ve Glaukos Likyalılar'a ya da "aydınlığın çocukları"na önderlik ederler ve şafağın oğlu Memnon da Zeus'un ve Olympos'taki tanrıların uğrak yeri olan Aithiopia'dan çıkıp onlarla birlikte gelir.

İlyada mitinin Yunanlılar Yunanistan'a gelmeden ve keşfedilecek bir Truva'nın varlığından çok önce ortaya çıkmış olması gerekir. Yine de bu, şu an bildiğimiz biçimiyle bu efsanenin gerçek bir geleneğin özüyle ilgili mitik kavramların belirginleştirilmesiyle elde edilmiş olabileceği yönündeki varsayımımızı engellemez. Bu görüş, gayet ferasetli bir bilim adamı olan ve tartıştığımız sorunun kusursuz bir örneklendirilmesini bir hikâyede bulan Bay E.A. Freeman tarafından da desteklenmektedir.

Bu hikâyeye göre Charlemagne mitik bir karakterdir. Ne Fransız ulusunun ne de Fransızca'nın var olduğu bir zamanda onun Fransız olduğu söylenir ve haçlı seferlerinin çok ama çok öncesinde o, cesur bir haçlı olarak anlatılır. Charlemagne'nin efsanevi eylemleri ne coğrafyanın ne de kronolojinin yasalarına uyar. O bir mittir ve daha da önemlisi güneşsel bir mit, ya da güneşsel kapasitesiyle Odin'in temsilcisidir. Onun durumunda efsane tarih tarafından kontrol edilip düzeltilmeseydi o da tıpkı Agamemnon kadar gerçek dışı olurdu.

Fakat, tarih bize Alman ırkından gelen ve dünyanın şimdiye kadar gördüğü en büyük eylem adamlarından biri olan Karl isimli bir imparatorun olduğunu, bu imparatorun dokuzuncu yüzyılda tüm Batı Avrupa'yı egemenliği altına aldığını söylemektedir. Tarihteki Karl isimli imparator pek çok özelliği ile mitolojideki Charlemagne'ye uymaktadır. Efsane bize tarihin sunduğu bilgilerle

desteklenmemiş olsaydı belki de kurgu deyip geçebileceğimiz bir gerçeği, Almanya, Fransa, İtalya ve İspanya'nın bir bölümünün tek bir imparatorluk oluşturduğu bir dönemin var olduğu gerçeğini sunmaktadır. Freeman'in de gözlemlediği gibi, her ne kadar gerçek Karl'ın bunlarla ilgisi olmasa da Charlemagne'nin mitik haçlı seferleri gerçekten bu seferlerin yapıldığının sağlam bir kanıtıdır.

Agamemnon'un durumu da Charlemagne'ninkine benzeyebilir, fakat onun durumunda efsaneyi doğrulayacak herhangi bir tarihsel bilgiye artık sahip değiliz. İlyada adaların çoğunun ve Yunanistan'ın önemli bir bölümünün en azından kısmen ortak bir hükümdarım boyunduruğunda olduğu bir dönemin olaylarını anlatmaktadır ve yine Freeman'ın belirttiği gibi, hükümdarlığın merkezi olarak Atina ya da Sparta yerine Mykene gibi bir yerin adının geçmesi bu olayların doğruluğuna dair bir kanıttır. Bu durum bize efsanenin genel olasılıklarla yönlendirilmediğini, bazı hatırda kalan gerçekleri dikkate aldığını gösterir. Hikâyede Charlemagne'nin hükümdarlık koltuğu Aachen'den Paris'e taşınır; Bay Freeman de eğer gerçekten Paris'te olsaydı hiç kimsenin hükümdarlık merkezini Aachen'e taşımayı düşünmeyeceğini söyler. Ayrıca, Agamemnon'un hikâyesi, her ne kadar tarihi kayıtlarda geçmese de, en azından Mykene'nin bir dönem çok önemli bir yer olduğunu kanıtlayan arkeolojik kalıntılarla desteklenir. Truva Savaşı'na gelince, Yunanlıların bir çok kere Ege Denizi'ni geçtiğini ve Anadolu'nun deniz kıyısındaki bölgelerinin büyük bir kısmını koloni haline getirdiğini biliyoruz. Bunu yapabilmeleri için Lidyalılar ve Bitinyalılar gibi pek çok savaşçı toplumu topraklarından sürmeleri gerekiyordu ve bunun uzun süren savaşlardan sonra gerçekleşebileceği konusunda emin olabiliriz. Tarih öncesi Yunanistan'da zaman zaman büyük

savaşların olması ihtimali yüksektir ve Mykene'deki hükümdar buna katılsın ya da katılmasın, efsane, elbette, tıpkı Charlemagne'yi haçlı seferine gönderdiği gibi, o hükümdarı da bu savaşlara gönderecektir.

Bu nedenle Agamemnon ve Menelaos'un, güneşle ilgili mitler hakkındaki öykülere uyması için karakterleri ve eylemleri değiştirilen ve az çok hatırlanan geçmiş hükümdarları ya da kahramanları temsil ediyor olması olasıdır. Nibelungen Destanı da İlyada'nın özelliğini örnekler. Siegfried ve Brunhild, Hagen ve Günther fiziksel olguların kişileştirilmiş biçimi gibi görünmektedir, fakat Etzel ve Dietrich mitik özelliklerle kuşanmış Atilla ve Theodoric'den başkası değildir. Brunhild kavramının bile tarihi Brunehault'dan türemiş öğeler taşıdığı düşünülür. Bu nedenle, Achilleus'un, gerçek bir Güneş Tanrısı gibi, vücudunun yaralanabilen tek yerine batan sivri bir nesnenin açtığı yaradan öldüğü söylendiğinde, efsanevi Charlemagne'nin de pek çok açıdan Güneş Tanrısı gibi davrandığını söyleyebiliriz. Eğer Kalypso tarafından alıkoyulan Odysseus Gece Tanrıçası tarafından tuzağa düşürülen ve esir alınan güneşi temsil ediyorsa, Thuringia Dağı'nda uyuyan Frederic Barbarossa da buna benzer bir kavramı temsil eder. Charlemagne'nin ve Frederic'in Odin'i temsil ettiğini biliyoruz; Achilleus ve Odysseus'un mitik kişileştirilmelerinde bazı tarihi figürlerin karıştırılmış olduklarını düşünebiliriz. Unutmamalıyız ki eski zamanlarda güneşle ilgili mitler tüm harika hikâyelerin temelinde olan mitlerdi ve inançların da bu tür mitlere uyum sağlaması gerekiyordu.

Bu görüşü ileri sürerken, mitlerin gerçek kişiler üzerine kurulduğunu iddia eden kurama (euhemerism) kapılarımız açmış olmuyoruz. Homeros'un şiirlerini inceleyen tüm araştırmacıların

ulaştığı bir tek sonuç varsa o da İlyada'dan ya da Odysseia'dan hiçbir tarihsel bilginin çıkarılamayacağı sonucudur. Şiirler gerçek olayların belir belirsiz bir anıştırmasını taşıyor olsa bile bu olay mitik söyleyişle öylesine iç içedir ki hiçbir araştırmacı oradan tarihi yorumlar çıkaramaz. Böyle düşünüldüğünde, Bay Gladstone'un Helena'nın "Argos'lu Helen" diye adlandırılıyor olmasından tarihi sonuçlara ulaşmaya çalışmasının ya da Truvalılar hiçbir zaman öyle tarif edilmezken Menelaos, Achilleus ve diğer Yunan kahramanlarının sarı saçlı olmasından etnolojik çıkarımlar yapmasının faydasız olduğu görülür. Mitteki Argos, her ne kadar Homeros'un zamanında bile öyle yorumlanmış olsa da Peloponnesos şehri değildir. Orası Zeus'un yaşadığı "parlak ülke"dir ve bu sözcük onun eşi Hera ve kızı Helena için ve Veda'da Indra'nın köpeği olan Sarama'nın çocukları Sarameya'lar ile birlikte yeniden karşımıza çıkan Odysseus'un köpeği için kullanılır. Sarı saça gelince, Yunalılarda sarı saçın yaygın olduğuna dair bir kanıt yoktur, fakat herhalde güneşsel bir kahraman için de başka renk saç uygun olmazdı. Sarı saç tüm bu kahramanların tipik özelliliğidir. Diğer yandan gecenin çocukları olan Truvalılar için sarı renk saç gereksizdir.

Dillerin ve mitolojilerin karşılaştırılmalı çalışmaları tarafından son otuz yılda sunulan sonuçların etraflıca incelenmesi Bay Gladstone'un Homeros'un şiirleri ile ilgili görüşlerini değiştirebilir, hatta belki de kitabının yarısından fazlasının geçersiz olduğunu düşünmesine yol açabilirdi. Olympos'taki tanrılar hakkındaki bölümün yeniden yazılması ve ilkel vahiy yönündeki garip kuramın terk edilmesi gerekirdi. Bay Gladstone İbrani Mesih'ten Apollo'yu, Logos'dan ise Athene'yi türettiğinde okuyucu şaşırmaktan kendini alıkoyamıyor. Philo'nun zamanına dek ortaya

çıkmayan ve İsa'dan iki yüzyıl sonrasının ortalarına dek Hıristiyan şeklini almayan Logos kuramını Homeros'la bir araya getirmek ilginç bir yaklaşım. Bir sonraki adımımız da belki Volsunga Saga yazarlarının Sigurd kavramını *"Otuz Dokuz Makale"den (Thirty-Nine Articles)* aldıklarına inanmak olabilir. Bu tanrıların, yani Athene ve Apollo'nun Homeros'un Olympos'undaki diğer tanrılardan genel olarak daha zeki, kusursuz ve yüce oldukları bir geçektir. Bay Gladstone'un da doğru bir şekilde tespit ettiği gibi, bu tanrılar hiçbir zaman aldatılamaz ya da öfkelenmezler. Tüm eski Yunanistan'da Apollo'nun geleceğin habercisi olduğuna inanılırdı ve bakire Athene'de, belki de eski çağlarda Yunan zekâsının düşünebildiği en yüce tanrı kavramını buluyoruz. Veda'da Athene şafağı temsil eder; fakat Yunan mitolojisinde tan vaktinin duyulara hitap eden zaferi Eos'a atfedilirken, Athene gökyüzünün aydınlatıcı ve bilgilendirici ışığının kişileştirilmesi haline gelir. Şafak olarak, gökyüzünden, Zeus'dan doğar ve mitik dilde onun alnından ortaya çıktığı anlatılır, fakat Yunan mitolojisinde bu betimleme Zeus'un sınırsız bilgeliğini diğer tanrılardan çok daha fazla ölçüde paylaştığı anlamına gelir. Öte yandan, Apollo'nun bilgisi yüksekteki konumundan ötürü yeryüzünde olup biten her şeyi görebilen güneşe özgü bilgidir. Daha az önemli olan Helios bile bir ölçüye kadar bu ayrıcalığa sahiptir.

Bay Gladstone Yunan tanrılar için bir İbrani'nin yanında, bir de Fenike soyu düşünür. Fakat bu sonuca ulaşmasına neden olan onun Aryan mitolojisi hakkında bilgi sahibi olmamasıdır. Hiç şüphesiz Yunan mitolojisinin bazı özelliklerinde Fenike'lilerin izlerine rastlanır. Aphrodite özünde bir Yunan tanrıçasıdır, fakat zaman içinde bazı Fenikelilerin aşk ilahesi Kibele'nin bazı

özellikleri ona da geçmiştir. Adonis aslında bir Sami tanrısı olup Yunanistan'a daha sonra gelmiştir. Fakat Poseidon için aynısı söylenemez, (*) Veda'daki Sarameya ile aynı olan ve şafağın, yani Sarama'nın oğlu, yalancı ve hilekâr, müziği icat eden ve İskandinav mitolojisindeki karşılığı olan Odin'in ölülerin ruhlarını önüne katıp ağaç tepelerinde ilerlemesi gibi, ölülerin ruhlarını Hades'in evine götüren rüzgâr tanrısı Hermes için de öyle. İbrani dilinde, Jehovah'ın Nuh'a verdiği söz yüzünden Zeus'un habercisi Iris'in de bu olayla bağlantılı düşünülmesi de okuyucunun kafasını karıştırır. Yunanlılar için, gökkuşağının, gökyüzü tanrısının yeryüzündeki insanlara gönderdiği haberci olduğunu düşünmek kadar doğal bir şey yoktur. İbranilerin düşündüğü gibi, gökkuşağının gökyüzüne Jehovah tarafından yerleştirilen bir sembol olduğunu düşünmek çok farklı bir şeydir. Bellerphon ve Anteia, Hz. Yusuf ve Zuleikha mitleri arasında yakın benzerlik olduğunu kabul edebiliriz; fakat Yunan hikâyesinin Aryan örneklerinden çıkarılabilirken İbrani hikâyesinin tek başına bırakılması, Cennet Miti'nde olduğu gibi İbranilerin ödünç alanlar olduğu çıkarımına yol açar. Son olarak, doğuda, Thrinakia'da hüküm sürdüğü için Helios'un doğuya ait bir tanrı olduğunu düşünmek de temelsizdir. Helios tamamen Yunan Güneş Tanrısı

(*) Yeryüzünü sallayabilen bu tanrının ulusu ya da isminin etimolojisi ile ilgili söyleyebileceğimiz tek şey, Bay Cox'un da dediği gibi bu noktaların bilinmediğidir. Poseidon, Dagon, Oannes ve Nuh arasındaki karşılaştırmalardan ya da Shem'in Ham'in çocukları arasındaki ayrımlardan bir şey çıkıp çıkmayacağı konusu şüphelidir. Bkz. Brown'un *Poseidon; Sami, Hami ve Aryan Arasındaki Bağ (Poseidon; a Link between Semite, Hamite, and Aryan)* adlı eseri, Londra, 1872. Bu kitap da, burada, Bay Gladstone'un kuram ortaya koyma tarzına yöneltilen eleştirilerin birkaçına hedef olabilecek bir kitaptır.

değil midir? Öyleyse, kutsal adası doğuda değil de başka nerde olabilir? Odysseus'un yoldaşlarının başına korkunç bir felaket getiren ve Bay Gladstone'un tuhaf bulduğu Helios'un sürüsüne gelince, fırtına iblisi Cacus ve Rüzgâr Tanrısı Hermes tarafından çalınan ve Veda'nın şairlerinin yazdığı efsanelere sonsuz sayıda konu sağlayan bu mutsuz sürü bulutlardır.

Fakat tüm karşılaştırmalı mitoloji konusu Bay Gladstone'a biraz yabancı gelmektedir. Grimm, Kuhn, Breal, Dasent ve Burnouf gibi yazarların yazdıklarını hiç dikkate almaksızın yoluna devam eder. Veda metinlerine dikkat etmez, ya da Yunanlıların ve Hinduların atalarının aynı tanrılara taptıkları bir dönemin olduğunu gözden kaçırır. Max Muller'den iki ya da üç defa bahseder, fakat onun ortaya koyduğu bilgilerden pek az faydalanır. Onun dikkatini gerçekten çekmeyi başaran yegane eser M. Jacolliot'un itibarı pek de yüksek olmayan eseri *"Hindistan'daki İncil" (The Bible in India)*dır. Kitabı çok açık bir şekilde onaylamaz, fakat bu kitabın ele aldığı konu hakkında bilgisi kıt olan biri tarafından yazılan kayda değer bir kitap olmadığını savunur gibi de görünmez.

Tamamen filolojik sorulara geldiğimizde, Bay Gladstone'un bilgisinin bu alanda da yetersiz olduğunu görüyoruz. Belirli fonetik değişiklik yasaları üzerine kurulu filoloji ilimi hakkında fazla bilgiye sahip değil gibi görünüyor. İki kelime yazılışta ya da telaffuzda birbirine benziyorsa, bunu, o kelimelerin birbirleriyle ilişkili olduklarının kanıtı olarak almaktan çekinmiyor. "Papaz" anlamına gelen "hieros" ve "yaşlı adam" anlamına gelen "geron" sözcüklerinin aynı köke sahip oldukları iddiası tamamen asılsız bir iddiadır; bir tanesi Sanskritçe'de "güçlü adam" anlamına gelen "ishiras", diğeri de yine Sanskritçe'de "yaşlı adam" anlamına

gelen "jaran" kelimeleridir. Kitapta verilen kelime listeleri bu tür hatalarla doludur ve Bay Gladstone'un filoloji bilgisinin eksik olduğunu gösterir. Ortaya çıktığında belki kabul edilebilir bir iddia olan Niebuhr kuramı, yani Yunanca ve Latince'de ortak olan ve çoğunluğu barışçıl eylemleri anlatan sözcüklerin aslında Pelasglara ait olduğu iddiası günümüzde, bu kelimelerin Aryan olduğunun keşfedilmesiyle tamamen geçersiz kılınmıştır. Pelasg kuramı, sadece Yunanca ve Latince kelimeleri karşılaştırdığımızda belki işe yarayabilir, fakat İngilizce *yoke* ve Sanskritçe *yugam* gibi sözcükleri de işin içine kattığımız zaman bu Pelasgların dilinin kapsamının çok dışına çıktığımız belli olur. Eski moda bu kuramı savunurken Bay Gladstone'un Latince "thalamus" kelimesini örnek olarak vermesine ne diyeceğiz? Kuşkusuz "thalamus" barış eylemleri için kullanılır, fakat Latince'ye sonradan girmiş bir kelimedir.

Bay Gladstone, saf ve uygulamalı filoloji alanlarını bırakıp Homeros'un şiirlerinin içeriklerini açıklamaya girişti̇ğinde kusursuz iş çıkarır. Odysseia'daki "Dış Coğrafya" adlı bölüm çok ilginçtir ve tek bir yazarın eserlerinin dikkatle incelenmesiyle bile ne kadar çok şey öğrenilebileceğini gösterir. Bay Gladstone'un İlyada ve Odysseia'nın yüzeyi hakkındaki bilgisi kapsamlı ve doğrudur. Yüzeyin altına inmek istediğinde ve dipte saklı duran hazineleri çıkarmaya çalıştığında, bilge bir dervişin bu gizemleri çözebilecek tılsımına sahip olmadığı görülür. Fakat modern filoloji titizlik isteyen bir bilimdir; önemli sorunlarını çözebilmek başlangıçta en cesur insanları bile korkutabilecek kadar fazla hazırlık ister. Vergi sistemini düzenlemekle ve mali beyanlarda bulunmakla uğraşan ve büyük bir ulusta siyasi bir partiyi yöneten bir insanın filoloji hakkında kapsamlı bilgiye sahip olmaması ma-

zur görülebilir. Bu konuyla ilgilenmekten başka yapacak işleri olmayanlar için bile dilbilimdeki yeni gelişmeleri günü gününe takip etmek çok zordur. Bay Gladstone'un filoloji alanında yetersiz olması kabul edilebilecek bir durumken, kabul edilemeyecek olan nokta, geçmiş yıllarda bu bilim alanında ortaya çıkan gelişmeler hakkında çok az bile bilgisi olmaksızın onun oturup Homeros hakkında filolojiyle ilgili ifadelerle dolu bir kitap yazmış olmasıdır. Hakkında yaptığımız tüm olumsuz eleştirilere rağmen kitap akademik araştırmalar için faydalı olabilir ve bu nedenle bir ölçüde övgüyü hak eder. Her ne kadar bu fikir şu anda komik gelse de tüm meclis üyelerimizin tatillerini Yunan tanrıları hakkında ya da Homeros'un şiirlerini açıklayan kitaplar yazarak geçirecekleri günlerin gelmesini umuyorum.

Temmuz 1870

VII

İLKEL HAYALET-DÜNYASI

İnsan kültürünü inceleyen araştırmacılardan hiçbiri Max Muller'in *"Karşılaştırmalı Mitoloji Üzerine bir Makale" (Essay On Comparative Mythology)* adlı eserini unutamaz. Bu eserde mit yorumlarının bilimsel ilkeleri, her ne kadar yeni ortaya atılmamış olsalar da, en azından yeni ve etkileyici somut örneklendirmelerle okuyucuya sunulmuştur. Yine de birçok okuyucu mutlaka şuna dikkat etmiştir; bu güzel eserdeki mit analizleri çoğunlukla prensipte sağlam ve ayrıntılarda doğrudur, fakat yazarın mitin başlangıcı ile ilgili kuramı dikkatsiz ve hatalı şekillerde ifade edilmiştir. Herhangi bir mitolojinin ortaya çıkma sebebinin "hastalık" ya da dilde metaforların anormal ya da abartılı şekilde kullanılması olup olmayacağından şüphelenmek için nedenler vardır ve hemen şöyle bir eleştiri yapılabilir; mit yapanlarda, ifade biçimi düşünceyi ortaya çıkarmamıştır, düşünce ifadeyi şekillendirmiştir. İlkel Aryanlar dillerinde bol miktarda metafor olduğu için mitleri yapmadılar, bu dili konuşan insanlar mitleri yaptıkları için dillerinde çok sayıda metafor vardı. Nesnel olgularla kıyaslamak için ellerinde bir tek insan iradesi olduğu

için mit yaptılar. Bu yüzden güneşten yorulmak bilmeyen bir seyyah, ya da eşi bulunmaz bir okçu olarak bahsettiler ve canlıları yaptıkları gibi cansız nesneleri eril ve dişil olarak sınıflara ayırdılar. Hem bu eserde, hem daha sonra yazdıklarında Max Muller'in kuramı ifade ediş tarzı, ayrıntıların önemine dair bir anlayışla genel kavramların dağınıklığın karıştırıldığı ilginç tarzın örneklerinden biridir. (*)

Doğanın güçlerinin, yaşayan ve düşünen insanlar olarak temsil edildikleri efsanelerin altında yatan gizli anlamaları çözmede filolojik yorumların ilkeleri bizim için vazgeçilmez birer araç olur. Fakat mit yapma eğiliminin gizini çözmeden önce, filolojiyi bırakmalı ve psikolojik incelemelerde bulunmalıyız. Güneşin hedefini hiç şaşırmayan bir okçu olarak ve fırtına bulutlarının, sonu aydınlığın öfkeli çocuğunun ellerinde bulan kara bir iblis ya da dev bir hırsız olarak düşünülmesinin gayet doğal olduğu ilkel düşünce biçiminin özellikleri hakkında bilgi sahibi olmamız gerekir.

(*) "Erinyslerin, Saranyu'nun ve şafağın suçluları bulacağı ifadesi başlangıçta mitolojiden oldukça uzaktı; bunun tek anlamı işlenen suçun er ya da geç gün ışığına çıkacak olmasıydı. Bu ancak Erinyslerin etimolojik anlamı unutulduğunda ve bir zaman dilimi olan şafak bir canlı mertebesine yükseldiğinde mitolojik oldu." *Dilin Bilimi (Science of Language)*, 6. basım, II. 615. Bu paragraf Max Muller'in kuramını kabaca özetlemektedir. Bu kuram bana tarihin gerçekleriyle uyuşmuyor gibi geliyor. Bu bölümde ilkel kültürle ilgili sunulacak olan gerçekler durumun tam da tersi olduğunu gösterecek. "Erinys suçluyu bulur," esasında bir metafor değildi, gerçek olduğuna inanılan bir şeyin düz ifadesiydi. Şafak (zaman dilimi olan değil, sabah göğünün al rengi) başlangıçta gerçek bir insan olarak düşünülüyordu. İlkel insanlar metaforlarla konuşmuyorlardı, şu anki şiirsel metaforlarımızı türeten teşbihlere, kişileştirmelere gerçekten inanıyorlardı.

Bu ilginç sorunu ele alan en ilginç eserler arasında Bay Tylor'un *"İlkel Kültür" (Primitive Culture)* (*) adlı çalışmasına özellikle dikkat etmemiz gerekir. Eser hem büyük bir titizlikle yazılmış, öne sürülen fikirler son derece düzenli bir şekilde sıralanmıştır ve gayet iyi anlaşılabilir bir üslup kullanılmıştır. Eserde daha da övgüye değer olan nokta, yazarın gayet hevesli ve özgün araştırmacı yönünün mantıklı bir eleştirmenin sabrı ve dikkatiyle çok iyi dengelenmiş olmasıdır. Mitolojiyle ve ilkel dini düşüncelerle uğraşan yazarlar için sabır ve dikkat son derece gereklidir; fakat ne yazık ki bu iki nitelik, yeni kuramlar oluşturulmasına ve yeni araştırma sahalarının ortaya atılmasına yol açan spekülatif cesaret ile çok az bir araya gelebilir. Herhangi bir kuramın açıklayıcı güçlerinin tasarlandığı zihinsel durum, gerçeklerin tarafsız bir eleştirmen gözüyle görülmesini sağlayacak zihinsel durum ile tam tamına zıttır. Bu iki eğilim arasındaki dengeyi korumak kusursuz bir bilimsel eğitimin kanıtıdır. Bay Cox'un önemli çalışması işte bu açıdan kimi zaman yetersiz kalabilmektedir. Bunu söylemekten hoşlanmıyorum, fakat; Bay Cox'un mitlerin kökeni ile ilgili fiziksel kuramlar için verilebilecek her türlü örneğin yolunu kesmesi, kimi zaman okuyucunun kuramın sağlamlığı hakkında şüpheye düşmesine neden olmaktadır. Kendi adıma konuşmam gerekirse; bir zamanlar iyi sebeplerle kabul ettiğim kurama bağlılığımda hiç tereddüt etmesem de, Bay Cox'un yazdıklarını okurken, başka hiçbir yerde olmadığı kadar güneşin ve şafağın mitolojik üstünlüğüne karşı çıkma ihtiyacı hissettim. Aynı temel

---

(*) *İlkel Kültür: Mitolojinin, Felsefenin, Dinin ve Sanatın Gelişimi ile İlgili Araştırmalar (Primitive Culture: Researches into the Development of Mythology, Philosophy, Religion, Art, and Custom)*, Edward B. Tylor, 2 cilt, 1871.

kuramı savunurken Bay Tylor'un bu tür karşı çıkma isteği oluşturmamasının nedeni, ilkel şiir ve felsefenin, insanın yaşamı ile doğadaki yaşam arasındaki kurduğu gibi çok taraflı benzerlikleri tek bir formülle genelleştirilemeyecek olduğu gerçeğini gayet iyi anlamış olmasıdır. Sadece görünürdeki benzerliklere dayanarak, her miti bir fiziksel olayı açıklamak amacı ile kullanarak toplumun hayal dünyasındaki cüceler diyarında gezinirse, varacağı sonuçlar güvenilmez olacaktır, zira kanıt bulmak için baktığı her yerde bu tür bir kanıt olabilecek bir şeyle karşılaşacaktır. Bay Tylor'un da gözlemlediği gibi, onun yorumu her efsane ya da her çocuk şiiri için geçerlidir. "Örnek olarak "Altı Sent Şarkısı" isimli şarkıyı verirse iddiası iyi bir şekilde açıklanabilir; şarkıda geçen yirmi dört adet kara kuş yirmi dört saattir, onları tutan turta üzerinde sonsuz bir gökyüzü uzanan topraktır. Turta açıldığında, yani gün doğduğunda kuşlar şarkı söylemeye başlarlar; güneş kraldır ve parasını sayması da parıltısını göndermesidir. Ay kraliçedir ve şeffaf balı da ay ışığıdır; bakire, efendisi güneşten önce doğan ve giysilerini, yani bulutları gökyüzüne asan "gül rengi" şafaktır. Onun burnunu kemirerek masalı acı bir şekilde sonlandıran kara kuş da güneşin doğma saatidir." Tüm bu yorumlarda öncel bir imkânsızlık yoktur. En azından öykünün bazı bölümlerinin fiziksel olayların antik yorumlarından türetilmiş olması çocuk şiirleri hakkında tüm bildiklerimizle uyum içindedir. Kısacası; "uzun zamandan beri varlığını devam ettiren şiirin güneş miti olduğunun ispatlanması için sadece benzerlikten daha geçerli olan bir kanıta ihtiyaç vardır." Eksik olan argümanın niteliği belki de Jack ve Jill hakkındaki şiire atıfta bulunarak açıklanabilir. Eğer bu kötü kaderli çocukların aydaki izler olduğunu gösteren kanıtları geçerli sayacaksak, bunun nedeni, kanıtın bu durumda çok da açık olmayan benzerliği içermesi değil, eski

İskandinav kabilelerinin kutsal kitabı olan Edda'da ve günümüzde eğitimsiz İsveç köylüleri arasında Jack ve Jill'in öyküsünün, aydaki izler için bir açıklama olarak kabul ediliyor olmasıdır. Mit çalışmalarında sıkça karşılaşılan üstünkörü tahminler nedeniyle makul olanla doğrudan bir kanıtla desteklenen arasındaki ayrım çoğu zaman gözden kaçabilir.

Bay Tylor mitoloji araştırmalarını mitleri türeten düşünce biçiminin karakteristik özellikleri hakkında yaptığı incelemelerle birleştirince, onun eserlerinde var olan ve onu benzerlerinden ayıran spekülatif cesaretin ve eleştirel ölçülülüğün birleşimi ortaya çıkar. Alegori ve sembolizme boğulmadan ilkel dini düşüncelerle uğraşabilen ve ilkel insanların, bizden daha az bilgi ve zekâyla da olsa bizim gibi çıkarımlar yapan sıradan insanlar olduğunu gerçeğini fark eden bir yazarla karşılaşmak memnuniyet vericidir. Lord Bacon gibi modern yazarların Antikçağlardaki mitleri açıklarken kullandığı mistik alegori, esasında mitlerin bir parçası değil, ilkel mit yapıcılarını yönlendiren mantığa benzeyen bir mantık biçiminin sonradan mitlere yakıştırdığı bir özelliktir. Kültürün ileriki aşamasında sembolik bir açıklama ile açıklandığı zamanlar dışında anlamsız görünen mitler, gelenekler ve inançlar onları doğuran daha alt seviyedeki bir kültüre hiç de anlamsız gelmiyordu. Kelimeler gibi mitler de ilk anlamlarını kaybetmezler. İlk aşamada mit o andaki düşünce biçiminin önemli bir parçasıdır; o zamanki açıklaması doğal olan, mitin teması hakkında düşünen herkesin hemen aklına gelebilecek bir açıklamadır. Fakat zaman içinde düşünce biçimleri değişikliğe uğramıştır, daha önce gayet aşikâr görünen açıklamalar insanlara o kadar da açık gelmemeye başlamış ve mit bağımsız olarak varlığını sürdürmüştür. Her ne kadar kimse niye doğru

olduğunu açıklayamasa da mitler kuşaktan kuşağa doğru şeyler olarak aktarılmaya devam etmiştir. Nihayet mit tamamen yok olmuş, geride açıklaması olmayan bir gelenek ya da saçma görünen bir batıl inanış bırakmıştır. Örnek olarak daha önceki bölümde anlattığımız bir inanışı verelim; hâlâ kimi yerlerde ardıç kuşunu öldürmenin iyi bir şey olmadığına inanılır, fakat bu inanışı insanların o kuşa duydukları sempatiye bağlayan bir kişi tarihsel yöntemi takip etmeden tarihsel olaylar hakkında çıkarımlar yapan bir kişinin düştüğü yanılgılara düşecektir. Eskiden ardıç kuşunu öldürmenin uğursuzluk getirdiğine inanılırdı, daha da eskilerde bu uğursuzluğun ölüm olacağı düşünülürdü. Bundan daha eski bir dönemde bu ölümün sebebinin yıldırım düşmesi olacağı inancı hakimdi. Daha geriye gidersek bu kuştan bu denli korkulmasının sebebinin bu kuşun Şimşek Tanrısı Thor'un kuşu olduğu inancına rastlarız. En ilkel düşünce biçimlerine ulaştığımızda şimşeğin, gagasından düşürdüğü solucanla kayaları parçalayan kırmızı bir kuş olarak tasvir edildiğini görürüz. Ayrıca boğulan bir adamı kurtarmanın iyi olmadığı inancı tarihte geriye gidilmediğinde anlamsız görünür. Bu batıl inancın ilk biçimlerinde boğulan kişiyi kurtaranın er ya da geç kendisinin de boğulacağı anlatılır; buradan da boğulmanın talihsiz kişinin su perileri tarafından ele geçirilmesi yorumuna ulaşırız. Kurbanın elinden alınmasına sinirlenen peri onu kızdırmaya cesaret edebilen cüretkâr ölümlüye karşı bundan böyle kin besleyecektir.

Şimşeğin kırmızı bir kuş olarak, boğulmanın da kötü bir düşmanın işi olarak yorumlanması, dış dünyada var olan tüm güçlerin insanın içinde irade olarak bilinen güce benzer şekilde görüldüğü ilkel doğa felsefesinin parçalarıdır. Şu anda "fetişizm" olarak bilinen, fakat Bay Tylor'un "animizm" şeklinde daha

kapsamlı bir isim altında incelediği bu felsefenin dikkat çeken birkaç örneğini vereceğiz. İlkel zekânın yaşadığı süreçleri uygun bir şekilde açıkladığımızda mitolojinin başlangıcı ile ilgili bir sonuca ulaşmamız mümkün olabilir.

İlk önce şunu söyleyelim; barbar ya da işlenmemiş zekâ, her türlü sonuca analojiden cüretkâr çıkarımlar yaparak ulaşıyordu. İnsan düşüncesinin en yükseği olduğu gibi, en alçağı da ideal ilişkilendirme yasaları yardımıyla işler. Yerçekimi yasasının bulunması da, Zafer Eli gibi batıl inançlar da fikirlerin ilişkilendirilmesi ile ortaya çıkmış örneklerdir. Bilimsel ve mitolojik çıkarım arasındaki fark, bilimsel çıkarımın insan zihninin kabul edebileceği doğru bir önerme kurana kadar pek çok defa gerçekleştirilen kontrolleri içermesidir. Yaşadığı sayısız deneyim, modern insana olgular dünyasında hiçbir sebep sonuç ilişkisine uymayan pek çok düşünce birlikleri olduğunu öğretmiştir ve modern insan yeni öne sürdüğü fikirleri sıkı bir doğrulama testine tabi tutması gerektiğini öğrenmiştir. Ayrıca aynı deneyim birikimi insanların sadece daha az abartılı yeni fikirlerin uyma şansının olduğu bir ideal ilişkilendirmeler yapısı oluşturmasını sağlamıştır. İlkel insan ise bu kadar çok kontrol etme imkânı olmadan mantık yürütmek zorundaydı. Modern insanın kafasında neredeyse organik hale gelen ve fiziksel yasaların karşılığı diyebileceğimiz muazzam ilişkilendirmeler kümesi ilkel insanın kafasında şekillenmemişti, öne sürülen her yeni fikrin deneylerle test edilmesi gerektiğini de öğrenmemişti. Sonuç olarak, düşüncesini yönlendirmek için elinde sadece yüzeysel analoji vardı ve sonuçlara da elbette tamamen tesadüfen ortaya çıkan fikirleri ilişkilendirerek ulaşacaktı. Avrupa ya da barbar kültürünün dolu olduğu tuhaf ya da gülünç hayaller, kullanabilecekleri en iyi

yöntemi kullanarak yapılmış olan çıkarımlardı. Zulu miti gibi örnekler fikirler arasındaki ilişkilerin sadece analoji ile kurulduğu bu en basit sınıfa aittir. Zulu inekler için pazarlık yaptığı adamın kalbini yumuşatmak için ağzında bir tahta parçası çiğner. Ya da Almanya'nın Hesse bölgesindeki bir çocuk askere gitmemek için cebinde bir kız bebeğin başlığını taşır, erkekliği reddetmenin sembolik bir yoludur bu. (*) Benzer bir düşünce biçimi de büyücünün, düşmanını öldürmek için, onun balmumundan kuklasını yapmasında ve sonra bu kuklaya ok atmasında karşımıza çıkar. Ya da bir önceki bölümde anlatılan, düşmanı, yanında değilken bile onu sardığı düşünülen palto aracılığı ile yok edebilen sihirli değnek olayı da buna örnektir. Buradaki prensip kuşkusuz pek çok çocuğa tanıdık gelecektir ve ayrıca, Irving'in gayet eğlendirici bir şekilde örneklediği, tarlalarda kasılarak dolaşan ve ürünleri elindeki sopayla yere çalan, kendini tek elle bir kabadayı ordusunu yenen bir kahraman olarak gören generalin olayına da benzemektedir. Benzer kökene sahip inançlardan biri de evde ayna kırıldığında aileden birinin öleceği inancıdır, muhtemelen bu inancın sebebi aynanın insan suretini yansıtıyor olmasıdır. Başka örnekler de, sizi ısıran köpeğin tüyünü yaraya koyarsanız hidrofobiyi engelleyebileceğiniz inancı ve toprağa akıtılan gözyaşlarının yağmur getireceği inançlarıdır. Bay Tylor, Lord Chesterfield'dan şöyle bir alıntı yapar; "Kral hastadır ve insanların çoğu hastalığın ölümcül olduğunu düşünmektedir, zira kuledeki en yaşlı aslan, yani kralla aynı yaşta olan aslan ölmüştür. İşte insan zekâsı bu denli vahşi ve değişkendir." Fakat aslında Bay Tylor'un dediği gibi, bu düşünce ne vahşi ne de değişken bir zihnin ürünüdür, bu sadece eğitimli dünyanın değersizliğini çok-

(*) Tylor, *"İlkel Kültür" (Primitive Culture)*, I. 107.

tan fark ettiği, fakat insan ırkının çoğunun zihnine uzun süre egemen olan analojiden çıkarılmış bir argümandır. Pek çok kehanet ve astroloji faaliyeti bu tür bir sembolizme dayanır. "Eski bir hikâyede iki kardeşin aynı anda hastalandığında hekim olan Hipokrat bunun sebebini onların ikiz olmasına bağlamıştır, fakat müneccim olan Poseidonios ise onların aynı takımyıldızın etkisi altında olduğunu iddia etmiştir. İlkel insanların her iki iddiayı da mantıklı kabul edeceğini düşünebiliriz." Yeni Zelanda yerlileri olan Maori'lerin kalesi kuşatıldığında hem kuşatanlar hem de kuşatılanlar Venus'ün aya yakın olup olmadığını anlamaya çalışırlar. Ay kaleyi temsil eder ve eğer ay gezegenin altında ise kuşatanlar kuşatmaya devam ederler, çünkü aksi olursa hezimete uğrayacaklarını düşünürler. Rousseau'nun da bir keresinde aynı bunun gibi ilkel ve çocukça bir eylemi olmuştu; kafasında ruhunun güvenliğine dair şüpheler olduğu bir gün bu şüphelerden bir ağaca taş atarak kurtulmaya çalıştı. "Hedefi tuttursa kurtulacak, hedefi ıskalarsa başına kötü bir şey gelecekti." Ağaç oldukça geniş enli olduğu ve yakın bir mesafeden atış yaptığı için deney oldukça rahatlatıcı bir şekilde sonuçlandı ve genç filozof bu önemli soruyla ilgili şüphelerinden kurtuldu. (*)

Zihinsel çabaları sürekli çocukça tahminlerle sonuçlanan ilkel insanın rüya olgusu ile karşılaştığında onları nasıl yorumlayacağını tahmin etmek kolaydır. Psikoloji hakkındaki bilgisi uyanıkken yaşadığı olayların somutluğu ile rüyasında gördüğü olayların belirsizliği arasında ayrım yapabilecek kadar geniş değildir. Aslında gerçekler için rüyalara güvenilemeyeceğini öğrenmiş olabilir; örneğin Zulu kabilesi "rüyaların tersi çıkar" şeklindeki

(*) Rousseau, *İtiraflar (Confessions)*, I. vi.

inançlarıyla Aryan atalarının ulaştığı eleştirel mantık seviyesine bile ulaşmışlardır. Fakat ne Zulu kabilesi ne de tarih öncesi Aryanlar rüyayı tamamen öznel bir olgu olduğu için önemsememeyi öğrenmişlerdi. Modern kültürün etkisi altında kalmamış bir zihin için uykudayken görülenler ve duyulan sesler tıpkı uyanıkken görülenler kadar nesneldi. İlkel insan rüyasını anlatırken önceki gece köpekleri, ölmüş savaşçıları ya da iblisleri gördüğünü söylüyor, bunları gerçekten kendisinin dışındaki bir nesneyi görür gibi gördüğünü ima ediyordu. Spencer'ın gözlemlediği gibi; "ilkel insanların çok fazla incelmemiş dilleri gerçekten gördüğü ile rüyasında gördüklerini ayırt edemiyordu. Dilin bu yetersizliğinin sonucu olarak da bu farkı başkalarına anlatamadığı gibi, kendilerine de anlatamıyorlardı. Alternatif bir yorum düşünemedikleri için, diğer benliğinin uykudayken ayrıldığına ve uyandığında vücuduna geri döndüğüne inanıyorlardı. Şu anda var olan bazı vahşi kabilelerde karşılaştığımız bu inanışı ilk uygar ırklarda da görüyoruz." (*)

Şu "diğer benlik" varsayımına bir göz atmamız gerekir, zira ilkel insanın doğa felsefesini oluşturan çıkarımların çoğu bu varsayım üzerine kurulmuştur. İlkel insanın uyuduğu süre boyunca garip diyarlarda ve garip insanlar arasında dolaşmasını açıklayan "DİĞER BENLİK" varsayımı, aynı zamanda uyku boyunca ailenin ölmüş olan üyeleri ile, arkadaşlarla ya da düşmanlarla karşılaşmayı da açıklar. Rüyayı gören kişinin diğer benliği, ölmüş kardeşlerinin diğer benliğiyle karşılaşır ve onlarla sohbet eder,

---

(*) Spencer, *Bilimdeki Son Tartışmalar (Recent Discussions in Science)*, syf. 36, *"Hayvanlara Tapınma İnanışının Kökenleri."(The Origin of Animal Worship)*.

hep birlikte ava çıkıp ziyafet sofrasına otururlar. Buradan da her zaman varlığını devam ettirmiş olan ruhlar ya da hayaletler âlemi inancı doğar. İlkel dünya her zaman bu inanca sahip olmuş, onu geliştirip güçlendirmiştir. Hiçbir dini inanca sahip olmayan ilkel kabilelerin var olduğu sık sık öne sürülen bir iddiadır. Fakat hiç kuşkusuz, bazı ilkel kabileler herhangi bir tanrı kavramı türetememiş olsalar da, kızabilen, yatıştırılması için uğraşılan ya da bu dünyaya çağrılabilen hayalet ya da ruhani kişilikler türetemeyecek kadar eksik zekâya sahip bir kabile hiçbir zaman var olmamıştır. Aslında, diğer benlik kavramının oluşmasına neden olan ilk çıkarımlar ilkel insanlardan daha az zeki olan hayvanlar için bile basit ve aşikâr olabilir. Gerçek bir örnek vermek gerekirse; arka ayaklarının üzerine oturarak sahibinden iyilik görmeye alışmış olan bir köpek aynı zamanda şöminenin üstüne konmuş lastik bir topun karşısında da aynı şekilde oturarak aşağıya inip onunla oynaması için yalvaracaktır. (*) Bu gerçek Auguste Comte'nin köpekler, maymunlar ve filler gibi zeki hayvanların birkaç fetişist eğilim geliştirebileceği iddiası ile uyum içindedir. Bu örnekte top da Sahip gibi yalvarılacak bir nesnedir, bunun sebebi hayvanın topa bir ruh yakıştırmış olması değil, onun zihninde canlı ve cansız varlıklar arasındaki ayrımın yeterince gelişmemiş olmasıdır. Canlı ve cansız varlıklar arasındaki bu karışıklık fetişizm felsefesinin tüm gelişim süreçlerine hakimdir. Başka bir benliğin olduğu varsayımını ortaya çıkaran bu karışıklık ilkel insanın henüz hayvanlar üzerindeki üstünlüğünü

(*) Bkz. *Doğa (Nature)*, VI. Cilt. Syf. 262, 1 Ağustos 1872. Burada anlatılan koşullar arka ayaklar üzerinde oturma eyleminin sahibinin dikkatini çekmek için yapıldığı gibi varsayımları dışarıda bırakır. Sahibi onu çok kere topun kalbini yumuşatmaya çalışırken gözlemlemiştir.

göstermediği, zekânın gelişimin henüz başlangıç aşamasında olduğu bir döneme aittir. (*)

Vücuttan çıkabilen ve daha sonra ona geri dönebilen bir ruh ya da diğer benlik kavramı bayılma, hipnoz, katalepsi ve kendin-

(*) "Bay Fiske'nin dikkatini Mark Twain'in köpeğine çekmeliyiz. O köpekte böyle bir sağduyu yoktu. Bu her gün gördüğünüz köpeklere daha çok benzeyen bir köpekti. Bahsedilen köpeğin "fetişist eğilimler" geliştirdiği sanılıyor, çünkü köpek şöminenin önünde arka ayaklarının üzerinde oturup ulaşamadığı, fakat aşağıya inip onunla oynamasını istediği bir topa yalvarırken bulunmuş. Fakat şu varsayımı ileri sürmek bize daha mantıklı geliyor; arka ayaklarının üzerinde oturmak sahibini memnun ettiği için köpek bir şey istediği ve istediğini vermesi için birisini ikna etmeye çalıştığı zaman o şekilde oturmaya alışmış. Yani bunun sebebi fetişist eğilimlerden çok alışkanlık ve kuvvetli arzu olabilir. Fakat, herhangi bir polemiğe girmemek için dini açıdan köpeğin her şeyi yapabileceğini kabul ediyoruz" *Ulus (The Nation)*, XV. Cilt, syf. 284, 1 Ekim 1872. Elbette, o anda köpeğin zihninde ne olup bittiğini kesin olarak bilmem mümkün değil. Bu yüzden de her iki açıklamayı okuyucuya sunup sadece bir nokta daha ilave etmekle yetineceğim. "İlkel insandaki doğal nesnelerin ruhsal ya da canlı bir özle hayat kazandığına inanmaya olan eğilim, belki de bir keresinde fark ettiğim şu olayla örneklenebilir; yetişkin ve gayet kuvvetli hislere sahip olan köpeğim sıcak ve durgun bir günde çimenlerin üzerinde uzanıyordu. Biraz uzakta hafif bir rüzgâr açık duran güneş şemsiyesini zaman zaman oynatıyordu. Eğer şemsiyenin yanında biri duruyor olsaydı köpeğim buna hiç aldırmayabilirdi. Ama şemsiye her kıpırdadığında köpeğim öfkeli bir şekilde havlıyordu. Sanırım bilinçsiz bir şekilde şu mantığı geliştirmişti; belirgin bir sebep olmaksızın bir şeyin hareket etmesi garip bir canlı varlığın olabileceğini gösterir ve hiçbir yabancının onun bölgesine girmeye hakkı yoktur." Darwin, *Descent of Man*, I. Cilt, syf. 64. Bu açıklamanın her detayı üzerinde ısrar etmeden de, bence, hem köpekte hem de ilkel insanda hareket ve canlılık arasında bozulmamış bir ilişki olduğu kabul edilebilir ve her iki türde de görülebilen çok sayıdaki ilişkilendirmelerden, ilkel olan tür daha güçlü olan genelleştirme gücüyle tamamen fetişist bir kavram oluşturabilir.

den geçme (*) gibi hallerle daha da kuvvetlenebilir. Bu tür durumlar düzensiz yaşam biçimleri nedeniyle ilkel insanlarda uygar insanlarda olduğundan daha fazla görülürdü. Bay Spencer şöyle der; "Bu inancı kanıtlamak için saralı hastaya bakmak gerekir. Diğer benliğinin vücuttan ayrıldığı sırada vücuduna başka bir şey, bir düşman girer. Hastanın vücudunun yaptığı şeyleri diğer benlik geri dönünce hatırlayamaması başka nasıl açıklanabilir? Vücudun başka bir varlık tarafından 'ele geçirildiği' varsayımı uyurgezerlik ve cinnet olguları ile de doğrulanabilir." Bay Spencer'ın söylediğine göre, ilkel insanların, bir parçaları kötü bir oyuna kurban gitmesin (**) diye resim çektirmekten hoşlanmadıkları düşünülürse, kişinin derelerdeki yansıması ve miniklerinin taklit edilmesi ya da durgun havuzlar diğer benliğe olan inancı güçlendirecektir. Daha nadir görülse de seslerin yankılanması da bir kanıt olabilir. Avrupa'da iki yüzyıl boyunca dalga geçmeyi seven ifritlerin ya da orman perilerinin sesleri olarak yorumlanmış olan ses yankılanması ilkel insanlar tarafından diğer benliğin sesi olarak görülmüş olabilir.

(*) Şu Yunanca kelimelerin etimolojilerindeki fetişizme dikkat edin. Katalepsi, katalhyis, vücudun bir çeşit ruh ya da iblis tarafından ele geçirilip kaskatı kesilmesi. Ecstasy (kendinden geçme), ekstasis, ruhun vücuttan çıkması ve onun yerine iblisin girmesi, bunun garip kahkahalara, ağlamaya ya da vücudun değişik şekillere girmesine neden olması. Bu tür kelimelerin oluşmasına yol açan şey bir metafor değil, hayalet-dünyasına duyulan inançtır.

(**) İlkellerin resimlerin canlanabileceğine dair olan inançlarının benzeri küçük çocuklarda görülebilir. Üç yaşındaki oğlum bana sık sık, eğer yakınına giderse resimdeki köpeğin onu ısırıp ısırmayacağını sormuştur. Kendi çocukluğumda, böcekler hakkında bir kitap okuduğumu hatırlıyorum. Kitabın kapağının tam ortasında bir örümcek resmi vardı ve ben kitabı okurken sürekli elimin ona değip değmediğini düşünürdüm.

İlkel insanın, bir düşmanın eline geçer de ona büyü yapılır korkusuyla resim çektirmek istememesi, kendi adını ya da arkadaşının, kralın ya da koruyucu hayalet-tanrının adını söylemedeki isteksizliğine benzetilebilir. Fetişist inanışa göre, isim gizemli bir şekilde sahibi ile özdeşleşen kutsal bir varlıktır ve bu varlığın düşman ellere geçmemesi gerekir. Buna benzer bir inanış da ismi geçen kişinin işine karışıldığı için kızabileceği korkusudur. Bu nedenle Laponyalılar ayıdan bahsederken ismini kullanmaz, ondan "kürklü yaşlı adam" diye söz ederler; Vietnam'da kaplandan "büyükbaba" ya da "efendi" olarak bahsedilir. Daha uygar toplumlara baktığımızda ise şeytanın ismini ağza almama alışkanlığı görürüz, çünkü ismi söylendiğinde şeytanın gelebileceğine inanırlar.

Pasifik'in pek çok adasında, şefin adı tam bir "tabu"dur, o isimle sesteş olan kelimeler ve hatta heceler bile dilden çıkarılmalıdır. Güney Afrika'da yaşayan Kafir kabilesinde ise kadınlar erkeklerden farklı bir diyalekt konuşurlar, çünkü efendilerinin ya da erkek akrabalarının isimlerine benzeyen sözcükler birer "tabu"dur. İnsan kültürünü inceleyen bir araştırmacı ilkel olgular arasında Yahudilerin tanrının ismini ağza alma konusundaki isteksizliklerinin kaynağını da bulabilir. Bu tür konularla ilgilenen okuyucular daha fazla bilgi için Tylor'un *"İnsanlığın İlk Tarihi" (Early History of Mankind)* isimli kitabının 142 ve 363. sayfalarına, Max Muller'in *"Dilin Bilimi" (Science of Language)* isimli kitabının 6. baskısının II.cildinin 37. sayfasına, ve Mackay'in *"Yunanlıların ve İbranilerin Dini Gelişimleri" (Religious Development of the Greeks and Heb-rews)* adlı kitabının I. cildinin 146. sayfasına bakabilir.

Chamisso'nun iyi bilinen Peter Schlemihl masalı çok yaygın bir efsane grubuna aittir. Bu grupta insanın gölgesi sadece ayrı bir varlık olarak alınmaz, ayrıca vücudun bir çeşit ruhi yardımcısı olarak kabul edilir ve bu yardımcı kimi zaman sonsuza dek gidebilir. Sadece klasik dillerde değil, aynı zamanda çeşitli barbar dillerinde de "shadow" (gölge) kelimesinin ayrıca ruhu ya da diğer benliği temsil etmesi bu düşünce ile çok yakından ilişkilidir. Bay Tylor, Tazmanyalıların, Algonquin kabilesinin, Güney Afrika'daki Basuto kabilesinin ve Zulu'ların dolaylı da olsa gölgeyi hayaletlerle ya da rüyalarda görülen görüntülerle ilişkilendirdiklerini söylemiştir. Hatta Basuto kabilesi "akarsuyun kenarında yürürken bir timsahın insanın suya düşen gölgesini yakalayıp onu suya çekebileceğini" düşünecek kadar ileri gitmişlerdir. Algonquin kabilesi arasında hasta bir insanın gölgesinin ya da diğer benliğinin geçici bir süre için vücudundan ayrıldığına inanılır ve iyileşen kişi kimi zaman "gölgesi tam olarak içine yerleşmeden yerinden kalkmaya davrandığı için azarlanır." Eğer hasta olan kişi kıpırdayamayacak kadar halsizse bunun sebebi diğer benliğinin ta ölüm nehrinin kıyısına kadar gitmiş, fakat alınmadığı için geri dönmüş olmasıdır. Benzer bir iyileşme fikrine sahip olan Fijililer ise kimi zaman hastalarının başında durup onların ruhlarının geri gelmesi için yalvarırlar. Bay Tylor şöyle devam eder; "Bu nedenle çeşitli ülkelerde kayıp ruhları geri getirme büyücünün ya da papazın işlerinin düzenli bir parçası olagelmiştir." (*) Aryan topraklarında cadının vücudu evde uyuyorken

---

(*) Tylor, *İlkel Kültür (Primitive Culture)*, I. 394. "Zulular ölülerin gölgelerinin olamayacağına, çünkü yaşamları sona ererken o parçalarının da ayrılığına inanırlar." Hardwick, *Gelenekler, Batıl İnançlar ve Folklor (Traditions, Superstitions, and Folklore)*, syf. 123.

ruhunun geçici bir süre ayrılabileceği inancı vardır. Bu ilkel kavram, istihzalı bir üslupla Dante'de yeniden karşımıza çıkar. Dante bedenleri yeryüzünde geziniyorken çağdaşı olan kişilerin ruhlarıyla cehennemde karşılaştığını söyler.

Ruhu gölgeyle bir tutan, hastalık ve ölümle vücuttan ayrıldığını varsayan kuram, ilkel insanların zekâsı için bile doğru kabul edilmesini engelleyecek zorluklarla doludur. Yine de tüm ilkel kültüre baktığımızda ruh ve nefesin ilişkilendirildiğini görüyoruz. Ölürken vücudu terk eden nefes, sadece İbranicede değil, aynı zamanda Sanskritçe ve klasik dillerde de ruh için kullanılan ilk kelimeyi sağlamıştır. Nikaragua ve Kaliforniya yerlileri arasında ve Batı Avustralya'da ruh burun deliğinin ve ağzın içinden girip çıkan esinti olarak tanımlanmıştır. Cranz'a göre, Grönland'liler iki çeşit ruh olduğunu düşünürler; nefes ve gölge. "Florida'daki Seminole kabilesinde, bir kadın çocuğunu doğururken öldüğünde, kadının bedeninden ayrılan ruhunu alabilmesi için çocuğu kadının yüzüne doğru tutarlar, böylece ondaki güç ve bilginin gelecekte kullanması için bebeğe geçtiğini düşünürlerdi... Avusturya'nın Tirol köyünde yaşayanlar arasında ölen iyi bir insanın ruhunun, ağzından küçük bir bulut gibi çıktığı inancı hâlâ yaygındır." (*) Lancashire'da da şöyle bir hikâye anlatılır; Herkes tarafından tanınan bir cadı ölmek üzeredir, fakat ölümlü bedenini terk etmeden evvel ruhunu güvenilir bir halefe aktarması gerekmektedir. Bu yüzden vakit geçirmeden yakınlardaki bir kentten yakın bir tanıdık çağrılır ve ölmekte olan arkadaşı ile aynı odaya kapatılır. Odada, ikisinin arasında neler geçtiği hiçbir zaman açığa çıkmaz, fakat bu tanıdığın cadının son nefesini içine

(*) Tylor, *İlkel Kültür (Primitive Culture)*, I. cilt, 391.

çektiği ve böylece onun ruhunu aldığı söylenir. Cadı ölmüştür, fakat iyi ya da kötü tüm güçleri arkadaşına geçmiştir. Lancashire'da, Burnley'den Blacburn'a giden yolda ilerlerken karşımıza bir çiftlik çıkar. Bu çiftliğin tutumlu sahibesi ile henüz kimse kavga etmeye cesaret edememiştir. (*)

Somutlaştırma kuramı hakkında daha sonra tartışacağız. Şimdilik sadece şu gerçeği unutmayalım; diğer benlik sadece bedeni kimi zaman terk edebilen bir gölge ya da nefes olarak algılanmamış, aynı zamanda bir kuş ya da hayvan şeklinde somut bir görüntü alabileceği de varsayılmıştır. Piskopos Hatto mitini tartışırken ruhun bir fare ya da sıçan şeklinde temsil edildiğini gördük; kurt adamları incelerken ölü ataların ruhlarının uluyan köpekler ya da kurtlar biçimine büründüğünü gördük. "Çin'de, uzak bir yerde ölmüş olan birinin ruhunu eve horoz (canlı ya da yapay) biçiminde getirme ve ayrılmakta olan ruhu hasta insanın paltosuna sarıp geri dönmesini sağlama inançları da bahsedilen fikirlerle uyumludur." (**) Castren'in Fin mitolojisi hakkında yazdığı kitapta hiç öldürülemeyen bir devin hikâyesini okuruz. Devin öldürülememe sebebi ruhunu on iki başlı bir yılanda saklamasıdır, kendisi at sırtında giderken bu yılanı da çantasında taşır. Ancak bu sır çözüldüğünde ve yılan öldürüldüğünde devin canı alınabilir. Bu Fin efsanesinde "vücudunda kalbi olmayan dev" hikâyesinin binlerce evresinden birini görürüz. Devin kalbi bir ördeğin yumurtasında, bir güvercinde saklıdır, dünyanın çok uzak ucundaki bir çan kulesine yerleştirilmiştir ya da sonsuz

(*) Harland and Wilkinson, *Lancashire Folkloru (Lancashire Folklore)*, 1867, syf. 210.

(**) Tylor, *İlkel Kültür (Primitive Culture)*, I. cilt, 391.

sayıda Çin kutuları ile kaplıdır. (*) Fakat tüm bu önlemlere rağmen devin kalbi sonunda felakete uğradığı için, Karen halkının bazı hurafelerinde ruhun vücudu terk ettiği zaman tehlikede olması bizi şaşırtmamalı. Dolaşan ruha ev sahipliği yapan farenin ya da güvercinin kazayla öldürülmesini anlatan sayısız Hint-Avrupa hikâyesi vardır. Aynı şekilde diğer benliğin vücuttan ayrılması geriye kalan için de tehlikeli bir durumdur. "Yeni Zelanda'da olmayan bir insanın hayalini görmek uğursuzluk getirir. Eğer görüntü belli belirsiz olursa ve yüz seçilemezse o kişinin çok geçmeden ölmesi beklenebilir, eğer yüz açık bir şekilde görülürse zaten ölmüş demektir. Yeni Zelanda yerlilerinden bir grup açık havada ateşin etrafında oturmaktaydı. (öyküyü anlatan da içlerindeydi.) Daha sonra sadece ikisinin görebildiği bir şekil belirdi, bu evde hasta bıraktıkları bir akrabanın görüntüsüydü; çığlık atınca görüntü kayboldu. Eve döndüklerinde hasta adamın o görüntüyü gördükleri esnada öldüğünü öğrendiler." (**) Hayaletlere olan inanç da modern zamanlara dek varlığını devam ettirmiştir ve kimi zaman "ispritizma" diye bilinen ilkel felsefeye ilişkin eski kayıtlarda karşımıza çıkar. Buna bir örnek, "bir bayanın, babasının kendi evinde öldüğü anda, babasını kilisenin camından bakarken gördüğü hikâyesidir."

(*) Rusya'da ölülerin ruhlarının güvercin ya da kargalarda yaşadığı düşünülür. "Bu nedenle, 1681'de Diyakoz Theodore ve üç kardeşi yakıldığında şehitlerin ruhlarının havada güvercin olarak göründüğüne inanılır. Volhynia'da ölü çocukların doğdukları köylere ilkbaharda kırlangıç ya da başka küçük kuşlar olarak döndükleri ve acı çeken anne babalarını sakinleştirmek istedikleri söylenirdi." Ralston, *Rus Halkının Hikâyeleri (Songs of the Russian People)*, syf. 118.

(**) Tylor, *İlkel Kültür (Primitive Culture)*, I. 404.

Ruhu gölge ile özdeşleştiren öğreti gibi, "ölü ikiz" inancı da, diğer benliğin genellikle ilişkilendirildiği bedensel varlığa benzediği yönündeki barbar kültürü düşüncesini göstermesi açısından ilginçtir. Vahşilerin çeşitli batıl inançlarında ruhun vücuda olan çok az benzerliği özellikle vurgulanmıştır. Örneğin bir Avustralyalı düşmanını sadece öldürmekle yetinmez, bedenden ayrılan ruh mızrağını kullanamasın diye aynı zamanda cesedin başparmağını da keser. Yarı uygar Çinliler bile boyun vurma yönteminden çok çarmıha germeyi tercih ederler, çünkü ruhların ruh-dünyasında başsız bir halde dolaşmasından korkarlar. (*) Böylece, Hıristiyanlıktaki ruh öğretisinin ruhun yada diğer benliğin başka bir dünyada dolaştığını varsayan ilkel kuramdan ne denli farklı olduğunu görürüz. İlkel ruh kavramı o denli güçlüdür ki, bu kavrama inanan vahşi insan eğer ruh bedeni tekrar ziyaret etmek isterse bunu rahatça yapabilsin diye ölmüş arkadaşının tabutuna delikler açardı. Günümüze dek, Kuzey Avrupa'nın bazı bölgelerindeki köylüler, hasta insanın odasının camlarını açık tutarlar; bunun sebebi hayalet avcı Odin, öfkeli sürüsüyle beraber geçerken, ruh bedenden ayrılıp bu sürüye katılmak isterse onun engellenmemesidir. Bay Tylor şunları da ekler; (**) Kuzey Amerika yerlileri esir tutulan bir kişiyi odunların üzerinde yaktıktan sonra hayvanlar gibi ulur ve ellerindeki çalı çırpılarla havayı döverlerdi, böylece öldürülen kişinin acı çeken ve intikam almak isteyen hayaletini uzaklaştırdıklarına inanırlardı. "Daha iyi niyetli olan Kongo zencileri, ölü çıktıktan sonra bir yıl kadar evi hiç süpürmezlerdi, uçuşacak tozların hayaletin gayet hassas olan yapısını inciteceğinden korkarlardı. Günümüzde bile, bir Alman

---

(*) Tylor, *İlkel Kültür (Primitive Culture)*, I. 407.

(**) Tylor, *İlkel Kültür (Primitive Culture)*.

köylüsünün evdeki kapıları çarpmanın yanlış olduğunu, o arada bir ruhu araya sıkıştırabileceğinizi söylediğini duyabilirsiniz." (*) Dante'nin bindikleri kayığı aşağıya doğru çekerken kendisine şaşkınlıkla bakan hayaletlerle cehennemde yaşadıkları şu sevimli Alman inanışı ile çürütülebilir; ölü bir annenin dünyada bıraktığı bebeğini emzirmek için geceleri onun yanına gelişini yattığı yerin çukurlaşmasından anlayabilirsiniz. Alman inancına göre nerdeyse dünyanın her yerinde hayaletler kılıç darbelerine ya da kurşunlara dayanıklı olsalar da yiyip içebilen varlıklardır. Son olarak da tekrar öldürülebilecek kadar somut olan ruh kavramından bahsedebiliriz. Buna bir örnek, tekrar evlenmek isteyen dul zenci kadınların göle gidip orada ölmüş kocalarının ruhlarını boğmasıdır. Ayrıca, bir Fiji inanışına göre, ölmüş olan her savaşçının ruhu Samu ve kardeşleri ile dövüşmek zorundadır. Eğer bu dövüşü kazanırsa cennete gidecektir, fakat eğer kaybederse tekrar öldürülecek ve nihayetinde Samu ve onun doğaüstü yakınları tarafından yenecektir.

Yukarıda bahsedilen ruhların hayvan şeklinde ortaya çıkması inancından hayvan ruhlarının, tıpkı insan ruhları gibi, ölümlü bedende var olması inancının ortaya çıkması gecikmemiştir. Kurt adam ve kuğu-kız inanışları gibi, en az onlar kadar yaygın olan ruh göçü inancı, ilkel kültürün modern felsefe tarafından algılanan ölümsüz insan ve ruhsuz hayvan arasındaki ayrımı fark

---

(*) Tylor, *İlkel Kültür (Primitive Culture)*, I. 410. Bir sonraki aşamada bu inanış hiçbir sebep göstermeden sadece kapı çarpmanın yanlış olduğu şekline dönüşecektir. Daha sonraları ise bir çocuk kapı çarpmanın niye yanlış olduğunu sorarsa ona sadece bunun kötü bir alışkanlık olduğu söylenecektir. Böylece eski dünyanın düşlemleri sağduyunun baskın çıkması ile yok olacaktır.

edemediğini gösterir. Bunlar için doğrudan kanıtları vahşi kültürün çeşitli geleneklerinde bulabiliriz. Güney Afrika'daki Kafir kabilesinden biri, bir fili öldürdüğünde ısrarla bunu istemeden yaptığını söylerdi, çünkü filin ruhunun intikam almasından korkardı. Ayrıca hayvanın ruhlar-dünyasına sakat gitmesi için filin hortumunu kesip gömerdi. Benzer biçimde, Sibirya'nın kuzeybatısında yaşayan Samoyed halkı da bir ayıyı vurduktan sonra hayvanın etrafında toplanır, mazeretlerini söyleyip suçu Ruslara atardı. Amerika'daki Kızılderililer de öldürdükleri hayvanın ağzına barış çubuğu koyarlar ve hayvanın bu kötü eylemi affetmesi için yalvarırlardı. Hindistan'ın Assam bölgesinde, öldürülen hayvanların öteki dünyada o avcının malı olacağına inanılırdı; Kamchatka'da sinek ve böcekler de dahil olmak üzere tüm hayvanların öldükten sonra da yaşadıklarına inanırlardı; bu inanç günümüzün önde gelen doğa bilimcilerinden biri tarafından felsefi sebeplerle onaylanmıştır. (*) Grönland'de yaşayanlar arasında benzer bir inanışa rastlanabilir, onlar, ateşli bir hastalığın ardından kişi iyileşmiş olarak kalkabilirse ruhunun küçük bir çocuğun ya da ren geyiğinin ruhu ile yer değiştirdiğine inanırlardı. İlkel dünyadaki düşlemlerin modern bilim kitaplarının yüzeysel okunuşuyla öğrenilmiş bir dille anlatılmasını içeren ve son zamanlarda çıkan bir eserde M. Figuier insan ruhlarının ölmüş hayvanların var olmaya devam eden ruhları olduğu iddiasını ortaya atar; Mozart gibi erken gelişen müzik yeteneğine sahip çocukların ruhları bülbüllerin ruhlarıdır, büyük mimarların ruhları da onlara kunduzlardan geçmiştir, vs.vs. (**)

(*) Agassiz, *Sınıflandırma Üzerine bir Deneme (Essay on Classification)*, syf. 97-99.

(**) Figuier, *Ölümün Ertesi Günü (The Tomorrow of Death)*, syf. 247.

Öldürülen hayvandan özür dileme eylemi dünyanın bazı yerlerinde bitkileri de içine alacak şekilde genişletilmiştir. Burma'da yaşayan bir Talein kesmek üzere olduğu ağaçtan özür dilediğinde bunu o ağacın bir ruhu ya da hayaleti olduğuna ve öteki dünyada bu ruhun ya da hayaletin kızdırılmaması gerektiğine inandığı için yapar. Ve ruh göçü öğretisi, insan ruhunun gelecekte geçebileceği varlıklar arasında hayvanları olduğu kadar bitkileri de dahil eder.

Hayvanlar gibi, bitkiler de, daha az belirgin olsa da yaşam olgunu temsil ettikleri için ilkel insanların onlara ruh yakıştırmış olması şaşırtıcı değildir. Fakat hayvanlarla insanların aynı özelliklere sahip olduğunu düşünen ilkel süreç burada sona ermez. Sadece atın ve köpeğin değil, aynı zamanda bambunun ve meşe ağacının, hatta ölmüş insanın baltasının, ok ve yaylarının, yiyecek ve içeceğinin bile hayaletler dünyasına gidebilecek diğer benlikleri vardır. Fijilerin ve onların çağdaşları olanların inançları böyledir. "Bir balta ya da keski eskidiğinde ya da kırıldığında ruhu tanrıların kullanabilmesi için uzaklara uçar." Kuzey Amerika'da yaşayan Algonquin kabilesinin inanışına göre, tıpkı insanların olduğu gibi, balta ve kap kaçağın da gölgesi olduğu için elbette bu gölgeler de (ya da ruhlar) insan gölgeleri (ya da ruhları) ile birlikte ruhlar-ülkesine gitmelidir. Bu inanış bize ilkel insanların mantığının nasıl basit ve tutarlı işlediğini ve tüm barbar dünyada hakim olan, fakat bizlere gayet keyfi ve garip gelen büyük inanç toplulukların ortaya çıkmasının nasıl kaçınılmaz olduğunu gösterir. Çanak çömleğin ruhu olduğu inancı bize ne denli tuhaf gelirse gelsin, rüyalarında dostlarını ve düşmanlarını olduğu gibi, bu çanak çömlekleri de görebilen, onları taşırken gölgelerin de onları takip ettiğini gören, birbirlerine çarptıklarında seslerini

duyan ve suyun kenarında onları taşırken aynı zamanda suyun içinde de onların çiftini gören ilkel insanlar tutarlı bir şekilde buna inanıyorlardı. (*) Uygar ülkelerdeki insanlar bile, eğer bilime alışık değillerse en büyük kanıt olarak "duyuların kanıtı"nı kabul ederler, çünkü bize uzun zamandır, duyular tarafından bulunan kanıtların güvenilir olması için mantıkla birleştirilmesi gerektiğini öğreten şey bilimdir. İnsanların ve hayvanların, ağaçların ve baltaların ruhları olduğu inancını kanıtlamak için ilkel insan bu diğer benlikleri gören ve duyan duyularının ona sunduğu kanıtlara güveniyordu.

İlkel ırkların cenaze törenleri de bu felsefeyi örnekler. İlkel inanca göre insanların hayalet olarak var olmaları, kabilenin ölen şeflerinin eşlerini, hizmetlilerini, atlarını ve köpeklerini kurban etme geleneğini ve onlar adına yapılan mabede yiyecek, süs eşyası, silah ve para sunma eylemini ortaya çıkarmıştır. Kayan kabilesinin üyeleri, efendilerinin mezarlarında öldürülen kölelere efendilerinin hayaletlerine iyi bakmalarını, onu yıkamalarını ve hasta olduğunda onu iyileştirmelerini tembihlerlerdi. Diğer vahşi insanlar da "bu dünyada öldürdükleri kişilerin ölümden sonra kendi köleleri olacağına" inanırlardı ve bu yüzden bazı halklar, delikanlılara en az bir insan kafası uçurup da ölümden sonrası için mülk edinmeden evlilik izni vermezlerdi. Fiji'de ölen adamın cenazesinde onun tüm eşlerini boğma geleneği ya da Hint suttee

---

(*) Burada ruh göçü öğretisi kanıtı kuvvetlendirir. "Bay Darwin Malay ırkından iki kadının Keeling Adası'na geldiğini görür. Ellerinde bir bebek gibi giydirilmiş olan tahta bir kaşık vardır; bu kaşık ölü bir adamın mezarına götürülmüş ve dolunaydan ilham alarak, modern çağlardaki ruh çağırma seanslarında şapkanın ya da masanın yaptığı gibi delicesine etrafta dönerek dans etmiştir." Tylor, *İlkel Kültür (Primitive Culture)*, II. 139.

ayini (kadının ölen kocasının cesedi ile birlikte yakılması) herhalde bu inanışı özetlemek için yeterlidir. Yine de Wilson'un gösterdiği gibi, bu Hint geleneği, sadece kutsal metnin utanmaz bir Brahman yorumu dışında hiçbir Veda otoritesi tarafından doğrulanmamıştır. Bu yüzden Bay Tylor, bu korkunç geleneğin Veda öncesi zamanlardan miras kalan bir kamuoyu ile onaylanmasaydı, Brahmanların bu geleneği tekrar canlandıramayacağını iddia etmekte oldukça haklıdır. Bu fikir Gaullüler, İskandinavlar ve diğer Avrupalı Aryanlar arasında dul eşi kurban etmenin yaygın oluşu gerçeği ile de güçlenmiştir. (*) İngiliz egemenliği altında bu ayin durdurulmuş olsa da bunu içeren fikirler henüz tamamen ortadan kalkmamıştır. İçinde bulunduğumuz yıllarda gazetelerde yayınlanan bir öyküde, zengin bir İngiliz'in karısı olan güzel bir Hintli kadının, yedi yıl İngiltere'de modern bir toplumda yaşadıktan sonra, kocasının ölümü üzerine kendini yaktığını okuduk ve bu çok da inanılmayacak bir öykü değil.

Belki bazı okuyucular cenazelerde yiyecek, silah, süs eşyası ve para sunulmasının ruhların somutlaştırılması ile açıklanması gerçek dışı bulacak ve bunun ölünün anısına bir saygı olarak yapılan bir eylem olarak yorumlamak isteyeceklerdir. Uzun yıllar sonra bu biçimi almış olabilir, fakat başlangıçta, sunulan eşyaların hayaletler tarafından kullanılacağına inanıldığına dair bol miktarda kanıt bulunmaktadır. Fiji'de ölüyle beraber gömülen kalın bir sopanın onu Mbulu'ya giden yolda pusuya yatmış olan ve onu öldürüp yemek isteyen kötü ruhlardan koruyacağına inanılırdı. Bazen sopa bir süre geçtikten sonra mezardan çıkarılır, çünkü artık ölü için sopanın hayaletinin yeterli olacağı

(*) Tylor, *İlkel Kültür (Primitive Culture)*, I. 414-422.

düşünülürdü. Benzer şekilde "Yunanlılar cesedi, ölüleri ölüler diyarına götüren sandalcı Charon için yol parası olarak bir obulus ile, eski Prusyalılar uzun yolculuğunda bir şeyler satın alması için parayla gömerlerdi. Bugün bile Alman köylüleri ölüyü ağzında ya da elinde parayla gömerler." Bu aynı zamanda İrlanda'da cenazeden önce yerine getirilen geleneklerden biridir. Aynı şekilde Yunanistan ve İtalya'da cenazede yemekler düzenlenir ve ölülere yiyecekler sunulur, Hindularda Yama'nın krallığında kalırken yemesi için yiyecekler yapılır, Çinliler de atalarına yiyecek sunarlar. "Pek çok gezgin Çinlilerin bu tür yiyecek sunumlarını nasıl bir hayal gücü ile yaptığını tarif etmiştir. Çinliler ölülerin ruhlarının yiyeceklerin elle dokunulamayan özünü yediklerini, geriye kalan gözle görülebilen kısmını bıraktıklarını düşünürlerdi, bu yüzden ölülere kurban olması için bu görkemli bir ziyafet düzenleyen önce ölülerin karınlarının doyması için bir müddet beklerler, sonra kendileri yerdi." (*) Homeros'un anlatılarında da, tanrı pişen etlerden hayalete benzer bir şekilde yükselen buharı yedikten sonra toplanmış olan savaşçılar da geri kalanı yerlerdi. (**)

Böylece Bay Tylor'un da yardımlarıyla fetişist düşüncenin gelişimini incelemiş olduk. Modern çağın araştırmacıları için, somut örnekler olmadan bu konu kolay anlaşılabilir olmayacaktır. Mitolojinin oluşmasına neden olan ve doğanın sistematik bir şekilde kişileştirilmesi ile sonuçlanan sürecin geri kalanı daha açık bir şekilde ifade edilebilir. Şu ana dek elde ettiğimiz sonuçları

(*) Tylor, *İlkel Kültür (Primitive Culture)*, I. 435, 446; II. 30, 36.

(**) Karen halkına göre, ruhun gözü şeytanlar tarafından yendikten sonra körlük oluşurdu. Tylor, *İlkel Kültür (Primitive Culture)*, II. 353.

toplarsak, her gün ya da sık sık karşılaşılan gölgeler ve rüyalarla ilgili olguların daha az sık rastlanılan kendinden geçme ve delilik gibi olgularla birleştirildiğini görebiliriz. Bu da ilkel insanın zihninde, tüm canlı ve cansız nesnelere ait iki katmanı olan bir görüş oluşturmuştur; hepsi somut bedenler içerir, böylece hepsinin hayaletleri ya da ruhları vardır. Nesne-ruh kuramı genel ruhlar kuramını oluşturacak şekilde genişletildiğinde canlıcılık (animism) kuramının felsefi düzeni tamamlanmıştır. Bıçakların ve eşyaların hayaletler âlemine geçtiğine inandıktan sonra, ilkel insan bu yorumu daha da ilerletmiş, rüzgârın ve suyun, ateşin ve fırtınanın, insanların bedeninde var olan ruha benzer ruhları olduğuna inanmıştır. Ağaçları yerlerinden söken güçlü ruhun ya da iblisin özgür kalmış bir insan ruhuna benzetilmesi doğal bir çıkarımdır, çünkü ilkel insanlar belli yasalara göre hareket eden fiziksel güçler olduğu bilgisine henüz erişmemişti ve bu yüzden ona göre tüm olaylar kaprisli bir iradenin kendini gösterme şekilleriydi. Eğer yangın kulübesini yakarsa bu yangının ruhu olan bir kişi olduğu ve kendisine kızdığı anlamına geliyordu, dua ederek ya da ona kurban vererek onun gönlünü alması gerekirdi. Bu nedenle ilkel insanın ateşin ruhunu insan ruhuna benzer bir şey olarak görmekten başka seçeneği yoktu. Aslında, ilkel insanların felsefesinin insan hayaleti ile doğadaki iblisler ya da tanrılar arasında bir ayrım yapmadığını görüyoruz. Bunun bir kanıtı atalara tapınmanın evrensel olarak çok yaygın olmasıdır. Bu inanışın bir diğer boyutu da yaşamı boyunca topluluğu yöneten kabile reisinin öldükten sonra da yönetmeye devam edeceği, düşman kabilelerle girişilen savaşlarda kabilesine yardım edeceği, cesur savaşçıları ödüllendireceği ve hainleri ve korkakları cezalandıracağı inanışıdır. Böylece yaşayan kral olgusundan Bay

Spencer'ın "tanrı-kral" diye adlandırdığı olguya, buradan da gelişmemiş tanrı fikrine ulaşıyoruz. Zulu kabilesi gibi daha gelişmiş olan ilkel kabilelerde, ulu atalar öğretisi bir ilk ata tanımlayacak kadar genişletilmiştir, bu da dünyayı yaratan Yüce Ata, yani Unkulunkulu'dur. Fakat, barbar ya da Aryan folklorunun büyük ölçüde temellendiği ilkel düşünce katmanları içinde böyle bir fikre rastlamıyoruz. Gine zencilerinin ataları, Hindu'lardaki "pitri" yani atalar ve Romalı atalar yağmur ya da güneş ışığını, hastalığı ya da sağlığı gönderen, bolluk ya da kıtlık yaratan doğayla ilgili tanrılardı, yaşayan çocukları hayatın içinde kötülüklerden korunmak için onların koruyuculuğu istenirdi. (*) Daha önce de bahsettiğimiz somutlaştırma kuramı hastalıklara neden olan şeytanların nasıl insan ve nesnelerin ruhu ile ilişkilendirildiğini gösterir. Asya kıtasının güneydoğusunda, ölü adamın hayaletinin onun ismini anmaya cüret eden saygısız kişinin ciğerine yerleştiğine inanılırdı; bunun aksine Avrupa'da iyi bilinen şeytanın vücudu ele geçirmesi olayında ise hastanın vücuduna giren cinler aleminden bir cin ya da cehennemden gelen küçük bir şeytandır. Kâhin Pythia'nın ya da hastalık sahibi olanın yüce bir tanrının doğrudan kontrolü altına girdiği kehanet ve hastalık hali

(*) Burada yapacağım alıntı atalara tapınmadan Hıristiyan inancındaki azizlere tapınma inancına geçişi göstermesi açısından ilginçtir: "Bebekliği maceralarla dolu geçen Romulus ölümünden sonra çocuklara sağlık veren bir Roma tanrısı oldu. Bakıcılar ve anneler hasta bebekleri Palatine tepesinin ayağındaki yuvarlak tapınağa getirirlerdi. Daha sonraki yıllarda tapınağın yerine St. Theodorus Kilisesi yapıldı ve bu kilisenin ilginç tarihine dikkatleri çeken Doktor Conyers Middleton kilisenin içine her girişinde, kucağında hasta çocuk ile azizin sunağının önünde sessiz bir huşu içinde oturan on ya da on iki kadın görürdü. Günümüzde bile, o kilisede perşembe sabahları aşıdan sonra çocukları kutsama eylemi görülebilir. Tylor, *İlkel Kültür (Primitive Culture)*, II. 111.

arasındaki yakın ilişkide,(*) insan ruhunun nasıl kendinden geçerek bir tanrının ruhuna dönüştüğünü görebiliriz.

Bu incelemeleri doğaya tapınma inanışındaki sayısız su ve orman perilerinden başlatıp klasik çoktanrıcılık inanışının Olympia'daki tanrılarına kadar getirmek dinler tarihi alanına girmek anlamına gelecektir, bu da bizi amacımızdan uzaklaştırır. Burada amacımız sadece mitleri yapanların hangi zihinsel süreçler sonucu doğal nesnelerden, onların canlı insanlar olduğu sonucu çıkaracak şekilde konuştuğunu göstermektir. Sanırım hem mitlerin gelişimini açıklamak için öne sürülen felsefi çözümlerin yetersizliği hakkında, hem de Bay Tylor'un büyük bir beceriyle yürüttüğü ilkel insanların zihinsel alışkanlıkları hakkındaki psikolojik incelemelerin önemini göstermek için yeteri kadar açıklama yaptık. Gerçekten, her ne kadar ayrıntılarda yetersiz kalsak da, sanırım mitolojinin doğuşu ile ilgili tatmin edici bir açıklamaya ulaşmış bulunuyoruz. Mitin esas özelliği herhangi bir doğal olguyu ona insanların duygularını ve güçlerini yükleyerek açıklamak olduğunu, ilkel insanların gelişmemiş sağduyuları ile tüm nesnelerin ruhları olduğunu düşündüğünü ve tüm doğanın insan ruhuna benzer biçimde şekillenen insan-üstü varlıklarla dolu olduğuna inandığını açıkladık. Bu yüzden tüm meselenin özüne

---

(*) Yerimizin az olması nedeniyle Bay Tylor'un, kehanetlerle ilgili sözlerine değinemiyorum. Yine de tüm dinlerin oruç tutmaya yükledikleri önemle ilgili kusursuz anlatıma dikkat çekmek isterim. Uzun süre yemek yememe eylemi insanı önsezilere açık bir zihin durumuna getirebilir. İlkel kültürdeki bir papaz ya da hekim, kendini bu göreve layık bir duruma getirmek için oruç tutardı ve bunun da yetmediği noktada insanı kendinden geçiren maddeler kullanırdı. Haşhaşın kutsallığı ya da Veda metinlerindeki soma suyu buradan çıkmıştır. Uygar insanlar arasında ise, oruç tutma eylemi hayatta kalma örneğidir.

çok yaklaştığımıza inanıyorum. Bu açıklamalardan sonra Arap Geceleri'nde bir su kaynağının neden yaşayan bir iblis olarak tanımlandığına şaşırmamamız gerekir: "Önlerindeki deniz dalgalandı ve denizden semaya doğru yükselen ve kıyıya doğru yaklaşan kara bir sütun belirdi... ve bu sütunun içinde muazzam boyutlarda olan bir cin vardı." Devesiyle yol alan bir Müslüman'ın hortuma neden kötü bir cin gözüyle baktığını ve İranlıların kızıl humma hastalığına "ateşten bukleleri olan ve yanakları al al olmuş bir bakire" olarak vücut vermiş olmalarını da kolayca anlayabiliriz. İlkel Aryan kültürünün güneşi bir seyyah ya da bir okçu olarak ve bulutları da rüzgâr tanrısı Hermes tarafından sağılmak için götürülen bir inek sürüsü olarak görmesi de bize garip gelmez. William Tell'in güneşle ilişkilendirilmesi bizim için tamamen anlaşılabilir bir durumdur; ayrıca uğultuyla esen gece-rüzgârının aç bir kurt olarak tanımlanması bizi şaşırtmaz. Çanak çömleğin sonsuza dek yaşayan ruhları olduğu düşünüldüğünde mavi gökyüzünün tüm tanrıların ve insanların atası olduğu kolayca anlaşılabilir. Böylece, modern kültürdeki cinler ve periler bir çok örnekte Olympos ve Valhalla'daki tanrılardan türemiş olduklarına göre, bu tanrıların ataları da ilkel hayalet dünyasından olmalıdır.

Ağustos 1872

Mitler ve Mitleri Yapanlar

JOHN FISKE

Mitlerin kökenleri, gerçek olaylara dayanıp dayanmadıkları her zaman ilgimizi çeker.

Elinizdeki eseri yazma amacını yazar şöyle açıklıyor:

"Mitolojideki en önemli noktalara kısaca değinmeye çalıştım. Amacım, incelemelerimde vardığım sonuçları Grimm, Müller, Kuhn, Breal, Dasent ve Tylor'un eserlerine ilgiyi çekecek şekilde sunmaktı.

İnsanlığın ilkel düşüncelerini anlamaya çalışan araştırmacı, bu tür konularla uğraşan en büyük düşünürlerden biri olan Jacob Grimm'in şu sözlerini akılda tutmalıdır;

Elimden gelen her şeyi yorumlayacağım, sadece hoşuma gidenleri değil."

KİTAP
SKB 544595 USA

ISBN 978-975-6070-
9 789756 07063